

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Enyedi Sándor

ÖT ÉV
A
KÉTSZÁZBÓL

Budapest

Enyedi Sándor

ÖT ÉV A KÉTSZÁZBÓL

• VIII •

Felelős szerkesztő
JUHÁSZ GYULA

Sorozatszerkesztő
DIÓSZEGI LÁSZLÓ
FEJŐS ZOLTÁN

ENYEDI SÁNDOR

ÖT ÉV A KÉTSZÁZBÓL

A Kolozsvári Magyar Színház története
1944 és 1949 között

Magyarságkutató Intézet
Budapest
1991

157.364

Szerkesztette
BARABÁS BÉLA

R12,

ISSN 0865-3925
ISBN 963-8105-09-7

Készült a Kolozsvári Magyar Színház fennállásának
200. évfordulójára
a Soros Alapítvány
és a TS-5 Magyarságkutatás program támogatásával

46.753/92

I. Egy színház a történelem viharában

1944–1945

Az erdélyi magyar színészet 153. évében, 1944 tragikus hónapjaiban a történelmi sorsforduló nem kerülhette ki a színészek világát sem, és a hamleti dilemma a másfél évszázad során immár másodszor készítette számvetésre Kolozsvár magyar színészeit: „Lenni vagy nem lenni – Ez itt a kérdés...” 1919-ben a kolozsvári színészeknek minden szívósságára, önfegyelmére, áldozatvállalására szükség volt, hogy a közel sem költői kérdésre progresszív és előremutató válasz szülessen. Több mint két évtized nemzetiségi sorsban töltött helytállása a bizonyíték arra, hogy akkor, a Trianon után következő évek erdélyi magyar színészi eseményei, fegyvertényei méltó módon sorakoztak fel az 1792 óta kiépített, fejlesztett színházi hagyományokhoz.

A történelem csalóka játéka volt, hogy 1940. augusztus 30-a után, amikor a kolozsvári magyar színház visszakapta nemzeti színházi rangját és méltóságát, a változó történelmi sorsfordulatok lehetőségével mit sem számoló köztudat örökre színházi kérdésnek hitte a továbbiakban Hamlet gyötürő önmarcangolását.

Még 1944 első napjaiban is, amikor Kolozsvártól távol szóltak a fegyverek – Hamlet „aktualizálódása” nem tűnt közeli veszedelemnek. A visszakapott nagyszínházban, a Hunyadi téren aszerint folyt a játék vidáman vagy szomorúan, groteszkül vagy felszabadultan, hogy milyen szerzők művei kerültek Kolozsvár mindég hűségese nézői elé. 1944. március 19-e, a németek bevonulása már sejtetett valamit abból, hogy az örökvényűnek vélt dolgok újra megkérdőjelezhetővé válhatnak, a június eleji kolozsvári szőnyegbombázás a le nem tagadható áldozatokkal, a pusztítás kézzelfogható nyomaival már súlyos figyelmeztetésnek is felfogható... Ősszel még beindul az új évad – konkrét művészi elképzelésekkel, s hogy mégis hirtelen legördül a függöny, már sejteti, hogy a közeli tragédia aligha kikerülhető.

Néhány hét múlva, amikor újra elkezdődhet a játék a kolozsvári színpadon, a körülvevő világ alaposan megváltozott képét mutatta. Változott a világ – így a színház sem maradhatott változatlan.

A változó színház a tegnapi színházból született. S bár a bevonuló szovjet csapatok nyomán újra éledő színház nem azonos tegnapi önmagával, de még nem is teljesen más: a városhoz hű maradt tegnapi színészekkel kezdődik el a játék: s még az épület is az, amelyet a magyar színészet alig négy évvel korábban visszakaphatott. Igaz, kihunytak fényei, külső díszzeit megviselte a háború, de délutánonként újra a megpezsdült élet jeleit mutatja...

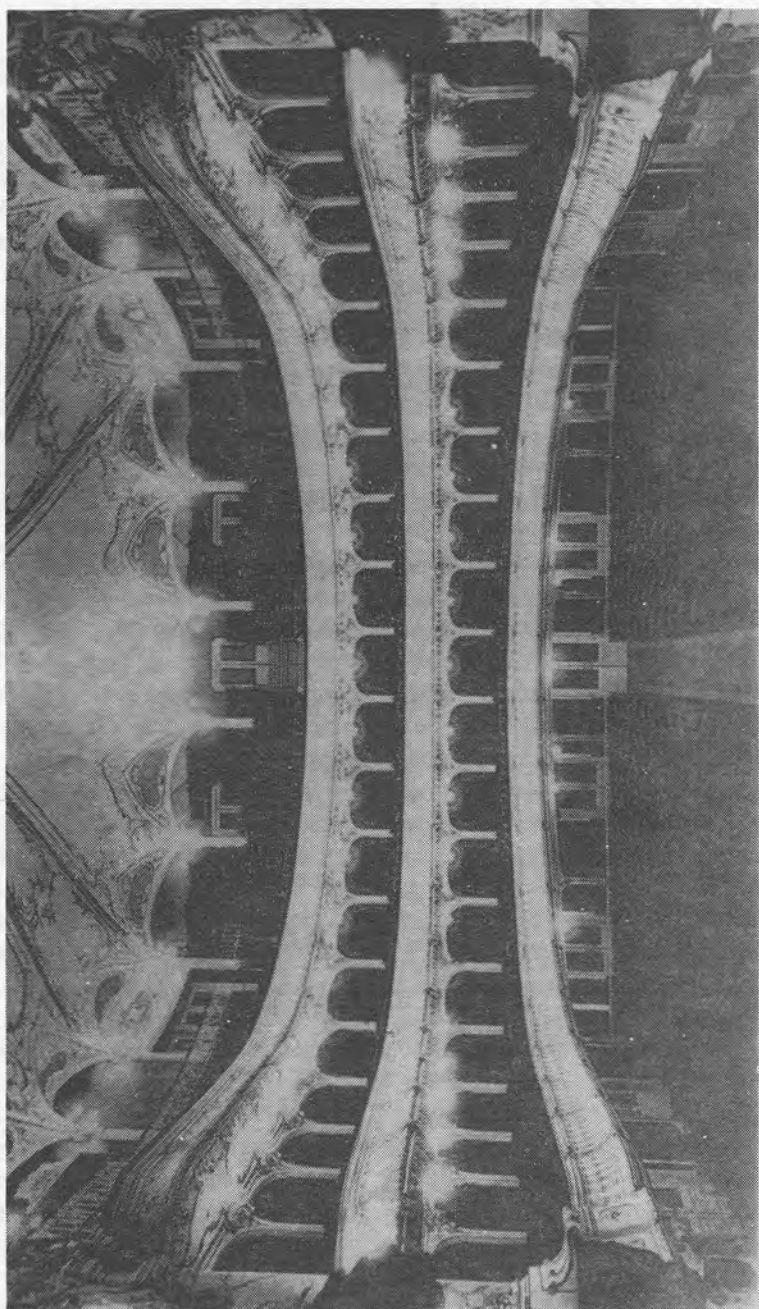
Ez már egy új válasz a hamleti kételyre...

Ahhoz, hogy lássuk az újabb nekibuzdulás heroikus erőfeszítéseit, látnunk kell a közvetlen előzményeket.

A végigjátszott 1943/44-es színházi évad utolsó bemutatójához térünk vissza.

A Hunyadi téri Nemzeti színház épülete, amelyben 1945 őszéig játszottak a magyar színészek

A Nemzeti Színház nézőtere

1. A kolozsvári Nemzeti Színház utolsó napjai...

„Az évadot búcsúztató bemutató estéjén, önmagukon túltéve, az egész évad művészi legkülönb előadásával leptek meg. Nagy sikere volt a *Makrancos hölgy*nek, a rendező Kőműves Nagy Lajosnak és a szereplő színészeknek. Az alakítások jellegzetességében, stílusban és tempóban különbet már nem is kaphattunk volna. Az előadás és a siker központjában nyilván a Makrancos hölgyet alakító Sallay Kornélia és még félelem és gáncs nélküli Petrucchioja, Görbe János állott. Sallay Kornéliának az első Tamási-darab, az *Énekes madár* egyik vénlányában feltűnt tehetségét a *Makrancos hölgy*ben látjuk kibontakozva. Ritka jellemábrázoló képességekről tett tanúságot a toporzékoló, lármás, ám végül kemény kézzel megszélesített Katalin szerepében. Kiugrást jelent Sallay Kornéliának a Makrancos hölgy...”,¹ írta az *Ellenzék* című kolozsvári napilap a Shakespeare-darab bemutatója után. A bemutató ideje: 1944. június 28. Még egyszer, június 30-án, évadzáró előadásként került a nézők elé a *Makrancos hölgy*. Színházi fogásként a darab sikerszériáját az őszi, új évad kezdetére tartogatták a kolozsvári Nemzeti Színház vezetői. Akkor még senki sem sejtette, hogy ebből az előadásból többé már sohasem lesz siker a kolozsvári Nemzeti Színház színpadán.

A már jelzett bemutató napján az idézett kolozsvári lap riportere Mit csinál? Mire készül? címmel körkérdest intézett a színház prózai és operatagozatának 27 ismert művészehez. A válaszokban tallózva aligha hihetné a mai olvasó, hogy a világháború kellős közepén vagyunk, s maga a front is vésszen közeleg az ország határaihoz. De a június 2-i kolozsvári szőnyegbombázás traumája is mintha múltban lenne már: a művészek a hosszúra nyúlt évad végén felszabadultan nyilatkoztak az elmúlt évad kedvenc szerepeiről, a közelgő nyári pihenőről és az ősszel újra induló munkáról.

A válaszok tanúsága szerint a művészek egy része Kolozsváron várja be az évadkezdést, mások viszont útra kelnek ismert erdélyi fürdőhelyek vagy távoli vidékek felé kipiheneni a zsúfolt évad megpróbáltatásait. Augusztus második feléig a helyi sajtóban is kevés szó ejtenek a színházról.

Az 1944/45-ös évad első társulati ülését augusztus 19-én tartották. *Mi ígér jövőre a kolozsvári Nemzeti Színház?*² címmel közli az *Ellenzék* a színház főigazgatójának, Kemény Jánosnak, a prózai társulat vezetőjének, Mihályffy Bélának és az operatagozat nemrégiben kinevezett vezetőjének, Farkas Ferencnek a nyilatkozatát. Örömmel jelentik be, hogy az új évadra a színházhoz szerződött Jancsó Adrienne „drámai szende” és Galló Alíz „drámai hősnő” szerepkörbe, új ösztöndíjas lesz Kudelász Ildikó. Az évad folyamán – ígérik – nem lesz hiány neves vendégekben. Az egyik operabemutatót Sergio Failoni, másikat pedig Ferencsik János dirigálja; az új évadban is tervez díszleteket a Kolozsvárról Pestre szerződött Varga Mátyás díszlettervező, Oláh Gusztáv és Nádasdy Kálmán vendégként tér vissza, az első operadíszleteket készít, a második operát rendez. Újra Kolozsvárra várják Páger Antal, aki ezúttal nemcsak színészként, hanem prózai rendezőként is bemutatkozik. Ő lesz a

¹ *Ellenzék*, 1944. június 30.

² *Ellenzék*, 1944. augusztus 19., Keleti Magyar Újság, 1944. augusztus 19.

KOLOZSVÁRI NEMZETI SZÍNHÁZ

Évadnyitó előadás

1944. szeptember 11.-én, hétfőn 5 órakor:

Bemutató bérlet: 1. szám.

Mérsékelt emelt helyárak.

Páger Antal vendégfellépésével

AZ ELSŐ

Színház 3 felvonásban. Írta: **Kerecsendi Kles Márton.**

Szabó Imre	Görbe János	Hede	Berlányi Jenő
Lidi	Olivedy Zsóka	Jani bácsi	Csoka József
Piroska	János Adrienne	Vajek	Tompa Sándor
Balogh István	Páger Antal	Benedek	Várady Rudolf
Gál néni	Garami Jolán	Daru	Szentes Ferenc
Orvos	Ross Jenő	Ferkó, inas	Lukács István

Rendező: **Páger Antal.**

1944. szeptember 12.-én, kedden 5 órakor:

Napi bérlet A) 1. szám.

Mérsékelt emelt helyárak.

1944. szeptember 13.-án, szerdén 6 órakor:

Napi bérlet B) 1. szám.

Mérsékelt emelt helyárak.

1944. szeptember 14.-én, csütörtökön 5 órakor:

Bérletszűnet.

Mérsékelt emelt helyárak.

Páger Antal vendégfellépésével

AZ ELSŐ

1944. szeptember 15.-én, pénteken 5 órakor:

Opera bérlet 1. szám.

Az idény első opera előadása

Opera helyárak.

RIGOLETTO

Dalmó 3 felvonásban, 4 képből. Szövegét írta: **Piave.** Füldtette: **Nádaskay Lajos** és **Lányi Viktor.**

Zenét szerelte: **G. Verdi.**

Vestényel: **Endre Béla.**

Rendező: **Vitéz Tibor.**

A mantui herceg	Dr. Sikolya István	Hors, udvaronc	Gál József
Rigoletto, bohóc	Szabady István	Ceprano gróf	Királ Ferenc
Gilda	Páks Jolán	Ceprano grófné	Kelenman Gizella
Sparafucile	Szabady József	Giovanna	Turján Vilma
Magdalena, nővére	Léchner Zoltán	Apród	Molnár Margit
Monterone	Iván Jenő	Portoláb	Angi Béla
Marullo, udvaronc	Bakó József		

Díszlettervező: **Varga Máttyás.**

Történet Mantuában a XVI. században.

A történet betanította: **Morawsky Román.**

1944. szeptember 16.-án, szombaton 5 órakor:

1944. szeptember 17.-én, vasárnap délután fél 3 órakor:

1944. szeptember 17.-én, vasárnap este 6 órakor:

1944. szeptember 18.-án, hétfőn 5 órakor:

Bérletszűnet.

Mérsékelt emelt helyárakkal.

Páger Antal vendégfellépésével

AZ ELSŐ

12 előadások a kitűzött időben pontosan megkezdődnek, az előadás megkezdésekor a nézőknek ajándékul rendszertől utasításra bízadjak.

HELYÁRAK:

	Felvonás pályát	I. emelt pályát	Zenitár I-II. sor	Zenitár III-IV. sor	Zenitár V-VI. sor	Zenitár VII-VIII. sor	Zenitár IX-X. sor	Zenitár XI-XII. sor	Zenitár XIII-XIV. sor	Zenitár XV-XVI. sor	Zenitár XVII-XVIII. sor	Zenitár XIX-XX. sor	Zenitár XXI-XXII. sor
Mérsékelt emelt	45	35	14	12	10	9	8	6	4	3	2	1	0.50
Bemutató és opera	31	25	10	8	7	6	4	3	2	1	0.50	1.50	1.00
Rendek	30	20	9	7	6	5	3	2	1	0.50	0.80	0.60	0.40
Alas	25	15	7	5	4	3	2	1	0.50	0.40	0.30	0.20	0.10

Előzetes jegyárak: határozatlanul 4. és 10-11. sorig, délután 4-11. sorig, Vasár- és ünnepnapokon 4. és 10-12. sorig, 4. és 4-11. sorig. Esti előadásoknál 1/5 órával.

Lycium-nyomda Kolozsvár, Minorita-u. 1 sz. Fv. Kozma Nagy László.

Pt. Dr. Nagy Imre.

A Nemzeti Színház évadnyitó előadásának színlapja (1944. szeptember 11.)

rendezője Kerecsendi Kiss Márton *Elsők* című, Budapesten is sikert aratott darabjának. A prózai tagozat műsora magyar darabokra épül, Csokonai: *Karnyóné*, Gvadányi József: *Peleskei nótárius*, Csiky Gergely: *Cifra nyomorúság*, Bánffy Miklós: *Naplegenda*, mellettük Asztalos István, Jékely Zoltán, Tamási Áron, Wass Albert, Vaszary János, Csathó Kálmán egy-egy darabja jelenti a magyar repertoárt. A klasszikusok között újabb Shakespeare (Vihar), Molière (Botcsinálta doktor vagy a Dandin György), Schiller (Haramiák), Ibsen (Peer Gynt) szerepelt, de a nézők láthatják majd Scribe: *Egy pohár víz*-ét és Dumas: *Kaméliás hölgy*-ét is.

A bejelentett műsorterv sokat ígérő, nem méltatlan a kolozsvári hagyományokhoz. Talán csak a *Bánk bán* és *Az ember tragédiája* mellőzése szembetűnő. A próbák elkezdődtek, a sajtó bőven ontja a színházi híreket, nemcsak a kolozsvári színészek háza tájáról, hanem a vidéki színházról is. Az észak-erdélyi városok közül Beszterce, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely Thuróczy Gyula társulatát, Nagyvárad és Marosvásárhely Putnik Bálint társaságát, Dés, Máramarossziget Jakabffy Dezsőt láthatja vendégül.³ (Dél-Erdélyben nem működhet magyar színtársulat, mint ahogy ez időben Észak-Erdélyben sincs román.)

A kolozsvári Nemzeti Színház nagy apparátussal dolgozik (a legnagyobbal több mint 150 éves fennállása során!). A technikai és gazdasági személyzetet is beleértve 1944-ben 354 tagot számlál a társulat. Ekkoriban az ország második legnagyobb színháza: tagsága háromszor több, mint a budapesti Nemzeti Színházé, s ugyanannyi, mint a budapesti Operaházé.

Helyi szenzáció, hogy Páger Antal újra itt dolgozik a városban: a hír futótűzként terjed a kolozsváriak között. „A színház tájékára vetődünk. Hirtelen szembetaláljuk magunkat Páger Antallal, aki a pesti óvatosok minden aggályoskodása ellenére is éppen a legizgalmasabb időkben érkezett Kolozsvárra, hogy az *Első* előadását rendezze és a már híressé vált Sánta Balogot eljátssza. Rendeztek is a lelkes kolozsváriak olyan fogadtatást, hogy Páger napokig alig tudott munkához jutni, mert mindenki látni akarta! Ha eddig szerették a kolozsváriak Páger, most megtanulták nagyon meg is becsülni. A természetszerűen fel-felbukkanó rémhíreket a kolozsvári polgár egészen egyszerűen elintézte azzal, hogy megkérdezte: – Itt van még Páger? S hogy meghallotta, hogy a próbák rendületlenül folynak, megállapította: No, akkor nem is lehet nagyobb baj...”⁴

A színház 1944. szeptember 11-én a már említett Kerecsendi-darabbal nyitotta meg kapuit. A titkárság előre közölte a következő napok műsorát.⁵ Némi meglepetést okoz, hogy a háborús helyzetre való tekintettel az előadások délután 5-kor kezdődnek, egy órával korábban, mint Budapesten. A korai kezdésre a sajtóban közzétett közleményekben találunk magyarázatot: a lakosság este 8 órától reggel 6-ig nem közlekedhet a városban. A színház is köteles alkalmazkodni a kijárási tilalom máris szigorú előírásaihoz.

³ Ellenzék, 1944. szeptember 4. Tudósítás a vidéki színházgatói engedélyek kiadásáról.

⁴ Egyedül Vagyunk. 1944. szeptember 22.

⁵ Ellenzék, 1944. szeptember 11.

A háborús helyzetben rendkívülinek minősíthető premierre elfogultan emlékszik vissza hetek múlva Páger, évek múlva a szerző. Elfogultan, de nem igaztalanul. A visszaemlékezők fergeteges sikert igazoltak vissza: Páger: „...Sikerült is olyan remek előadást összehangolnunk, mely méltó versenytársa lehetett volna a pestinek. Örülök, hogy ezeket a történelmi napokat Kolozsváron élhettem át, bármennyire különösen is hangzik, százszor nyugodtabban dolgoztam itt Kerecsendi Kiss Marcival, mint a rémhírekkel, pletykákkal és megijedt emberekkel bővelkedő fővárosban...”⁶ Évtizedek múlva Kerecsendi Kiss Márton ugyanarra az eseményre így emlékezett: „...Még egy ugyanilyen hangulatú emlék nyúl utánam, a Páger Antallal való vidéki vendégszereplések utolsó állomása: Kolozsvár.

Majdnem egy hónapig tartottak az *Első* próbái, s mire a bemutató bekövetkezett, már szüntelenül dübörögtek az utakon a katonai járművek. Páger öltözőjéből kitekintettünk, Torda felől érkező kocsikról vérző sebesülteket emelnek le.

Megkövülten állunk. Nincs most helye a szónak. Ezen a földön ringott a magyar színjátszás bölcsője. (...) Ahogy nézünk, nézünk ki az ablakon, a szívfájdalom összekavarodik a történelmi emlékekkel. A végzet, a szakadék szélén tántorgó nemzet sorsa szorongatja torkunkat... Meg kell hát érnünk, amitől rettegtünk, hogy a két nagyhatalom a mi vergődő hazánk földjén, még az első világháború veszteségeit ki sem heverő Magyarországon csap össze. Mennyi vér kiömlött eddig is. És most ismét felkísért a szó, a »...hiába onta vért...« Ki tudja, mekkora vérfolyam következik még...? Mi lesz a mi szegény fogyóhold-hazánkkal?” A pillanat szinte történelmi, a színház már nem takargatja a közeledő tragédiát: „A színpad és a nézőtér egyaránt nyomott hangulatú. Mi már tudjuk, hogy hiába dolgozott egy egész hónapig ez a nagyszerű kolozsvári együttes: nem lesz több előadásunk.

A kolozsvári Nemzeti Színház nézőterén zsebkendők fehérlenek. A darab végén fel-felcsuklik a sírás. A tapsnak is más hangja van, mikor kihívják a művészeket a függöny elé. Én is köztük állok... Az egész napot a házsongárdi temetőben töltöttem. Mentem költő köig. Most ugyanígy vándorol tekintetem a szép erdélyi arcokon. Tamási Áronnál megállok, ő van hozzám legközelebb, az első sor szélén. Ő is beszédesen rajtam tartja a szemét. Mögötte síró asszonyok. Az *Első* című társadalmi színművet Erdélyben könnyek öntözik. Váratlanul megszólal a Himnusz. Mi is könnyezünk már, fent a színpadon, egymás kezét fogva. Átérezzük a mélyebb drámát: így lesznek az elsőkből utolsók...”⁷

Az augusztus 23-i román kiugrás óta egyre nyugtalanabb hangulat borítja el a várost. Alig egy nappal az évadkezdés után, szeptember 12-én megkötötték a szovjet–román fegyverszünetet. A beavatottak Kolozsváron tudják, hogy a helyi ellenállási mozgalom fellendülőben van. A magyar Országgyűlés erdélyi tagjainak egy haladó csoportja érintkezésbe lépett a titkos Béke Párt erdélyi megbízottaival – a németekkel való szakítás előkészítése végett. A Gestapo kijátszásával szabadlábra kerülnek a politikai foglyok,⁸ akik újjászervezik a többször szétvert Kommunista Pártot. Ezekben a napokban illegálisan

⁶ Egyedül Vagyunk, 1944. szeptember 22.

⁷ Kerecsendi Kiss Márton: *Emlékkönyv*, Cleveland, 1972., 303. l.

⁸ Balogh Edgár: *Férfimunka*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.

megalakul az egyházak támogatását is élvező Magyar Tanács, amely a kapcsolatok felvételét kezdeményezte a demokratikus románsággal.⁹

A színházi évadkezdés és bemutató kifelé mégis a stabilitás látszatát kelti. „A közönség őszinte megelégedéssel és megnyugvással vette tudomásul, hogy a kolozsvári Nemzeti Színház régi hagyományaihoz ... méltóan »állja a frontot«, akkor is előadásokat tart, amikor a város nyugalalmát légítámadások zavarják, és a háború közvetlen közelünkben tombol. Mi is érezzük, hogy ezt így hozza magával a helytállás parancsa...” – írta egy toll az *Ellenzék*-ben.¹⁰ A színház azonban nem állíthatja meg a front gyors közeledését, s így az újságíró lokálpatrióta elégtétele sem lehetett tartós. Azok, akik Kolozsváron ősze tervezték a *Makrancos hölgy* megtekintését – örökre elszalasztották az alkalmat. A bemutatót követően mindössze még egyszer, szeptember 12-én került színre a bős Kata shakespeare-i drámája. (A XX. század történetében aligha van rá példa, hogy egy közismert és színrevitelében is sikeres Shakespeare-produkció mindössze két alkalommal kerüljön a közönség elé. Most ez is bekövetkezett.) Szeptember 13-án utoljára láthatta a közönség az *Első*-t is, minthogy utána bejelentették az előadások felfüggesztését. Óráról órára változott a harcéri helyzet, ami a színház további létét fenyegette. A társulat túlnyomó többsége a színház hirdetőtábláján elhelyezett rövid közleményből értesülhetett arról, hogy az előadásokat egyelőre szeptember 28-ig szüneteltetik, addig mindenki kéthetes rendkívüli szabadságot kap, majd ennek lejártával a munka folytatása végett jelentkezni kell. Ekkor már nagy a zűrzavar a színház táján, de a városban is. Szeptember 12-én az ellenállás irányítására létrehozott Magyar Tanács Horthy kormányzóhoz intézett memorandumában követelte – a várható pusztítás elkerülésére – a város ellenállás nélküli feladását. A helyi haladó erők szembe szálltak a menekülők áradatának pánikhangulatával, és szerették volna elérni, hogy az ipari berendezéseket ne szállítsák el a városból, Kolozsvár közintézményeit ne telepítsék ki. Ebben a helyzetben sokan felismerték, hogy rövid időn belül aligha lehet zavartalanul folytatni az előadásokat. A közlemény a színház hirdetőtábláján a kedélyek megnyugtatósára szolgált. A szeptember 28-i határidő jelzi, a színház vezetősége nyitva akarja hagyni annak lehetőségét, hogy a harcéri helyzet esetleges fordulásával vissza lehessen térni a városba. Ebben azonban maguk a vezetők sem bíztak, hiszen alig röviddel a közlemény kifüggesztése után, szeptember 15-én a színészek egy kisebb csoportjával Pest felé utazva elhagyták a várost. Az átmeneti időszakban a színházi ügyeket Szabó Lajos titkár intézte, aki azonban a hozzá forduló kérdéseire nem tudott megfelelő felvilágosítást adni. A városban egyre gyakoribbakká váltak a légiriadók, és szeptember 20-a körül a színház épülete is kisebb bombakárt szenvedett: az épület nyugati oldalának ablakai majdnem kivétel nélkül betörték, a légítámadás során az épület nyugati oldala elé kb. 3 méter távolságra légiakna esett, a színház főpénztárosa, Lukács Elemér az aknaszilánkoktól több helyen megsebesült.

⁹ Bethlen Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam*, Zrínyi Könyvkiadó, 1989.

¹⁰ *Ellenzék*, 1944. szeptember 30.

A színháztörténeti kutatások jelenlegi állása szerint még nem világos, hogy az előadások megszakítása milyen rendelet alapján történt. Egyes visszaemlékezők szerint¹¹ Kemény János főigazgató határozott utasítást kapott a minisztériumtól a színház evakuálására. (Irattári dokumentumok a későbbi napokra igazolják a kiürítési rendeletet.)¹² Tény azonban, hogy a színház teljes vezérkara (Kőmíves Nagy Lajos és Szabados Árpád rendezők kivételével) szeptember 15-én elhagyta a várost. A társulat városban maradt többsége ekkor még a maradás mellett döntött. Kemény János főigazgató is – Nagy István író¹³ és Versényi Ida¹⁴ művésznő egybehangzó állítása szerint – sokáig ezt szorgalmazta, csak az utolsó pillanatban csatlakozott a várost elhagyók első csoportjához. Versényi Ida művésznő visszaemlékezése szerint a szerelvény a kolozsvári állomáson indulás előtt volt már, amikor egy váltáskával váratlanul Kemény János is megjelent. Kőmíves Nagy Lajos – köztudottan baloldali beállítottságú rendező – az utolsó pillanatban megpróbálta az intendánst lebeszélteni távozásáról, utalva arra, hogy Kemény János kimagasló érdemei méltánylásra találnak majd a város megváltozó, várhatóan demokratikus államapparátusában is. Mint közhírt, Kemény a harmincas évektől kezdve, a Thália megalakulásától (így hívták 1941-ig a kolozsvári színházat) állt a társulat élén. Észak-Erdély Magyarországhoz történt visszacsatolása után is a színház főigazgatója maradt. Óriási anyagi áldozatokat hozott a színház fennmaradásáért, számos üldözött embert anyagilag is támogatott; szélsőséges megnyilvánulásokban nem vett részt. Titokban segítette a színházból származásuk miatt kitiltott zsidó színészeket, mindaddig, amíg a városban magyar nyelvű zsidó színházi előadások is voltak, az üldözött színészeknek rendelkezésükre bocsájtotta a színház díszlettárát. A háborús légkör hatása alól azonban ő sem tudta kivonni magát, s bár tudta, hogy lelkiismerete ellen cselekszik – végül a távozókhoz csatlakozott. Feldúltan hagyta el a várost, a vonaton eszelősen énekelte az erdélyiek által keserűen parafrázált irredenta nótát. (Az eredeti szöveg: „Édes Erdély itt vagyunk, Érted élünk és halunk...”, a parafrázált változat: „Édes Erdély itt vagyunk, S hogyha baj lesz, itt hagyunk...”)

Kemény János önvádja nem volt megalapozatlan. A városban erős agitáció folyt a menekülés ellen, a város kulturális javainak a visszatartása érdekében. A megszálló német hatóságok felkészültek a város teljes kiürítésére. Arról már természetesen szó sem lehetett, hogy a normális színházi élet folytatódjon, bár a színházban maradt színészek a két hét kényszerű szabadság alatt sem maradtak télen. Több csoportban (Tompá Sándor, Ditrói Puskás Béla, Hegyi Lili, Csóka József, Váradi Rudolf, Perényi János, Kollár Károly, Szaboray Zoltán és mások) a város két honvédkórházában felváltva tartottak rögtönzött előadásokat a sebesült honvédeknek. A városban a hadműveletekkel kapcsolatos ügyeket magyar részről Bethlen Béla kormánybiztos irányította. Az utóbbi években megjelent visszaemlékezések tanúsága szerint a helyi ellenállás vezetőinek sikerült meggyőzniük

¹¹ Versényi Ida művésznő visszaemlékezése (magnófelvétel), Magyar Színházi Intézet, hangarchívum

¹² A kolozsvári színház evakuálására lásd levéltári anyagok, Magyar Színházi Intézet, kéziratár. Jelzetek: 61.2648/1–80.

¹³ Nagy István: *Szemben az árral*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. IV. k. 567. l.

¹⁴ Versényi Ida idézett visszaemlékezése

Bethlen Bélát és környezetét arról, hogy a város javainak az elszállítása céltalan és kockázatos vállalkozás, a kiűrtést meg kell akadályozni. A németek a város evakuálását szeptember 30-án jelölték meg. Bethlen ezt az időpontot elszabotálta, de nem tett eleget a Budapestről érkező hasonló jellegű utasításoknak sem. 1944. szeptember 29-én a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte a színháznak és javainak kitelepítését.¹⁵ A rendeletek címzettje Bethlen Béla volt. Ekkor már számos körülmény zavarta a Budapest és Kolozsvár közötti kapcsolatokat. A helyzetre jellemző, hogy a színház felszereléseinek elszállításáról, a színházi személyzet kitelepítéséről szóló rendeletek végrehajtásával megbízott, korábban már Budapestre menekült dr. Nagy Imre gazdasági igazgató csak október 4-én érkezik meg Kolozsvárra. Kemény János szeptember 30-án folytatott tárgyalásokat a minisztériumban, amelyeknek alapján rendelet született arról, hogy azok a színházi alkalmazottak, akik a maradás mellett döntenek, 3 hónapra előre megkapják járandóságukat. A Pesten maradt színházi vezetőség megbízásából a kolozsvári Gázművek tehergépkocsiján október 3-án reggel 6 órakor indult útnak Kolozsvárra dr. Nagy Imre gazdasági igazgató, Kenessey Ferenc operarendező, Rajnai Sándor műszaki felügyelő, Krempner Béla színpadmester, Hell Árpád jelmeztári vezető, Bánhidi Sándor fővilágosító, Piros Lázár főgépész. Az ő feladatuk az evakuálás megszervezése és lebonyolítása volt. Október 4-én délután érkeztek meg az erős ágyútűz alatt levő Kolozsvárra. A gazdasági igazgató a színházban visszamaradt tagoknak és a személyzetnek tudomásukra hozta a kultuszminiszter rendeletét a színház (javainak és személyzetének) kitelepítéséről. Felszólította a tagokat, hogy október 8-án szolgálattételre jelentkezzenek Budapesten Kemény János főigazgatónál. Nyomatékosan felhívta a figyelmet arra, hogy a színház Pesten zavartalan folytathatja megkezdett évadját. (Ez az ígélet nem kevés színészt késztetett – a korábbi elhatározásának ellenére – a város elhagyására.)

Dr. Nagy Imre gazdasági igazgató kihallgatásra jelentkezett – Szabó Lajos titkár kíséretében – Bethlen Béla kormánybiztosnál. Többórás várakozás után közölték a színházi küldöttséggel, a kormánybiztosnak, nagy elfoglaltsága miatt, nem áll módjában fogadni a küldöttséget, nevében Pál Gábor helyettes, országgyűlési képviselő tárgyal. A látogatás nem járt eredménnyel. Pál Gábor a gazdasági igazgatóval közölte, a kultuszminiszter már elkésve rendelkezett, nem áll módjukban a kért intézkedést meghozni, mert a katonai parancsnokság nem tudja biztosítani a szükséges szállítóeszközöket s így az ingóságok elszállítását.

„Amikor megemlítettem, hogy Kolozsvárra való és Szolnok, Debrecen, Nagyváradon keresztül történt odautazásomkor több ízben tapasztaltuk azt, hogy üres katonai teherautók és személyszállító autóbuszokkal találkoztunk, melyek Budapestre mentek, és mely járművek felhasználhatók lennének – miután üresen térnek vissza Budapestre – a színház ingóságainak elszállítására. Ilyen irányú intézkedés megtétele elől elzárkózott, sőt személyes tapasztalataim valódiságát is kétségbe vonta. Pál Gáboron kívül felkerestem Farkas Endre vezérkari őrnagyot is, akit a kultuszminiszter úr a színház vagyonának biztonságba helye-

¹⁵ 61.2636. jelzetű, 3015/1944. sz. ügyirat (Magyar Színházi Intézet, kéziratár. További hivatkozás a színház evakuálására ennek az iratnak az alapján. Dr. Nagy Imre gazdasági igazgató írásos beszámolója Kemény János főigazgatóhoz címezve.)

zéséről 48385/1944. szám alatt kelt rendeletével szintén értesített, aki azonban ugyanarra az álláspontra helyezkedett, mint Pál Gábor” – áll dr. Nagy Imre részletes írásos jelentésében.¹⁶

A gazdasági igazgató értetlenül állt a katonai hatóságok elutasító magatartásával szemben; ő ekkor még nem tudhatta, hogy a katonák – éppen az ellenállás növekvő ereje miatt és hatására – a menni és maradni alternatívájából a második megoldást tartották célravezetőnek. A „gazdasági stábnak” saját megoldásokat kellett találnia, annál is inkább, mert már megtették az intézkedéseket a kolozsvári tudományegyetem kiürítésének megakadályozására, de a helyben maradás mellett döntött az Erdélyi Múzeum Egyesület és az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet is.

A helyi sajtó egy része a menekülés ellen foglalt állást. A dezertálás ellen a két világháború közötti, a bécsi döntést megelőző időszak tanulságait állították. „Kisebbségi sorsunk huszonnégy esztendeje alatt megtanultuk értékelni, hogy mit jelent a magyar szó színpadról szóló ereje. Hősies munkát végeztek ebben az időben a színészeink. A művészetükért és lelkiismeretes munkájukért nem járt állami fizetés és fizetési szabadság. Az igazgatók sem székeltek párnázott ajtóik mögött, és az irodájukra nem volt kiírva, hogy »előzetes bejelentés nélkül belépni tilos!«. Mégis oroszánrészük volt abban, hogy Erdélyben maradéktalanul fenntartottuk a nemzeti kultúrát, és ha az anyagi lehetőségek nem is nyújtottak alkalmat arra, hogy külsőségekben olyan nagyvonalú előadásokat tartsanak az erdélyi színházak, mint a budapestiek, mégis nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy művészi szempontból is a legjobbat adták, a magyar helytállásból pedig nehéz anyagi viszonyok és súlyos megpróbáltatások között is mindig kivették a részüket.”¹⁷

Ekkor még mindég 317 „színházi ember” van Kolozsváron, a menekültek alkotják a színház töredékét. Az elmenekültek ugyan nem tértek vissza, de a sajtó elégtétellel regisztrálja: „...az eltávozottak nem tértek vissza a kolozsvári magyar színház hajlékába. A régi erdélyiek, az egykori »iháliások« azonban, majdnem teljes számban jelentkeztek. Velük együtt megjelentek a szabadságidő lejártával néhányan azok közül is, akik az ország más részéből kerültek ugyan ide, de mégis kitartottak őrhelyükön. Kevesen vannak ugyan ilyenek, de minden becsülés kijár nekik. Ezek a színészek és zenekari, valamint műszaki személyzet készen állanak arra, hogy felvesyék a megkezdett munkát.”¹⁸

Néhány nap alatt azonban szertefoszlik a remény. A gazdasági igazgató megjelenése, agitációja meg éppen nem a maradás híveit erősítette.

Az utasításra és eligazításra összesereglett zavart színészsereg október 5-én megtudhatta, hogy mindenkinek – a rendkívüli körülményekre való tekintettel – egyénileg kell Budapestre utaznia. Igaz, ekkor ez még kivihető volt, mert Nagyvárad és Dés felé mindennap indult egy-egy helyi járat, amelynek volt csatlakozása a főváros felé. Minden utazásra jelentkezőt elláttak „kiküldetési rendelettel”, amely lehetővé tette, hogy a Tisza vonalán elrendelt zárlat ellenére zavartalanul eljussanak Budapestre.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Ellenzék, 1944. szeptember 30.

¹⁸ Uo.

Ekkorra a műszak jelentős része (98-ból 50-en), a művészek egy kisebb része a maradás mellett döntött. A gazdasági igazgató csoportja kétségbeesett kísérletet tett a rendelet maradéktalan végrehajtására. Mint Tompa Sándor későbbi leveléből kiderült,¹⁹ dr. Nagy Imre a pressziótól sem riadt vissza, hogy a művészeket a menekülésre bírja. A tehergépkocsi szerzése, bérlése nem járt sikerrel. Október 6-án, személyes kapcsolataikat latba vetve, egyik páncélos alakulattól Zilahig közlekedő 3 tehergépkocsit szereztek. A színpadi kellékek, ingóságok átrakása, Zilahról történő továbbküldése azonban bizonytalan volt, ezért a szállítószerzőkön október 6-án este a személyzet egy része: Tompa Miklós rendező, Fejérvári Margit jelmeztervező, Rajnai Sándor műszaki felügyelő és más távozott.

Október 7-én a fűtőházfőnök segítségével vagonhoz jutottak, amelybe a színházi irattár egy részét, a nagyobb hangszereket, jelmeztári anyagokat csomagolták, s még aznap este Taricska Miklós díszfűtő kísérletében útnak indították. Ez volt az a nap, amikor Kolozsváron falragaszok tömege tájékoztatott a kiűrtési rendeletről, amelynek értelmében a 16–60 év közötti férfilakosságnak Zsibón keresztül szolgáltatételre kellett jelentkeznie, a nőknek viszont a Nádas patak völgyében lévő falvakon keresztül kellett elhagyniuk Kolozsvárt.

Ekkor már a front olyan közel volt, hogy aki csak tehette, elbújt, hogy a hivatalos fenyegetések ellenére a városban várja be a felszabadulást. Mint Balogh Edgár egykori cikkében olvassuk:²⁰ vita folyt minden üzemben a menekülők és a maradni szándékozók között, sokan nem tudták eldönteni, hogy vajon mit hozhat a holnap. Mély aggodalom közepette a város nagyobb része a helyben maradást választotta. Október 8-án egyéni összehívások révén sikerült egy csukott és két nyitott tehervagont szerezni, amelybe megfeszített munkával vagonfrották be a színház többi javait. Október 9-én, hétfőn reggel, szinte az utolsó pillanatban – a Szamos hídjainak felrobbantása előtt – a személyzet másik része, a többi ingóságokkal együtt nekivágott Dés felé a bizonytalanságnak. Hosszú, tekervényes út várt rájuk, míg sok kitérő és kényszerű várakozás után, 9 nap elteltével, október 18-án, szerdán délután megérkeztek Kőbánya-felső állomásra. Az utolsó színházi menekültcsoport: Kenessey Ferenc rendező, Ditrői Puskás Béla, Dancsó György színészek, Szabó Ica karmester, Izsó Miklósné Szántó Mária (a legendás hírnő Patty) sűgő és mások – összesen 57 személy. És a „szétszedett” kolozsvári Nemzeti Színház utolsó, még mozdítható darabjai. Ők zárták azt a sort, amelyet azok kezdtek meg, akik 1941-ben a Nemzeti Színház újjászervezésekor Magyarországról kerültek Kolozsvárra. Róluk írta keserűen a helyi sajtó: „Hát Erdély és az erdélyi ügy csak ennyit jelent azoknak, akik annak idején olyan büszkén jöttek le közénk kultúrát csinálni?” De nemcsak róluk ír szinte az utolsó pillanatban a kolozsvári lap, hanem azokról is, akik helyükön maradtak. Csóka József, Tokainé Takács Paula, Réthely Ödön, Flóra Jenő, Beness Ilona, Jancsó Adrienne, Berlányi Jenő színészek, énekesek, Szopos Klára jelmeztervező, Szabados Árpád és Kőmíves Nagy Lajos rendezők, Stefanidesz József operettkarmester, Szita Oszkár, Pongrácz Kálmán, Rónai Antal korrepetítorok, Jacobi Antal énekmester, Morawsky Román balettmester és mások. „Úgy érezzük, hogy meghatottság tölti el az egész itthon maradt magyarságot, amikor értesül arról, hogy

¹⁹ Tompa Pufi megható levélben számolt be kalandjairól és honvágyáról. Világosság, 1945. március 4.

²⁰ Balogh Edgár: Emlékezzünk a történelmi napokra. Világosság, 1945. október 12.

a színészek egy része nem feledkezett meg művészi elhivatottságáról és az erdélyi magyar társadalom iránti kötelességéről. Színházat csinálnak – ahogy lehet.”

Az események azonban gyorsabban peregtek. Az utolsó mondat majd a vízválasztó jövőt vezeti be. 1944. október 11-én a szovjet csapatok bevonultak Kolozsvárra. Három héttel később megpróbálják talpra állítani a széttzilált kolozsvári magyar színjátszást. Ezekben a napokban a székvárostól távol, Budapesten az egykori kolozsvári Nemzeti Színháznak a nagyobb része abban az illúzióban kezdi meg a játékot, hogy „átmentette” a kolozsvári színtársulatot, megmentette a kolozsvári Nemzeti Színházat. A front azonban nem állt meg Kolozsvárnál sem, s a kezdeti budapesti fellépéseknek rövidesen végük szakadt. A háború itt is utolérte a színészeket, akikre Budapest ostroma idején nehéz megpróbáltatások vártak. S ezek még javában tartottak akkor is, amikor Kolozsváron újra felmehetett a függöny, amikor újra indulhatott a játék...

A Budapestre menekített kolozsváriak az ostromig túlnyomórészt a Magyar Művelődési Házban játszanak...

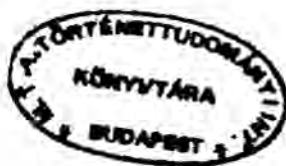
2. A ketté szelt évad második fele

A Budapestre menekült kolozsvári művészek október 9-én kezdték el a próbákat a Magyar Művelődési Ház színpadán. A kosztümök, a hangszerek, a kottatár nagyobb része is megérkezett, a díszletek viszont még mindig valahol úton vannak. Elsőként a *Carmen* című operát szerették volna bemutatni, végül is ésszerűbb megfontolás alapján Kacsóh Pongrácz: *János vitéz*-e mellett döntöttek.²¹ Néhány hetes kihagyás után csaknem egy időben kezdődik újra a játék Kolozsváron és Budapesten. Az előző helyen alkalmilag – a kényszer szülte helyzetnek megfelelően vegyes felvágott a műsor: sok dalbetéttel, tánccal – míg a Budapestre kerültek egységes és fergeteges sikerű előadással rukkoltak ki: *János vitéz* címszerepében Szabadi István mutatkozott be, Iluska Hidy Franciska volt, Bagó: Görbe János, francia királykisasszony: Páka Jolán. „A kolozsvári János vitéz csodálatos csatanyerése Budapesten” című hangzatos cikkben számol be a *Magyar Ünnepek* című képes magazin, s a cikkhez nemcsak a címlapot mellékeli, hanem 6 fényképet is.²² November 7-én az Operaházban bemutatták a *Carment*, 10-én pedig a prózai tagozat is a közönség elé került a *Csongor és Tündé*-vel. Az előadás távirati stílusban: „osztatlan siker”. November 17-én Lehár: *Mosoly országa*, amelyet november 15-én a *Rigoletto* előz meg. 21-én: *Pillangókisasszony*, majd 23-án itt is bemutatják a *Makrancos hölgy*-et, amelyet a Kolozsváron maradt Kőmíves Nagy Lajos helyett Tompa Miklós jegyez rendezőként. 200 kolozsvári színész tartja művészi izgalomban a fővárost. 24-én: *Traviata*. Endre Béla karmester dirigálta, a fontosabb szerepeket Páka Jolán, Virágos Mihály, Tarján Vilma, Sikolya István énekelte. Néhány ismételtes, majd november 28-án a *Szöktetés a szerájból* kerül színre.²³ A *Magyarság*

²¹ *Magyarság*, 1944. október 10., október 31.

²² *Magyar Ünnepek*, 1944. november 10–17., 15. sz.

²³ *Magyarság*, 1944. november 7., 15., 16. és 28., Függelenség, 1944. november 14.

című lap 1944. december 1-jén azt írja a kolozsváriakról, hogy a legcéltudatosabb műsor-politikájú színház ma Budapesten a kolozsváriaké.²⁴

A 2. Ukrán Front csapatainak október 11-i bevonulása Kolozsvárra egy történelmi korszakot zár le végleg. Kiterjesztették a kijárási tilalmat, a városban nem volt villany, megszűnt a gáz- és vízszolgáltatás, a telefonközpontot a kivonuló németek felrobbantották. Ebben a helyzetben úgy tűnt, hogy a luxust jelentő színházi élet újraindítása elé legyőzhetetlen akadályok tornyosulnak. Az élet más területei azonban gyorsan hozzáfogtak a helyreállításához. A gyárak egy része újra termelt, a felrobbantott hidak közül néhányat újjáépítettek, helyreállították a vízszolgáltatást, és gyors ütemben folyt a megrongált vasút rekonstrukciója is. Október 18-án megjelent az első kolozsvári (és egyben első észak-erdélyi) magyar újság, a *Világosság* című napilap is, amely címében is jelezni akarta a közeli napok célját. (Rövidesen, még októberben megjelenik Brassóban a *Népi Egység* című napilap, december elején, 4-én Marosvásárhelyen a *Szabad Szó* című napilap, Kolozsváron pedig a Szociáldemokrata Párt lapja, az *Erdély*.)

Három héttel a szovjet csapatok bevonulása után az orosz városparancsnok magához rendelte a város újonnan megválasztott alpolgármesterét, Demeter Jánost. „...indulatosan felelősségre vont: miért nem kezdték meg előadásait a színházak? Szigorúan, de türelmetlenül hallgatta a mentegetőzést – több jelentős színész elmenekülését, a darabválasztás nehézségeit, az anyagi ellátottság hiányát, de amikor a fűtés nehézségeire tértem át, indulatba jött. A mi dolgunk, hogy honnan, de fa legyen! Mégpedig azonnal!” – emlékezett vissza a fontos epizódra Demeter János.²⁵

A toborzás feladatát a faji törvények miatt hét hónapja bújdosó Fekete Mihály rendező és színész vállalta. Az első napokban különféle műsorszámokból összeálló előadásokat tartottak: ének, tánc, jelenet váltogatta egymást. A vegyes műsorok „vegyes” színvonalát tükrözte a szűkös lehetőségeket. A kijárási tilalom fenntartása miatt korán kezdték az előadásokat a színészek; számuk jóval kevesebb volt a szükségesnél. Technikai személyzet dolgában jobban állt a színház; a gond nem velük volt, hanem a gyatra műszaki adottságokkal: az elhurcolt díszletek, színpadi kellékek, ruhák nagyon hiányoztak. December elején az *Erdély* című lap e körülményeket ecsetelve joggal állapítja meg: „...egyelőre az is teljesítmény, ha (ti. a színház) egyáltalán előadásokat tud felmutatni.”²⁶ Melyek voltak az első színre került darabok Kolozsváron?

A hevenyészett vegyes műsorok után az első, egész „délutáni” betöltő színdarab-bemutató az *Iglói diákok* volt. A korabeli kritika elverte rajta a port („idejét múlt álromantikus

²⁴ Magyarország, 1944. december 1. A lap korábbi, november 28-i száma előre közli a műsort: dec. 1.: Pillangókisasszony, 2.: Mosoly országa, 3.: Pillangókisasszony, 5.: Rigoletto, 6.: Makrancos hölgy, 7.: Szóktetés a szerájból, 8–9–10.: Tacsó, 12–14.: Énekes madár, 13–15.: Bohémélet. A Magyarország december 16-i száma közli, hogy rövid átmeneti időre a legtöbb budapesti lap megjelenése szünetel: 3 napilap továbbra is megjelenik. A kolozsváriak tervezett további műsora: dec. 16.: Mosoly országa, 17.: Szóktetés a szerájból, 19.: Pillangókisasszony, 21.: Mosoly országa, 22–23.: Cigánybáró. Tervezték a *Három a kislány* bemutatását is.

²⁵ Demeter János: *Századunk sodrában*, Bukarest, Kriterion 1975. 340. l.

²⁶ Sztojka László: A kolozsvári színjátszás kérdése, Erdély, 1944. december 4.

Fekete Mihály

operett"). Ki hitte volna, hogy több mint négy évtized múltán, az 1986/87-es színházi évadban egy másik romániai magyar színházban (a temesváriban) ez a darab mentőövként ellensúlyozza majd az alaposan megcsappant állami támogatást?! „A darab több előadást ért meg a szórakozni vágyó közönség jóvoltából.” (Erdély, 1944. december 4.) A következő bemutató a *Mágnás Miska*. Erről az előadásról már azt jelenti a recenzió, hogy bár „A Mágnás Miska szatirikus élet a rendező kissé elhalványította, de itt egy-két jó énekszám már emelkedést mutatott...” Ezek voltak a színház Kolozsváron maradt részének első szárnypróbálgatásai; új történelmi helyzetben, alaposan megváltozott társulattal a magyar nyelvű színjátszás nem egészen két hónapos kényszerű szünet után a folyamatosságot demonstrálta. Ez azonban csak a magyar színjátszás folyamatossága volt, és nem a Nemzeti Színházé, amely tulajdonképpen megszűnt akkor, amikor az újabb történelmi sorsforduló bekövetkezett. (Egy ideig imitt-amott még előfordul a régi megnevezése, de ez a jogi helyzet téves megítéléséből fakadt.)

A Pestre került *másik* kolozsvári társaság jövőjét megpecsételi a háború fegyverrovgása: decemberben még játszanak, de karácsony felé már a megalapozatlan reményeket eloszlatja az ostrom hosszúra nyúló nyomorúsága. Amikor végleg elhallgatnak a fegyverek, a kolozsvári Nemzeti Színház operatagozatának jelentős része Szegedre került, ott immár az új városának színházaként szolgálja a színpadot.²⁷

Erdélyben a normális élet beindítása a színházon kívül sem volt könnyű feladat. Pogromok, atrocitások, nacionalista kilengések tették göröngyössé az erdélyi magyarság mindennapjait. Az eseményekre való tekintettel a szovjet hatóságok kénytelenek elrendelni, pontosabban visszaállítani a szovjet katonai közigazgatást. A háborúnak még nem volt vége, s a felszabadított területeken újjászerveződő román polgári közigazgatás nem váltotta be a reménykedők jobb, igazságosabb rendszer iránt táplált illúzióit. A színházra éppen ezekben

²⁷ A front előrenyomulása következtében pontosan nem lehet tudni, hogy mikor volt a kolozsváriak utolsó előadása Budapesten. A szegedi kezdetekről lásd Versényi Ida visszaemlékezését!

Társulati csoportkép
1945-ből
(Az előtérben Fekete
Mihály igazgató)

a hónapokban még nagyobb feladatok vártak. Sokakban még elevenen élt a Kós Károlyék által 1921-ben a *Kiáltó Szó* című röpiratban meghirdetett program: „Építünk kell, szervezkedjünk át a munkára!” E több mint két évtizeddel korábbi felhívás újra mozgósító tartalmat kapott.

A következő bemutató (november 23-án) már darabválasztásában is jelzi a változóban lévő új igényeket. A színház Gorkij: *Éjjeli menedékhely* című drámáját tűzte műsorára. A kortárs szemtanú²⁸ négy évtized távlatában a megszépítő messzeségből láttatja az egykori bemutatót: „Kolozsvárt Gorkij Éjjeli menedékhelyében remekel Jancsó Adrienne és Fekete Mihály...” Ugyanez az előadás a napi kritikus tollán más mércével méretik meg: „Gorkij *Éjjeli menedékhelye* meghaladta az együttes erejét, a szép szándék ténye mellett az előadás széthulló és műkedvelő szintű volt, amin az egyébként törekvő rendezés se tudott segíteni, hiszen színész nélkül igen nehéz színházat csinálni, a darab színrehozatala mégis jó pont a színház nemesebb célkitűzései mellett...”²⁹ A nemesebb célkitűzések sorában említhető egy Móricz-premier is (december 6-án). A *Légy jó mindhalálig* viszonylag jó sajtót kap: „Nyilas Misi kis életének jelenetei ma is megfogják a nézőt, s így a Móricz-színmű eléri hatását. A színház Szabados Árpád gondos és szeretetteljes rendezésében hozta ki a darabot, a színészeken meglátszott, hogy igyekeztek átvenni és visszaadni a darab légkörét. A hiányokat a lelkesedés pótolta” – írta az *Erdély* december 9-én. Az új világ felé fordulást volt hivatva

²⁸ Balogh Edgár: *Férfimunka*. Budapest, 1986. Magvető. 27. l.

²⁹ Erdély, 1944. december 4. A lap egy későbbi száma (december 11.) így biztatja olvasóit: „Szeressük és támogassuk őket, mert közös az ügyünk – az erdélyi magyarság kultúrájáról van szó.”

bizonyítani Nagy István kolozsvári író művének, a harmincas években már játszott darabjának, az *Özönvíz előtűnének* a műsorra tűzése is (1945. január 11-én).

A színház vezetőségében – máig sem tisztázott körülmények között – változás történik: az igazgatást Kőmíves Nagy Lajos vette át, de Fekete Mihály rendezőként, színészként a társulat tagja marad. A színészek – ez is a folyamatosság jele volt – továbbra is az ún. nagyszínházban játszanak (az egykori Hunyadi téren), „Városi Színház”-ként, amelynek keretében 1944 végétől a magyar együttes vezetőségének a kezdeményezésére a kitűnő szakember – maga is egykori kolozsvári színész, operaénekes és rendező –, Nicolae Bretan (Bretán Miklós) igazgatásával megalakul a román színház és opera, melynek, amint a korabeli sajtóban olvashatjuk: „a magyar együttes zenekart, műszaki személyzetet, sőt színészeket és énekeseket is ad, a teljes egyetértés jegyében, s így egymást kiegészítve dolgozik Kolozsvár kultúrájáért... A román operett-, próza- és operaegyüttes rövidesen elkezdi előadásait...”³⁰

A Városi Színház magyar tagozata eredményesen folytatja a kibontakozást, bemutatásra kerül Darvas József: *Szakadék* című drámája, a *Marica grófnő*, a *Leányvásár*. Ma már nehéz kideríteni, hogy milyen anyagi eszközökkel rendelkezett a színház, minthogy állami költségvetés ekkor még szóba sem jöhetett, s a bevételek távolról sem fedezték a kiadásokat – az maga a csoda, hogy mégis működött.

December elején mindenestre még tisztázatlan a helyzet, legalábbis az anyagiakat illetően. „*Színházi őrjárati*” címmel³¹ cikket közölt az *Erdély*, amelyben a társulat vezetőivel folytatott beszélgetés summázatát adja, rávilágít a társulat akkori, rőzsásnak nem nevezhető állapotára: „A társulat már befejezte átszervező munkáját. Ez idő szerint a színháznak kettőszázhusz tagja van – sajnos –, köztük színészek vannak a legkevesebben, műszakiakban és zenekari tagokban nincsen hiány, sőt a szűkebb kereteket tekintve létszámuk túlméretezett, az igazgatóság azonban nem gondol leépítésre, mert közös költségvetésből fog játszani a román együttesrel, és így a költségek megoszlanak. Természetesen, amikor a színház havi

Kőmíves Nagy Lajos

³⁰ Uo. (Erdély, 1944. december 4.)

³¹ Erdély, 1944. december 11.

kiadási tételei a százezer pengőn jóval felül járnak, a színház fenntartása csakis hivatalos támogatással képzelhető el...” Mindez a szebb és biztatóbb jövő jóindulatú megelőlegezése... E pillanatban csak ígéreteket kapnak. A város víz, villany és szén juttatását helyezi kilátásba, az ígéret valóra váltása nagy segítség lenne, mint az is, ha megoldódna az utcák és terek esti közvilágítása, mert ettől a nézők számának gyors gyarapodását várják.

Milyen magyar nézőtartálékai vannak Kolozsvárnak? A város népesedési adatai talán érzékeltetik, hogy a városnak messze távra is elegendő nézőközönsége lehet. 1910-ben Kolozsvár magyar lakossága meghaladta a 83,4%-ot, húsz évvel később, több mint tízéves román fennhatóság után az 1930-as román népszámlálás a nagy igyekezet ellenére sem tud kimutatni román többséget, a második bécsi döntést követő első esztendőben, 1941-ben a százezer lélekszámhoz közeledő Kolozsvárnak 88,1%-os magyar anyanyelvű lakossága van, 1944 végén a százezer lélekszám döntő többségét is magyarok teszik ki, s a magyar többség csak 1956 után, erőteljes betelepítések (és kitelepítések) következtében szűnik meg. 1944 végén, 1945 elején azonban még nem indult meg a Dél-Erdélyből visszaköltöző román lakosság tömege.

A bécsi döntést követően (1940) a kolozsvári román opera és színház Temesvárra költözött, átmenetileg az ő helyüket hivatott betölteni az a kis létszámú román tagozat, amely az itt maradt román művészekből alakult Bretán Miklós vezetésével. Nekik végre sikerült bemutatkozniuk a kolozsvári közönség előtt: első ízben Victor Eftimiu: *Vörös menyasszony* című egyfelvonásosát adták elő. A helyi magyar sajtó kedvezően fogadta az előadást, noha egyelőre erős konkurenciát nem okoznak, és a csekély számú közönségük még nem igényli a mindennapos fellépést. (Erre egyelőre ők sem lennének képesek.) A művészi élet eleve nebbé válását jelenti a román társulat bemutatkozása mellett a Szendrő Ferenc vezette Szabad Színpad is, amely a Józsa Béla Athenaeumának égisze alatt működött, és a tömegművelődést írta zászlajára. A Diákházban tartott első bemutatójukon nemcsak kórusműveket, szavakat adtak elő, hanem három egyfelvonásost is (a *Dúsgazdag* című népi játékot, Tömörkény: *Barlanglakók*-ját és Madách: *Civilizátor*-át).

A kolozsvári magyar színészek – mint már utaltunk rá – munkájukat a szovjet katonai parancsnok utasítására kezdték el; de ez távolról sem jelentette azt, hogy a harcnak, a magyar színjátszás egzisztenciájáért vívott harcnak vége; az jóformán csak most kezdődött el. De ebben a küzdelemben támaszkodhattak mindazokra a szervezetekre, amelyek a közélet demokratizálását, a román–magyar közeledést akarták megvalósítani. 1945 januárjában biztató a hangulat: a sajtó elégtétellel ad hírt arról, hogy „a román–magyar színtársulat a legnagyobb egyetértésben dolgozik a mi gyönyörű színházunk falai között...”³² A román tagozat is újabb sikeres bemutatókkal jelentkezik; Kőmíves Nagy Lajos a magyar tagozat terveiről nyilatkozik. Gogol (*Revizor*), Molière (*Botcsinálta doktor* vagy *Dandin György*) és Molnár Ferenc (*Liliom*) szerepel a legközelebbi tervekben.

Az első demokratikus román kormány beiktatása után, 1945 március elején megtörténik Észak-Erdély visszacsatolása a román közigazgatásba. Dr. Petru Groza nagy beszédet tart március 13-án Kolozsváron. A nap ünnepi esemény, a román, magyar, szovjet zászlók

³² Világosság, 1945. január 28.

**Cu ocaziunea încadrării
Ardealului de Nord în ad-
ministrația Statului Ro-
mân, Teatrul Orașenesc
din Cluj, în ziua de Marți,
13 Martie 1945, orele 5
p. m. organizează o**

Reprezentatie Festivă

Program:

I-a Rapsodie Română

Op. II, Nr. 1. La major, de GEORGE ENESCU. Executanți de Orchestra Operei
și de Camera: maestrul ANTON BUNAL.

1. Cântecul țării, text de VILKES TIMONARU.
2. Dansuri populare românești, coreografie de ANASTASIE A. C. T. R.
3. Cântecul țării (continuare), coreografie de CORNEL PUNG, din Săptămânile.

Mirasa roșie

Opera în 3 acte de VICTOR EFTIMIU.
Scenariu de CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Teatrul: ANTON BUNAL. Regia: ANTON BUNAL.
Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

**Észak-erdélynek Romá-
niához való közigazga-
tási bekapcsolása alkalmából a Kolozsvári Vá-
rosi Színház 1945. március
13-án d. n. 5 órakor**

Ünnepi diszeloadás

Program:

I. Román Rapszódia

Op. II, Nr. 1. La major, de GEORGE ENESCU. Executanți de Orchestra Operei
și de Camera: maestrul ANTON BUNAL.

1. Cântecul țării, text de VILKES TIMONARU.
2. Dansuri populare românești, coreografie de ANASTASIE A. C. T. R.
3. Cântecul țării (continuare), coreografie de CORNEL PUNG, din Săptămânile.

A vörös menyegző

Opera în 3 acte de VICTOR EFTIMIU.

Scenariu de CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Teatrul: ANTON BUNAL. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Reprezentatie Festivă

Miercuri, 14 Martie 1945, orele 5 p. m.

Program:

I-a Rapsodie Română

Op. II, Nr. 1. La major, de GEORGE ENESCU. Executanți de Orchestra Operei
și de Camera: maestrul ANTON BUNAL.

1. Cântecul țării, text de VILKES TIMONARU.
2. Dansuri populare românești, coreografie de ANASTASIE A. C. T. R.
3. Cântecul țării (continuare), coreografie de CORNEL PUNG, din Săptămânile.

Năpasta

Opera în 3 acte de VICTOR EFTIMIU.

Scenariu de CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Teatrul: ANTON BUNAL. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Ünnepi diszeloadás

1945. március 14-én (Márty 5 órakor)

Műsor:

I. Román Rapszódia

Op. II, Nr. 1. La major, de GEORGE ENESCU. Executanți de Orchestra Operei
și de Camera: maestrul ANTON BUNAL.

1. Cântecul țării, text de VILKES TIMONARU.
2. Dansuri populare românești, coreografie de ANASTASIE A. C. T. R.
3. Cântecul țării (continuare), coreografie de CORNEL PUNG, din Săptămânile.

Megtorlás

Opera în 3 acte de VICTOR EFTIMIU.

Scenariu de CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Teatrul: ANTON BUNAL. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Scenariu: CORNEL PUNG. Regia: ANTON BUNAL.

Ünnepi román-magyar diszeloadás 1945. március 13-án, Észak-Erdély romániai közigazgatásba való bekapcsolásának alkalmából

díszébe öltözött város hinni akarja, hogy valóban új határkő ez a nap, amely örökre véget vet a nemzetiségi villongásoknak, a sovíniszta uszításoknak, és az új, közös haza a végtelen jövő távlatait tárja Erdély soknemzetiségű népe(i) elé. „Üdvözljük tehát a Groza-kormány méltó módon, üdvözljük azt a kormányt, amely értünk küzdött, s amelyért mi is küzdöttünk” – írta határtalan lelkesedéssel, korábbi önmagát is túllicítálva (sokak akkori lelkesedésében, bizakodásában és hitében osztozkodva) Balogh Edgár a *Világosság* hasábjain.³³

A színházban pár nap múlva Molnár Ferenc *Liliom*-a nagy siker, az első igazi a másodszori szezonkezdés óta. A román tagozat Mihail Sorbul: *Vörös szenvedély* című darabját viszi sikerre. (Bretán Judit, Bretán Endre, Magureanu Magda, Pop Mihai játszotta a főbb szerepeket.)

A magyarság érdekképviselői szerve, a Magyar Népi Szövetség (továbbiakban MNSZ) észak-erdélyi végrehajtó bizottsága, szoros együttműködésben az országos (ekkor még Brassóban székelő) központtal, 21 pontban dolgozta ki a legsürgősebb, orvoslásra váró nemzetiségi kívánságokat. E javaslatok szellemében tárgyalás folyt Vlădescu-Răcoasa nemzetiségi miniszterrel és dr. Petru Groza miniszterelnökkel. A kívánságok listáját átadták a miniszterelnöknek, és március 21-én gyűlésen ismertették a magyar intézmények, egyházak, szervezetek és iskolák vezetőivel. Az MNSZ sikraszállt a romániai magyarság autonóm kulturális fejlődésének biztosításáért. Többek között javasolták a magyar kultúrta- és felállítását, amely csak az általános állami érdekek s a politikai irányítás szempontjából volna alárendelve a közoktatásügyi minisztériumnak. Külön pont foglalkozott az államsegélyt igénylő kolozsvári Magyar Színházzal.³⁴

Március még véget sem ért, amikor a bukaresti *Ardealul* (Erdély) és *Timpul* (Idő) című lapok arról adnak hírt, hogy a Temesváron tartózkodó Román Nemzeti Színház és Opera húsvétra visszatér és beköltözik a Hunyadi téri (ekkorra már Malinovszkij téri), ún. nagyszínházba, a magyarok pedig a Szamos-parti Nyári Színkörbe mennek át. A hír nyugtalanságot kellett, ami várható is volt, minthogy a legméltóbb színpad birtoklása a múltban is nemzetiségi viszályok forrása volt. Hiába építeték a színházat még a magyar időkben, a színházépületre jogot formált a román társulat. Kizárólagosat. Különböző mendemondák keltek számyra. A *Világosság* ismételten foglalkozik a várható fejleményekkel, a különböző híresztelésekkel. Nem egyéni nézeteit fejtő ki, amikor hangsúlyozza: „Arról pedig, hogy a magyar társulat a sétatéri Nyári Színkörbe szoruljon, a mai körülmények között szó sem lehet. A Groza-kormány nem állítja vissza a két évtizedes szégyenteljes »kisebbségi« állapotot ama erdélyi magyarság számára, mely oly tevékenyen vette ki a részét tüntetésekkel és politikai magatartásával a demokratikus kormány hatalomra jutásában.” Érdekes, amint fejtegeti a híresztelések képtelenségét: „A Nyári Színkör, azonkívül, hogy a »kisebbségi sors« antidemokratikus jelképe, teljesen alkalmatlan komoly színjátszás céljaira. Nem is véve tekintetbe, hogy a háború folyamán bombatalálat érte, nincs megfelelő akusztikája, nincs elég világítási és egyéb felszerelése, nincsenek öltözői, nincs megfelelő kelléktára, minthogy nem is azzal a céllal épült, hogy Kolozsvár színjátszását reprezentálja.” A cikk

³³ Balogh Edgár: Üdvözljük a Groza-kormányt. *Világosság*, 1945. március 13.

³⁴ *Világosság*, 1945. március 22.

szerzője tudni véli a hivatalos körök elképzeléseit: „Mértékadó körök elképzelése Kolozsvár román és magyar színjátszását illetően egészen más. Az illetékes demokrata tényezők teljesen a jogegyenlőség és a nemzeti kultúrák kölcsönös tiszteletben tartása alapján fogják a kérdést rendezni. A tervezet szerint a román és magyar társulat továbbra is közösen használja a Városi Színház épületét. Emellett a legsürgősebben megkezdik a Nyári Színpark korszerű átépítését és felszerelését is. Mikor majd az átépítéssel a Színpark használhatóvá válik, a két színházépület nem a két nép, hanem a műfajok között fog megoszlanı. Az opera és a dráma a nagyszínház színpadán marad továbbra is, az operett és a könnyebb fajsúlyú darabok pedig a Színparkban kapnak színpadot.”³⁵

A kérdés horderejét jelzi, hogy rövidesen a döntési jogkörrel rendelkező szervek elé kerül a színházépület ügye. Az Országos Demokrata Arcvonal (röviden: ODA) észak-erdélyi végrehajtó bizottsága tűzte napirendjére. Az ODA 1944. október 12-én alakult azokból a demokrata pártokból és szakszervezetekből, amelyek elfogadták a Román Kommunista Párt programjavaslatát, és elhatározták, hogy mozgósítják erőiket annak megvalósítása érdekében. Megalakulásakor az MNSZ is csatlakozott az ODA-hoz. Az ODA 1945. április 20-i ülésén szükségesnek tartották megvitatni a kérdést, mivel: „Egyes körökben ugyanis az a felfogás jutott kifejezésre, hogy Észak-Erdély Romániába való bekapcsolódása során vissza kell állítani az 1940-es helyzetet.”³⁶ Az ODA észak-erdélyi bizottsága leszögezte, hogy a színházi kérdést nem 1940-es alapon, hanem csakis a nemzeti jogegyenlőség alapján lehet rendezni; Sztálin marsall és dr. Petru Groza miniszterelnök ismeretes táviratváltásának szellemében. Az ülésen elhangzott az a javaslat, hogy ideiglenesen használják továbbra is együtt a nagyszínházat, de amint a Nyári Színpark elkészül, a magyar társulat költözzön át a Sétátérre. E javaslattal szemben Jordáky Lajos kijelentette, hogy a nemzeti jogegyenlőség csakis úgy érvényesül maradéktalanul, ha mindkét színtársulat egyenlő jón használhatja a két színházi épületet. Jordáky Lajos javaslatához hozzászólt Demeter János alpolgármester, Veress Pál és Lakatos István, a Szakszervezeti Tanács képviselői, végül dr. Vescan Teofil, egyetemi tanár. Egyértelműen és egybehangzóan megállapították, hogy a románságnak és a magyarságnak mindkét színházi épület használatára egyenlő joga van. Ezt határozatba foglalták és jegyzőkönyvezték.³⁷ (Nagyfokú naivitás jellemezte az állásfoglalás kidolgozóit, amikor azt hitték, hogy álláspontjuk jegyzőkönyvezése olyan jogalap, amelyet az új adminisztráció a továbbiakban mint sajátos erdélyi álláspontot tiszteletben tart majd.) Két nappal később, éppen e fontos, elvi jelentőségű határozatra támaszkodva – és naivitásában a többiekben is túltevő – Balogh Edgár írhatta a *Világosság* hasábjain: „S ki kellett mondani a nemzeti háborúsággal fenyegető színházi kérdésben is, hogy nem oda Buda! Észak-Erdély bekapcsolódása a demokratikus Romániába nem az 1940 előtt volt sötét világ kisebbségi elnyomásának, terrorisztikus diktatúrájának, gyarmatosító rendszerének visszaállítását jelenti. Kolozsvár magyar lakosságának demokratikus joga, hogy színművészeit a Nemzeti Színház palotájában tapsolja meg, és csak reakciós lehet az, aki a magyar kultúrát kisebbségi

³⁵ Az erdélyi magyar színjátszás ügye. *Világosság*, 1945. április 1.

³⁶ *Világosság*, 1945. április 21.

³⁷ Demeter János i. m. 349. l.

Hamupipőke-kuckójába, a Sétatérre száműzné...³⁸ Szép, harcos kiállítás ez ebben az adott pillanatban; az elkövetkezendő hónapok, évek gyakorlata eldönti, mennyi benne a realitás és mennyi az illúzió. De a jövőbeni történések azt is megmutatják, hogy az elvek megfogalmazói milyen állhatatosak kimondott elveik iránti hűségükben!

Az ODA 1945 tavaszán tekintélynek örvendő politikai tényező, rövid harcos demokratikus múltja alapján számíthat a népszerűsége azok körében, akik a demokráciát valóban óhajtják. Az 1945. május 1-jén megjelent, a Nagy István által szerkesztett *Képes Újság* is készpénznek veszi a döntést, és szinte „győzelmi” jelentést ad ki: „A kolozsvári magyar és román színház kérdése megoldódott. Az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi végrehajtó bizottsága határozatba foglalta Jordáky Lajos javaslatát, amely szerint mind a román, mind a magyar operának és prózai színtársulatoknak, s általában minden téli előadásnak csakis a Nemzeti Színház felel meg, míg a Nyári Színparkra népszerűbb operett-előadások s általában nyári előadások számára nemcsak a magyar, hanem a román színházaknak is szüksége van. Ennek a határozatnak az alapján utasították a megfelelő szerveket, hogy a színházi kérdés rendezését hajtsák végre...”

Időközben az elmenekült színészek közül néhányan visszavergődtek Kolozsvárra. Mások levélben érdeklődtek a visszatérésük utáni lehetőségekről. Tompa Pufi levelében³⁹ beszámolt a menekült színészek sorsáról, s a Kolozsváron maradtak segítségét kérve a menekültek egy részének visszatérését és visszafogadását szorgalmazta. „A kicsi csoport meg is alakult... Szeretnénk hazamenni Kolozsvárra.” A sajtóban ismertetett levélre egy munkás, Mesesán József válaszol: „Mi szívesen várjuk vissza mindazokat, akik úgy érzik, hogy tiszta a lelkiismeretük, akik valóban művészek voltak... Jöjjenek tehát azok, akik a szemünkbe mernek nézni egyenesen, becsületesen, de a visszatérésre még gondolni se merjenek az egykori hangoskodók...”⁴⁰ A színház nevében Rónai Antal karmester, zeneigazgató 1945. március 21-én válaszol a levelekre. Idézünk leveléből: „A visszatérők alkalmazását kizárólag a színház szükségességi szempontja dönti el. A kolozsvári Városi Színház román és magyar tagozatának egyesült Igazgatósági Tanácsa hivatott arra, ... hogy kimondja a visszatérő személy szükségességét, és elfogadja, illetőleg visszautasítsa alkalmazását...” Amennyiben az ún. Tisztogató Bizottság vizsgálatán is átesnek, a kolozsvári Városi Színház alkalmazni fogja – ha visszatérnek – a következő színészeket: Bodó Györgyöt, Görbe Jánost, Lantos Bélát, Perényi Jánost, Senkálsszky Endrét, Váradi Rudolfot, Andrásai Mártont, Homm Pált, Kozma Gyulát, Czopán Flórit, Hegyi Lilit, Jetczkó Ciát, Krémer Mancit, Fényes Alízt, Rajnai Ellit; az operaénekesek közül: Horváth Józsefet, Szanati Józsefet, Lőrincz Zsuzsát, Páka Jolánt, Tarján Vilmát, Hidy Franciskát, továbbá Szabó Ica karmestert, Zakariás Gábor korrepetítort, Csengeri Lajos ügyelőt, Károlyi Károly, Szódi László és Kürti József zenekari tagokat. Számukra a színház egyelőre a létminimumot tudja biztosítani. Kéri, hogy azok, akik jönni akarnak, mielőbb induljanak, mert: „Nem tudhatjuk, később mennyiben változnak meg a viszonyok, s így az elkésve érkezők érdekeinek megvédésében később nem vállalha-

³⁸ Balogh Edgár: Sem 1944, sem 1940. Világosság, 1945. április 22.

³⁹ Világosság, 1945. március 4.

⁴⁰ Világosság, 1945. március 18.

tunk felelősséget...⁴¹ Akik a fenti listán nem szerepelnek, azok munkájára nem tartanak igényt, vagy politikai szempontból nem kívánatosak. És ezekben a napokban valóban újabbak érkeznek vissza. Olyanok is, akiket a hírhedt faji törvények parancsoltak le a színpadról. A visszatérők között van Kőszegi Margit, Borovszky Oszkár, Lantos Béla, Szanati József, Senkál Endre, Perényi János, és Poór Lilivel együtt érkezik férje is, a Kolozsváron legendás hírnök volt igazgató, Janovics Jenő. Az ő visszatérése az igazi esemény; nem csoda, hogy nyilatkozatát a legnagyobb figyelem övezi: „Tele vagyok tervvel, ötlettel és munkavágygal. Még nem tudom, milyen formában és milyen módon kezdek dolgozni, de az az érzésem, hogy mint a múltban, most is csak egyetlen feladatunk lehet itt Erdélyben. Csak a román kultúra vezető rétegeivel közösen lehet a színház kérdéseit megoldani, hogy Erdélyben viruljon úgy a román, mint a magyar színészet. Nekünk, magyar színházi embereknek nem az az érdekünk, hogy felülkerekedjünk, hanem hogy egymást támogatva dolgozzunk a földnek kultúrájért. ... A román–magyar közeledés az egyetlen cél és az egyetlen mód arra, hogy éljünk, hogy megértsük egymást, mert ha most nem állunk szeretettel és megértéssel egymás mellé, elpusztulunk úgy mi, magyarok, mint a románok, míg a minden vonalon történő testvéri összefogás mellett diadalmasan élhetünk...”⁴²

Ezekben a napokban újra Kolozsvárra érkezett dr. Petru Groza, hogy részt vegyen és felszólaljon az MNSZ első országos kongresszusán. „Elég volt a magyaroknak huszonnégy éven át kisebbségnek lenni!” – mondotta magyar nyelvű beszédében. Ekkoriban kapott méltányos megoldást a kolozsvári román és magyar egyetemek ügye. Ez alkalomból írta Nagy István lapja: „Most történik meg... Erdély történetében először, hogy a népek szabadságának hajnalán az erdélyi román és magyar nép fiai saját anyanyelvükön, két önálló egyetem katedráiról, kísérleti termeiből szívhatják magukba a fejlődés legbiztosabb alapját, a tudást...”⁴³

A *Világosság* közli a színházi személyi változásokat.⁴⁴ Kőműves Nagy Lajos önbírálatot gyakorolva lemond az igazgatásról, helyébe az újonnan kinevezett igazgató, 1933 óta most újra, Janovics Jenő lett, aki 73 évesen is lendületesen fog a munkához. Kinevezése alkalmából a *Képes Újság* interjút készített vele. Az interjú a következő szerkesztőségi bevezetővel jelenik meg: „Az erdélyi magyar színjátszás ügye újabb fordulóhoz érkezett. Hosszas vergődés után végre lezárult a kilenc hónapos évad, mely a háborús helyzet minden jegyét magán viselte: gazdasági, művészi és morális válság jellemezte a színház eddigi működését. Most a hivatalos tényezők avatkoztak a színház ügyeibe, és június végével felszámolták a régi társulatot, az új színház megszervezésével pedig Janovics Jenő igazgatót bízták meg.”⁴⁵

Nemcsak a színház volt a színhelye jelentős változásoknak, hanem a társadalmi, politikai élet is. Egyre több jel mutatja, hogy Észak-Erdély eddigi különleges helyzete

⁴¹ A levél egy példánya a Magyar Színházi Intézet kéziratgyűjteményében. (61.2636. 39/VI. c.)

⁴² Erdély, 1945. április 7.

⁴³ *Képes Újság*, (Kolozsvár) 1945. május 1.

⁴⁴ *Világosság*, 1945. június 20.

⁴⁵ *Képes Újság*, 1945. július 15–augusztus 1.

Janovics Jenő

s bizonyára szerencsésebb utódomnak átadnom helyemet, mert a kolozsvári Magyar Színház létkérdése ügyének rendezése, megmentése érdekében minden fáradozásom hiábavalónak bizonyult...⁴⁷ Kőműves ezúttal a színház anyagi helyzetének megoldatlanságára utalt, és nem a színházépület kérdésére, amiről hitte, hogy garanciákat jelentenek a prominens demokrata személyiségek állásfoglalásai. Ekkor már ismeretes volt, hogy Ivan Cornel, az üzemi bizottság tagja, több ízben kilincselte Bukarestben, de a megígért 15 millió lej helyett (időközben hivatalos pénzként a lejt vezették be a pengő helyett) mindössze 7 milliót sikerült kiutaltatnia, ami a minimális szükségleteket sem fedezte. Az évadzáró társulati ülés nemcsak a színgazgató-változás újdonságát jelentette; tekintettel a kialakult helyzetre, Méliusz József, az MNSZ képviselőjében bejelentette, hogy az MNSZ mint a romániai magyarság

változóban van: az újabb intézkedések a romániai keretekbe történő integrálódást segítik elő. Június 19-én az ODA országos főtitkárának, Luka Lászlónak (Vasile Luca) jelenlétében ülést tart az észak-erdélyi ODA végrehajtó bizottsága, és határozatban kijelenti: „tekintettel arra, hogy a bizottság által kitűzött különleges célokat elérték...” – az észak-erdélyi bizottság kimondja önfeloszlatását.⁴⁶ Ezen túl a megyei ODA-bizottságok tartják a kapcsolatot a bukaresti ODA-központtal.

A Kolozsvár központú észak-erdélyi ODA döntéseiben messzemenően figyelembe vette Erdély sajátos nemzetiségi viszonyait, a színházépület használata ügyében hozott elvi és gyakorlati döntése is ezt tükrözte, mint más jó néhány politikai döntés. De vajon ezentúl a bukaresti ODA-központban méltányolni fogják a most megszüntetett szerv korábbi döntéseit? Hamarosan választ kapunk erre a kérdésre is.

Június 20-án tartották a kolozsvári román–magyar társulat évadzáró társulati ülését, amelyen a régi igazgató, Kőműves Nagy Lajos benyújtotta lemondását. Többek között ezeket mondta: „Annál is inkább be kellett adnom lemondásomat,

⁴⁶ Világosság, 1945. június 20.

⁴⁷ Világosság, 1945. június 21.

kultúrájának legfőbb őre és irányítója aktívan részt vesz a színház ügyeinek megtárgyalásában. Kifejezte reményét, hogy az MNSZ és a színházi vezetőség együttműködése új, történelmi korszak kezdetét jelenti majd a nagy múltú erdélyi magyar színi kultúrának. „Azt jelenti, hogy találkozni fog a színház és a nép.” Az MNSZ a maga háromtagú bizottságát delegálja a színház mellé tanácsadói joggal: Méliusz Józsefet, Nagy Istvánt és Szentimrei Jenőt. Az MNSZ felkérte Janovics Jenőt, hogy új színtársulatát a régi társulat legértékesebb tagjainak igénybevételével szervezze meg. A színészek elmaradt, illetve hátralékos fizetéséért vállalja a közbenjárást. Az MNSZ felkérte az új igazgatót, hogy a magyar színjátszás folytonosságát biztosítsa, az ősszel kezdődő színi szezon előkészítése érdekében a nyári évadot folytassa, egészen az őszi évad beálltáig. Az MNSZ kötelességének tartja, az igazgatóval együtt, hogy az ősszel kezdődő új évadra a kolozsvári magyar színház egyenjogúságát minden tekintetben biztosítsa. (Jogos kérdés lehetne: valóban az igazgatóra tartozik e feladat végrehajtása, vagy éppen a színház patrónusára, az MNSZ-re, amely politikai súlyával adhatna nyomatókat az ügynek!) Az MNSZ vállalta egyébként, hogy lépéseket tesz annak érdekében, hogy a magyar színtársulat is ugyanolyan támogatásban részesüljön, mint az erdélyi román színház...

Nagy István már nem bíbelődik a színház mindennapos krajcáros gondjaival, ő a színházzal szembeni hivatalos igényeknek ad nyomatókat: „...a színháznak afelé a társadalom felé kell fordulnia, mely vár tőle valamit. A jövőben éppen ezért olyan műsorpolitikát kell csinálnia, mely érzékeltetni tudja az új világot az új társadalomnak. Csak ezzel kapcsolhatja szervesen magához a színház a tömegeket.”

Elkerülhetetlenné vált a létszámcsökkentés, amelynek végrehajtására az üzemi bizottságot kérték fel. Ez a feltétele annak, hogy a megmaradó tagok rendesen megkaphassák fizetésüket.⁴⁸

Az MNSZ átfogó kulturális programot dolgoz ki. Június 30-án a központi bizottság mellett működő Közművelődési Bizottság Balogh Edgár elnökségével ülést tartott. Huszonegy küldött (ebből 11 kolozsvári) képviseltette magát a bizottságban, köztük a színház szempontjából jelentős tagok: Nagy István, Méliusz József és Szentimrei Jenő. A kulturális ügyek intézésére öt ügyosztályt állították fel. A színház is kapott ügyosztályt, amely Janovics Jenővel együttműködve a kolozsvári magyar színjátszás újjászervezésénél segít, és kidolgozza egy önálló magyar színházi vezérfelügyelőség tervét is.⁴⁹

Janovics Jenő kinevezésével lezárult egy szakasz, de az új igazgató a megoldatlan kérdések sokaságával találta magát szembe. Júniusban még nem tudták, hogy a Temesvárra menekített román színház teljes létszámmal tér-e vissza, vagy csak annyian jönnek, amennyien kiegészíthetők, feltölthetők a már működő szerény román társulatot. Továbbra is eldöntetlen a két színházépület közös használatának a kérdése, s ehhez kapcsolódik a Nyári Színpad átépítésének elodáztatatlan gondja is.

„Hogy a sok közül még egy kérdést említsek – mondta interjújában az igazgató –, itt van az opera létének vagy nem létének kérdése is. Ugyanis a világ minden operája csak

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Világosság, 1945. július 1.

jelentékeny állami támogatással tud működni. Ha tehát mi is meg akarjuk tartani az operánkat – márpedig meg akarjuk –, akkor nem mondhatunk le az állami támogatásról. De azt hiszem, hogy Románia kultúrpolitikája olyan nagylelkű a román színházak iránt, hogy ezt bizonyára nem vonja meg a magyar színházaktól sem.”⁵⁰

Az MNSZ képviselői – Méliusz József és Demeter János – július 12-én egy miniszterelnöki fogadáson kérdéseket intéztek Mihail Ralea művészetiügyi miniszterhez a benyújtott felterjesztésekkel kapcsolatban. A miniszter kijelentette, hogy egyáltalán nem zárkózik el egy romániai magyar színháznak állami színházzá nyilvánításától. Szerencsésnek találta továbbá egy olyan erdélyi magyar színházi felügyelőség megszervezésének tervét, amely minden magyar színházi ügyet az MNSZ szempontjai szerint ellenőrizne. A pénzügyi támogatástól elzárkózott, minthogy – mint mondta – ez a miniszterelnök döntési hatáskörébe tartozik.⁵¹

A színház gazdasági megalapozása volt az egyik legsürgetőbb feladat. Elkerülhetetlené vált a színházi struktúra megváltoztatása. A színház napi kiadása elérte a 800 000 lejt, ugyanakkor a napi maximális bevétel mindössze 200 000 lejt tett ki. Az egyik célravezető út az abnormálisan felduzzasztott társaság létszámának csökkentése volt. A 180 tagból csak azokat hagyták meg, akik valóban színészek, és nem csak az ősszel adódott rendkívüli lehetőség sodorta őket a kulisszák közé. Az MNSZ nemcsak erkölcsi, hanem anyagi támogatásban is akarta részesíteni a színházat; az ún. Petőfi-alapból segélyeket szándékozott kiutalni színházi célokra. „A most következő két hónap élethalálharc lesz a kenyérért. A színház igazi munkája csak ősszel kezdődik meg...” – nyilatkozta az igazgató, Janovics Jenő.

1945 nyara a kezdeti eredmények ellenére sem bizonyult felhőtlen időszaknak. A nemzeti türelmetlenség, a román reakció ismételt támadásai beárnyékkolták az eredményeket is. Augusztus 20-ra az MNSZ harminctagú küldöttségét hívták meg Bukarestbe, hogy ott előadják és megvitassák az erdélyi magyarság megoldásra váró problémáit. A bukaresti tárgyalások előtt Szentimrei Jenő elnökletével egy hétig művészeti kérdésekkel foglalkozott az MNSZ művészeti ügyosztálya. Megvitatták az előterjesztendő javaslatokat. A tárgyalások megkezdésének napján az MNSZ nyilvánosságra hozta a legfontosabb kívánságokat.⁵² De ezt megelőzően, augusztus 8-án a Brassóban megjelenő *Népi Egység* című lap közölte az MNSZ egyik vezetőjének, dr. Csákány Bélának a nyilatkozatát, aki a sürgős tanügyi és egyéb kérdések mellett a színházat sem mellőzte nyilatkozatában: „Az MNSZ úsztában van a saját színjátszás óriási jelentőségével. Az eddig kialakult tervek szerint a romániai magyar színjátszás három önálló kerületben bonyolódna le. Az első volna az Arad-Nagyvárad kerület. A második Kolozsvárt és környékét foglalná magában, míg a harmadik Brassóval és Marosvásárhellyel a székely megyéket ölelné fel.” A Szentimrei által vezetett színházi vita tovább finomította, pontosította az elképzeléseket: színházi vonatkozásban kérni fogják a magyar művészeti felügyelőség létrehozását; az MNSZ négy színház játékengedélyére tart

⁵⁰ Világosság, 1945. június 23.

⁵¹ Világosság, 1945. július 14.

⁵² Világosság, 1945. augusztus 20.

igényt, de fenntartja magának a jogot, hogy később ez a szám hatra emelkedjen. (Tételeken Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely és Szatmár szerepelt.) A színház számára az állami támogatást paritásos alapon, a magyar nemzetiségű lakosság számarányának megfelelő összegben kérik, és újólal leszögezték a színházépületekkel kapcsolatos igényüket. „A kolozsvári társulat az ODA megyei javaslata értelmében közösen használná a Malinovszkij téri színházat a Temesvárról későbbi időpontban ideköltöző Román Nemzeti Színházzal, és abban félvénykénti váltással játszanának, amíg a Színkör helyreállítása megtörténik. Azon-
túl a két igazgató baráti megállapodása szerint mindkét színházépületet közösen vennék igénybe.”

A színház képviselőjében Janovics Jenő és Gróf László rendező vett részt a tárgyaló küldöttségben. A tárgyalások folyamán megbeszéléseket tartottak különböző szakbizottságokban, majd az MNSZ küldöttei közös értekezletet tartottak a kormány tagjaival. Az értekezlet befejezése előtt a magyarbarát hírből álló dr. Petru Groza miniszterelnök leszögezte, hogy kormányának minden tagja, az egyes minisztériumok felelős vezetői szívügyüknek tekintik a romániai magyarság jogos kéréseinek, kívánságainak teljesítését, mert a romániai magyarság kérdése nemcsak belpolitikai probléma, hanem az összes Duna-völgyi nép békés együttműködésének alapja is.⁵³

A megbeszélések részletei csak fokozatosan váltak ismertté; a megállapodások szövegét azonban sohasem hozták nyilvánosságra. A *Világosság* cikksorozatban ismerteti a tárgyalásokat. (Milyen eredménnyel jártak az MNSZ kulturális bizottságának bukaresti tárgyalásai?)⁵⁴ Szentimrei Jenő nyilatkozatából tudjuk, hogy az MNSZ 14 pontból álló előterjesztést készített, amelyet háromnapos tanulmányozás után a kormány 80 százalékkal magáévá tett. Szentimrei Jenő kiemeli az elért nyolcvan százalékat: elfogadták a Kolozsvár székhellyel működő magyar művészeti felügyelőség tervét; április 1-jéig visszamenőleg elismerik a kolozsvári Magyar Színház állami jellegét (ami többek között adó- és utazási kedvezményt is jelentett), a következő év április elsejétől a színház költségvetése az állami költségvetés része lesz, addig is viszont állami szubvenciókkal, segélyekkel pótolják a hiányokat. A kolozsvári színházon kívül jóváhagyták további három magyar színház működését:

1. Marosvásárhelyen Székely Színházat létesítenek (működési területe egész Székelyföldre és Brassóra is kiterjed); igazgatója Tompa Miklós lesz, akinek megadják az engedélyt, hogy Magyarországról tizenhét színészt szerződtessen.

2. Állami színházként működhet majd a nagyváradi magyar színház is, amely hivatott Aradot és Temesvárt is ellátni.

3. Államilag támogatott színházat kap Szatmár is. (Ez csak 1956-ban valósult meg; a háború utáni magyar színház Szatmáron félig magánjellegű, félig városi intézmény volt.)

Szentimrei Jenő sokatmondóan hallgatott nyilatkozatában az el nem fogadott „20 százalékról”, holott, ez éppen a legneuralgikusabb kérdést, a színházépületek használatát érintette. Mint kiszivárgás következtében kiderült, ebben a kérdésben az MNSZ küldöttsége

⁵³ Világosság, 1945. augusztus 27.

⁵⁴ Világosság, 1945. szeptember 17.

nagy nyomás alatt állt, s mivel a kormány ez ügyben hajthatatlannak bizonyult, a már korábban többször leszögezett, a sajtóban is hangoztatott vélemény ellenére az MNSZ engedni kényszerült.

Sok szép nyert ügy – és egy veszített ütközet. Ez utóbbi viszont figyelmeztető is lehetne: semmilyen szervezet, hivatal szerepét nem szabad fetisizálni vagy túlértékelni. Mit számított már a bukaresti értekezleten az egykori észak-erdélyi ODA-bizottság világos elvi álláspontja? Senki sem vállalt érte garanciát. A *Képes Újság* is gyorsan kimúlt, mielőtt valóban széles körben elterjedt volna. És mi a garancia arra, hogy az így született megállapodások érvényességét nem ássa alá a napi politika cikcakkja? Egyelőre – bár a kolozsvári Magyar Színház vesztésként került ki – az összmagyarságnak mégsem kellett szégyenkeznie a megállapodásokért. A kormány engedményei jelentőségeknek tűntek, s a zárt ajtók mögött megkötött alkuban kétségtelenül az önálló hatáskörrel felruházható erdélyi magyar művész-felügyelőség ténye nyomott leginkább a latban. Ez a később megszilárdítható magyar kulturális autonómia esélyeivel kecsegtetett, s azt a Bukarestben tárgyaló magyar tárgyalófelek is tudták, hogy semmi sem lehet fontosabb az önszerveződés lehetőségeinek maradéktalan biztosításánál. Sőt ez ügyben a kormány igazán engedékenynek bizonyult: elnézte, hogy az MNSZ már akkor hozzáfogjon a művészeti felügyelőség tétő alá hozásához, mielőtt tulajdonképpen a jogi feltételek erre megteremtődnek. Így szinte illegálisan, de a hatóságok elnéző tudtával már 1945-ben működik egy szerv, amelynek az engedélyezése tulajdonképpen ezeken a tárgyalásokon dől el. A kolozsvári színházi épületek ügyében az MNSZ engedékenységet a művészeti vezérfelügyelőség létrehozásának megteremtésével ellentételezték. Megelőlegezett jóindulatban nem volt hiány az MNSZ vezető aktivistái között, s évek múlva bebizonyosodott: kompromisszumot valójában távolról csak az MNSZ tanúsított: 1948-ban rendeleti úton szüntetik meg az önálló magyar művészeti vezérfelügyelőséget, de a román színház és opera tulajdonjogát a nagyszínházra többé már senki sem meri megkérdőjelezni.

A megállapodások örökérvényűségében bízott Janovics Jenő is, aki az egyezségről vonatkozóan a következő nyilatkozatot adta:

„A téli és nyári színház használatát illetőleg pedig csak annyit mondhatok, hogy erre nézve nagyon pontos megállapodásaink vannak a román kormánnyal, melyeket tizenegy okmányba foglaltuk, s mi be is fogjuk tartani lelkiismeretesen a megállapodások minden pontját. Szilárd meggyőződésünk, hogy ugyanígy betartják majd a román kollegáink is.”⁵⁵ A kolozsvári színházépületek használatára vonatkozó döntés súlyosságát azzal enyhítették, hogy – amint Szentimrei Jenő egy 1946-os nyilatkozatából kiderült⁵⁶ – a magyar színészek évente legalább 30 napig játszhatnak a nagy épületben. (Erre azonban sohasem került sor.)

A tárgyalásokon elért (és a többi színházra vonatkozó) eredmények arra késztették a küldöttség színházi tagjait, hogy eleget tegyenek a régi követeléseknek, a színházépület kényszerű átadásának, bár ezt az egyezségben rögzített feltételek betartásához kötötték. Az új helyzetet az az átirat világítja meg, amelyet a színház nevében Janovics Jenő, az MNSZ

⁵⁵ Világosság, 1945. október 5.

⁵⁶ Színház és Mozi, 1946. november 16.

nevében Balogh Edgár küldött dr. Buteanu Aurelnak, a kolozsvári Nemzeti Színház vezérigazgatójának: 1945. október 13-án kelt 865. számú átiratban foglalt indokokat mérlegelve közlöm, hogy megállapodásunk szerint, mely megfelel a minisztérium és a Magyar Népi Szövetség között létrejött megállapodásnak, a román–magyar társulat e hó 21-től ideiglenesen szünetelteti előadásait, s így semmi akadálya nincs annak, hogy október 22-től kezdődőleg október 31-ig a Román Nemzeti Színház tartsa előadásait a Malinovszkij téri színházban. Közlöm azt is, hogy október 22-től kezdődőleg a Malinovszkij téri színházépület valamennyi helyiségének 50 százalékát kiürítjük, s így azok a helyiségek is a Román Nemzeti Színház rendelkezésére állnak.

A helyiségeknek a Magyar Népi Szövetség által elfoglalt 50 százalékát akkor tudjuk kiüríteni és átadni, amikor ... a minisztériummal kötött megállapodás szerint a Színkör helyreállítási munkálatai befejeződnek, s a szükséges mellékhelyiségek ott rendelkezésünkre állanak. Az Ön átiratában is elfogadott javaslat szerint ezt a tényt szakértő bizottság fogja megállapítani, amelynek döntését mindkét fél elfogadja. Természetes, és a minisztériummal kötött megállapodás pontosan megállapítja, hogy amíg a helyreállítási munkálatok el nem készülnek, addig a Malinovszkij téri színházat testvéri egyetértésben, fele-fele arányban közösen kell használnia a Román Nemzeti Színháznak és az Állami Magyar Színháznak.

Ami a Városi Színház román szekciójának tagjait illeti, az Állami Magyar Színház az ő javadalmazásukat nem vállalhatja, mint ahogy ez a minisztériummal kötött megállapodásban pontosan le van szegve." Ezekhez a *Világosság* a maga részéről hozzáfűzte: „Erdély magyarsága azt szeretné, hogy az átmenetileg fizikailag egymásra utalt román és magyar társulat tagjai mindent elkövetnének majd azíránt, hogy békés egyetértésük népeink egyetemességének jó például szolgáljon...”⁵⁷

Szeptember végén Janovics Jenő eredményes tárgyalásokat folytatott Budapesten az elmenekített színházi díszletek, felszerelések visszaszolgáltatásának ügyében. A kérés megértésre talált, sőt a magyar kultuszminiszter hozzájárult ahhoz, hogy a kolozsvári színház tagjai 1945. július 1-jéig visszamenőleg a magyar államtól megkapják fizetésüket. Kedvezően gondoskodtak tizenhat színész nyugdíjáról is. Janovics Jenő előzetes megállapodásokat kötött magyarországi színészekkel esetleges erdélyi vendégszereplésük ügyében. (Erre a bukaresti tárgyalások megegyezései is alapul szolgáltak.) Többek között Fényes Alizzal, Nagy Istvánnal, Török István zenei vezetővel folytak ilyen tárgyalások. A megállapodást még az illetékes román hatóságok is kellett hogy parafálják. Ekkor vetődött fel Major Tamás vendégszereplése a *Tartuffe*-ban, Várkonyi Zoltáné a *IV. Henrik*-ben és Gobbi Hildáé a *Karnyónéban*.

A Monitorul Oficial (Hivatalos Közlöny) 1945. október 1-jei száma közölte a 223. sz. rendeletet, amelynek értelmében a kolozsvári Magyar Színház teljes jogú állami színház lett.⁵⁸ 1945. október 28-án a Groza-kormány újabb 40 millió lejt utalt ki a romániai magyar színházaknak. Ebből az összegből a kolozsváriak 20 milliót kaptak az elmaradt fizetések rendezésére, a szeptemberi hiány fedezésére, 10 millió a Nyári Színkör tatarozását szolgál-

⁵⁷ *Világosság*, 1945. október 20.

⁵⁸ *Világosság*, 1945. október 5.

ta.⁵⁹ A minisztériummal kötött megállapodások szerint a Román Nemzeti Színház november 1-jeig köteles a Nyári Színkört átadni játszóképes állapotban. Ez az aktus a jelzett időpontban megtörtént. Az átvevő bizottságban Janovics Jenő mellett Szentimrei Jenő és Moll Elemér városi főmérnök mint szakértő vett részt. Az átvevő bizottság megállapította, hogy a román színház a megállapodásban foglalt kötelezettségének eleget tett. A Színkör központi fűtőberendezése elfogadhatóan működött, és mint állították, nem fordulhat elő, hogy a színészek a színpadon, a közönség a karzaton dideregjen. A világító berendezéseket is megjavították, vagy részben újakkal pótolták; a nézőteret és a folyosókat átfestették. A bejáró ajtók átalakítására még 8–10 napra volt szükség. Végül is elhárultak a szezonkezdés akadályai: többszöri módosítás után november 16-ra tűzték ki Katona József *Bánk bán*-jának premierjét.

Ezekben a napokban, november 15–18. között Marosvásárhelyen ülésezett az MNSZ száztagú országos bizottsága. Az ülés napirendjén a megoldatlan nemzetiségi kérdések szerepeltek. A színház jelentőségét, kivételes szerepét hangsúlyozandó – Balogh Edgár javaslatára – az ülés Kurkó Gyárfás elnök aláírásával üdvözlő táviratot intézett a szezonkezdéshez készülődő kolozsvári Állami Magyar Színházhoz: „Az MNSZ Marosvásárhelyen egybegyűlt száztagú országos intéző bizottsága forró szeretettel köszönti az Állami Magyar Színház megnyitását. A *Bánk bán* megnyitó előadásán lélekben ott van Románia egész demokrata magyarsága, abban a tudatban, hogy a bemutató újabb szoros kapcsolatot jelent a magyar demokrácia és a Groza-kormány vezette demokrácia között. Üdvözlét a hős lelki színészeknek, a színházi munkásoknak, akik a legnagyobb nélkülözések árán is híven kitartottak a helyükön, s így elősegítették az erdélyi magyar művészet mai sikerét. Bizom abban, hogy az Állami Magyar Színház mai szerepe csupán kezdete annak az új szellemi munkának, amelyet a háborús romok között megújított magyar intézmények követnek és kell végezniük.”⁶⁰

A premier valóban nagy ünnepnek ígérkezett... A *Világosság* Benedek Marcell cikkét közli: „*Bánk bán előadása elé.*” címmel.⁶¹ Szentimrei Jenőnek az évadkezdő díszbemutató jó alkalom arra, hogy a kolozsvári Állami Magyar Színház jövőjéről, a következő időszak legfontosabb színházi teendőiről medítálon vezércikkében: „*Mit várunk az Állami Magyar Színházától?*” című cikke⁶² tülmutat az ünnepi alkalmon. Érdekes néhány megállapítását kiragadni: „Tisztelet és elismerés adassék ezen a napon Kőmíves Nagy Lajosnak és Bretan Miklósnak, a legnehezebb évad bajvívóinak, kik vállalták és állották a harcot az újrakezdés hónapjaiban, sokszor ki sem számítható helyzetekkel és erővel szemben. Nemcsak a harcot, az áldozatot és a nélkülözéseket is vállalniuk kellett, s ebben hűségesen és kitartóan osztozott velük a művész és a műszaki személyzet minden egyes tagja. A kortársak és az utódok ezt nem fogják elfelejteni...” Mit kíván Szentimrei a jövő kolozsvári magyar színházától? Olyan színpadi művészet megteremtését, amely „csak itt virulhat ki és sehol másutt, az

⁵⁹ *Világosság*, 1945. október 28.

⁶⁰ *Világosság*, 1945. november 18.

⁶¹ *Világosság*, 1945. november 16.

⁶² *Világosság*, 1945. november 17.

erdélyi sokszínűség, soknyelvűség talaján”. Kitűnő garancia erre Janovics személye. „Janovics igazgató nagy színésznevelő. Erre neveljen színészgárdát, s ha kell, merőben új színpadi írónemzedéket magának. Itt most új, népi erők törnek föl az elnyomás földalatti tevékenységéből a derűs, napos földszíni munkára...” Amikor a cikk készült és nyomdába került, még nem volt ismeretes, hogy a premier napján, 1945. november 16-án, pénteken, a déli órákban váratlanul meghalt a XX. századi erdélyi magyar színjátzás legnagyobb alakja, Janovics Jenő. Meghalt, mielőtt Biberach ruháját magára ölhette volna, mielőtt a munkát a Nyári Színkörben elkezdhette volna. Az ősz mester szervezetét felőrlötte a színház megnyitásával járó sok izgalom. Bár megértette, hogy a megváltozott történelmi helyzetben vállalni kell a kompromisszumokkal terhes megoldásokat, lelkileg nehezen viselte, hogy az az épület, amelyet az ő elgondolásai szerint építettek 1906-ban, immár másodszor is elérhetetlen távolságba kerül. Valójában Janovics Jenő halála zárta le a háború utáni hónapok – egy esztendő – viharos történetét. Szerepét a premieren más vette át (Perényi János), a színházban a helye máig is betöltetlen. Lantos Béla az utána jövő nemzedékek nevében is megfogadta házsongárdi sírjánál:

„Utolsó lehetünkig őrködni fogunk a poszton.”

II. „Ha százszor is kell újrakezdenünk...”

A kolozsvári Állami Magyar Színház első évada
1945/46.

Tizenhat napig tartott a kolozsvári magyar színház áthurcolkodása a Hunyadi térről a sétatéri Nyári Színkörbe, az újonnan kijelölt, korábban egész színi évadra alkalmatlannak minősített épületbe. 1945. november 16-án a frissiben államosított magyar színház évadkezdési időpontja, s egyben a gyászé is, amely nem csak tizenhat napig tartott... Az újjáéledő magyar sajtó Brassótól Nagyváradig siratja az erdélyi magyarok nagy színházi mesterét. „Ruhája már ki volt készítve a díszelodásra, hogy odaálljon a bíborfüggöny elé, s a nézőtér derengő félhomálya felé fordulva elmondja ünnepi megnyitó beszédét... Nagy színész volt, nagy rendező és kétségkívül egyike a legnagyobb magyar színházvezetőknek...” – kezdte búcsúztatóját a brassói *Népi Egység*⁶³. „A némafilm korában Janovics Jenő Kolozsváron gyártott filmjei bejárták az egész világot, s Amerikában éppúgy, mint Japánban hatalmas sikert és megbecsülést szereztek a magyar művészetnek.” És évtizedek múltán is egyetértünk a nekrológnak is beillő sorokkal: „Tragikus és szép volt Janovics Jenő sorsa. Évtizedek ragyogó sikerei után megérte a mellőztetés keserűségeit, hogy aztán élete alkonyán ismét nagy művészi építőmunkát vállalhasson népéért. Ezt a munkát nagy művészhez, nagy emberhez méltóan végezhetette el. Élete művére felrakta sarokkövét, s az új kolozsvári színház hirdetni fogja e nagy színházművész el nem múltó érdemeit...”

Elárvult íróasztalán ott maradt az ünnepi megnyitó beszéd torzója, amelynek írása közben érte utol a halál. Utolsó írása így, befejezetlenül sem tanulságok nélküli. Hadd olvassák az elkövetkező újabb és újabb nemzedékek is: „A mai napon a 153 éves kolozsvári színház történetében új fejezet kezdődik. Mély hittel vallom, hogy ez az új fejezet nem lesz méltatlan a másfél százados dicsőséges, gazdag múlthoz. A kultúra szabadságának abban az új légkörében, amely a nagy világégés romjai fölött diadalmas erőre kapott, minden joga, lehetősége megvan, meg kell hogy legyen a magyar színészeknek arra, hogy gátlás nélkül szolgálhassa anyanyelvén nemzeti művelődését, amely azonban csak akkor igazi érték, ha általános emberi haladásnak szerves része. Hiteles tanú áll itt Önök előtt. Ez a tanú ismeri a múltat, hiszen a 153 éves történetből kerekén 50 évet, egy fél évszázadot töltött a kolozsvári színház szolgálatában mint színész, rendező és igazgató. Talán éppen ma van 50 éve annak, hogy először lépett a Farkas utcai színház deszkáira. Ez a tanú hitet tehet amellett, hogy a kolozsvári színház sohasem tekintette a nemzeti kultúrát öncélú virtuózkodásnak...”⁶⁴

⁶³ Népi Egység, 1945. november 21. Meghalt Janovics Jenő. A temetéséről a november 24-i számban számoltak be részletesen.

⁶⁴ Világosság, 1945. november 19.

A tanú elnémult, öröksége azonban megtartó erő lehet a megpróbáltatások napjaiban is. A színház előcsarnokában felravalazott katafalkhoz a kolozsváriak ezrei jöttek el leróni tiszteletüket. Jelképesen ott tisztelgett egész Erdély. A veszteség pótolhatatlan, akárki is következze az igazgatói székekben – nehéz örökséget kap.

Erre a már említett Szentimrei cikk, a *Mit várunk az Állami Magyar Színházról?* című is figyelmeztet, noha még akkor vetődött papírra, amikor Janovics állt a kolozsvári színház élén:

„Az előfeltételek anyagiakban ma még szerényen, de a jövő költségvetési év kezdetétől remélhetőleg teljes mértékben megadotnak ahhoz, hogy jó színházat, hamisítatlan ember- és életábrázolást kapjunk ettől a vezető intézménytől...”

Bizonytalanság és remény. Az első a színház pillanatnyi helyzetéből adódik, a második a színház 153 éves harcos múltjából, amely eddig azt bizonyította, hogy bármilyen válságon is ment keresztül a színház, mindig volt kivezető út, most, 1945 őszén annak tűnik az október 1-jén megjelentetett, az államosítást kodifikáló minisztertanácsi határozat négy szakasza:⁶⁵

1. A hivatalos közlés napjától a kolozsvári magyar színház a román állami színházak csoportjába lép, az összes jogokkal és következményekkel, amelyek a színházak állami jellegűvé való minősítéséből származnak.

2. A művészetügyi minisztérium az 1946/47. évi költségvetésbe felveszi annak az állami segélynek az összegét, amely a kolozsvári magyar színház személyi kiadásainak kiegészítésére szükséges.

3. A művészetügyi minisztérium az 1946. évi április hó 1-jéig a kolozsvári magyar színház részére – a lehetőségekhez képest – különböző segélyösszegeket folyósít a színház működésének fenntartására, az érvényben lévő törvények szerint és a pénzügyminisztérium részéről megállapított határösszegig.

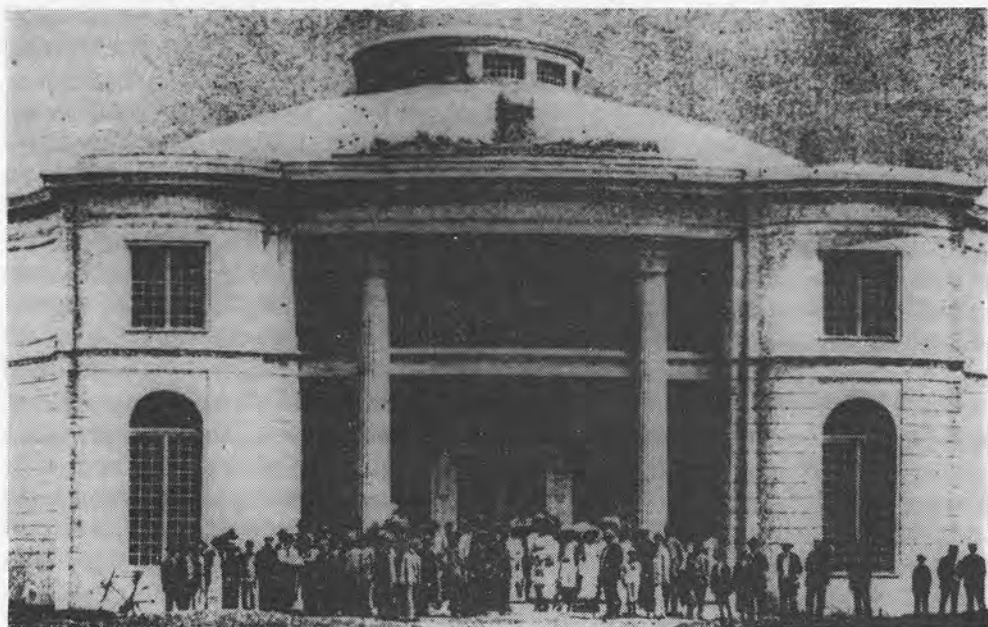
4. A művészetügyi minisztériumot bízzák meg a minisztertanács határozatának végrehajtásával.

Aki belátott a törvényparagrafusok mögé, azonnal megállapíthatta, hogy maga az államosítás ténye, vagy a színház nevének megváltoztatása (Városi Színház helyett Állami Magyar Színház) az intézmény pillanatnyi helyzetén nem sokat változtat, az anyagi megalapozottság, az állami költségvetés biztos fedezete csak a távolabbi jövőtől várható. Aki ezt nem ismerte fel azonnal, annak tapasztalásul maradt a mindennapok kényszerű realitása.

És most visszatérhetünk: mit várt a Magyar Népi Szövetség képviselője a színház új, első évadától?

Elég volt a barokk és neobarokk színpadok szemfényvesztő, hazug, illúziókat tápláló mesterkedéseiből.” Miért? Erre is készen van a válasz: *„Az életből a lényegest akarjuk megtestesítve látni. A jó színpadi irodalomból a legjavát, az elérhető legjobb előadásban. Hű tükröt a közönség elé, mely kendőzeilenül mutatja meg hol megrázó, hol kacajra fakasztó jelenetekben a valóságot, de mindjárt a lehetőségeket is, melyek egy jobb világ felé mutatnak. Ilyen művek a színpad világirodalmában bőségesen állnak rendelkezésre.”*

⁶⁵ Monitorul Oficial, 1945. október 1/223. sz. 1274. sz. minisztertanácsi határozat

Ilyen volt, amikor felépült a kijelölt régi-új otthon, a sétatéri színház...

... és ilyen lett az évek folyamán

A színházzal szemben támasztott nem kevésbé fontos másik igény az olyan önálló műsorpolitika kialakítása, amely ne legyen függvénye egyetlen világvárosnak sem, támaszkodjon eredeti bemutatókra, eredeti színpadtechnikai megoldásokra. *„Sajátosan az itteni néplélekhez alkalmazkodó játéktípus”* meghonosítását tartja célszerűnek a cikkíró. Ma új feladat vár a színházra ezen a síkon: *„Olyan népi jellegű színpadművészet megteremtése, mely csak itt virulhat ki, sehol másutt, az erdélyi sokszínűség, soknyelvűség talaján.”*

Figyelemre méltó a cikk többi elvárása is: *„Meg szeretnők ismerni a testvérnépek színpadi irodalmát, hogy még közelebb érezzük őket magunkhoz és ők bennünket. Nemcsak a román szellemiség kimagasló alkotásaira gondolunk itt. Bolgárok, szerbek, horvátok, szlovákok, az egész Duna-táj élete, gondolkodásmódja, szellemi szintje érdek. És nagyon érdek az új orosz színház, melynek megismerésétől negyedszázadon át el voltunk zárva...”*

Nem lenne az igénylista teljes, ha megfedekeznenék arról, hogy a cikk szerint mit kellene vállalnia a magyar drámairodalmi termésből a színháznak: *„A magyarság zömével összefüggő nyelvterületen élünk. Ki veheti zokon tőlünk, ha ismerni akarjuk mindazokat a szellemi eredményeket, melyeket a demokratikus magyarság időről időre Budapesten, Kassán, Szabadkán, Moszkvában vagy Amerikában felmutat? Ennek is egyik közvetítőjéül a színházunkat szeretnénk látni, akár művészcsere, akár darabcsere, akár egész társulatok vendégszolgálatának keretében.”*

„...tisztában vagyunk vele, hogy a színház körül minden illetékes eddig is jól ismerte a kivételes helyzetből feléje forduló kívánalmakat, az időszzerű szükségleteket és a fokozott felelősséget. Mi osztózni kívánunk ebben a felelősségben, mikor a legmagasabb mértéket állítjuk fel ezen a napon figyelmeztetőül...”

A figyelmeztetésnek szánt sorok akár művészi hitvallásnak, programnak is beillenek, s a váratlan tragédiának, Janovics halálának következtében a Magyar Népi Szövetség megbízta Szentimrei Jenőt, hogy az új igazgató kinevezéséig vállalja el a színház igazgatását. Néhány nap leforgása után Szentimrei Jenő mint megbízott igazgató foghatott hozzá az általa kitűzött célok valóra váltásához.

Szentimrei Jenőt nemcsak ez a programcikk, hanem korábbi érdemei predesztinálták az igazgatói posztra. A harmincas évek közepén (1936) falusi emberekből színjátszó csoportot szervezett, s nagy sikerrel előadta a Csáki bíró lánya című népi játékot (balladát), amellyel bejárták Erdélyt, 38–40 helyen is osztatlan sikert aratva.

1944 őszén vitték el katonának; megpróbáltatásokkal teli hónapok után 1945 áprilisában vergődött haza Kolozsvárra.⁶⁶ Rögtön bekapcsolódott az újjáépítési munkába, és a népi színjátszást is felkaroló kolozsvári Józsa Béla Athenaeum elnökének nevezik ki. Ilyen minőségben már 1945. május 15-én nyilatkozott; sürgette a magyar színügyi felügyelőség létrehozását, amelynek az lenne a célja, hogy a magyar színházak ügyeit állandó felelősséggel intézze. Emellé rendelné egy írókból, művészekből, pedagógusokból álló tanácsadó testületet. Sürgette a beteges sztárkultusz felszámolását. *„Adjuk ki a jelszót: színházi többletermelés helyett színházi jobbtermelést!”* Egyre inkább figyeltek szavára, és éppen

⁶⁶ Világosság, 1945. április 15.

szakértelme és tekintélye miatt a Magyar Népi Szövetség vezetősége több alkalommal is delegálta a kormánnyal tárgyalást folytató MNSZ-es delegációkba.

Most, mikor a Groza-kormány vezetése alatt széles körű népfrontpolitika körvonalai voltak kibontakozóban, méltán esett a választás arra a polgári demokratikus értelmiségire, aki szoros kapcsolatban élt a színházakkal, aki igényelte a tradíciókra épülő, de szüntelenül megújuló színház ajtajának kitárását a széles néptömegek előtt. Természetesen elvállalta az ideiglenes megbízást, és levélben kérte fel Jankovics özvegyét, Poór Lilit, Benedek Marcellt, Gaál Gábort, hogy tanácsadói jelleggel vegyenek részt a színház művészeti bizottságának munkájában. E tagok közé tartozott még Nagy István író és Méliusz József is. A művészeti vezetést közvetlenül a drámai együttes esetében Lantos Béla főrendezőre, az operett esetében pedig Gróf Lászlóra bízta. Kőműves Nagy Lajos pedig a dramaturg-rendezői munkakör betöltésére kapott megbízást.

December elején⁶⁷ a Magyar Népi Szövetség vezetői – Kurkó Gyárfás elnökkel az élen – értekezletet tartottak Bukarestben az Országos Demokratikus Arcvonal (ODA) képviselőivel a megoldásra váró magyar nemzetiségi kérdések előmozdítására. A magyarság kérdéseinek megtárgyalása után az ODA vezetősége megállapodott abban, hogy minden demokratikus párt és szervezet vezetősége támogassa az MNSZ kiküldöttait a jogos magyar kívánságok gyorsabb elintézésében. Így került döntésre a színház igazgatói posztjának kérdése. A művészetügyi minisztérium Szentimrei Jenőt a kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatójává nevezte ki.

Kolozsváron rendkívüli társulati ülésen Kurkó Gyárfás, az MNSZ országos elnöke iktatta be új hivatalába Szentimrei Jenőt.⁶⁸ Ebből az alkalomból Kurkó a következő szavakat intézte a társulat tagjaihoz:

„Ez a színház – a mi szemünk fénye. Jogegyenlőségért vívott harcunkban az élharcosok sorában kívánjuk látni, és biztosítom Önöket, hogy ebben egyetért velünk a Groza-kormány is. Eddig is azon igyekeztünk, és ezután még fokozottabban arra törekszünk, hogy a színházvezetés és a magyar színjátszás gondjain könnyítsünk. Sajtónknak és közönségünknek tudatára kell ébrednie, milyen kincset bír ebben a színházban, melynek megmentéséért és munkájának folytonosságáért az Önök áldozatvállalásának a legnagyobb hálával tartozunk. A színházunknak pedig úgy műsorpolitikájában, mint előadásában és egész szellemében a hivatás magaslatán kell állnia, hogy büszkéek lehessünk rá, tanulhassunk tőle és ezzel a jobb, egészségesebb jövőért vívott harcunkban eredményes fegyvertársunk legyen.”

Szentimrei a társaság bizalmát kérte. „Emberként álljunk egymással szemben, és egy emberként, egész hittel, egész művészeti odaadással állítsuk minden erőnket nyelvünk és közművelődésünk felvirágoztatásának szolgálatába!”

Még aznap⁶⁹ nyilatkozott a Világosság munkatársának a újnapios bukaresti útjának eredményeiről:

„Utam célja az volt, hogy az új költségvetési év kezdetéig, tehát jövő év április 1-jéig

⁶⁷ Világosság, 1945. december 9.

⁶⁸ Világosság, 1945. december 17.

⁶⁹ Uo.

igyekezzünk az előrelátható költségvetési hiányra rendszeres havi támogatást kieszközölni a kormánynál. Ezenkívül még a régi megállapodásból eredő, de eddig csak részben teljesített kifizetések folyósítását is meg kellett sürgetnem, mert az átköltözés következtében a színház 16 napig nem játszhatott, ami érzékeny hiányt okozott költségvetésünkben. Ebben az ügyben Ralea miniszter úrral, majd Groza miniszterelnök úrral tárgyaltam, és igénybe vettem a Nemzetiségi Minisztérium támogatását is. Az eredményről ma még csak annyit mondhatok, hogy a rendszeres támogatás ügye folyamatban van, a késedelmes kifizetések meggyorsítására Groza miniszterelnök úr személyesen közbenjárt a pénzügyminiszternél, és abbéli óhajlásának adott nyomatékosan kifejezést, hogy úgy a kolozsvári, mint a marosvásárhelyi állami színház még karácsony előtt járandóságának egy részéhez jusson hozzá.”

A tárgyalások eredményeként arra is megbízást kapott, hogy vezesse a magyar művészeti felügyelőséget, amely ugyan az MNSZ kezdeményezésére működött már, de engedélyt hivatalosan csak most kapott. A helyzete azonban mégsem volt irigylésre méltó. Az önmaga által szabott magas mérce csak nehezen volt megközelíthető. Elérhető pedig egyáltalán nem. Mint korábban láthattuk: a színház zavartalan működésének anyagi feltételei egyáltalán nem voltak biztosítva. Bukaresti útjának eredménye anyagi szempontból néhány bizonytalan ígéret, amely legfeljebb hónapok múlva váltható be. Talán ezért is írhatta Balogh Edgár több mint két évtizeddel később a Szentimrei-hagyatékot mérlegelve: „...nem ismert fáradtságot, és elment oda, ahová az átalakulás nehézségei közt hívta-küldötte a felelősség. Szónokolt, írt, szervezett, előadott, a legváltásosabb szakaszban vállalkozott a kolozsvári Magyar Színház igazgatására, tanított a marosvásárhelyi főiskolán...”⁷⁰

Természetesen ez a meghatározás is viszonylagossá válik újabb két évtized után, legalábbis ami a színház legváltásosabb szakaszát illeti. Hiszen legalább Szentimreinek ekkor még csaknem szabad keze volt a műsorválasztás terén, ha rövid volt a kard, ekkor még meg lehetett toldani egy lépéssel. Négy évtized múltán a kard tovább rövidült, s annak a bizonyos lépésnek a jogát is kétségbe vonták. Tehát a színház fennmaradásáért az igazi harcot nem 1945–1946-ban kellett megvívni.

Az újságokban lecsapódó „közvélemény” hamar kipécézte a színház műsorában túlsúlyba került operettkultuszt. Önmagában ugyanis jogos volt az erőteljesebb prózai vonal reklamálása, a mindennapi tapasztalat azonban ezúttal is azt mutatta, a lényeges állami támogatás híján csak így lehet megteremteni a színház működéséhez szükséges anyagi feltételeket. Érdemleges bevételre csak a könnyebb fajsúlyú operettelőadásokon lehetett számítani.

1946. január 1-jén „*Zsákutcában színjátszásunk*” címmel interjút közöl az Erdély⁷¹ című lap Szentimrei Jenővel. Záporoznak a kérdések: „Miért nem igazodik a műsor a megváltozott lársadalmi igényekhez? Miért kell felhívítani csak felnőtteknek való sikamlós operettekkel a színház munkatervét? Miért nem érkezik már meg a kormány által megállapított és még augusztus hónapban miniszterileg jóváhagyott állami támogatás?”

Az igazgató nem tért ki a válasz elől:

⁷⁰ Balogh Edgár: *Mesterek és kortársak*, Bukarest, Kriterion, 1974. 304. l.

⁷¹ Erdély, 1946. február 1.

„Mihelyt a közönség kenyér- és cukorjegyére hatóságilag megállapított áron pontosan megkapja fejadagját, mihelyt az élet- és vagyonbiztonság kifogástalanná válik, mihelyt a város a polgárok fűtőanyag-szükségletét biztosítani tudja, mihelyt az egy pár csizma és egy mázsa búza közötti egyensúlyhelyzet helyreáll, mihelyt a közönség nem felejteni és szórakozni, hanem tanulni is jön majd a színházba, mihelyt rögzítik a pénz értékét, és megjavulnak a közlekedési viszonyok, és színházunkat is felveszik az állami költségvetésbe – addig a társulat üres házak előtt játszhat Shakespeare-t. Változás csak akkor jöhet, ha a közönség szellemi éhségstrájkjába beleun, és rájön arra, hogy Shakespeare van olyan értékes színpadi szerző, mint Bús Fekete László és Erdélyi Mihály.”

Nagyon rövid időn belül kiderült, hogy külsőként könnyebb a színháznak magasztos programot szabni, mint belsőként, a színházi kormányrúdnál azt valóra váltani. Pedig a színház és vezetősége nem maradt tétlen, megpróbálkozott a nemesebb fajtájú színdarabokkal is. Ez a kísérlet, ez a küzdelem azonban 1945/46 fordulóján csak nagyon szerény eredményeket hozott.

„A mostani körülmények között megkíséreltük a lehetetlent. Kihoztuk Bánk bánt, Ludas Matyit, Dózsa Györgyöt. A sajtó és közönség mindhármát kitűnő előadásnak ismerte el. De a színház napi kiadása egymillió lej. Dózsa György két előadásának bevétele messze alul maradt az egymillión. A Ludas Matyival szintén így jártunk, vagy még rosszabbul, míg a Bánk bánnak csupán egyetlen előadása hozta be a napi kiadást. Ki kárpótolja a színtársulat kétszáz főnyi tagját a másfél hónap folyamán ilyenképpen elveszített hét és félmillió lejét? Ki kárpótolja azért a üzenhat napért, amikor az átköltözködés miatt nem játszhatott? És a párnapokért? A györgyfalviak előadásaiért, melyek újra négy napot foglaltak le az alig másfél hónapja megkezdett évadból? Egyes-egyedül a közönség. Az a fejletlen ízlésű közönség, mely pénzéért egyelőre nem akar egyebet, csak önfeledten nevetni. Csak kielégezni tüdejéből az egész hét gondját és nyomorúságait.”

Az igazgató nyilatkozata lehangoló volt, de ő maga a reményt nem adta fel. Ez különösen akkor méltányolható, ha nem felejtjük, hogy például a kolozsvári román Nemzeti Színház – akárcsak a bukaresti Nemzeti is – egymás után váltogatta igazgatóit.⁷² Szentimrei maradt, nem futamodott meg, tudta, hogy neki még fontos teendői vannak:

„Ezt a közönséget át kell nevelni. Három évet kérek erre. Hamarabb nem megy. Fognak Önök ezzel a közönséggel még az Ember tragédiája és a Faust előadásain is találkozni.”

Nem szükségtelen felidézni azt, amit az Erdély cikkírója az interjú szövegéhez hozzáfűzött: „...nemcsak a közönségben kell keresnünk a hibát, nem csupán a színtársulat és színházlátogató egymás közti viszonyával van baj. Hogy ma új társadalmat neveljünk, új államot építsünk, az állam hathatós támogatására van legfőbb szükségünk. És nemcsak a kolozsvári Állami Színház balsorsa az egyetlen magyar panasz. Ott vannak iskoláink. A tanárok, tanítók még mindig nem kapják meg fizetéseiket. Előlegekből tengődnek, mert valahol elakadt a besorolásuk és valahol baj van.” A cikk szavá teszi az elfogadott

⁷² A bukaresti Nemzeti Színház élén 1945-ben három igazgató követte egymást: Victor Eftimiu, Nicolae Carandino és Tudor Vianu. A kolozsvári Román Nemzeti Színház utolsó, még temesvári igazgatója Nicolae Kiriltescu volt, az átköltözés idejétől Aurel Buteanu (L. Ioan Massoff: Teatrul romanesc. VIII. București, 1981.)

költségvetés néhány pazarló kiadását új intézmények finanszírozására stb. „Inkább talán a meglévő intézmények részére kellene több pénzt kiutalni, hogy a mi kis erdélyi népi kultúránkat a demokrácia vonalán elindíthassuk. Az itt élő népek egyforma joggal, számarányuknak megfelelő igényekkel állhatnak elő. A kisebbség szót – hála a dicsőséges Vörös Hadseregnek – eltörölték... Intézményeink részére sem kevesebbet, sem többet nem kérünk, mint amennyi jár. Az ország tizenhárom és fél százaléka magyar. Úgy a színházi, mint iskolai és egyetemi országos költségvetésből a 13 százalékot fordítsák a magyar intézmények céljára, és akkor biztos kézzel, kemény akaratú munkával mi is előbbre vihetjük az ország szekere rúdját.”

A Világosság még 1945 májusában szervezett ankétot⁷³ az írók körében arról, hogy milyen legyen az erdélyi magyar színház. Molter Károly nézete: „Az írók vegyék kezükbe minél hamarabb a színházak irányítását!...” (Ezt láttuk: Kolozsváron megtörtént); Nagy István, ki később az egyik legszekértásabb erdélyi író-politikus (vagy politikus író), ekkor még jól ítéli meg: „Nehéz feladat elé állítjuk színházainkat, de a demokrata állam minden támogatást biztosít és kell, hogy biztosítson a romániai magyar színjátszásunknak, akár csak a román színháznak.” A színház demokratizálását követeli, de az általa javallt út már jelzi, milyen eszközöket akar igénybe venni: „Előtérbe kell hozni a még nevelhető fiatalabb színészeinket, az öregebbeket pedig nyugdíjba kell küldeni, hamis álnépszínműves, álliberális, burleszkes, mindenáron tapsra pályázó operett felfogásunkkal együtt. ... Ne hagyják magukat éppen e régi »nagy színészek és rendezők« színjátszásától elrontott közönségre hivatkozva az elromlott közönségtől befolyásoltatni színházpolitikánkat...” Horváth István parasztköltő még türelmetlenebb: „A nyavalygós operett-féleségnek nincs helye a színpadon. De jaj annak a színésznek is, aki az eddigi nyálkás, magábatanult »úríleket« kifejező játékát nem képes levetkezni, s a legkomolyabb népi darabban is operettet játszik, ahelyett, hogy a nép igazi lelkét adná!” És ítélkezik Méliusz József is,⁷⁴ akinek a felszabadulás utáni hónapok romániai magyar színjátszásáról nem sok pozitív mondanivalója van: Két darab kivételével a színház „sajnálatosan a reakció operett-kultúráját ápolta, ahelyett, hogy a legegyszerűbb eszközökkel, de hozzáfogott volna az újításhoz” – és szerinte az újrainduló hónapok színészetét egyéb bűnök is terhelik: „Jól tudjuk, milyen hatalmas nevelői tényező a színház. Éppen ezért joggal kérhetjük számon, hogy miért nem tükröződik a fasizmus elleni harc a színpadon is?”

Szentimrei ekkor még osztozik egyik-másik fél véleményében, az operettet ő is szívesen száműzné. De a tények előtt meg kellett hajolnia. Nem elég magasztos új eszméket számon kérni a színháztól, a színház működési feltételeit biztosítani kell, ha magasra akarjuk tartani a mércét.

1946. január 12-én újabb megbeszélést tartott a sajtó képviselőivel.⁷⁵ Ismertette azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a színház fogatosít a művészi színvonal emelésére, a műsorterv javítására. A színház a hátralevő csonka időnyre bérleteket bocsájt ki, bemutató

⁷³ Világosság, 1945. május 13.

⁷⁴ Mindkét nyilatkozat a Világosság 1945. május 18-i számában.

⁷⁵ Erdély, 1946. január 13.

és napi bérleteket a következő öt hónapban 20-20 előadásra (ebből 10 prózai, 10 operette-előadás lenne).

Csiky Gergely-, Zilahy Lajos-, Szigligeti-, Háy Gyula-, Balázs Béla-bemutatók szerepelnek a közeli tervek között, az erdélyi írók közül Nagy István, Berde Mária, Károly Sándor, Kiss Jenő, Asztalos István műveinek a bemutatóit ígéri. A román irodalmat Victor Eftimiu drámája képviselné, a világirodalmat pedig Tolsztoj, Gorkij, Thornton Wilder, Shaw, Pirandello, Shakespeare, Molière, Lessing egy-egy darabja. Az operettek mellett Gounod Faustját, és egy másik operát szeretne előadni, s a gyerekek számára két bemutatót tartana a színház. Izgalmas műsort ígért, de még nagyobb izgalmat keltett váratlan bejelentésével: „Az igazgatóság elhatározta egy kamaraszínház létesítését is, a piarista gimnázium dísztermében, ahol hetenként háromszor lesz előadás...” Január végén nyitják egy *Ady-esttel*, amelyet Romain Rolland *A szerelem és halál játéka* követ Benedek Marcell rendezésében. És valóban: 1946. január 30-án Ady-esttel megnyílt a Kamara Színház. A sajtó az eseményt a szükséges szellemi átalakulás tényeként értékelte.⁷⁶ A Kamara a színház igazgatójának, Szentimrei Jenőnek és Benedek Marcell írónak a kezdeményezésére jött létre, és azt a célt szolgálta, hogy a kis létszámú kamaradarabok vagy előadói estek itt kerüljenek bemutatásra. Az Ady-est a helyi sajtóban meleg méltatásban részesült, s a közönség is megkapta a kritika részéről az elismerést. „Az első előadásra, mely mind hangulatában, mind ünnepélyességében megható volt, Kolozsvár közönségének színe-java jött el, s csaknem zsúfolásig megtöltötte a piarista gimnázium színháztermét. A részletes méltatásból ezúttal ketőt emelnénk ki. „A legnagyobb elismeréssel kell adóznunk Takács Paulának, aki nemcsak telibe hangzó hanganyaggal, hanem kulturáltan és magas színvonalú művészettel szólaltatta meg a „Léda a hajón” című gyönyörű Ady-Reinitz-dalt. Szeretnők, ha ez a kiváló művész nő minél többet szerepelne mint dalénekesnő, mert kétségtelenül bebizonyította, hogy művészetének ebben az ágában a legkiválóbbat tudja nyújtani.” A versmondók közül különösen Jancsó Adrienne tolmácsolásait dicsérték. A Kamara Színház a következő napra is tudott újat nyújtani: Benedek Marcell rendezésében Romain Rolland: *Szerelem és halál játéka* című darabját mutatták be.

A kolozsvári színház sorsának alakulása a közönség és a magyar nyelvű sajtó figyelmének középpontjában áll. A Világosság, az Erdély és később az Igazság című napilapok, majd az Utunk című kéthetenként megjelenő irodalmi hetilap foglalkozik a színházzal. A közönség és a sajtó nézete nem mindig azonos: a néző azzal voksol, hogy elmegy az előadásra, a színház iránti érzelmeit kifejezi azáltal is, hogy sűrűn vagy ritkán vált jegyet. A kritikus gyakran ingerült, s olykor jogosan. Méliusz József például Sárközi György *Dózsa György* című darabjának kolozsvári ősbemutatóján megszámlolta a nézőket. A látvány nem volt valami szívdertő: „Ott láttuk Kurkó Gyárfást, az MNSZ elnökét, és Oláh Pétert, a földműves-alelnököt, Benedek Marcell, Jékely Zoltán, Salamon László írókat, a zenei élet képviselőit Szegő Júliát, Halmos Györgyöt, Rohonyi Vilmost, a Dermata (cipőgyár) igazgatóját, egy szovjet ezredest, akinek a nevét nem tudtam, s rajtuk kívül még

⁷⁶ Erdély, 1946. február 6.

vagy száz megrendült magyar lelket, Sárközi György másodszor való megölésének tanúit.”⁷⁷ A darab mindössze három előadást ért meg, pedig a színészek a kritika szerint nem játszottak rosszul. Természetesen vannak ellenkező példák is. A *Koldusdiák* című Millöcker-operett 11-szer, Bródy–Martos–Jacobi operettje, a *Sybill* 14-szer, a *Szerelmes diákok* című zenés Paul Laurent-vígjáték 12-szer került színre.

A kritika esetenként nagyon eltérő módon reagált a színház produkcióira, elkerülhetetlenül napirendre került a sajtóban a színház és a kritika viszonya.

A kérdés lényegét nem a színházról távol lévő írók fogalmazták meg, akik ugyan találón mutathattak rá egy-egy részletkérdésre, de a színház egészének működéstani összefüggéseit nem láthatták. A lényegre egy fiatal gyakorló kritikus mutatott rá. „A kolozsvári magyar színház bírálása különösen nagy óvatosságot követel. A következetes, célszerű és jóindulatú bírálat nálunk nemcsak kultúrpolitikai szükségszerűség, hanem a szó legszorosabb értelmében ettől függ színházunk egész sorsa, léte vagy nemléte. Abban pedig bizonyára mindnyájan egyetértettünk, hogy a magyar színjátszás fenntartásának biztosítása Erdélyben sokkal döntőbb jelentőségű feladat, mintsem hogy feláldozható volna egyik vagy másik kritikus önmagáért való rosszmájúskodásának vagy akármennyire ragyogó szellemeskedésének is. A kolozsvári magyar színházzal kapcsolatban mindenekelőtt arra kell tekintettel lenni, hogy az elmúlt átmeneti színházi évad rendkívüli anyagi nehézségei színházunkat – önhibája nélkül – a művészet templomából szórakozóhellyé süllyesztette. Azt a közönséget, amely a művészi élmény keresése helyett ma csupán szórakozni jár a színházba, előbb fel kell emelnünk egykori színvonalára, sőt azon is túl, művészi igényeit ki kell fejlesztenünk, csak azután gondolhatunk arra, hogy ezt a színházat kizárólag a tiszta művészet szolgálatába állítsuk. A színházi műsor egyik napról a másikra való átállítása a mostani fajsúlyú könnyű darabokról Shakespeare, Ibsen és a hasonló koncepciójú drámai szerzők műveire rövid időn belül színházunk anyagi csődjét okozná. A kritikus szigorúságának csak addig lehet helye, amíg a színház műsorpolitikájában vagy előadásainak művészi színvonalában nem tapasztaljuk a közönség fokozatos átnevelésére és a művészi emelkedésére való állandó törekvést. Mihelyt azonban ezen a téren – akár a darab megválasztása, akár az előadás művészi kivitelének tekintetében – a legkisebb fejlődést észleljük, bármilyen messze is álljon még az előttünk lebegő végcéltől, kötelességünk minden erőnkel támogatni színházunk sokszor áldozatos erőfeszítéseit. Ezért fogadtuk örömmel és gáncsokkodás nélkül Flers, Caillavet és Rey valóban csekély irodalmi értékű társszerzeményét (*Legszebb kaland, vígjáték*, rendezte: Kőmíves Nagy Lajos), és ezért fogunk örömmel üdvözlölni a jövőben is minden olyan darabot, bármilyen műfajhoz tartozzék is, amely a múlthoz képest egy újabb lépést jelent előre. Egyfelől tehát jóakarató, építő szándékú bírálatra, másrészt pedig a kritika személyi érdekeken túlmenő és a színház jövőjét szem előtt tartó megszívlelésére van szükség ahhoz, hogy az erdélyi magyar színjátszást fenntarthatassuk, azzal az erős hittel és reménnyel, hogy valamikor az igazi művészet igazi temploma lesz.”⁷⁸

Öröm is érte a színházat, nem csak gond. A művészetiügyi minisztérium keretében

⁷⁷ Világosság, 1945. december 14.

⁷⁸ Erdély, 1946. január 27.

*A színház negyedik
igazgatója,
Szentimrei Jenő*

működő színházi vezérigazgatóság 581/1946-os leiratában közölte, hogy jóváhagyták a színház kérését, mely szerint ezentúl a színház a korábbi, csaknem hat évtizeden keresztül volt tagjának a nevét veszi fel. Szentgyörgyi István a népi alakok megformálásával máig utol nem érhető eredményeket ért el, megkapta az örökös tagságot is. A színháznak nagy tisztesség, hogy homlokán 1946 februárjától nagy művészenek nevét viselheti.⁷⁹

Ugyancsak februári örömhír az is, hogy rövidesen Marosvásárhelyen Állami Székely Színház nyílik, amelynek működési körzete Maros-Torda, Udvarhely, Csík, Háromszék, Nagyküküllő megyére és Brassóra terjed ki.⁸⁰

⁷⁹ Világosság, 1946. február 22.

⁸⁰ Monitorul Oficial, 1946. február 4. 29. sz.

Aki ismerte Méliusz József eddigi színházi megnyilatkozásait, ugyancsak meglepődhetett, amikor a *Népi Egység*ben újabb kolozsvári színházi tudósítását olvasta, hiszen szinte hihetetlennek tűnik a már-már lírai vallomás:

„Igen, a színházról sok szó esik Kolozsváron... S ha eddig egyre csak panaszt hallottunk, hogy ilyen s olyan csapnivaló a színházunk, most már csak az a kérdés, hogyan teremtsünk jobb, igazabb, becsületesebb színházat. A színészek hőiesen küzdenek tovább a mindennapi élettel és a deszkákon a nemesebb szórakoztatásért, a drámákban pedig a jellemek s az összeütközések valóságosabb átéléséért. Az írók java, Benedek Marcell, Gaál Gábor, Nagy István támogatja az új igazgatót, Szentimrei Jenőt a művésztanácsban, a minél tökéletesebb műsor összeállításában. A bírálók igényeik hajthatatlan fenntartásával igyekeznek a minőségi javítást elősegíteni. Végül pedig a közönség (róla pedig elsőnek kellett volna szólnom) lassan-lassan beszokik ismét a színházba. Kezd visszatérni, mint a lábadozó, aki újra próbálkozik a járással, mint egykor, először kisgyerek korában. Városaink közül lélekben talán a leginkább Kolozsvár sérült meg, s hogy a sebek hegednek, hogy gyógyul a város, talán leginkább ezen mérhetjük le, kezd a nép visszatérni évszázados hagyományú, híres-nemes kedvteléséhez, színházához. Kolozsvár valóban nagybeteghez hasonlított. Alig talál színházat, ahol ne gyászolnának valakit, ahol ne várnának vissza a háború borzalmas kohójában eltűnt fiút vagy apát. Hány asszony jár itt mosolyogva az utcán, és közli a szembejövő barátokkal, most már jön, hamarosan itt lesz a fiam, s amikor továbbment, egymásra néznek szótlanul a barátok, ők tudják, hogy a fiú régen halott. Hogy ebben a városban újra nevetnek és sírnak az emberek, amikor a Színkör elsőtűző nézőtéréről felnéznek a deszkákra, az élet torzító, szépítő vagy megdöbbentő igazságot visszasugárzó tükrébe – ez a csoda.”⁸¹

Csak úgy – mint ez a Méliusz-írás. A szigorú Méliusz talán pár perces elérzékenyülése...

A bukaresti, 1945. augusztus–szeptemberi tárgyalások során jóváhagyták a Marosvásárhely központtal létesítendő Székely Színház tervét. A jövődől színházról forgalomban levő elképzelések már szeptember végén napvilágot láttak a *Népi Egység*ben – Szentimrei Jenő nyilatkozata nyomán: „A Székely Színház éppúgy, mint a Kolozsvári Állami Magyar Színház, hivatva lesz a magyar tömegek művészi igényeit kielégíteni. Megszervezési és felszerelési költségeire a művészetügyi minisztérium nagyobb összegű segítséget irányított elő. Ez az összeg azonban, amely a napokban kiutalásra is kerül, távolról sem elég, mert hiszen szinte a semmiből kell egy magas színvonalú társulatot összeállítani és felszerelni. Tudomásom van róla, hogy a marosvásárhelyi magyarság körében erős mozgalom indult meg a színház anyagi támogatása érdekében. Marosvásárhely városa ingyen fűtéssel, világítással és helyiséggel járul hozzá a színház fenntartásához. Ezenfelül pénzbeli támogatást is kilátásba helyezett. A tervek szerint a színháznak két fő állomáshelye lesz. Marosvásárhely és Brassó, ahol átlag 3-3 hónapra tervezik a játékidényt. A fennmaradó fél évben a

⁸¹ Kolozsvári levelek. A színházról. *Népi Egység*, 1946. február 17. (A *Népi Egység* színházi cikkei Beke György ismertette egy résztanulmány keretében: „A színház újra nemzeti üggyé vált” Régi és Új Thália. A Hét évkönyve, 1981. 13–18. l.)

székelyföldi városokat fogja ellátni, így Székelyudvarhelyt, Kézdivásárhelyt, Sepsiszentgyörgyöt, Csíkszeredát, sőt Segesvárt, és Medgyest is.⁸²

A színházelőkészítés munkálatai javában folytak, viszont az események bebizonyították, hogy azok az elképzelések, amelyek szerint október végén vagy novemberben a színház megnyithatja kapuit, minden alapot nélkülöznek, hiszen számos kérdés még megoldásra várt. A túlzott optimizmusra az is okot szolgáltatott, hogy – amint azt a Kemény János hagyatékából előkerült írásos dokumentumok is bizonyítják⁸³ – a marosvásárhelyi Salamon Ernő Athenaeum 1945. július 21-én tartott vezetőségi ülésén részletesen megvitatták egy létesítendő színház tervét. E megbeszélés tulajdonképpen a hónapok óta ez ügyben tartott különböző tanácskozások eredményeit összegezte, és határozatban kimondta a tervbe vett színház megalakulásának szükségességét, és megígérték annak anyagi és erkölcsi támogatását. Az Athenaeum vezetősége a jövőbeli színház megszervezésére Kemény János író és Tompa Miklós rendezőt kérte fel. Az előkészítő munkálatok végül is elhúzódtak 1946 tavaszáig. Lehár operettjével, a *Mosoly országával* nyitott a színház 1946. március 10-én. A társulat tagjait Balogh Edgár és Szentimrei Jenő köszöntötte.⁸⁴

Az is a friss örömek közé tartozott, hogy 1946. március 15-től Kolozsváron a Magyar Művészeti Felügyelőség égisze alatt színvonalas heti műsorlap, a *Színház és Mozi Műsor* jelent meg, amely cikkeivel, színvonalas grafikáival jól szolgálta a színház és a közönség közötti kapcsolatjavítást, valamint a pontosabb tájékoztatást. A lapot Fáy Barna (Czeplédi Ete) Benedek Marcellel együtt szerkesztette, s a munkatársak közé tartozott Jékely Zoltán és Szentimrei Jenő is. Az utóbbi az, akit nem törtek le az átmeneti kudarcok, a még mindig roppant nehéz anyagi helyzet. Programadó cikkének, *Ha százszor kell is újrakezdenünk*-nek a summázata: „Kísérletezők, ne riadjatok vissza az első kísérlet balsikerétől! Újra és újra birokra kell menni az anyaggal. Ha százszor kell is újrakezdenünk, százszor is érdemes megpróbálkoznunk vele. Magunkért, családunkért, fiainkért, unokáinkért...”⁸⁵

1946 tavaszán, alig másfél évvel a harcok elülte után, nemcsak Kolozsvár mondhat magáénak magyar színházat: Nagyváradon szinte véget sem ért a játék a front átvonulásával: csupán néhány hétre szünetelt Thália, s ez elmondható Szatmárra is, ahol Jakabffy Dezső a béke megszületésének pillanatában igyekezett társulatot alapítani: egy Nagykárolyban rekedt kis magántársulat tagjai (köztük a fiatal tehetség, Dukász Anna) siettek Szatmárra, hogy a többi elárvult, rövid időre társulat nélkül maradt színésszel együtt elkezdjék a játékot, és csodák csodája, hogy az év elején – máig sem tudható hogyan – magyar tagozat jön létre Aradon is, s Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmár, Arad után – íme Marosvásárhely az újabb magyar színházi központ...

Közben a kolozsvári színház március folyamán két Shaw-darabot is műsorra tűz: 12-én a *Warrené mesterségét*, 22-én pedig *Az Ördög cimboráját*. A Kamarában még februárban bemutatták Robert Hitchinson (azaz Marton Lili) *Ila élne*nek című 3 felvonásos színmű-

⁸² Népi Figyelő, 1945. szeptember 28.

⁸³ Régi és Új Thália. A Hét Évkönyve. 1981. 186–198. I. Az iratokat Marosi Ildikó tette közzé.

⁸⁴ Világosság, 1946. március 22.

⁸⁵ Színház és Mozi Műsor. 1946. ápr. 7–15/4. sz.

vét, majd ugyanitt márciusban Somerset Maugham: *Szent lángját* Harsányi Zsolt fordításában. Áprilisban a nagyszínház már valódi csemegével tud szolgálni: színre került Thornton Wilder *A mi kis városunk* című drámája. A premier előtt Benedek Marcell, a fordító a darab viszontagságos magyarországi sorsát ismertette. Vázolta, hogy miként jutott el a darab a Vígszínházban a bemutatóig. „Majdnem egy hét telt bele, amíg a külsőségek okozta meglepetés elült. A lapok kritikái, a főpróba közönségének szétsugárzó véleménye – körülbelül egy hét leforgása alatt kialakította a végleges közvéleményt. Amikor e sorokat írom, még joggal izgat a kíváncsiság: vajon hogyan néz szembe Kolozsvár a darab újszerűségével? Kolozsvár nem kisváros, de nem is elég nagy ahhoz, hogy egy hétig habozzék: tetszik-e neki egy darab vagy sem. Ha egy hét múlva jön rá, hogy tetszik, akkor a darabot már hiába keresi a színlapon.”⁸⁶ Az előadásnak külön pikantériája volt, hogy Emilyt – vendégként – a színház egykori nagyon tehetséges és sikeres színésznője, Fényes Aliz játszotta.

A bemutató után Benedek Marcell fellélegzett, s rögtön kanyarított egy cikket „*Egy kis derűlátás*” címmel a heti műsorlapba.⁸⁷ Ebből idézünk: „Ha elgondolkozom, hogyan kezdődött ez az évad... Kétheti kényszerszünet után, vagyis a bőjt után, a tél-túl elkészült Színkör homlokzatán a színház történetének legfeketebb gyászlobogójával, előcsarnokában Janovics Jenő katafalkjával, a társulat tagjainak szemében a bánat könnyeivel és a bizonytalan jövőt néző dermedt tekintettel...”

Igen, így kezdődött. És most előtte a statisztika, a szomorú őszi naptól a húsvéti rügyezésig. Mit végzett ez a magára hagyott szegény magyar művészközösség, amíg a Szentgyörgyi István nevét viselő Állami Magyar Színház lett belőle?

A statisztika majdnem negyven bemutatót és felújítást foglal magában. El tudja képzelni a kívülálló, hogy színészmunkában mit jelent ez?

Csak arról beszélek, amit közelről láttam: a drámai társulat munkájáról. Drámai előadás, ilyen kis közönségű városban, amilyené Kolozsvár zsugorodott, háromszor annyi próbát jelent, mint ahány előadást a legjobb esetben is remélni lehet. A színész – miközben este játszania kell – két-három szerepet is tanul, próbál egyszerre. És megtanulja. A kolozsvári színház estéinek nincs vidéki jellege. Legalább ami a színésznek készülségét illeti.

Más kérdés a darabok kiállítása. Láttam, milyen nehézségeket okoznak a legprimitívebb kérdések is. A közönség mulatna, ha elárulnám, milyen problémák meredtek ránk A mi kis városunk bemutatója napján, öt órával az előadás megkezdése előtt. És ennek a darabnak nincsenek díszletei, kellékei.

Mégis bemutattunk a Kamara Színházzal együtt tizenkét irodalmi értékű színdarabot. A közönség megbukott néha, a színház nem. Emelkedett az operettelőadások színvonala is: a zeneileg kis igényű közönséget is megpróbálta a színház nagyobb igényekre nevelni.”

Fényes Aliz megjelenése Kolozsváron lázba hozta a várost. Fergeteges visszatérés volt, ha csak néhány alkalomra is. A művésznő számára sem szokványos vendégszereplést

⁸⁶ Színház és Mozi Műsor. 1946/5. sz.

⁸⁷ Színház és Mozi Műsor. 1946/6. sz.

VISSZATÉRŐ KEDVES VENDÉGEK
A KOLOZSVÁRI SZÍNPADON

Fényes Aliz

Kovács György

és egy kedvelt román szerző
Victor Eftimiu

jelentett. Bukarestből írt levelében így számol be budapesti vígszínházi kollégáinak: „Egy-pár napig játszottam Erdélyben az én szülőszínpadomon, Kolozsváron öt év után... Tele voltam izgalommal, vágyakozással és igaz örömmel, amit a szeretetteljes fogadtatás és siker extázisa váltott fel. Ezért a hat napi és két délutáni kolozsvári előadásért is érdemes volt élni. Előre eladott házak, siker, nagy-nagy siker! Itt küldök egypárat a kritikák közül, tudom, tehetségemet illetően túloznak, de megbocsátható, mert szeretnek és visszavárnak. Erre vágytam ott, azon a nagy, drága, nélkülözhetetlen Budapesten is. Rövidesen Pestre jöhetek. Utána a nyári szezonban szép kis turnét csinálunk a deportálásból most visszatért volt kollégámmal, Kovács Györggyel, és Erdély nagyobb városaiba a *Francia szobalányt*, *Megsértették a minisztériumot* és *A mi kis városunk-at* fogjuk játszani. Persze a kora őszi szezonban Pesten, a régi munkahelyemen akarok dolgozni...”⁸⁸

Április 15-én megjelent a Hivatalos Közlönyben a rendelet a kolozsvári színház igazgató bizottságának kinevezéséről. Az intézkedés a színház állami jellegét volt hivatva erősíteni.⁸⁹ További eredmény az 1946. április 9-én kiadott 85. számú törvény, amely rögzíti, hogy a drámai és zenei oktatást a kolozsvári Magyar Zeneakadémia látja el. Az intézmény 17 kinevezett tanárral működik.⁹⁰

Mi volt a helyzet 1944 után a többi magyar színház portáján? Nagyváradról már 1945 januárjában azt jelentik, hogy végre a város különböző pontján mindenhol jól olvashatók a színház nyomtatott plakátjai, korábban a – mivel a nyomdák nem működtek – kézzel írott plakátokon adták tudtul a soron levő előadásokat.⁹¹ Tehát: 1945 januárjában a színház – a műszakiakkal együtt – 110 tagot számlál, s az *egységrendszer alapján* a legnagyobb egyetértésben működik. A társulat igazgatója Szabó Ernő, a tagok között találjuk többek között Nagy Gizit, Szögi Aranyt, Hamvay Lucyt, Borsos Mancit és másokat. Az igazi sikert itt is az operettek jelentik (Mágnás Miska, Legénybúcsú stb.) s 1945 tavaszán a prózai részlet is erősítést kap: a színházhoz szerződik a budapesti Belvárosi Színház tagja, Simon Zsuzsa és férje, Mányai Lajos. Talán az ő érdemük is, hogy Scribe: *Egy pohár víz*, és Paul Gerald *Szeretni* című darabja mellett színre kerül Háy Gyula Magyarországon és Romániában még nem játszott darabja, a *Németek*.⁹² Szatmárról 1945 februárjában érkezik értesítés arról, hogy kaput nyitott a színház.⁹³ Telt házak előtt játszanak a színészek, a bevételből tűrhetően megélnek, mivel egyéb jövedelmük nem lévén, a színészek – csak úgy mint Nagyváradon – konzorciális alapon játszanak, s azt játszanak, amiből bevételt remélhetnek: operettet (Zimberi-zombori szépasszony, Mágnás Miska, Becskerecki menyecske stb.).

⁸⁸ Színház, 1946. május 16–22/18. sz.

⁸⁹ Az igazgató bizottság főként a színház gazdasági ügyeinek a vezetésében hivatott a színháznak segíteni. A bizottság elnöke a színház igazgatója, tagok: Dán István alpolgármester, Lantos Béla drámai színész, Mócsi Károly dr. ügyvéd, jogtanácsos, Hadházy Sándor magyar tantestületi főtanfelügyelő, Tiboldi Zoltán, a színház gazdasági főnöke. Világosság, 1946. május 5.

⁹⁰ Monitorul Oficial, 1946. ápr. 9/85. sz. 276. sz. törvény

⁹¹ Erdély, 1945. január 29.

⁹² Világosság, 1945. április 13.

⁹³ Erdély, 1945. február 26. és április 7.

SZENTGYÖRGYI ISTVÁN
Teatrul Maghiar de Stat 1946 **Állami Magyar Színház**

Május 31-én, pénteken este 7 órákor

Szonja

A nagykereskedő revüjének 12-ik előadása.

Június 1-én, szombaton este 7 órákor

Június 2-án, vasárnap este 7 órákor

Kovács György

a Kolozsvári Magyar Színház volt tagjának vendégteljesítmével

Hazajáró lélek

Zilahy Lajos színműve 3 felvonásban, 6 képből.

Rendező: Lantos Béla.

Agoston	Körösi György	Kajor	Dorosi György	Isas	Vajda János	II. munkás	Kaput László
Béla	Maros Gyula	Pharos	Hervás János	Isaszék	Galla János	Pamir	Angli Béla
Léda	Pertényi János	Dobó	Hassai János	Bolyi	Körösi Gyula	Sékely	Vinók Ernő
Géza	Váncsák Róbert	Hudák	Bácsi Károli	Rudolf	Babits János	Parók	Maxim Lajos
Mód	Hagy László	Hudák	Fabó István	I. munkás	Vas Béla		

Június 3-án, hétfőn este 7 órákor

Ember, aki látta a halált

Victor Erlimu vígjátéka 2 felvonásban

Munkásokkal rendezett előadás helyett.

Június 4-én, kedden este 7 órákor

Június 6-án, csütörtökön este 7 órákor

Június 8-án, szombaton este 7 órákor

A. Almășanu tenorista és Gh. Pavel első karnagy
a Román Opera tagjainak közreműködésével

TOSCA

Opera 3 felvonásban. Szövegét írta: G. Giacosa és L. Illica. Zenéjét szerelte: G. Puccini.

Rendező: Horváth József.

Vezetői: Prof. Gh. Pavel.

Tosca, tenorista	Takács Pál	Angelotti	Hassai János	Scarpia	Vas Béla
Scarpia, tenorista	A. Almășanu m. r.	Babits János	Sékely János	Scarpia	Angli Béla
Scarpia, tenorista	Horváth János	Scarpia, tenorista	Márty Ádám	Scarpia	Közös

Június 5-én, szerdán este 7 órákor

Magnás Miska

Operett 2 felvonásban.

Olcsó helyárakkal!

Olcsó helyárakkal!

Délutáni előadás:

Június 2-án, vasárnap d. n. 4 órákor

Ember, aki látta a halált

Victor Erlimu vígjátéka, nagyon olcsó helyárakkal!

Tipográfia „Lipson” Magyarországi Kiadó

Megélhetés szempontjából az is előny, hogy mindössze 27-en vannak. „Egyelőre az a lényeg, hogy Szatmáron is megindult az élet, ha már a színház játszhatik.”

Aradon 1946 elején munkásszínház alakult román és magyar tagozattal. Mintha kiestek volna az erdélyi vérkeringésből, Erdély többi részein alig tudnak róluk, az első híradást csaknem fél évvel alakulásuk után egy budapesti színházi lap⁹⁴ közli róluk. Ebből tudjuk meg, hogy a színház sokat köszönhet Pálincás János aradi polgármesternek és Vostinár György prefektusnak. Első igazgatójuk Jódy Károly, a társulat tagjai: Sárosi Mici, Jenei Ottó, Vargha Ilus, Dukász Anna, Jódy Károly, Dóka János, Buda József, Szilágyi Zoltán, Lövinger Jenő, Káptalan Károly, Kun Dezső, Lázár Hilda, Gömöri Emma, Rappert Károly, Vadkerti Csaba. Néhány hónap alatt elérték, hogy mindennap telt házak előtt játszanak, és hetente olcsó helyárak mellett kétszer-háromszor tartanak munkáselőadást. Operettek, színművek alkotják a műsor gerincét.

A marosvásárhelyi Székely Színház akkor alakult, amikor a színészek java része már valahol szerződésben volt, viszont az MNSZ elsősorban ezért a színházért vetette magát harcba, mert mint tudvalevő, a Székelyföldnek korábban sohasem volt állandó színháza. Az idő rövidsége, a társulat kezdeti, ideiglenes összetétele itt sem tett lehetővé rögtön elmélyült munkát. A március 10-i bemutatót követően itt is operettek következtek (Csárdáskirálynő, Luxemburg grófja, Iglói diákok) és néhány zenés vígjáték: az Érettségi, Doktor úr, Francia szobalány. Az egyetlen kivétel: Zilahy Lajos: *Hazajáró lélek* című művének műsorra tűzése volt, amit a hazatérő Kovács György vendégként történt meghívása tett indokoltá.

Természetesen a Kolozsváron már ismert támadások itt sem maradtak el, célpont: az operettcentrikus műsor. Tompa Miklós igazgató bátran magyarázta bizonyítványát: „Boldogan vállalom ma az ilyen darabok rendezését, amelyeket eddig pedig még soha meg sem néztem. Vállalom, mert bármilyen furcsán hangzik is – hiszek abban, hogy a jövő érdekében teszem.

A mi színházunk mondhatni a semmiből, az emberek lelkesedéséből indult meg. Színházat pedig pénz nélkül nem lehet csinálni. Ezt a csonka évadot mi pénzszerzésre szántuk s mondhatom, nem sikertelenül. Semmiféle felszerelésünk nem volt. Nekünk nemcsak a színészek fizetését kellett előteremteni, hanem állandóan nagy összeget kellett befektetnünk. Mindenekelőtt korszerűsítettük a színpadot, ruhatárat, kelléktárat és világító eszközöket szereztünk be. Ha műsorunk nem is fedi elképzeléseinket, s ha művészet szempontjából munkálkodásunk ma nem tekinthető még eredményesnek, ezzel szemben állíthatom, hogy színházunk anyagi alapjait meg tudtuk teremteni, s a következő évadban már művészeti szempontból is fel fogjuk tudni verekedni magunkat. Ebben legjobb támogatónk a marosvásárhelyi közönség. Több mint 1500 bérlőnk van, s a bérlők nagy része követeli a jó prózát.”⁹⁵

1946. május 30-ra a Magyar Népi Szövetség vezetősége Kolozsvárra összehívta értekezletre az erdélyi magyar színházak vezetőit.⁹⁶ Elsősorban a játéktérület elhatárolásá-

⁹⁴ Színház, 1946. június 19–25/23. sz.

⁹⁵ Világosság, 1946. június 19.

⁹⁶ Világosság, 1946. május 30.

ról, a koncesszióról, az állami támogatásról, a szerződésekről és a műsorpolitikáról akartak tárgyalni. Valamennyi színház küldött képviselőket az értekezletre, az aradi kivételével, az aradi igazgató udvarias levélben együttműködéséről biztosította a magyar színházakat.⁹⁷ Balogh Edgár már az értekezlet első napján javasolta, hogy nyilvánítsák ki az *erdélyi magyar színjátszás közügy voltát*, valamint azt, hogy minden színházzal kapcsolatos ügy a Magyar Népi Szövetség égisze alá tartozik, és a színházak és az MNSZ között az érintkezést a Magyar Művészeti Vezérfelügyelőség bonyolítja le. A szatmári színház kiküldöttje elmondta, hogy a szatmári színház a szaktanács színháza, nem állami színház, dotációt nem kap. Kérte az értekezletet, hogy jelölje ki a szaktanács és az MNSZ együttműködésének módját, jelöljenek ki közös bizottságot a színház vezetésére. Farkas Sándor, a nagyváradi színház megbízott igazgatója is helyeselte a központosítás gondolatát, annál is inkább, mert a váradi színház válságos helyzetbe jutott. Az értekezlet a megtárgyalt javaslat alapján leszögezte, hogy a Romániában működő valamennyi színház az MNSZ hatáskörébe tartozik, annak védelme és ellenőrzése alá helyezi magát, természetesen az állam demokratikus alapokon nyugvó felügyeleti jogának tiszteletben tartásával. A már működő Magyar Művészeti Vezérfelügyelőség az a szerv, amely az MNSZ központja és a felsőbb művészetiügyi hatóságok között fenntartja az érintkezést, képviseli a magyar színjátszás kívánságait a minisztériumban, és érvényesíti a minisztérium demokratikus utasításait és követelményeit a színházakkal szemben. Új szintársulat létesítésére engedélyt a minisztérium csak a művészeti felügyelőség előterjesztése alapján adjon, a felügyelőség javaslata alapján jelöljék ki az egyes színházak körzetét és állomáshelyét. Kérték, hogy mindazokból a juttatásokból, melyekkel a művészetiügyi minisztérium rendelkezik, a magyar színházak és művészeti intézmények a lakosság számarányának megfelelően részesedjenek.⁹⁸ Számos kérdésben, sajnos, ez az értekezlet sem (amelyet először színházi kongresszusnak harangoztak be)⁹⁹ hozott megnyugtató döntést. Nem rendezte a színészi bérek kérdését, nem döntött az egyes színházak együttműködéséről – holott mindkettő nagyon fontos probléma. Belső zűrzavart és ellentéteket váltott ki az, hogy például az aradi igazgató Nagyváradon nagyobb gázsi ígéretével toborozta a tagjait, s Tompa Miklóst is azzal vádolták, hogy magasabb honoráriumok reményében bírta átszerződésre a nagyváradi színház négy vezető színészét. Ezért már világossá vált június végére, hogy a nagyváradi színház – vezető színészeitől megfosztva – bizonytalanra vált helyzetben foghat a következő évad megszervezéséhez.¹⁰⁰ A

⁹⁷ Az MNSZ részéről Méliusz József író, Balogh Edgár alelnök vett részt, Szentimrei Jenő a Magyar Művészeti Felügyelőséget képviselte. A kolozsvári Szentgyörgyi István Színház részéről Tiboldi Zoltán gazdasági igazgató, dr. Mócsi Károly jogtanácsos, Lantos Béla színész és rendező, Anghi Béla üzemi bizottsági tag vett részt. A marosvásárhelyi Székely Színházai Tompa Miklós igazgató és Pittner Olivér gazdasági igazgató képviselte. A nagyváradi Városi Színház képviselőjében Farkas Sándor igazgató, Szabó Emő, Simon Zsuzsa művészeti igazgatók, Putnik Bálint gazdasági igazgató, Hegyesi Ferenc és Barcs Sándor jelent meg. Szatmári küldöttek: Hegedűs Miklós igazgató, Jakabffy Dezső rendező és Vargha József szaktanácsai delegátus jött el. Világosság, 1946. május 31.

⁹⁸ Világosság, 1946. június 3.

⁹⁹ Világosság, 1946. május 30.

¹⁰⁰ Világosság, 1946. június 30.

színészek átszerződése annak ellenére történt, hogy a nagyvárad Szakszervezeti Tanács kimondta, hogy a színház régi gárdájából senkit elengedni nem lehet. Tompa Miklós tiltakozott az őt ért vádak ellen: „Felelősségem tudatában kijelenthetem, hogy ezekből a híresztelésekből egyetlen szó sem igaz. A Székely Színház senkinek nem ígér fantasztikus összegű gázsikat, egyszerűen azért, mert nem ígérhet, mert nincs arra fedezete. Ellenben azt hiszem, nekünk éppen úgy jogunk van, mint a többi színháznak arra, hogy ajánlatot tegyünk a színészeknek, s az már tisztán rajtuk múlik, hogy melyiket fogadják el az ajánlatok közül. Nem tudok arról, hogy olyan rendelkezés lenne, amely megűltja valamelyik színésznek, hogy az egyik társulattól a másikhoz szerződjék. Többet semmi esetre sem ígerek a színésznek, mint más színház. Eddig mintegy hét olyan élvonalbeli színészről lehet szó, akikkel körülbelül megegyeztem a jövő évre. Azt viszont mindenkinek be kell látnia, hogy nekünk is élnünk kell, és ennyi elsővonalbeli színészre nekünk is szükségünk van.”¹⁰¹ Kinek volt igaz? A helyzet paradox voltára rámutat egy későbbi tudósítás: „Az erdélyi színházakban megkezdődtek a jövő évi szerződötések. A színigazgatók kolozsvári összejövetele alkalmat nyújtott a tagok kölcsönös kicserélésére. A színészek közt ezzel kapcsolatban valóságos »vásárhelyi láz« ütött ki. Egyre több vezető színész költözik – a hírek szerint – a székely fővárosba. Szakkörökben úgy is emlegetik Vásárhelyt, mint az »fgéret földjét«, hiszen olyan havi fizetésről is hallani, melyből egy rend férfiolőny csináltatása is kitelik (...Szövettel együtt). Tessék kiszámítani!”¹⁰²

A kolozsvári színház a „Kamarában” bemutatja a kortárs román szerző, Victor Eftimiu: *Ember, aki látta a halált* című vígjátékát. A darabot Jékely Zoltán ajánlotta a nézők figyelmébe.¹⁰³ A szerző, aki egyben a „Román–Magyar Társaság” elnöke is, Budapesten sem ismeretlen, hiszen a harmincas években játszották ott egy másik darabját, és ezen a színpadon sem először van jelen. Korábbi jelentkezése Kádár Imre háború előtti igazgatói éveiben történt. Az előadást őt ízben ismételték meg, sajnos, a piaristák színpadán ez volt az utolsó bemutatott darab.

1945. június 19-én a Világosság cikket közölt *Van operánk!* címmel. A lelkesedésre az adott alkalmat, hogy bemutatták magyarul Smetana *Eladott menyasszony* című operáját. A legfontosabb énekes szerepeket Takács Paula, Lőrincz Zsuzsa, Szanati József, Márki Alfréd, Horváth József alakította – a hiányzó többi énekest prózai színészek pótolták. Hiába a nagy öröm – ez egyszeri. A társulat összetételében az operaénekesek az elenyésző keveset alkották, akik nagy operák előadására nem elegendőek. Továbbiakban a sűrűn műsorra tűzött operettekben vették hasznukat, az opera csak vágyálom maradt. Nos, most majdnem egy évvel később mégiscsak csoda történt. 1946. június elején bemutatták Puccini: *Tosca* című operáját Horváth József rendezésében. „Hosszú fáradozások eredményeképp megszületett az első operaest a »Szentgyörgyi Színházban«. A társulat négy operaénekes – Horváth József, Takács Paula, Lőrincz Zsuzsa és Szanati József – már hónapok óta megtett minden lehetőt, hogy az operaelőadás létrejöjjön. Minden próbálkozásuk elé eddig azonban a

¹⁰¹ Világosság, 1946. június 19.

¹⁰² Színház és Mozi Műsor, 1946/10. sz.

¹⁰³ Uo.

nehézségek végeláthatatlan sorozata gördült. Éppen ezért nem lehet eléggé dicsérni Horváth József kitartását, aki nem csüggedve, úgyszólván egymaga teremtette meg ennek a kilátástalannak látszó kezdeményezésnek az előfeltételeit. Megfelelő zenekar, kórus, tenorista és – főleg – karmester nélkül a legnagyobb felkészültség és jóakarattal sem lehetett eredményt várni. És mégis. Nemcsak zavartalan előadást sikerült biztosítani, hanem – meleg sikert, többszörös vasfüggőnyt, ami újabban az operettnél is ritkaságszámba megy. A kolozsvári színpad falai között – ahol alig-alig hangzott el egy-egy operaelőadás – hosszú idők óta ez volt az első operaelőadás. Az évad kétségkívül legnívósabb előadásának létrejöttéért külön elismerés illeti a román operaház tagjait – elsősorban A. Almasanut és Gh. Pavel karmestert –, akik készséggel jöttek kisegíteni magyar kollégáikat.¹⁰⁴ A színház a Toscával nem merítette ki egyetlen operai meglepetését. Június végén két kis dalmű került a közönség elé. Egyiknek szerzője Gluck, korai ósajtja a drámai színpadi zenének... Tőle *Május királynőjét* mutatták be, mellette egy erdélyi művet is, a kolozsvári Delly-Szabó Géza „*Pater Guardian*” című egyfelvonásos operáját. Szerzője évtizedekkel korábban írta, a néhai erdélyi költőnek, Bárd Oszkárnak szöveggönyvére. „Tőviről hegyire erdélyi ez a mű, mert itt játszódik le a története, a ferencesek zárdájában.” A Szentgyörgyi Színház kamaraopera bemutatója elé című cikk szerint a kamaraopera jövője e két dalmű sorsától függ: ha lesz irántuk érdeklődés és megértés... akkor a színház vezetősége a jövő évadban tovább mehet ezen az úton, és előre átforgatott zenei műsortervet dolgozhat ki...¹⁰⁵

Rövid idő múlva, július 8-án lezárult az 1945/46-os kolozsvári színházi évad. Az évad tanulságait Szentimrei Jenő *Kapuzárás* című cikkében foglalta össze: „Csúcsteljesítményekre nem törekedtünk, de annál inkább becsületes teljesítményekre. S felmutathattunk néhány bemutatót, melyekre kívülünk az egész magyar nyelvterületen senki sem vállalkozott, illetve csak a mi példánkon felbuzdulva mert vállalkozni. Alkalmat adtunk a szárnybontásra néhány fiatal tehetségesnek, és mi örültünk legjobban, hogy megcsillogtathattuk a bizalmatlanok és kétkedők előtt a jövő reménységét. Színészt, zeneszerzőt indítottunk el, fordítóknak, vendégrendezőknak adtunk munkát és alkalmat képességeik kipróbálására. Úgy hisszük, ezzel ráléptünk az útra, mely egyetlen állami magyar színházunkat színpadi kultúránk minél eredményesebb kiteljesítésére kötelezi.”¹⁰⁶ Méliusz József is megenyhül az évad végére. „Kétségtelen, hogy színházunk nem tudott eleget tenni eszményi követelményeknek. De kétségtelen az is, hogy olyan nehézségekkel kell megbirkóznia Szentimrei Jenőnek – az állami színház kivívása, múltbeli örökségek a színtársulatnál, az átnevelés problémája –, amelyeknek pusztá vállalása is már merő hősiesség... De igazságtalanok volnánk, ha nem találnánk elismerő szavakat színészek és rendező olyan teljesítményére, mint például a Ludas Matyi, Tiszazug, Az anya, A mi kis városunk, Szerelem és halál játéka, Warrenné mestersége és az Ördög cimborája... A közönséggel szemben megengedtem magamnak egy-két gorombaságot a sajtóban. De az idény elejétől a befejeztéig a közönség ízlése is

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Világosság, 1946. június 24.

¹⁰⁶ Színház és Mozi Műsor, 1946/12. sz.

SZENTGYÖRGYI ISTVÁN

Teatrul Maghiar de Stat 1946 Állami Magyar Színház

Június
20
Csütörtök

Andrási Márton fellépésével

Eltörött a hegedűm...

Operett 3 felvonásban

Férfi 2 szerep

Andrási Márton fellépésével

Szerelmes diákok

Évvel viglák 2 felvonás, 6 képlet

Június
21
Péntek

Bemutatóbérlet 20.

Bemutatóbérlet 20

Napbérlet
20

Kovács Kató fellépésével

Június
22
Szombat

Nemes Rózsa

Zsolt viglák 3 felvonásban, 10: Martonyi Ernő.

Rendező: Réthelyi Odón.

Vezető: Stepanidesz József.

Nemes Rózsa	Károlyi Károly	Viktor	Szabó Ferenc	Tudósi	Károlyi Károly
Polgár István	Orbán István	Polgár István	Bencsik István	Polgár István	Orbán István
Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc
Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc
Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc	Szabó Ferenc

Június
23
Vasárnap

Június
24
Hétfő

I. Május királynője

Pastorizált (opera) 1 felvonásban.

Szereplők: Faval és Kalbeck, fordította: Kozsoltányi Dezső, Zsolt szöveg: Chr. Gluck.

Rendező: Horváth József.

Vezető: Szita Oszkár.

Polgár István	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa
Polgár István	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa
Polgár István	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa

Június
25
Keddi

Június
26
Szerda

II. Táncképek

Moravai Rómán.

1. TÁVARE, Zsolt szöveg: E. Glog	2. BÉRES TÁNC	3. BÉRES TÁNC	4. BÉRES TÁNC
Polgár István	Polgár István	Polgár István	Polgár István
Polgár István	Polgár István	Polgár István	Polgár István
Polgár István	Polgár István	Polgár István	Polgár István

Június
27
Csütörtök

III. Péter Gvardian

Opera 1 felvonásban, Szereplők: Bárd Oszkár, Zsolt szöveg: Dolly Szabó Géza.

Rendező: Réthelyi Odón.

Vezető: Szita Oszkár.

Polgár István	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa
Polgár István	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa
Polgár István	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa

kétségtelenül javult valamennyit...¹⁰⁷ Az *Utunkban* Szabó Lajos hosszú cikkben elemzi az évad tanulságait: „Az a színház, amelyik egy nem egészen teljes színiévad alatt majdnem kizárólag a saját erejéből színre tud vinni 46 darabot, többre képes. Nem mennyiségileg, mert az már lehetetlenség... de minőségileg. Természetesen csak akkor, ha nemcsak a közönségre kell támaszkodnia, hanem az államosítással járó jogos, a kolozsvári Román Állami Nemzeti Színház (prózai tagozat) szubvenciójának megfelelő támogatásban részesül. Ez a támogatás vagy megilleti, tehát jogos, és akkor ki kell harcolni, vagy nem, akkor viszont ne áltassuk magunkat azzal, hogy állami magyar színházunk van.”¹⁰⁸

Szabó Lajos Méliusszal ellentétben, aki a múlt hagyományait ekkor még koloncnak tekinti, a hagyományok ápolását kéri számon, több magyar darabot, köztük klasszikusokat szeretett volna látni a kolozsvári színpadon, és figyelmezteti a vezetőséget, hogy a Szentgyörgyi István Színház tulajdonképpen az erdélyi magyarság nemzeti színháza. „A színpad nem szegődhetik a napi politikai eszmék szószékévé. Irányított műsorával is csak a tiszta haladó szellemet szolgálhatja. Azt viszont szolgálnia kell erős művészi hittel.” Nem sokáig olvashatók az övéhez hasonló, rövidesen eretneknek minősített eszmék a romániai magyar sajtóban. Hozzáértéssel tapint rá a színház gyenge pontjaira, de észreveszi a pozitív tendenciákat is, és várakozó optimizmussal fejezi be fejtegetéseit: „A színház új hajlékba költözött, melyet otthonává kellett tennie, be kellett melegítenie. A színház és közönség kölcsönösen kereste egymást. Majdnem egy évad ment rá, amíg találkoztak.”

A Világosság is hosszabb cikket szentel az évad értékelésének.¹⁰⁹ „Örömmel jelentjük végül, hogy színházunk előadásait úgy a szovjet városparancsnokság, mint a fegyverszüneti bizottság tagjai, valamint a demokratikus román hadsereg tisztjei, de maga a román közönség is szívesen látogatták. Színházunk és a Román Opera, valamint a Nemzeti Színház tagjai között a legszívélyesebb kollegiális viszony alakult ki. Egy ízben Livezeanu Octavian művészeti államtitkár és Negreanu, a színházak vezérigazgatójának helyettese is megjelent egyik előadásunkon, és a látottak felett elismerésüket fejezték ki.”

Protokollban nem volt hiány, az állami támogatás, a pontos, előre meghatározott szubvenció azonban késett. 1946. június 2-án Kolozsvárra gyűlt össze országos értekezletre a Magyar Népi Szövetség központi jogi és közigazgatási bizottsága. Amit Kurkó Gyárfás az értekezleten kijelölt, a színházra is vonatkozott: „Olyan intézményes jogvédelmet kell kiépítsünk, amely megkönnyíti nemcsak magyarjaink helyzetét egyénenként, hanem intézményeink és egész magyarságunk intézményes biztosításáról gondoskodik. Mi sohasem építettünk arra, hogy valaki kívülről intézze el a mi saját bajainkat.”¹¹⁰

Júniusban Szentimrei Jenő Bukarestben járt, hogy illetékes kormányzati tényezőkkel tárgyaljon az elmaradt szubvenció ügyében, s ugyanakkor tájékoztatta a művészeti minisztériumot a kolozsvári színházi értekezlet határozatairól és javaslatairól. Kérte a költségvetésbe beállított állami segély méltányos felemelését, az elmaradt segély pótlását, s a

¹⁰⁷ Színház és Mozi Műsor, 1946/13. sz.

¹⁰⁸ *Utunk*, 1946. július 6.

¹⁰⁹ Világosság, 1946. július 14.

¹¹⁰ Világosság, 1946. június 2.

költségvetési év fedezetlen hiányaként kimutatott 13 millió lej kiutalását. „Ralea miniszter a magyar művészeti felügyelőség hatáskörét és anyagi alapjait megállapító törvényrendelet több mint fél év óta húzódó közzétételét kilátásba helyezte ugyan, de az évi 120 millió lejben megállapított államsegély felemelése iránti kérelmét elutasította. Ezért szükséges a tárgyalások folytatása. A szubvenció összegének nagyságától függ ugyanis, hogy milyen mértékben válik szükségessé a társulat leépítése és az e célra kért előleg nagyságától függ a tagok egyhavi fizetése, a nyári szabadsága, melyre a társulat kétévi szakadatlan munka után derekasan rászolgált” – jelentette ki az igazgató.¹¹¹ Azt is publikussá tette a tagok előtt, hogy a mindössze havi tízmillió lejben megállapított államsegély a színház havi kiadásainak nyolcadrészét sem fedezi. Összehasonlításként elmondotta, hogy a kolozsvári Román Nemzeti Színház évi 750 millió támogatásban részesül, a Román Opera államsegélye az 1 milliárd lejt is meghaladja. A társulati ülés megvitatta az igazgató beszámolóját, többen hozzászóltak, és az a vélemény alakult ki, hogy a rendeletileg biztosított, a román színházakkal szembeni egyenlőségről a kolozsvári magyar színház sem mondhat le, és a jogos igényeinek kiharcolására küldöttségileg fordul támogatásért a Magyar Népi Szövetséghez és a többi demokratikus szervhez (pl. az ODÁ-hoz). Ezért egy színészből, egy műszaki munkásból és az igazgatóból összeállított küldöttség utazik Bukarestbe, hogy az illetékes tényezőket a színház helyzetének komolyságáról meggyőzze. Időközben a művészetügyi minisztert washingtoni nagykövetnek nevezték ki, így a küldöttség helyette Dinu Negreanu vezérfelügyelő-helyettesrel tárgyal. A tárgyalások nem vezettek eredményre, ezért kért kihallgatást dr. Petru Groza miniszterelnöknél. A miniszterelnöki kihallgatásról a következőket mondta visszatérése után, július végén Kolozsváron az igazgató: „Fájdalmasan tapasztaltuk, hogy a Kolozsvári Állami Színházat egyes bukaresti fórumokon még mindig olybá vesszük, mintha csak államilag szubvencionált magánszínház volna. Az is kitűnt, hogy ebből a tényből származnak azok a félreértések, melyek a költségvetés megállapításánál következetesen felmerülnek. Éppen e félreértések eloszlátása céljából kértem kihallgatást Groza miniszterelnöknél, annál is inkább, mert augusztus elseje az az időpont, amikor az ilyen tévedések a költségvetésből kiküszöbölhetők ... Bemutattam a miniszterelnöknek a színházi költségvetést, melyből kitűnik, hogy az április 1-jén megállapított állami támogatás a színház személyi szükségleteinek kéthavi fedezésére sem elegendő. A miniszterelnök határozottan leszögezte, hogy ő és kormánya megmászhatatlan akaratából létesült kolozsvári állami magyar egyetemnek és színháznak a többi hasonló intézménnyel való egyenjogúsításáért a jövőben is mindent meg fog tenni. Suciu nemzetiségi vezértitkár utasította, hogy az illetékes pénzügyi és művészetügyi államtitkár társaságában keresse fel őt, hogy a benyújtott kérvényeket a kapott információk alapján intézhessék el. Minden remény megvan, hogy Groza miniszterelnök határozott közbenjárása végre tisztázza a vajdó állami magyar intézmények, köztük a Szentgyörgyi Színház helyzetét...”¹¹²

¹¹¹ Világosság, 1946. június 16.

¹¹² Világosság, 1946. július 24.

A magyar Népi Szövetség idejében felismerte a színházi kérdés fontosságát, és határozatilag kimondotta hogy a Romániában működő valamennyi magyar színház, színtársulat az MNSZ hatáskörébe tartozik. Ezt könnyebb volt elhatározni, mint a határozatnak érvényt szerezni. A garanciák megteremtése a jövő feladata maradt.

III. A jóreménység színháza

Az 1946/1947-es évad

Július 8-án véget ért a kolozsvári évad. A kapuzárás pillanatában az igazgató kicsit a jövő évadra kacsintva a közönségre hárítja az elismerést: „Dicsekedjünk sikereinkkel? Nem. A közönséggel fogunk dicsekedni, mely megértett, mellénk állott és nem hagyott cserben bennünket. Bizalmat kaptunk előlegül, és ezt a bizalmat igyekeztünk legjobb tudásunk és tehetségünk szerint megszolgálni. Ezzel aztán elértük, hogy új és új rétegek kapcsolódtak be érdeklődésükkel munkánkba. A sajtó is belátta fokanként, hogy nem lehet lekicsinyelni a hétről hétre török-szakad kihozott bemutatókat és felújításokat”.¹¹³

A vezetés nagy erőfeszítéseket tett az ekkor érvényesülő népfrontpolitika szellemében, hogy újabb rétegekhez juttassa el produkcióit. A Magyar Népi Szövetség – mint jeleztük – vállalta a színház céljait, s azzal is igyekezett segítségére lenni, hogy tagságát az előadások megtekintésére serkentette. E célt szolgálták az ún. Magyar Népi Szövetség-i előadások. A színház jelentős lépéseket tett a munkások felé is: bevezette olcsó helyárrakkal a munkás-előadások rendszerét. Nos, mindkét kezdeményezés az évad végére látható eredményekkel járt: a gyakoriakká váló zsúfolt házak jelezték, hogy az Állami Magyar Színház társadalmi tömegbázisa kiszélesedett.

Negyvennapos évadszünet következett, erre az időszakra a nézőteret mozielőadások céljára adták bérbe. A színészek néhány kivételtől eltekintve megérdemelt szabadságukat töltötték. A vezetés viszont nem pihent: főleg azzal foglalkozott, hogy előkészítse az új évadot, s lehetőleg próbálja tovább gyarapítani a nézők számát. Mindenekelőtt arra volt szükség, hogy a nézőket bevonják a színház mindennapi gondjaiba, akár úgy is, hogy a közvélemény-kutatás módszereivel megpróbálják pontosabban feltérképezni a közönség igényeit.

Július 14-én pályázatot hirdettek meg a helyi sajtóban: „Állapítsa meg a közönség, hogy mit játsszék a színház!” címmel.¹¹⁴ És éppen a közönségigény pontosabb feltérképezése céljából a következő kérdésre vártak választ a nézőktől:

1. Melyik színpadi mű előadása tett legmélyebb és legmaradandóbb hatást a pályázóra a munkáselőadások közül?

2. Miért? (Véleményének rövid kifejtése a tetszését megragadó műről és annak előadásáról.)

3. Melyik színész alakítását ítéli az évad folyamán látottak közül a legjobbnak és miért?

¹¹³ Színház és Mozi, 1946. július 6/12. sz.

¹¹⁴ Világosság, 1946. július 14.

4. Milyen művek előadását szeretné látni a színház jövő évadjának műsorán?

A színház vezetőségének eltökélt szándéka volt, hogy a közeljövőben megteremtse a rangosabb magyar nyelvű operaelőadások feltételeit. A kis létszámú operaegyüttes ezért nyáron sem pihent: még július hónap folyamán Marosvásárhelyen is bemutatták a *Toscát*, és július 20-án este a marosvásárhelyi Kultúrpalotában operaestet tartottak Takács Paula, Szabó Ica, M. Horváth József, Szanati József, Bacsoni Gábor és Stotter Sándor közreműködésével. Augusztusban a Román Opera tagjaival közösen jól sikerült műsort mutattak be Nagyváradon, Aradon és Temesváron. A prózai színészek közül néhányan a mozielőadások szünetében magánszámokat adtak elő.

De ennél fontosabb volt, hogy a színház a nyári szünet ellenére is benne volt a politikai élet sodrásában. Az a sodrás – amely ugyan nem nélkülözte olykor a negatív jelenségeket sem – egészében mégis nagy bizakodással töltötte el a színháziakat. Mindenekelőtt a Magyar Népi Szövetség Székelyudvarhelyen megtartott II. országos kongresszusa ígérkezett a jövőre nézve garanciának. Kurkó Gyárfás elnök ismételten leszögezte: „A demokrácia sarkalati pontja: a nemzetiégi kérdés.” Továbbá figyelmeztetett: „Világosan meg kell lássá minden magyar demokrata, hogy jogegyenlőségünk kivívásában, kultúránk fejlesztésében, népünk szolgálatában csak egyetlen szervezet képviselhet minket és ez saját nemzetiégi anyaszervezetünk: a Magyar Népi Szövetség!”¹¹⁵ S íme, ezen a kongresszusi fórumon is itt vannak a színészek: díszelőadásra készülnek. A marosvásárhelyi Székely Színház hústagú együttese van itt és néhány kolozsvári színész. A kongresszus küldöttei és vendégei előtt ünnepi előadást tartanak, bemutatják Kós Károly *Budai Nagy Antal* című drámájának III. felvonását (az előző két felvonás cselekményét maga a szerző ismertette), előadják Tamási Áron *Székely fás* című egyfelvonásosát, valamint Kiss Jenő Kolozsváron már játszott darabját, a *Fehér embert*. A díszelőadást a Magyar Művészeti Vezérfelügyelőség vezetője, a kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatója, Szentimrei Jenő vezette be:

„Színjátszásunk történelmének ezen a helyén ma este új fejezet kezdődött. Véres napokat átkínlódtott életünk maradék tetterejével az óvilágnak romjain ma új világot teremtünk.” Beszéde nem volt mentes a szóvirágoktól, a megelőlegezett jövőbe vetett hit patetikus inyilvánításától. De ezen aligha lehet csodálkozni, ha figyelembe vesszük a székelyudvarhelyi kongresszus lelkes állásfoglalásait. A kongresszusi küldöttek örömmel szavazták meg a nemzetiégi jogok szabályozásának tervezetét és határozatban foglaltak állást a különböző nemzetiégi – köztük színházi – sérelmek mielőbbi megoldására.¹¹⁶ Csak hónapok múltán derült ki, hogy az itt elfogadott dokumentumok, sajnos, nem kerültek a legfontosabb törvényhozói szerv, a román parlament elé, és így sohasem emelkedtek jogerőre.

Természetesen más az ünnep és egészen más a mindennapok prózaisága. A kolozsvári Szentgyörgyi István Színház művészei évadkezdő társulati ülésre gyűltek össze. Itt már az új évad legfontosabb feladatai, a színház napi gondjai kerültek a figyelem középpontjába. Szentimrei kijelentette: „A színjátszás kollektív lényegéből önként következik, hogy magas követelményeknek csak megfelelő gazdasági megalapozottsággal lehet maradéktalanul

¹¹⁵ Világosság, 1946. június 30. és július 1.

¹¹⁶ „Mit kíván a romániai magyarság?” Világosság, 1946. július 8.

eleget tenni. Igazgatóságunk minden igyekezete ebben az évben is odairányul, hogy az annyira kívánatos gazdasági megalapozottságot egyrészt megfelelő műsorpolitikával, másrészt társadalmi és politikai összeköttetéscinek továbbfejlesztésével és felhasználásával odafejlessze, hogy a társulat minden egyes tagja képességeinek megfelelő mértékben a lehetőségekhez képest gondoktól mentes megélhetéshez jusson... Köztudomású tény, hogy színházunk állami színház, melyet demokratikus kormányunk jogérvényes rendeletekkel s legutóbb Groza Péter miniszterelnök nyomatékos kijelentéseivel ilyennek ismert el. Állami színház vagyunk, de anyanyelvi és népnevelői adottságaink szerint nemzetiségi jellegűnk magyar. Ez, bizony, szakadatlan harcra való berendezkedést kényszerít ránk olyan sovíniszta és reakciós áramlatokkal szemben, melyek fejlődő demokráciánknak hol nyíltan, hol alattomban gáncsot vetni igyekeznek... Pillanatra sem szabad elfelejtenünk, hogy a nemzeti egyenjogúsításra és a nemzeti elfogultságok leküzdésére irányuló törekvés a haladó demokrácia eszmerendszerének sarokpillére... Színházunk egyik legfontosabb őrhely és hadállás ebben a küzdelemben... Nekünk hivatásunk van ebben a városban és ebben az országban, és amilyen mértékben betöltjük ezt a hivatást, olyan mértékben kell találkoznunk minden kultúrtényező és minden harci erő támogatásával jogos igényeink teljességének elérésére folytatott harcunkban...”¹¹⁷

Az augusztus 21-i társulati üléssel megkezdődött a munka. A nyár elején meghirdetett pályázat eredményeit hiába keressük a kolozsvári lapokban, így arra sem derült fény, hogy a sokarcú közönség milyen darabok előadása, műsorra tűzése mellett voksolt. De ez nem jelenti azt, hogy a bejelentett műsorterv magán viselné a felületesség jegyeit. A meghirdetett műsor méltó volt az intézmény sok évtizedes hírnevéhez. Bíráló legfeljebb azért illethetné, mert még mindig túl sok a tervezett bemutatók száma, a tervezett prózai bemutatók száma például meghaladja a negyvenet.

A Janovics Jenő előkészített előző évadban – mint tudjuk – az évadkezdő előadáson a *Bánk bánt* mutatták be. Szentimrei Jenő az új évadban folytatta a magyar klasszikusok sorát, s a bemutatók között a nem kevésbé rangos Madách-mű következett, *Az ember tragédiája*.

Az évadkezdés jó alkalom volt arra, hogy az igazgató személyesen szóljon a kolozsvári közönséghez: „Köszöntünk, Kedves Közönség, abban a reményben, hogy a most megnyíló évadban sem fogod megvonni érdeklődő szeretetedet színházunktól. Bennünk minden jószándék, munkakedv és felkészültség arra összpontosul, hogy az adott viszonyok között az elérhető leghasznosabbat, legjobbat nyújtsa. Azt akarjuk elérni, hogy otthonának érezze ezt a színházat minden jószándékú ember, aki művelődni, okulni, szórakozni akar. Lélekben egygőz akarjuk forrasztani a nézőteret a színpaddal, hogy a sikert a nézőtér is mindenki egy kicsit a saját sikerének érezze... Adjatok meg a színháznak, ami a színház és a színház bőségesen kárpótolni fogja a közönséget azzal, ami a közönségé...”¹¹⁸

Az igazi kárpótlás vágya nagyon fűtötte a színházat, noha az évadkezdő premier ennek a célnak nem felelt meg. A Tragédia előadásainak története szorosan kapcsolódik a kolozs-

¹¹⁷ Világosság, 1946. augusztus 28.

¹¹⁸ Színház és Mozi, 1946. szeptember 15.

vári színházhoz is. 1923-ban a tervezett előadását a román hatóságok betiltották, évek múlva megkapták az engedélyt, s olyan frenetikus Tragédia-előadások következtek, amelyek anyagilag is kihúzták a színházat a válságból. Különösen kiemelkedő sikerű előadások születtek a harmincas évek derekán, s a kolozsváriak produkcióját Erdély nagyobb városai is megismerhették. Ez a csoda most nem következett be. A vállalkozás kultúrpolitikai tett volt, de különösebb visszhang nélkül. Hiába voltak Szakács Györgynek kitűnő díszletei, hiába volt kitűnő az Ádám szerepében fellépő Senkálsszky Endre; a másik két főszereplő, az Évát megformáló Felszeghy Mária (egyébként a rendező Fekete Mihály felesége) és a Luciferként bemutatkozó Lantos Béla mélyen alatta maradtak a várakozásnak. „A Szentgyörgyi Színháztól nem vártunk csodát. Ismerjük a társulatot terhelő nehézségeket, s tudatában vagyunk annak is, hogy még a harmadik év elejére sem alakulhatott ki a kívánatos munkaközösség, mely például egy ilyen monumentális színpadi művel diadalmasan megküzdhetne. Abban azonban mertünk reménykedni, hogy bizonyos ökonómiával, a rendelkezésre álló erőfeszítés felhasználásával, legalábbis elfogadható előadást kapunk... Három tökéletes beszédtechnikájú, értelmes vers-éjtésű főszereplővel már csatát nyerhettek volna...” – sóhajtozik a kritikus,¹¹⁹ akit láthatólag nem tudott kárpótolni az, hogy a mellékszereplők közül többen (Bara Margit, Csóka József, Deéry Jenő, Flóra Jenő, Dorian Ilona) kitűnően megállták a helyüket. A Tragédia az év folyamán 8 előadást ért meg, az előadásszámból ítélve a produkció nem feltétlenül kudarc. Kudarc viszont, ha a kolozsvári régi Tragédia-előadásokhoz mérjük, hiszen a vitatható felfogású rendezés nem váltott ki a közönség körében különleges érzelmeket.

S ha maga a Tragédia 1946-os felújítása nem okozott különös szellemi izgalmakat a Színikörben, a katolikus főgimnázium színpadán szokatlan előadásra került sor: Ligeti József „Stúdió 46” nevű, főleg műkedvelőkből álló kis társulata Molière Dandin György című darabját mutatta be meghívott nézők előtt. A jelenség azért is figyelmet érdemel, mert Kolozsvárra sohasem volt jellemző a formabontó kezdeményezések felkarolása. A megcsontosodott másfél százados hagyományok kicsit gátjukká is váltak a fejlődésnek. Ligeti avantgard kísérletével ízelítőt nyújtott egy másfajta színjátszás lehetőségéből. „A darab előtt Ligeti József prólógot mondott el. Ennek keretében jelentette be – igen eredeti módon –, hogy az előadás úgy folyik majd le, mintha bábszínház babanagyságú díszletei elé »nagyítót szereltek volna«. A prólógba beállított »bábszínházigazgató« kellékes ládájából két Dandin György-figura került elő, s a prólóg bejelentette, hogy ezt a második figurát is felhasználják a darabban. Felgördül a függöny, s a közönség első meglepetése az volt, hogy Dandin György a mennyezetről alácsüngő két zsinórhoz kötözve beszélt, járkált, ágált. Az urak közé keveredett paraszt sorsát, helyzetét így domborította ki »még szemmel láthatóbban« a rendező. A második meglepetés az volt, hogy Dandin György híres monológját – Molière egyik legszebb alkotását – szavalókórus segítségével két Dandin György mondotta el, miután a rendező valóban felhasználta a prólóg kellékes ládájának mindkét figuráját. Bábszínházszerűen mozogtak a darab többi szereplői is.” A kritikus esküszik rá, hogy élményszerű előadásban volt része, és ezért meri remélni, hogy „Ligeti József munkáját a

¹¹⁹ Világosság, 1946, szeptember 15.

közönség érdeklődéssel fogja kísérni.” Mert szükség van arra, hogy „ehhez hasonló s ennél még figyelemre méltóbb elgondolásokat dobjon be az erdélyi művészi érdeklődés túlságosan sima és hullámtalan tavába.”¹²⁰

A többi színház is – a marosvásárhelyi Székely Színházat kivéve – sorra megnyitotta kapuit. Nagyváradon a Szigligeti Színház épületében két tagozat, a magyar és a román működött. A magyar tagozat is reprezentatív bemutatóval kezdett, a *Bánk bán*-nal. Maximális erőfeszítést tettek, hogy Katona József klasszikus művét méltó módon mutassák be. A díszleteket két kiváló művész alkotta meg: Ruzicskay György festőművész és a Marosvásárhelyről vendégként meghívott díszlettervező, Hány Lajos. A címszerepet Delly Ferenc alakította, Petur szerepében pedig Mátyai Lajos mutatkozott be.¹²¹ A szatmári Népszínház szeptember 4-én a *Cigánybáró*val kezdte az évadot, majd szeptember 9-én Jakabffy Dezső igazgató rendezésében ők is bemutatták *Az ember tragédiáját*.¹²² A szatmáriak az ún. Németh Antal-féle rövidített változatot vették elő, és fél év alatt tizenkét ízben adták elő. A kritika különösen az Évát alakító Koós Zsófia érdemeit emelte ki. Az induló évadban az említett művésznőn kívül a következő színészek voltak a színház tagjai: Kovács Irén, Egressy Magda, Kőszegi Margit, Kőszegi Dusu, Földesi Ilona, Horváth Irén, B. Váradi Elza, Kárpáthy Maja, Loránth György, Imrédi Géza, Lenkei István, Gábor József, Mikes Béla, Dombi Imre, Vass Miklós – és Jakabffy Dezső igazgató az évadra még a következő vendégművészeket hívta meg Szatmárra: Poór Lilit, András Márton, Delly Ferencet és Boros Istvánt.

A lapok egy új színházi formációról is hírt adtak, ez egy dél-erdélyi magyar vándorszíntársulat lett volna Gáti Magda vezetésével, és Nagyszeben fő állomáshelyével.¹²³ A „Dél-erdélyi Színház” elnevezésű vállalkozás további működéséről egyelőre nem kerültek elő adatok. Az aradi munkásszínház változatlan összetételben játszott tovább az új évadban is. Tagok: Dukász Anna, Sárosi Mici, Vargha Ilus, Jódó Károly, Jenei Ottó, T. Szabó László, Vargha József, Varga Zoltán, Dóka János, Buda József, Vadkerti Csaba, Rappert Károly, Szilágyi Zoltán, Lövinger Jenő, Káptalan Károly. Az együttes művészeti vezetője az Erdély-szerte ismert vándorszínész igazgató, Jódó Károly volt.¹²⁴

Szeptember 23-ra Bukarestbe hívták a magyar színházak vezetőit.¹²⁵ Időközben személyi változások történtek a művészeti minisztérium élén, és a minisztérium színházi vezérigazgatóságán is. A tárca vezetését Octav Livezeanu vette át, a színházi osztály élére pedig Nicolae Cocca került. Az új vezetők meg akartak ismerkedni a romániai magyar színházak helyzetével. Szentimrei Jenő művészeti vezérfelügyelő az új bukaresti vezetőket is megkérte, nyújtsanak hathatós támogatást az erdélyi magyar színházaknak, hogy teljesíthessék a demokratikus szellemű kultúra terjesztésében vállalt hivatásukat. A nagyobb nyomaték kedvéért az elhangzott kívánságokat emlékirat formájában átadták az új minisz-

¹²⁰ Világosság, 1946. szeptember 4.

¹²¹ Színház és Mozi, 1946. szeptember 27/16. sz.

¹²² Világosság, 1946. szeptember 11.

¹²³ Színház és Mozi, 1946. szeptember 27/16. sz.

¹²⁴ Színház, 1946. június 23. sz.

¹²⁵ A tárgyalásokról l.: Világosság, 1946. szeptember 29. és Színház és Mozi, 1946. szeptember 27/16. sz.

ternek. Mint az előbbiekből ismeretes, a minisztertanácsi napló már 1945-ben kimondta a kolozsvári színház állami voltát, ennek a gazdasági konzekvenciáit viszont még mindig nem valósították meg. Az 1945 októberében megállapított 10 millió lej állami támogatáshoz is csak 1946 márciusában jutott a színház,¹²⁶ az államsegély felemelését elutasították, és a további segélyek is csak rendszertelenül érkeztek (miközben a román színházak működésükhöz minden támogatást megkaptak). A kolozsvári Állami Magyar Színház csak elvben volt egyenlő a román színházakkal, a gyakorlatban nagyon is eltérő volt a támogatási rendszer. Ilyen körülmények között a színház kénytelen volt emelni a belépőjegyek árát, és növelni a bemutatókat, ami kétségtelenül olykor a minőség rovására történt. S a körülményekre jellemző, hogy a színház államosítását a király még mindig nem szentesítette. Az új miniszternek sem maradt más hátra, mint ígéretet tenni arra, hogy addig is, míg bekerült a színház az országos költségvetésbe, újabb segélyekben részesíti a színházat, és megpróbál közbenjárni a királyi jóváhagyás megszerzéséért, hogy végre valóban egyenlő lehessen a kolozsvári magyar színház is az államosított román színházakkal. A találkozó némileg előrelendítette a marosvásárhelyi Székely Színházat is: kedvezően döntöttek újabb segélyek folyósításáról. A szatmári és a nagyváradai színház pedig tetemes adócsökkentésben részesült.

A temesvári Magyar Népi Szövetség újra kifogásolta, hogy a város magyar lakói nem jutnak magyar színházi előadásokhoz, ezért kérte, hogy az aradi Népszínház megfelelő átszervezés után Temesváron is rendszeresen tartson előadásokat. A találkozó során a miniszter ígéretet tett arra, hogy állami forrásokból lehetőség lesz a kolozsvári színház épületének tatarozására, és rövidesen kiverekszi a már különben működő kolozsvári magyar művészeti felügyelőség jóváhagyását a király által. (A törvények jogerőre emeléséhez szükség volt a király jóváhagyására, de mivel e felügyelőség tervének a jóváhagyása egy kompromisszum eredménye volt, ti. a magyar színház részéről a nagy színházépület átadása, a felügyelőség eddigi működését hallgatólag tudomásul vették, holott ez királyi jóváhagyás híján eddig is törvénytelenül működött.) Erre az aktusra rövidesen valóban sor került, a Hivatalos Lap 1946. 288. számában közölte a 767. sz. törvényt, amely az Erdélyi Magyar Művészeti Vezérfelügyelőség felállításáról rendelkezett.¹²⁷

Az évadkezdést követő első hetek kétségtelenül legnagyobb művészeti eseménye a kolozsvári Állami Magyar Zene- és Színművészeti Főiskola megnyitása. Mint ismeretes – a Magyar Népi Szövetség többszöri közbenjárására a művészeti minisztérium 1946. április 9-én kiadta a 276/sz. rendeletét, amely intézkedett a kolozsvári magyar zenei és színművészeti főiskola közeli megnyitásáról. 1946. október 14-én bekövetkezett a törvény érvényesítésének felemelő pillanata. A főiskola megnyitására neves vendégek érkeztek Kolozsvárra. A történelmi pillanat részletesebb felidézésére azért van szükség egy ilyen dolgozat

¹²⁶ Köztársaság, 1946. augusztus 1.

¹²⁷ A Világosság (1946. október 9.) közölte a törvény szövegét: „A Művészeti minisztérium keretében Erdélyi Művészeti Vezérfelügyelőség alakul a magyar ügyek intézésére kolozsvári székhellyel. A vezérfelügyelőség három osztályból áll: színházi, zenei és népművészeti osztályból. A vezérfelügyelőséget a vezérfelügyelő irányítja, akinek arra alkalmas és megfelelő személynek kell lennie.”

keretében, mert ez a vívmány is, mint sok más ez időben születő, kérészéletűnek bizonyult a múlt időben.

A megnyitó bensőséges ünnepén a kormány képviselőjében megjelent Suciu Camil államtitkár, Gala Galaction, a kortárs román írók egyik legtekintélyesebb képviselője, Felszeghy Ödön államtitkár a közoktatásügyi minisztérium képviselőjében, és nem utolsósorban Radu Cioculescu, vezérfelügyelő, a művészeti minisztérium képviselője.

Nagy István zeneszerző, az intézet igazgatója mondott köszönetet az intézmény létesítéséért a Groza-kormánynak és az MNSZ elnökségének. A főiskola legfontosabb céljai közé tartozik, hogy maradéktalanul gondoskodjék a magyar zenei és színházi szakemberek utánpótlásáról.

A kormány képviselőjében beszédet mondó Suciu Camil nagyobb, általánosabb érvényű összefüggésekre emlékeztette hallgatóságát:

„A román és magyar nép évszázadok óta él együtt Erdély földjén... Nemegyszer fonódott össze a két nép története, együtt véreztek közös ügyekért, vagy azért, hogy egymást leigázhassák. Mivel a sorsa mindkettőt ehhez a földhöz köti, minden közös kérdésünk megoldásánál ennek az együttélésnek a valóságából kell kiindulni. Ezen a földön úgy vehetjük meg egy valóban demokratikus élet alapját, ha az őszinte együttműködés céljából az összes akadályokat elhárítjuk. Őszinte együttműködés nélkül a román–magyar barátságra és testvériségre vonatkozó bármilyen szónoklat csupán üres frázis marad. A kölcsönös bizalmatlansággal teli múltnak annyi sötét árnyképe kísért, hogy csak a reális együttműködés és egyetértés őszinte politikája döntheti le utunkból az évszázadok folyamán közénk emelt válaszfalakat.

Éppen ezért vagyok ellene a román–magyar együttműködéssel kapcsolatos szóvirágoknak... Bármennyire hangzatosak is a testvériségről és a barátságról tartott szónoklatok, ha alapjukat nem tények és megvilágosítások képezik, csak olybá tekinthetők, mint egy beteg testre aggatott fejedelmi palást. Románnak és magyarnak egyaránt meg kell legyen a bátorsága ahhoz, hogy a felépítendő új demokratikus rend érdekében darabokra tépje a sebeket takargató csillogó mezt, hogy a gyógyító napsugarak hozzájuk férhessenek. Az őszinte együttműködés útja a legrövidebb és legegyszerűsebb, miért ne haladnánk ezen az úton?” – tette fel a kérdést az államtitkár, és ebben a magasztos pillanatban aligha lehettek sokan a hallgatóságban, akik a kérdésre negatív választ adtak volna.

Suciu Camil azonban nem szorítkozott csak általánosságokra: „Az együttműködés útjának fontos jelzőköve a Magyar Zene- és Színművészeti Főiskola megnyitása. Ez az intézmény egy év leforgása alatt immár a második magyar előadási nyelvű főiskola, ami bizonyítéka annak, hogy a Groza-kormány, minden nehézség ellenére, konkrét megvalósítások útján viszi előbbre az együttélő népek őszinte megbékülését. A Groza-kormány Románia magyar anyanyelvű lakosságának, tényleges és komoly szükségletét elégíti ki, lehetővé teszi azt, hogy sajátos művészetét továbbfejlessze, és szakképzett tanárok és művészek útján sugározza szét a széles rétegek felé. Őszinte szívből eredményes munkát kívánok a kormány nevében az intézet tantestületének és növendékeinek, és kívánom, hogy a jövő nemzedékeket az őszinte együttműködés szellemében nevelje. Bizonyítsák be ezáltal,

hogy ez az iskola nem csak gyermeke, hanem erős bástyája is az őszinte együttműködésnek!”¹²⁸

Felszeghy Ödön a Groza-kormány és az MNSZ együttműködése során megvalósított nemzetiségi iskolapolitika elért vívmányait méltatta, majd tolmácsolta a miniszterelnök üzenetét: „Bukarestből való eljövetelemkor Groza Péter miniszterelnök lelkemre kötötte, közöljük a zeneművészeti főiskola tanáraival és tanulóival, hogy szívből örül az iskola megnyitásának. Amint mondotta, Tompa Mihálynak, a nagy magyar költőnek szavaival üzen az új magyar zeneművészeti főiskolának: Fiaim, csak énekeljete!” – fejezte be beszédét a közoktatási minisztérium államtitkára.

Radu Cioculescu művészeti vezérfelügyelő az iskola megnyitásának jelentőségét saját fiatalkori élményeinek felidézésével kötötte össze. Élete egyik legszebb pillanatának azt tartja, hogy ő, egykori kolozsvári román diák, aki annyiszor gyönyörködött a nagy magyar színésznő, Poór Lili művészi játékában, ő tehetett javaslatot a művészetügyi miniszternek a kiváló művésznő besorolására. Elmondta, hogy a román kultúra és zeneművészet sokat köszönhet a magyar művészeknek, különösen Bartók Bélának, aki oly nagy gondgal s olyan tökéletesen gyűjtötte össze és dolgozta fel a román nép dalait. „Ez az iskola a román nép hálája Bartók Béla munkásságáért” – mondotta a vezérfelügyelő és kifejezte óhaját, hogy szívesen részt venne majdan az intézet fennállásának 25. évfordulóját megünneplő eseményein.

Szentimrei Jenő is köszöntötte az ünneplőket, és rámutatott arra, hogy ez a főiskola az MNSZ és a Groza-kormány együttműködésének a Bolyai Tudományegyetem, az Állami Magyar Színház után a harmadik nagy alkotása. Olyan alkotások, amelyek nélkül a magyar szellemi és művészeti élet nem tudna lélegzethez sem jutni.

Kurkó Gyárfás, az MNSZ elnöke felhasználta az alkalmat, és egyéb megvalósítások értékét elismerve, az iskola megnyitása alkalmából köszöntő táviratot küldött Groza Péternek.¹²⁹

Az intézményesített erdélyi magyar színészképzés megteremtése az 1946-os esztendő nagy vívmánya volt. És egyfajta garancia arra, hogy az erdélyi magyar színházak (a meglévők és az esetleg újonnan létesítendőek) megfelelő művészi utánpótlást kapnak. Erre annál is nagyobb szükség volt, mert a színházak hétköznapijait a legkülönbözőbb – köztük művészi – gondok kötötték le.

¹²⁸ Világosság, 1946. október 16.

¹²⁹ A távirat szövege: „Groza Péter miniszterelnök úrnak. Bukarest. A Magyar Népi Szövetség országos elnöksége köszönetét fejezi ki a miniszterelnök úrnak és kormányának azért a megértő politikájáért, amellyel lehetővé tette, hogy a Csíki Magánjavak a vármegye népének tulajdonába jussanak vissza. A kolozsvári Magyar Zene és Színművészeti Főiskola megnyitása alkalmával ugyancsak köszönetünket fejezzük ki a második magyar főiskola létrehozásáért. Amikor miniszterelnök úrnak és kormányának a fenti megvalósításokért köszönetünket fejezzük ki, egyben kérjük további szíves támogatásukat, hogy a folyamatban lévő jogi természetű kéréseink is mielőbb megoldódjanak. A fenti tények élő bizonyítékai annak, hogy a román és magyar demokrácia együttműködése és közös ellenségünk, a nemzetközi reakció hazai ügynökeinek a megsemmisítése alapján az ország magyarságának kívánalmi lépésről lépésre teljesüljenek. Kolozsvár, 1946. október 14. Kurkó Gyárfás elnök. Világosság, 1946. október 16.

Legtöbb gond Nagyváradon halmozódott fel. Az 1945/46-os esztendőt még sikerrel zárták,¹³⁰ az évad folyamán 393 előadást tartottak. A társulat vezetője, igazgatója Szabó Ernő volt, Farkas Sándor az MNSZ képviseletében vett részt a vezetésben, Simon Zsuzsa főleg rendezői munkásságával tűnt ki. Néhány jelentős színész évad közben eltávozott ugyan, de az évi mérleg mégis sikeresnek tekinthető. De alig kezdődött meg az évad, kirobbant a színház vezetői válsága. Személyi torzsalkodások arra készítették a nagyvárad Magyar Népi Szövetséget, hogy vizsgálatot kérjen a színházban uralkodó állapotokról. A lemondott vezetőség helyébe a kolozsvári rendezőt, Ligeti Józsefet kérték fel a színház ügyeinek vezetésére. A helyszínre kiszállt Szentimrei Jenő arra kérte a társulatnak helyükön maradt tagjait, hogy az egyéni szempontok félretételével a közösség ügyét, a nagyvárad magyar színjátszást és a demokratikus művelődés ügyét igyekezzenek szolgálni, nehogy magatartásukkal a társulat működési engedélyének megvonására szolgáltatassanak okot.¹³¹ „Túlfutott ambíció, egyéni hiúság, túlértékelt megélhetési gondok súlyos igazgatóválság elé állították a társulatot, melynek négy vezető tagja a bonyodalmak során megvált a társulattól” – írta a Színház és Mozi.¹³²

Egy későbbi, október végi híradás¹³³ arról tudósít, hogy Szabó Ernő és Simon Zsuzsa lemondása után a kinevezett új igazgató, Ligeti József erőlesen fogott hozzá a rendcsináláshoz és egyben körvonalazta a színház előtt álló feladatokat: „Legelső feladatomnak tekintem, hogy a színház zavartalan működését biztosítsam, úgy a színházon belül, mint kívül. Helyre kell állítani a rendet és a fegyelmet a színház tagjai között... A színház anyagi megalapozását is igyekszünk megvalósítani. Ezt úgy látjuk keresztülvihetőnek, hogy megszervezzük a Színpártoló Egyesületet. Nagyvárad magyarsága – hisszük – megérti ezt a fontos kötelességét, és megteremti a színház művészi munkáját biztosító anyagi alapot. A színház mindenki színháza kell, hogy legyen, így hát mindenki támogatását kell élveznie.” (Kivált a társulattól Szabó Ernő, Simon Zsuzsa, Mányai Lajos, Delly Ferenc – ez utóbbi azonban vállalt vendégszereplést a jövőre.)

A szatmári Népszínház következetesen megpróbált egy nívós, főleg prózai vonulatú műsort összeállítani. A Tragédia szép sikert futott be, az évad feléig tizenkét ízben került a nézők elé. Ibsen drámája, a *Solness építőmester* viszont kudarcot jelentett, noha a fő szerepeket olyan színészek játszották, mint Koós Zsófia, Imrédi Géza, Földesi Jolán, Mikes Lajos. S bár Jakabffy Dezső igazgató dicséretet érdemel a színvonalas műsor kialakítására tett kísérletei miatt, a színház (amely nem részesült az állami segélyekben) mindennapi érdekei más műsorszerkezetet kívántak meg. „Ibsen mondanivalója minden drámájában – az egy *Peer Gynt*-öt kivéve – annyira messze esik tőlünk, életfelfogása idegen, problémái nem problémák a mai ember számára,” hogy sikerre ezen a tájon nem számíthatnak – vélte a kritikus.¹³⁴

¹³⁰ Világosság, 1946. augusztus 5.

¹³¹ Világosság, 1946. október 9.

¹³² Színház és Mozi, 1946. október 12/17. sz.

¹³³ Világosság, 1946. október 23.

¹³⁴ Színház és Mozi, 1946. október 12/17. sz.

Az évad első felében Szatmáron a következő darabok kerültek színre (A címek után következő szám az előadások számát jelzi):¹³⁵ Cigánybáró (12), Az ember tragédiája (12), Mosoly országa (8), Több mint szerelem (4), Sztambul rózsája (6), Solness építőmester (3), Egyetlen éjszaka (7), Elvált asszony (6), Szent láng (5), Fekete Péter (9), Nótás kapitány (10), Eső után köpönyeg (4), Via Mala (7), Gésák (5), Holland menyecske (9), Boszorkánytánc (2), Kék Duna (7), Első tavasz (6), Kaland (3), Mágna Miska (7), Csárdás (9), Gólyaszanatórium (5).

A marosvásárhelyi Székely Színház szinte egész nyáron játszott, így legkésőbb kezdte az évadot. A szezonkezdés elhúzódnása azzal a lehetőséggel kecsegtetett, hogy Tompa Miklós igazgatónak volt alkalma körülnézni a többi színház házatáján, és sikerült neki egy ütőképessé színházi együttest megteremtteni.

Az ősszel induló csapatban már együtt volt a később híressé vált Székely Színház színe-java: Kolozsvárról szerződött át Borovszky Oszkár, Kőszegi Margit, Váradi Rudolf, András Márton, és a svájci száműzetésből Kolozsváron át érkezett Kovács György is, aki szülővárosában néhány vendégfellépést vállalt, de a vásárhelyiekhez szerződött, akárcsak a Nagyváradról érkezett Szabó Ernő, Hamvay Lucy és Delly Ferenc.¹³⁶ Tompa Miklós igazgató kétségtelenül agresszív módon szippantotta el a szomszéd magyar színházak számos kiemelkedő művészt. Hogyan tette, honnan teremtették meg Vásárhelyt a pénzt – máig is titok maradt, hiszen köztudomású, hogy minden előzetes hírrel ellentétben ekkor még a vásárhelyi színház nem állami, csak államilag támogatott, ami azt jelenti, hogy a szűkös bevételek mellett csak csip-csup segélyekben részesült. Ez a magyarázata annak, hogy az 1946 végéig sorra kerülő bemutatók még alig sejtetik, hogy rövidesen a Székely Színház a legjobb magyar színház lesz Erdélyben. Hét művet mutattak be, s ebből öt zenés, többnyire operett (János vitéz, Szerelmes diákok, Cigánybáró, Sybill, Egy csók és más semmi), a „komolyabb” műfajt csak Machiavelli *Mandragórája* és Molnár Ferenc *Lilioma* képviseli.

Az ősz nemcsak a színházi szezon kezdete, hanem a politikai élet megélénkülése is. Különösen így van ez 1946 őszén, amikor parlamenti választásokra készül az ország, és a Magyar Népi Szövetség különálló listán indul a választásokon. Az MNSZ már régóta a magyar színházak képviselőjében is fellép, így talán nem csoda, de figyelemre méltó, hogy a marosvásárhelyi Székely Színház minden más színháznál erőteljesebben lép a választási küzdelembe, természetesen az MNSZ oldalán. A színház felhívásban fordul a Bolyai Tudományegyetem Marosvásárhelyen működő orvosi karához, felhívásuknak a sajtóban is nyomtatékot adtak: „Most, amikor az ország demokratikus erői döntő jelentőségű küzdelmeket vívják a nép ellenségeivel a választási harcban, a két, nemzetiségi célokat szolgáló intézménynek, a Székely Színháznak és a Bolyai Tudományegyetemnek fel kell mérnie helyét és szerepét ebben a küzdelemben, s cselekvőleg oda kell állnia azok mellé az erők mellé, amelyeknek születését, létezését köszönheti, s amelyek fejlődését, további sorsát biztosítják... Nekünk, mint nemzetiségi magyar intézménynek, elsősorban kötelességünk,

¹³⁵ Színház és Mozi, 1947. január 23. sz.

¹³⁶ 25 éves a marosvásárhelyi Állami Színház (műsorfüzet, Marosvásárhely, 1971. VIII. 1.)

hogy minden rendelkezésre álló eszközzel támogassuk a nemzetiségi magyarság demokratikus pártját (amely több mint párt: egész közösségi létünket átfogó szervezet), a Magyar Népi Szövetséget.

A Magyar Népi Szövetségbe tömörült magyar demokratikus népi erők a román nép demokratikus rétegeivel és vezetőivel több mint évtizedes fegyvertársi szövetségben állván, nemcsak a magyar lakosságnak szülőföldjéről való – a Maniu-banditák által tervezett – kiűzetését akadályozták meg azzal, hogy a román demokráciával együttesen harcolva és haladva dolgoznak az ország jobb és szebb holnapjának felépítésén, hanem ebből a fegyvertársi szövetségből olyan eredmények születtek a nemzetiségi magyarság egyenjogúságáért vívott küzdelemben, mint a Bolyai Tudományegyetem vagy a Székely Színház. Pillanatig sem lehet közömbös számunkra a választási küzdelem kimenetele...¹³⁷

Kolozsváron egymást érik a bemutatók: a *Cigánybáró*, a *Néma levante*, a *Mandragóra*. A három premier közül természetesen még mindig az operett a favorit: az első darab az évad végéig összesen még 25 ízben kerül sorra 19 382 néző előtt. A néma levantét Heltai Jenő 75. születésnapjára tűzik műsorra, összesen 9 alkalommal adják 6 356 néző előtt, a Mandragóra felújítás, ezért nézőeredményei szerényebbek: nyolc ízben adják elő 4 924 néző előtt. A két utóbbi darabban vendégként lép fel Kovács György, természetesen ő a levante, az utóbbiban Liguriót alakítja itt is, Marosvásárhelyen is. A Mandragóra előtt Benedek Marcell tart előadást a műről és pályafutásáról. Az *ember tragédiája* előadásának adatai tulajdonképpen a jó közepes előadások közé emelik a produkciót, hiszen az évad végéig összesen 8 alkalommal adják, 5 719 néző előtt. De ha az 1934. február 27-i bemutatóval vetjük össze, akkor rögtön látjuk, hogy ez a Tragédia nem tartozik az átütő sikerek közé. 1934-ben 29 alkalommal került Kolozsváron, Nagyváradon és Brassóban bemutatásra, s ez a produkció tette lehetővé, hogy annak idején nem zárták veszetességgel az évadot.

Az 1946/47-es évad gerincének „A színműírás világértékai” című sorozatot szánják, az eredeti elgondolás szerint Szofoklész, Macchiavelli, Shakespeare, Molière, Hauptmann, Gogol, Ibsen, Strindberg, Shaw és Pirandello művei alkotnák a 10–12 darabra kiterjedő sorozatot.

„Azt akarjuk, hogy a közönség megismerje e remekírók vígjátékait és tragédiáit, és ezeken keresztül mély bepillantást nyerjen ne csak az irodalomba, hanem a különböző történelmi korokba is. Bízunk e sorozat sikerében, mert e nagy írók legjobb, legszórakoztatóbb darabjait válogattuk össze” – hangzott a színház előzetes nyilatkozata.¹³⁸ A bejelentett külföldi klasszikus műsorból tehát Macchiavelli Mandragórája már színre került. Az egyik névtelen kritikus összeveti A néma levante és a Mandragóra előadásait, minthogy mindkét darab a reneszánsz idején játszódik, mindkettő vígjáték, és a szereposztás szerint a színészek is nagyjából azonosak: „... a két előadás mégis nagy stílusbeli különbséget mutatott fel, ami a két különböző rendezői felfogásnak, a díszlettervező ellentétes beállításának és nem utolsósorban a két darab mondanivalójának tulajdonítható. Szakács György (mindkét darab díszlettervezője) a modern szerző művéhez (amennyire lehetett) korhű díszleteket, míg a

¹³⁷ Világosság, 1946. október 31.

¹³⁸ Világosság, 1946. szeptember 2.

korabeli mű részére pedig stilizált, modern díszleteket tervezett. A szereplők egységes játéktílus hiányában még jobban kidomborodó modorossága még jobban kiélezte az ellentétet, ami a díszlet, a szöveg és a játék között uralkodott. Külön-külön mindegyik teljesítmény dicséretet érdemel, az egységes elgondolás hiánya mégis mindvégig zavarólag hatott.¹³⁹ A két rendező: Kőmíves Nagy Lajos (A néma levente) és Lantos Béla (Mandragóra).

Kovács György kolozsvári fellépése valóságos reveláció. Utoljára 1941-ben lépett fel a közönség zajos rokonszenvtüntetése mellett. Zilahy Lajos *Hazajáró lélek* című „helyzet-hez alkalmazkodó, stílusos” darabjában a férfi főszerepet játszotta. A bevezetett faji törvények leparancsolták a színpadról. Most itt szülővárosában, Kolozsváron öt hét alatt négy szerepben vendégként lép fel. Liguriója a (Mandragórában) kiemelkedő siker most is. „Évekkel ezelőtt már játszotta ezt a szerepet. Akkor is nagyon jó volt, azóta azonban még érettebbé, még mélyebbé és teljesebbé vált alakítása. Akkor pimasz, sima eszű és nyelvű cselszövő volt. A commedia dell'arte-k Arlecchinója, a shakespearei Mercutio és a Donna Diana ördöngösen ügyes »confidentia«-jének térségében mozgott. Most több volt ennél, bölcs, aki játszik az emberekkel, mindent tud és mindent átlátó, aki ismeri mások gyöngéit, nevet rajtuk, kihasználja azokat, s közben tisztában van azzal, hogy őnmaga is csak olyan, mint a többiek” – véli a Világosság kritikusa, Nagy Elek.¹⁴⁰

Fellépett operettben (Megsértették a Minisztériumot) és az évad első eredeti bemutató előadásában, Kisbán Miklós (Bánffy Miklós) *Az ostoba Li* című szatirikus vígjátékában. A címszerepet alakította. A szerző novelláját írta át színpadra. „Li igen közismert mesefigura Kínában. Kedves és szájalmas. Nagyon korlátolt, de jókedvű bohém ifjú Li, aki a sok mandarinvizsga közül egyet sem tud letenni, olyan ostoba. Kedves vendégszeretetéért a pokolisten megjutalmazza: kicseréli agyát az elhalt legnagyobb bölcsével. Így egyik napról a másikra Kína legokosabb embere lesz Li, de a legszerencsétlenebb is, mert mindent világosan lát, mindent előre tud...” – mondta a szerző.¹⁴¹

A darab születésének külön pikantériája van. „Megírásra akkor ért meg a téma, amikor a Sztójay-kormány alatt a Gestapo érdeklődni kezdett lakásom felől. Erre összezsomagoltam, lejöttem Bonchidára, ahol 1944 júniusában novellának dolgoztam fel. Darabot a nyáron írtam belőle. Az előre látott pusztulás keserősége fejlesztette ki bennem a témát. Láttam jönni a kikerülhetetlen megsemmisülést, s láttam, ahogy nő Li ostoba alakja...” – nyilatkozta a volt magyar külügyminiszter, az erdélyi kultúra nagy mecénása.

A darabot – némi meglepetésre – Poór Lili rendezte. Az első alkalom, amikor Kovács György is negatív kritikát kap: „A címszereplő Kovács György nem tudott egységes és végiggondolt alakot teremteni. Az első felvonás jólelkű ostobája után a második felvonásban Athéni Timon-szerű jellemet ábrázolt, hogy aztán a harmadik felvonásban, amikor ismét ostobává válik, teljesen zavarba hozzon. Itt törés van a szerep felépítésében, a harmadik felvonás nagyobb részében rezignált bölcslet látunk, s egyedül a főudvarnaggyal való

¹³⁹ Színház és Mozi, 1946. október 12/17. sz.

¹⁴⁰ Világosság, 1946. október 12.

¹⁴¹ Világosság, 1946. október 28.

jelenetében villant fel az ostoba végtelen gögje és önbizalma...” Természetesen a darabról sem sokkal jobb a véleménye. „Az ostoba Li kitűnő és igaz társadalmi szatírája lehetne majd mindenik kelet-európai nemzetecskének, a maga összes mandarinjaival együtt. Lehetne, de mégsem az, mert hiányzik valaki: az öntudatos ember, az, aki felmérve a társadalom mélységes ostobaságát, harcra száll – akár vértanúság árán is – az igazságért, a szabadságért és a nép érdekeiért...” Tehát a pozitív hős reklámozása már 1946 októberében-novemberében megjelenik az erdélyi magyar színikritikában. „Egy hosszú és külsőségeiben is csillogó művészi pálya alkonyán nem annyira elszánt és keserű szenvedéllyel vetíti elénk azt a neobarokk társadalmat, mely ünnepléseivel, elvakult ostoba tekintélyek csúszó-mászó tiszteletével, feneketlen erkölcstelenségével marsolt a pusztulás felé...” Furcsa kettősség van a kritikában: miközben leírja, hogy „maga a darab sikerült alkotás” – „az előadás jó...” (hiszen az világos, hogy Erdély nagy művésznőjének munkáját nem illet megkérdőjelezni). „Kisbán Miklós darabját nem tudjuk teljes egészében elfogadni...”, s a kifogások között ott sorakozik egy baljós megjegyzés is: „A közönségnek pedig az a – reméljük – vékony rétege, amelyik tudatosan vagy öntudatlanul félremagyarázta a darabot, azt bizonyítja, hogy az »ostoba Li«-k fajtája még ma, annyi katasztrófa túlján is, bőséggel tenyészik.” Nos, az az előadás, amely félremagyarázható (akár tudatosan, vagy mint a kritikus fogalmazott – öntudatlanul), az önmagában nem lehet jó, és félremagyarázható, félreértelmezhető előadás rendezőjéről aligha írható le – mint ahogy az n. e. szignójú kritikus leírta –, hogy „kiváló rendezőnek bizonyult...” Nyilván a felemás mondatok a szerző személyét akarták kétes megvilágításba helyezni, a szerzőt, aki annyiszor kisegítette anyagi gondjaiban a két világháború között a kolozsvári magyar színházat; a szerzőt, aki maga is számos esetben készítette ellenszolgáltatás nélkül az előadások díszleteit, színpadképeit. Nos, Bánffy Miklós nem sok ösztönzést kapott a kritikusoktól újabb művek írására, még szerencse, hogy a krónikás nem felejtette elemzésének végére írni: „A felvonásközökben a közönség lelkes tapsaival többször vasfüggöny elé hívta a szerzőt.”¹⁴²

E kétes értékű dicséret ellenére sem volt az *Ostoba Li* átütő siker: megért 4 előadást, és megnézte 2 021 néző. A háború után az anyagi gondokkal küzdő közönséget az exotikusnak ható kínai mese se lekötötte, se érdekelt a különösképpen nem tudta. A színház kiemelt igyekezete folytán Mihail Sebastian *Névtelen csillag* című darabja ugyan 7 előadást ért meg, de egy előadás nézőszáma alacsonyabb volt Bánffy darabjénál. A névtelen csillag előadására 417 néző jut, míg a Bánffy darabjára 505, pedig a *Névtelen csillag* kiváló fogadtatásban részesült a kritika részéről: „Érdeklődéssel vártuk a második román színdarab bemutatását. (Az első tudniillik az előző évadi Eftimiu-darab volt. E. S.) Sebastian Mihail *Névtelen csillagának* átütő sikere most még jobban fokozza azt a figyelmet, mely a román drámairodalom felé fordult... Mennyi harc, meg nem szűnő sürgetés volt szükséges ahhoz, hogy a francia, angol, amerikai társadalom típusaival kötött, évtizedekre visszanyúló ismeretség után végre valahára találkozassunk a naponta előttünk robogó bukaresti gyors utasaival. A *Névtelen csillag* ötletes, fordulatos, szerkezetében jól felépített vígjáték. A rendezés Lantos

¹⁴² Világosság, 1946. november 1.

Béla munkája, méltó volt a darabhoz...¹⁴³ Még jó, hogy a színház figyelme sok mindenre kiterjedt. November elsején a színház művészei felkeresték a Házsongárdi temető színész-sírhelyeit. Ez Kolozsváron minden éves hagyomány, de az 1946. november 1-jét az ebbe különösen emlékeztetessé, hogy ekkor avatták fel az egy éve elhunyt igazgatójuknak, Janovics Jenőnek Kósa Huba Ferenc szobrászművész által készített síremlékét, amelynél Szentimrei Jenő fogadalmat tett, hogy tovább haladnak azon az úton, melyet színházi nagy elődje jelölt ki. Harcolnak létükért, kenyérükért, s haladnak a legfőbb cél, a színház állami jellegének kiteljesítése felé...¹⁴⁴

A Színházban november 16-án, Janovics halálának első évfordulóján a *Bánk bánt* adták elő, az előadáson Gertrudis szerepét Janovics özvegye, Poór Lili játszotta.

Szentimrei Jenő mindent megtett, hogy Janovics életműve a maga nagyságában álljon a kor nézői előtt. A Színház és Mozi című lapban cikket ír Janovicsról, a színházépítőről, emlékeztetve mindenkit arra, hogy a sétatéri színikört is Janovics építette egy rozoga fabódé helyén. „Tudni kell, hogy az ő vezetése alatt és az ő elképzelései alapján épült az a színház is, mely a román Nemzeti Színház és Opera hajlékául szolgál, és amelyre nézve a kormány folytatott tárgyalások során kikötöttem, hogy évente legalább harminc napon át az Állami Magyar Színház együttesének is joga legyen játszani benne. Színházunk ezzel a jogával az átköltözés és berendezés nehéz évében nem kívánt élni, mert csak saját munkamenetét nehezítette volna, de a jogról nem mondott le és azzal alkalmas időben, az igazgatók közötti barátságos megegyezés alapján élni is fog.”¹⁴⁵

Az ünnepi előadáson „*Fogjunk össze tehát egy jobb reménységre*” címmel tart bevezető előadást a nézők előtt Szentimrei. Rövid, de elgondolkodtató pontokba szedte Janovics érdemeit, 1896 áprilisától kezdve, azóta, hogy első ízben betette a lábát huszonhárom évesen a kolozsvári Nemzeti Színházba... „Gondviselő szeme, míg élt, állandóan itt őrködött a kolozsvári magyar színjátszás fölött. Akkor is, amikor már nem ő volt a gazda és a vezér. Legalaposabb történetíróját is benne vesztette el a színház. Hadd őrködjék most fölöttünk szelleme és kőbe véssett alakja. Sugározzon belénk erős hitet és erős akaratot, hogy örökségét épen és szépen menthessük át jelenvalók és eljövendők számára. A mű, melyet megkezdett, de be nem fejezhetett, még sok-sok erőfeszítést igényel mindnyájunktól, kik magyarokként élünk ebben az országban és sok-sok megértést, sok-sok belátást, sok-sok jóakaratot azoktól, akik az új, demokratikus államrendet békés egyetértésben velünk együtt kívánják felépíteni... Fialat, egyéves Állami Magyar Színházunk gyermekcipőit koptatja még. Az elődök éveinek számát összeadva, másfél száz évesnek szoktuk számítani, de itt most arról, a romokból újjáocsúdíó intézményről van szó, mely csak hasonlít szüleiére. Új életformák között és új feladatok előtt újszülötteként jelentkeznek a kornak és a korral megváltozott életviszonynak. Szorgosabb gondozást, odaadóbb figyelmet... tehát, hogy érzékeny palántából ismét vibráló sudár fává magasodjék. Hallja meg a kormányzat, hogyha igazán büszke akar lenni demokratikus elgondolásainak erre a vívmányára, meg kell adnia a puszta

¹⁴³ Világosság, 1946. november 13.

¹⁴⁴ Világosság, 1946. november 4.

¹⁴⁵ Színház és Mozi, 1946. november 16/19. sz.

lélegzésen túlmenő létfeltételeket számára. Hallja meg a magyar közönség, hogy itt sem és másutt sem és sehol sem szabad mindent az államtól, a kormányzattól várnia. Ez a színház a miénk, államé és társadalomé egyformán. Apának és anyának egyforma kötelessége, hogy közös gyermekük fejlődését elősegítsék közös akarattal, közös erővel, közös szeretettel.

Mi azt is megköszönjük, mit idáig kaptunk. Azért sem leszünk hálátlanok, amivel fűtetlen színpadról, lerongyolt és kifosztott állapotunkból idáig juttattak minket. Köszönjük elsősorban a Magyar Népi Szövetségnek és a munkásegységfront pártjainak, hogy el-elakadó szekerünket kisegítették a kátyúból. Köszönjük a magyar közönségnek, hogy nem fukarkodott tapsaival olyankor sem, ha szegénységünket nem tudtuk eléggé eltakarni. Mindezek befektetések voltak, melyeknek kamatait műélvezetben, tanító szándékban itt-ott máris vissza tudtuk fizetni. De az értékek mai, fejük tetején táncoló kavargásaiban hogyan lehetnénk éppen mi az a szilárd pont, mely rebbenetlenül állja a vihart. Fogjunk össze tehát, magyarok, egy jobb reménységre, munkások, földművesek, értelmiségiek, szegények és még szegényebbek! Fogjunk össze éppen most, mikor a próbatétel napjai jönnek! Vonjunk erős védőfalat karjainkkal megmentett és félig kiharcolt intézményeink köré!” Az igazgató emelkedett szavai akár korteshadjáratnak is felfoghatók ebben a pillanatban, amikor választások előtt állt az ország, s a Magyar Népi Szövetség külön listákon indulhatott a választók bizalmáért... Szentimrei november 16-i ünnepi szavait így fejezte be: „Küldjünk férfiakat és nőket, szívósakat és elszántakat magunk képében az ország házába, kik ott más jószándékú, tiszta demokrata gondolkodású férfiakkal és asszonyokkal szövetkezve, nemcsak a mindennapi kenyérért küzdenek, de nyelvünk zenéjét, szellemünk virágait is átmentik egy jobb korba, mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán. Mi ithon meg nem szűnünk dolgozni ezért, míg jártányi erővel bírjuk. Míg szívünk bírja...”¹⁴⁶

A november 19-i parlamenti választásokon az MNSZ 29 képviselője jutott be a román parlamentbe. Ez a váratlan jelenlét 1946 végén nagy sikernek tűnt. Reménysugár a jövőre...

Az *Ilyenek a férfiak* című operettben Szendrey Mihály mutatkozott be; Bíró Lajos darabjában, a *Sárga liliomban* majdnem az egész társulat felvonult; Szigligeti Ede: *Cigány* premierje a százéves magyar népszínműre akart emlékeztetni. Ez ismert darabok előadása után a színház nagy barátja szinte állandó és közvetlen munkatársa, a lektorbizottság tagja, Benedek Marcell az ősbemutatókat kérte számon a színházon: „Kolozsvár sohasem tekintette magát »vidéki város«-nak, de azért a kulturális központ öntudata még hiányzik belőle. Pedig most már jó lenne megszoknia, hogy joga és kötelessége van írók felavatására – tehát kötelessége is, hogy éljen ezzel a jogával. Merjen ősbemutatókat rendezni, merjen a maga ízlésével dönteni írók és darabok sorsáról.” S ő jelenti be az új év várható újdonságát: „A színház már tudja ezt a kötelességét. Talán szabad jelképesnek tekinteni, hogy az új esztendő első drámai bemutatójául kolozsvári szerző művét választotta ki. Ebben az évadban volt már ősbemutató Kolozsváron, de a szerző, Bánffy Miklós mögött egy élet művészi munkájával megszerzett tekintély állt. Bátorabb lépést tesz most a színház, amikor egy fiatal írónőt először indít el a színpadon.”¹⁴⁷ Az új tervezett ősbemutató Nagy Borbála: *Szép asszony leánya*,

¹⁴⁶ Világosság, 1946. november 18.

¹⁴⁷ Színház és Mozi, 1946. december 24. – január 1./21–22. sz.

amelyre nehéz terhet rótt a sors: nemcsak önmagáért kell helyt állnia, hanem becsületet kell szereznie „az itt élő írók színpadi műveinek”, bizalmat kell keltenie a közönségben a helyi szerzők munkái iránt.

A következő, januári ősbemutatóig sok minden történik a színház tájékán, de a politikai, társadalmi életben is. December folyamán megalakult Kolozsvár első munkásszínháza – adja hírül a helyi sajtó.¹⁴⁸ Ennek az volt az előzménye, hogy néhány hónappal korábban kolozsvári munkásszínházasok sikerrel mutatták be Gorkijnak *Az anya* című művét. Ekkor született meg a munkásszínház alapításának a gondolata. Számos akadályt kellett elhárítani, míg most lehetővé vált a Szakszervezeti Tanács égisze alatt létrehozni az új színházi formációt. December 10-én, az alakuló gyűlésen létrehozták az új színház lektorbizottságát. Nagy István író, Josan Emil, Salamon László költő és kritikus, Braun András és Borbáth Magda az ismertebb irányítók, és Jánosházy György, az Erdély című szociáldemokrata napilap színikritikusa. A legtehetségesebb műkedvelő színészeket hivatásosakká képezik át, a vezetőség Bukarestbe és Temesvárra utazik, mert ott már működnek munkásszínházak, az ő tapasztalataikat akarják tanulmányozni. Tervezett első bemutatójuk a jövő év elején. A parlamenti választások következtében a Groza-kormányt átalakították, a művészeti tárcát Ion Pas, a Szociáldemokrata Párt képviselője kapta meg. Nem egészen két év alatt a harmadik új művészeti miniszter a Groza-kormányban.¹⁴⁹ A nemzetiségi alminisztériumot ideiglenesen Petru Groza irányítja.¹⁵⁰ Ez legalább megnyugtató arra vonatkozólag, hogy legalább nem kell minden bukaresti csúcsszervnél újra magyarázni a segítségre szoruló erdélyi magyar színházak helyzetét. „Amiről Gyulafehérvár csak csengő szavakat mondott, azt kell ma közös erővel valóságra váltani. Meg kell teremteni a teljes jogegyenlőséget, békét biztosítván végre a Duna-völgye két egymásra utalt népe között a felszabadító Szovjetunió baráti oldalán” – írta a Világosság december 2-án, az első demokratikus román parlament megnyitása alkalmából.

A bekövetkezett személyi változások szükségessé tették azt, hogy Szentimrei Jenő, úgy is mint a kolozsvári színház igazgatója, úgy is mint a magyar művészeti főfelügyelő, Bukarestbe utazzon bemutatkozó látogatásra a minisztérium új vezetőihez. De nemcsak protokolláris jellege volt az útnak: sürgősen tisztázni kellett a feltételezett jogegyenlőség alapján a kolozsvári Állami Magyar Színház jogi helyzetét, és sürgenie kellett, hogy végre az intézmény helyet kapjon az ország jövő évi költségvetésében. A minisztérium elött fekszik egy új színházi törvénytervezet, amely a parlament jóváhagyására vár.

Szentimreivel utazott együtt Gheorghe Aurelian is, a művészeti szakszervezet kolozsvári elnöke. Kész javaslatot vittek magukkal, amelyet benyújtottak a minisztériumban, egy-egy példányt pedig adtak az MNSZ parlamenti képviselőinek is, hogy a javaslat beilleszthető legyen az új törvénytervezetbe. Az új miniszter és Tita államtitkár meghallgat-

¹⁴⁸ Világosság, 1946. december 15. A Hivatalos Lap (Monitorul Oficial) 1947. január 2-i számában közli a művészetiügyi minisztérium 18.001. sz. határozatát, melynek alapján Kolozsváron létrejön a kéttagozatos, román és magyar nyelvű munkásszínház (népszínház). A közös társulat havi állami költségvetése 8 millió lej.

¹⁴⁹ Világosság, 1946. december 2.

¹⁵⁰ Világosság, 1946. december 6.

ta a színház helyzetéről szóló beszámolót. Felhívták a minisztérium figyelmét arra, hogy elmaradt a színházi dolgozók tervezett 70 százalékos fizetésemelése (amire az infláció növekedésének ellensúlyozására lett volna szükség), kérték a kenyérpénz kiutalását is, kérték továbbá, hogy tegyék lehetővé a magyar színészek számára is, hogy tagjai lehessenek a színművészek nyugdíjintézetének. Ion Pas, aki előzőleg a bukaresti Nemzeti Színház igazgatója volt – támogatásáról biztosította a kolozsvári küldöttséget. Tárgyaltak a bukaresti Magyar Misszióval, hogy tegyék lehetővé budapesti darabok behozatalát, s a Román Színpadi Szerzők Egyesületét arra kérték, hogy a román szerzők darabjai után járó 20 százalékos szerzői díjat legalább egyéves időtartamra 10 százalékra csökkentsék. A minisztérium arra is ígéretet tett, hogy végre leküldik Szentimrei Jenő régóta esedékes, a művészeti vezérfelügyelőség vezetői és színházigazgatói kinevezését. (Ezeket a funkciókat már régóta gyakorolta a hivatalos formaságok késésének ellenére is.)¹⁵¹

A színház egyetlen szócsöve, a Színház és Mozi műsorújság karácsonyi számában körkérdezt intézett a két kolozsvári napilap, a Világosság és az Erdély színikritika rovat vezetőihez: *Mit tenne Ön?* – ha történetesen Ön ülne a színház sokat támadott igazgatói székében?! Azt hiszem, hogy jó ötlet volt a két lap illetékeseit szóra bírni ebben a kényes ügyben. Lássuk a legfontosabb válaszokat!

Hegyi Endre (aki a Világosságban vezeti a rovatot, ritkán ír színikritikát, inkább írat):

„Az operettek közül csak az úgynevezett klasszikus operetteket választanám. Modern operettet semmi körülmények között sem! Ellenben vasárnap este, amikor úgyis minden jegy elkel, prózát játszatnék, hogy megnyerjem azokat, akik előítéletből nem látogatják a prózai előadásokat. Sok vígjátékot, társadalmi szatírákat adatnék elő. S ha már a kasszabevétel mindenáron megköveteli, a zenés bohózatokat látványos formában, revűszerűen inszcenizálnám. Föltétlenül szorgalmaznám a komolyabb fajsúlyú népszínművek felújítását Szigligetiől Gárdonyiig és Gárdonyitól Móricz Zsigmondig. Shakespeare-műveket, Rostand Cyranóját, a Sasfiókot sem hanyagolnám el. De ehhez első követelmény: hozzanak valahonnan egy komoly felkészültségű rendezőt! A történelmi drámák közül föltétlenül eljátszatnám a *Bizáncot*-ot. Az erdélyi szerzők közül Tamási egyik-másik művét, egyébként tekintettel az előadható darabok hiányára, ismételten az új erdélyi írógenerációhoz fordulnék utánpótlásért.

Egy bizonyos. Színikazgató nem lennék a mai körülmények között. Nem látom a probléma megoldását, amikor klasszikus darabot nem lehet adni rendezőhiány miatt, az újabb keletű komoly műfajnak nincs közönsége, amire a közönség hajlamos: az csupán modern léha operett, s ugyanakkor a mai világszemlélet szembehegyezkedik a népszínművek báb-alakjaival, más választás pedig nincs. Nem tudok kiutat!”

Jánosházy György, az Erdély rovatvezetője (elméleti munkássága a jövő évtől kezdve kezd kibontakozni);

¹⁵¹ Világosság, 1946. december 30. A Monitorul Oficial 1947. február 10-i száma közölte a 109. sz. királyi rendeletet, mely szerint Szentimrei Jenőt erdélyi magyar művészeti vezérfelügyelőnek nevezték ki, színházigazgatói rangjának érintetlenül hagyásával.

„Nem azért hibáztatom a színházat, mert operettet játszik, hanem mert nem játszik magasabb színvonalú, irodalmi igényű operettet. Az igaz, hogy ilyent nem ismerek. De ha éppenséggel nincs, akkor a meglevő, zeneileg kifogástalan zenés vígjátékokat kell átíratni szakavatott szövegkönyvíróval. Sokkal inkább vagyok a jó felújítás híve, mint a gyenge új bemutatónak. Főként vígjátékot játszathatnék, Shakespeare-től, Ibsentől, Pirandellóig és Shaw-ig. Magyar vígjátékírókat nem vennék fel a műsorba, sem Molnárt, sem Fodort. Jobb pedig egyelőre nincs. Fogas kérdés a magyar darabok színrehozatala. Nem lehet egész évben *Tragédiát*, *Csongort* és *Bánk bán*t játszani. Már pedig klasszikuson túl legföljebb csak a *Bizánc*-ot, az *Ellák*-ot, és a *Nagyúr*-at lehetne megítélésem szerint színre hozni... Talán Márait. (Időközben bemutatták a Kaland-ot Galló Aliz új drámai szende főszereplésével.) Girandoux-tól hoznék ki színdarabot; hogy mit, azt nem tudom. De eljátszathatnám föltétlenül Huxley *Most vagy soha* című szatírját. Oscar Wilde *Salome*-ja már régóta vár bemutatásra Kolozsváron. Aztán játszathatnék ógörög klasszikusokat, még akkor is, ha két néző jönne el az előadásra.

Egyébként nem tudom, mit tehetne az igazgató. Elsősorban rendezőt kell szereznie. Nagy kvalitású és egyéni koncepciójú rendezőt. Anélkül minden hiába. Azután kellene még föltétlenül két-három élvonalbeli színész, mondjuk Budapestről. Persze az utazási nehézségek... Belátom, a mai hibák nem írhatók egészen a mai vezetőség rovására, s a színészekére sem. Egy rendező talán mégis megoldaná a dolgokat.”¹⁵²

A Mit tenne Ön?-re adott válaszok élesen és világosan bizonyítják, hogy a még olykor szigorú, kérlelhetetlen kritikusok sincsenek a bölcsek kövének birtokában. S azt nyugodtan állíthatjuk, hogy az 1946-os gazdasági feltételek mellett aligha tudták volna a felvázolt „programjuknak” akár felét megvalósítani. Abban azonban a két kritikusnak föltétlenül igaza van, hogy a sok hivatásos és alkalmi rendező között igazi rendezőegyénség egy sincs, olyan sincs, aki a maga jól alátámasztott eszmerendszerére tudná formálni a társulatot. Tudjuk a gondokat: a kiemelkedő rendező ritka, mint a fehér holló. Az utánpótlás elakadt, a régiek szertefutottak a világháborúban, s az, aki majd kivételes rendezői képességeket bizonyít, az éppen a friss Székely Színház vezetője. Ő annál a színháznál akarja megcsinálni a saját szerencséjét. A rovatvezetők egyik-másik ötlete, látszik, hogy nem a színpadon, hanem az íróasztal mellett született. Amit mondtak, az alátámasztotta Benedek Marcellnek néhány héttel korábban a műsorújságban az ezerfejű kritikusról kifejtett véleményét: „Az ezerfejű kritikus ítélete végeredményben megdönthetetlen. Győnge vigasz, hogy az utókorhoz lehet fellebbezni ellene. Ebbe a vigaszba is csak a szerző kapaszkodhatik, a színész meg a rendező nem, és komoly munkájáért mindegyik megérdemelné, hogy az ítélet indoklása alaposabb legyen. Az ezerfejű kritikus ne röstellje a fáradságot: gondolkoztassa meg egy kicsit mind az ezer fejét!”¹⁵³

A két kritikus nyilatkozata után újra Benedek Marcell az, aki az új mecenásokról medítálva figyelmeztet néhány alapigazságra: „A színházat, ha üsztára üzleti alapon vezetük, el tudja tartani a közönség. S ha egy ilyen színházat rosszul vezetnek és megbukik, támad

¹⁵² Színház és Mozi, 1946. december 24. – január 1./21–22. sz.

¹⁵³ Színház és Mozi, 1946. november 16/19. sz.

más helyébe. Színészei elhelyezkednek másutt, gazdáját pedig nem kell jobban sajnálni, mint akármelyik spekulánst, akinek vállalkozása nem ütött be. Egészen más az olyan színház helyzete, amelynek tőkés vállalkozója nincs, ellenben erkölcsi és kulturális kötelességei vannak. Az efajta színház a legműveltebb és leggazdagabb országokban sem élhet meg bevételeiből. Mindenütt vannak szubvencionált állami színházak, s ahol nincsenek, megint csak a Mecénásokra kerül sor...”¹⁵⁴

1947 első napjaiban új ősbemutatót prezentált a színház: Nagy Borbála *Szép asszony leánya* című darabját vitték közönség elé. A szerző nem volt kezdő, noha Kolozsváron előzőleg írt és némi hírnévre szert tett darabjait eddig még nem láthatták.¹⁵⁵ Most Benedek Marcell és Poór Lili közösen vállalta a családi dráma megrendezését. A kolozsvári szerzőnő darabjáról Benedek Marcell írt előzetest a műsorújságban „Próféta a hazájában” címmel. Segíteni akarta ledönteni azt a létező előítéletet, mely szerint „csak az lehet jó, ami messze földről jut el hozzánk.”¹⁵⁶ A darab az évad végéig 6 előadást ért meg (annyit, mint A makrancos hölgy, A gyár ostroma, Remény, Boszorkányparsang, Francia pezsgő, Elvált asszony stb.), és összesen 3 888 néző látta. Közepes eredmény, de mégis előrelépés, hiszen ebben az évadban már a második ősbemutató, még hozzá helyi szerzőtől. Ezzel – de sok más darabbal sem lehetett fedezni a pénztárhányt, amely az infláció növekedésével egyre nagyobb terheket rótt a színházra.

Annyira, hogy a színház berkeiben „tűzoltó” intézkedésekre is sor került. A színház lektorbizottsága az elmúlt évad üzemi bizottságának az elnökét, a színészként is tehetséges Senkálzky Endrét igazgatóhelyettesnek nevezték ki. „Senkálzky művészi rátermettsége, tudása és közismert dolgos, puritán egyénisége nagy segítséget jelent a nehéz anyagi problémákkal küzdő színház vezetőségének” – írta róla ez alkalomból a helyi sajtó,¹⁵⁷ s ő maga is aláhúzta nyilatkozatában: „Nagy szükség van arra, hogy a színházban olyan teremtsünk, amellyel a legkisebb tagnak is biztosítani tudjuk a létminimumot... Csak ilyen körülmények között lehet elérni a kolozsvári magyar színházról jogosan megkívánt színvonalat.”

Január 9-re a Magyar Népi Szövetség kolozsvári központi székházában megalakult az Országos Magyar Művészeti Bizottság. Az értekezletre meghívták a kolozsvári, szatmári, nagyváradi, aradi színházi és művészeti élet irányítóit. A bizottság az MNSZ elnöksége mellett tanácsadó szervként fog működni, hivatása, hogy társadalmilag is alátámassza az Állami Magyar Művészeti Vezérfelügyelőség munkáját. Az értekezleten újólapon felvetették a temesvári küldöttek, hogy olyan társulatra van szükség, amely egyaránt szolgálja Arad és Temesvár közönségét, minthogy 1940 óta a temesváriak lényegében nem részesültek a hivatásos magyar színtársulat előadásában. Addig is, amíg a feltételek (technikaiak) meg-

¹⁵⁴ Színház és Mozi, 1947. január 23. sz.

¹⁵⁵ Nagy Borbála (1904–?) kolozsvári tanárnő, több darabot írt. 1936-ban az Erdélyi Helikon színdarabpályázatán a János Zsigmond korában játszódó történelmi drámájával, a *Zeng az erdő*-vel díjat nyert. Felekezeti problémák miatt nem adták elő. Nyomtatásban megjelent a *Szeánsz* c. transzcendentális színműve, valamint a *Hadak útján* c. történelmi, székelly tárgyú drámája.

¹⁵⁶ Színház és Mozi, 1946. december 24. – január 1. 21–22. sz.

¹⁵⁷ Világosság, 1947. január 11.

teremtődnek, elvben megegyeztek a kolozsvári Magyar Színházzal egy tíznapos vendégsze-replésben.

Az értekezlet Balogh Edgár elnöklete alatt foglalkozott azokkal a jogos magyar színházi kívánságokkal, amelyeket a román parlament elé akarnak terjeszteni. Első helyen a kolozsvári Állami Magyar Színháznak a kolozsvári Román Nemzeti Színházzal való teljes egyenjogúsítása szerepel. Tompa Miklós kifejtette, hogy a Székely Színháznak a székely megyék segítségével a Székely Nemzeti Múzeumhoz hasonló besorolású intézménnyé kell fejlődni. Jakabffy Dezső pedig a többi önálló magyar színháznak szubvencionált színházak-ká való átminősítését szorgalmazta.¹⁵⁸

Az MNSZ vezetőségéhez egyre több panasz futott be a magyar nemzetiségi intézmé-nyek részéről. Kiderült, hogy Kolozsvár pótköltségvetéséből számos olyan tételt minden előzetes bejelentés nélkül töröltek, amelyek éppen a város magyar kulturális intézményeit voltak hivatva segíteni. Erre a sorsra jutott a Magyar Magán Zenekonzervatórium (amelynek 14 tanára és 220 növendéke volt) és a nemrég újjáalakult Romániai Magyar Dalosszövetség, és természetesen a nagy anyagi gondokkal küzdő magyar színház is. Kolozsvár 1946/47-es évi költségvetésébe 35 millió lejtt vettek fel a magyar színház számára, a román színház támogatására 60 millió lejtt irányoztak elő. Később pótköltségvetés is készült, ebben további 25 millió lejtt jutott a magyar színháznak. Az új polgármester, Lazar Constantin ezeket a tételeket törölte. Napirendre kerültek a „lakásigénybevételek” (rekvirálások), a polgármes-ter szerint túlnyomóan azért a magyaroknál, mert Kolozsvár lakosságának a többsége magyar. „Ezek után jogosnak véljük a kérdést: miért nem tükrözi a város költségvetése az adott esetben a művelődési vonalon, ha talán nem is a magyar többséget, de legalább az egyenlőséget? Letűnt idők rossz ízét idézi vissza az egyenlőtlen elbírálás” – szegezi le a Világosság a jelenséget kommentálva.¹⁵⁹ Jegyezzük meg jól a dátumot: 1947. január 13-án. Mert nem sokáig jelenhetnek meg a nemzetiségi egyenlőtlenség eseteit szóvá tevő cikkek. 1947 januárjában még igen.

A színház pakurafűtésre van berendezkedve, és a pakuraszállítványok egyre gyérül-nek. A színházra nézve ez azt jelenti, hogy kényszerű szünnapokat kell beiktatni. A helyzet már annyira nyilvánvaló, hogy Szentimrei Jenő igazgató vezércikket ír a Világosságba *Színházunk válsága* címmel.¹⁶⁰ A látélet fontosabb pontjai: 1. távol vagyunk még attól, hogy a közönség műértő igényeivel üljön be a színházba; 2. a színpad nem találta meg azt az író-t, ki az idők szavát kellő művészi és mesterségbeli felkészültséggel meg tudta volna szólaltat-ni; 3. sok a színházi alkalmazottunk és kevés a színészünk; 4. sokan vannak kritikusok és kevesen esztétikusok; 5. anyagi felkészültségben nem vagyunk versenyképesek az állam által fenntartott más színházakkal, sem a saját kockázatra alapozó, de tőkével kellőképpen alátámasztott magánvállalkozásokkal. Magyar társulataink csaknem kivétel nélkül kollek-tívák, melyeknél a tele kassza elsőrendű szempont, hiszen a pusztá megélhetésért küzdenek.

¹⁵⁸ Világosság, 1947. január 12.

¹⁵⁹ Világosság, 1947. január 13.

¹⁶⁰ Világosság, 1947. január 18.

Mi következik mindebből? Mondjuk meg nyíltan: csak megalkuvás következhetik – fűzi hozzá a direktor.

Kétségtelen, a látélet utolsó pontja a legmeghatározóbb, s ezért egyetérthetünk a cikk végkövetkeztetésével: „Ha a színház megfelelő mértékű külső segítséget kap és ebben államnak és társadalomnak a köteles részt egyaránt vállalnia kell, minőségben is jobban lehet válogatni majd a meglévő és megszerezhető színészanyagban, s az utánpótlásra kiválasztható tehetségek sem fognak elkallódni tanulmányi támogatás hiányában. Más oldalon az előadások stílusos kiállítására is többlet lehet fordítani.” A színház válsága nagyobb hullámokat kavart a kolozsvári magyar társadalomban.

A Bolyai Egyetem társadalomtudományi intézetében (ekkor még volt egyetem, és volt ilyen nevű intézet is) a színház vezetői, a lapok kritikussai és a művészi élethez közel álló meghívott személyek előtt Jordáky Lajos egyetemi tanár előadást tartott a színház négyhónapos tevékenységéről.¹⁶¹ A professzor vezetése alatt álló intézetben a közelmúltban művelődési és közönségszociológiai csoport alakult. A színház-szociológiai kutatásokat maga a professzor világította meg: mindaz, amit végeztek, nem közvéleménykutatás, nem tömeglélektani kutatás, az eddig végzett kutatás kiterjedt a színház vezetésére, az együttes egyéni és kollektív teljesítményére, a közönség magatartására, a sajtó állásfoglalásaira. „A cél tehát az, hogy hozzájáruljunk mi is a magunk eszközeivel a színház – színpad és közönség – olyan átalakításához, amely társadalmunk és nemzeti-emberi kultúránk fejlődésének leginkább megfelel.” Nagy kár, hogy az elvégzett elemzés végtermékére, a konklúzióra az újságcikkből csak következtetni tudunk. Az előadást élénk vita követte, sok-sok részletkérdés került reflektorfénybe, de a részletek sem homályosították el az aggasztó gazdasági helyzetet és annak közvetlen kihatásait. A válság azonban túllépte a nemzetiségi színházi intézményeket, a fűtőanyaghiány a kolozsvári román színházakat is válságba sodorta. Így Kolozsvár színházai együtt táviratban kérték a román miniszterelnök gyors közbelépését.¹⁶² Nemcsak a színházban és nemcsak az egyetemen vitatták a színház helyzetét. Február elején az MNSZ székházában a Romániai Magyar Írószövetség, az MNSZ és a színház együtt rendezett vitaestet, amelyen Szentimrei Jenő „Színház, sajtó, közönség” címmel tartott vitaelőadást. „A nagyterem zsúfolásig megtöltő soraiban ott láttuk magyar társadalmunk minden rétegét” – írja a tudósító.¹⁶³ „Színházunknak klasszikus darabokat, komoly prózát és operettet kell egyszerre játszani. Mindezek mellett mint terv állandóan felszínen van az opera kérdése is... minden hétre egy bemutató esik, de ugyanakkor egyetlen próbaterem áll rendelkezésre, s így két próba juthat csak minden darabra. Szükség van a színészegyüttes kiegészítésére is. Az állandóan sürgetett népi darabok színrehozását akadályozza a népi ruhatár hiányos felszerelése. A vajúdo operajátszás tekintetében volna ugyan egy megfelelő mag, de a balettkar s főleg a zenekar kibővítése roppant nehézségekbe ütközik.” Foglalkozik a színház a kamaraszínház újjáalakításával, ezúttal új színhelyen, a Mátyás király szülőházának dísztermében. Mindezekhez az előadó erkölcsi támogatást kért a sajtótól és mindkettőt,

¹⁶¹ Erdély 1947. január 21.

¹⁶² Világosság, 1947. január 21.

¹⁶³ Világosság, 1947. február 6.

anyagit is – a közönségtől. S hogy az eddig tartott, majdnem meddőnek tűnő viták most végre fordulatot vegyenek, az igazgató a következőképpen jellemezte színházának helyzetét: „Igaz, hogy az államiság előnyeit illetőleg még nem értük el a teljes jogegyenlőséget, de nem lehet lekicsinyelni azt a támogatást, amit eddig kaptunk. Jelentős kedvezményben részesültünk, amikor elengedték az előadások 24 százalékos adóját, ami azt jelenti, hogy a bevétel negyedrészt nem veszítjük el. Így tudtunk csak 100 százalékos fizetéseket adni. Lendített anyagi helyzetünkön a múlt évben kiutalt 180 millió lejes szubvenció, amellyel megoldottuk a nyári fizetések szabadságok kérdését. Az új színházi törvény hivatott orvosolni a még fennálló sérelmeket... A színház közügy, s így mindannyian felelőssége alá tartozunk. Jogaink, de kötelezettségeink is vannak vele szemben...” Az előadás és a vita nyomán megszületett az elhatározás, a megállapodás, hogy létrehozzák a Kolozsváron nagy múltra visszatekintő Színpártoló Egyesületet, amely megfelelő anyagi alapot teremthet a felvázolt tervek gyors megvalósításához.

Február 18-án került sor a Színpártoló Egyesület újjáalakulására. Az előkészítő bizottság felhívásban fordult Kolozsvár magyar társadalmához, amelynek nyomán hallatlan áldozatkészség nyilvánult meg a társadalom minden rétegében. A művészek képeket és szobrokat ajánlottak fel, a falvak tűzifával, élelemmel, iparosok és munkások pénzzel, anyaggal, ingyen munkával segítettek. Rövid idő alatt a Színpártoló Egyesület 35 millió lej segítségét nyújtott a színháznak. Az ünnepi díszközgyűlésen megválasztották a Színpártoló Egyesület tisztikarát, elnöknek dr. Tavaszi Sándor egyetemi tanárt választották meg, aki kijelentette, hogy az elnökséget mint „erdélyi magyar kötelességet” vállalta, s munkáját ilyen értelemben kívánja végezni. „Én a kolozsvári magyar színház ügyét elsősorban nem gazdasági és anyagi ügynek tekintem – mondotta – hanem úgy nézem, hogy ennek a színháznak egy erős erkölcsi háttérre van szüksége, hogy ne álljon árván magában. Meg kell nyernünk Kolozsvár magyar társadalmának szívét, a szellemét és szeretetét, hogy szívvel csatlakozzék és vegye körül ezt a színházat, s azt az ügyet, amelyet a színház képvisel.”

Számos tiszteletbeli színpártoló tagot – köztük dr. Petru Grozát és Kurkó Gyárfást is – beválasztottak az egyesületbe. Az utóbbi jelenlevő külön megköszönte a megüdvöztetést és néhány lényeges tényre hívta fel a jelenlevők figyelmét:

„Színházunk állami magyar színház, s éppen ezért igen sokan felteszik a kérdést, jóhiszemű magyarok is, hogyha állami színház, miért van szükség erre az egyesületre és a magyar társadalom ilyen értelmű támogatására. Valóban az államnak lenne a kötelessége, hogy eltartsa színházunkat, biztosítsa színészeinknek a létminimumot, azonban az ország súlyos gazdasági nehézségekkel küzd, és azok az anyagi javak is, amelyek kormányunk rendelkezésére állnak, sokszor olyan kezekben mennek át, amelyek az egyenlő elosztást nem biztosítják... Fel kell hívunk népünk figyelmét arra a veszélyre, amely fennáll és fenyegeti intézményeinket és az egész ország demokráciáját, hogyha nem állunk öntudatosan intézményeink és szervezeteink mellé, és nem veszünk cselekvően részt a demokrácia tökéletesítésében és meghamisítatlan szellemének győzedelmeskedésében. Arra kérem a Színpártoló Egyesületet, hogy vigyék be népünkbe azt a jelszót és tegyék élő valósággá,

Senkálzky Endre

hogy népünk a művészetért, művészeinkért és művészeink a népet...¹⁶⁴

A próbákon Molière: *Nők iskolája*, Priestley: *Veszedelemes kanyar* készül a premier felé, a gyerekek számára Marton Lili darabját: a *Rongyoska királykisasszonyt* mutatják be. Budapestről vendégtenorista érkezik, Megyesi Pál, aki majd a *Mosoly országában* és a *Toscában* fog fellépni.

A kolozsvári Szakszervezeti Tanács kultúrbizottságának kezdeményezésére megalakult Dolgozók Színháza március elején eljuttott első bemutatójáig: Karel Čapek: *A fehér kór* című háborúellenes drámáját mutatják be Borbáth Magda rendezésében.¹⁶⁵

Nagy István munkásíró második drámájával jelentkezik: a színjátzás újabb ősbemutatóként mutatja be *A gyár ostroma* című drámáját – mint az újság írta¹⁶⁶ – „témájánál fogva is rendkívül nagy jelentőségű”, ugyanis „az új darab a gyári munkásságnak a reakciós elemekkel vívott ádáz harcát” mutatja be.

Az 1947-es tavasz rövid ideig tartó pezsgő időszak volt: a színház szellemi tájékán sok az új kezdeményezés, a kísérletezés intenzívebb színházi kultúra megteremtésére. Április első napjaiban arról olvashatunk, hogy májusban a Lúdas Matyival mutatkozik be a Benedek Elek Gyermekszínház. A szereplők majd Kolozsvár két belvárosi magyar iskolájának tanulóiból kerülnek ki, rendezőjük Békéssy Ágnes lesz.¹⁶⁷ Néhány nappal később, április 19-én azt olvashatjuk a helyi sajtóban,¹⁶⁸ hogy állandó bábszínház létesült a magyar gyere-

kek számára Kolozsváron. Ebben a hónapban érkezik Kolozsvárra Ion Pas, a Groza-kormány immár harmadik művészetügyi minisztere. Ismerkedik a város kulturális intézménye-

¹⁶⁴ Világosság, 1947. február 17. és 21.

¹⁶⁵ Világosság, 1947. március 10. és Utunk, 1947. március 15. 6. sz.

¹⁶⁶ Világosság, 1947. április 2. és 5.

¹⁶⁷ Világosság, 1947. április 11.

¹⁶⁸ Erdély, 1947. április 19.

ivel, ellátogat többek között a kolozsvári magyar színházba is. Senkálzsky Endre aligazgató emlékiratot nyújt át, amelyben az intézmény még mindig rendezetlen ügyeinek a gyorsabb elintézését kérte a minisztertől, aki a legmesszemenőbb jóindulatáról és támogatásáról biztosította a színház vezetőségét.¹⁶⁹

A helyzet fonákosságaira szélesebb körben is felhívták az ország közvéleményének a figyelmét. Április 30-án ült össze a költségvetés vitájára a román parlament. Solymosi Iván, az MNSZ parlamenti képviselője nagy beszédben mutatott rá a költségvetésnek a nemzeti-ségeket érintő aránytalanságaira. A művészetügyi tárca költségvetésére vonatkozóan a következőket mondotta: „A művészetügyi minisztériumnál a magyar állami színházak aránytalanul csekély támogatásban részesülnek a hasonló román intézményekhez viszonyítva. A Magyar Írók Szövetsége nem szerepel a költségvetésben, holott a Román Írók Szövetsége jelentős összegekkel van beállítva. A Magyar Művészetügyi Vezérfelügyelőségnek mint új intézménynek felszerelésre van szüksége, s mégis csak 24 millió lejjel van előirányozva. Mint e tárca költségvetésének előadója, alkalmam volt részletesen áttanulmányozni az egyes tételeket. Fel kell hívnom a figyelmüket a következőkre: a kolozsvári Román Nemzeti Színház és Opera összesen 27 milliárd 900 millió lejt kap, amíg a Magyar Színház, amely operaegyüttessel is rendelkezik és jóval nagyobb személyzettel, mint a Román Nemzeti Színház – s ezen felül mint új intézménynek rendkívüli kiadásai is vannak – mindössze 4 milliárd szerepel a költségvetésben. Ugyanolyan aránytalanság észlelhető a marosvásárhelyi Állami Székely Színháznál, amelyik a tervezet szerint az említett 27 milliárd lejjel szemben csupán 600 millióban részesül. A nagyváradi román színház részére 850 millió lej van előirányozva, míg a magyar színház csak 300 millióval szerepel, habár a márciusban beterjesztett tervezet még mindkét színházat egyenlő bánásmódban részesíti. Az említett célokra 25 milliárd 623 millió lejt kérünk.”¹⁷⁰ Az MNSZ képviselője által beterjesztett költségvetési „hibajegyzékre” Alexandrini pénzügyminiszter a következő választ adta: „... az ilyen természetű hibák csakis a rendelkezésre álló rövid idő miatt csúszhattak be az új költségvetésbe,” s hangsúlyozta, hogy a kormánytól távol áll, hogy nemzetiségi szempontból különbséget tegyen. A kormány és maga nevében ígéretet tett arra, hogy a költségvetés végrehajtása során az ilyen természetű hibákat orvosolni fogja.

Furcsa metamorfózison megy át a többször idézett Színház és Mozi kolozsvári műsorlap is. Megjelenése óta, tehát 1946. március 15-től hetente egyszer jelent meg, a műsor mellett számtalan érdekes cikkel és képzőművészeti anyaggal. 1947 elejére hirtelen havivá változik. Februártól pedig a külső alakja is kisebb lesz. Hú tükörképe lehet az ország rossz gazdasági helyzetének. De lehet, hogy annál többről van szó.

Egyelőre a kedvezőtlen jelenségek egy fajta rossz gazdasági helyzetre vezethetők vissza. A politikai élet nem mentes a később hamisnak bizonyuló illúzióktól. Május 2-án Budapestre érkezik nagy létszámú küldött élén dr. Petru Groza a román–magyar kulturális hét ünnepi megnyitójára. Eufórikus pillanatok, s a dús események középpontjában maga a magyarbarát hírében álló miniszterelnök áll, aki kormányra jutása óta számos intézkedéssel

¹⁶⁹ Világosság, 1947. április 23.

¹⁷⁰ Világosság, 1947. május 4.

segítette elő a romániai magyarok bizalmának az erősödését az új, demokratikusnak induló rendszer iránt. Dr. Petru Groza budapesti nyilatkozatai keretül szolgálnak a sokoldalú eredményes megbeszéléseknek és megállapodásoknak. Dr. Petru Groza hittel erősíti Budapesten: „Hisszük, hogy megtaláljuk a barátság felé vezető utat. Szívünkbe markolt az a szívélyes fogadtatás, melyben a magyar főváros részesített bennünket. A legőszintébb testvériség nyilatkozott meg mindenütt. Ez a testvériség a határon túl is él. Az igaz megbékélés jegyében sohasem feledjük el, hogy a magyarországi magyarságnak testvérei vannak minálunk. Ennek tudatában levonjuk a helyes következtetést, s vigyázunk arra, hogy az a testvér, aki odaát maradt, úgy élje életét, hogy az itteni testvér nyugodtan lehessen felőle. Az a szeretet, mellyel bennünket fogadtak, bizonyítja, hogy nyoma sincs a gyűlöletnek...”¹⁷¹

A Groza által kifejtett elvek nagy tetszést arattak, s nagy lendületet adtak a sokoldalú tárgyalásoknak. A küldöttség kolozsvári magyar írótagjai: Kós Károly, Gaál Gábor, Nagy István, Szentimrei Jenő lelkes beszámolókat tartottak a magyar nyilvánosság előtt (a sajtóban, rádióban is) a romániai magyarság életének biztató, kedvező alakulásáról. Szentimrei Jenő például a magyar rádióhallgatóknak elmondta, hogy Romániában öt magyar állandó színtársulat, kisebb helyeken pedig hét vándortársulat működik. A kolozsvári Szentgyörgyi István Színház állami színházként, a marosvásárhelyi Székely Színház pedig államilag szubvencionált színházként működik.¹⁷²

A nagy visszhangot kiváltó sikeres budapesti út tapasztalatait a küldöttség kolozsvári magyar tagjai megosztották Kolozsvár magyar közönségével. A visszatérés után a Mátyás király szülőházában szervezett találkozón megtudhatták a kolozsváriak, hogy rövidesen új román–magyar folyóirat indul Kolozsváron, szorosabbra fűzik a két ország írói közötti kapcsolatokat, növelik az írók cseréjét. Szentimrei Jenő főleg a színházakat érintő tárgyalásokról szólt. Közölte, hogy eredményes tárgyalásokat folytatott Major Tamással, a Nemzeti Színház, és Hont Ferencsel, a Madách Színház igazgatójával műsorcsere és művészcsere céljából. A magyarországi színházak a romániai magyar színházak rendelkezésére bocsátják legnagyobb sikerű hazai és külföldi darabjaikat. Szentimrei máris magával hozta a *III. Richárd* Vas István-féle fordításváltozatát, a *Vízkeresztet* Radnóti Miklós és Rónay György fordításában, O'Neill *Vágy a szilfák alatt* című darabját, valamint Kassák Lajos: *És átlépte a küszöböt* című darabját. Tamási Áron maga adta át a *Hullámszó vőlegény* című darabját. S a következő küldeménygel Déry Tibor – (Tükör), Steinbeck – (Egerek és emberek), Jean-Paul Sartre – (Tisztességtudó utcalány), Gorkij – (Jegor Bulicsov és a többiek) darabok érkeznek. A román–magyar társaság meghívására még a szezon utolsó hetében Bukarestbe és Kolozsvárra érkezik vendégszereplésre Major Tamás és Gobbi Hilda. S kellemes meglepetéssel hallhatták a kolozsváriak, hogy folynak magyarországi társulatok romániai vendégszereplésének az előkészületei, s igazi meglepetésként hatott, hogy Szentimrei Jenő közölte: a Budapesten folytatott tárgyalások alapján megoldás felé közeleg a

¹⁷¹ Igazság, 1947. május 7.

¹⁷² Világosság, 1947. május 10.

bukaresti magyar színház tető alá hozása.¹⁷³ Annyi sok szép terv, hogy ha csak nagy része valósul meg, az is óriási eredmény. A tervezettség, ábrándozásra nem marad sok idő, mert a könnyen hívókat Vasile Lucának, a Román Kommunista Párt titkárának a kolozsvári Igazságban közölt cikke¹⁷⁴ térítheti magához. „A romániai magyarság útja” című cikk teljes ellentétben áll mindazzal a légkörrel, amely dr. Groza oldalán a budapesti látogatás során és után kialakult.

A cikk tulajdonképpen az MNSZ választási tömegbázisát veszi célba, s keresztes hadjáratot hirdet az ún. „elvtelen magyar egység” ellen. Kiszípolyozó földesurak, bankárok és uzsorások „új köntösben jelentkeztek” – véli a cikkíró, s eddig még rendben is lenne, aztán talányossá válik a fogalmazása: „új ügynökök árulják a romániai magyarság sorsát...” – s a következő hónapok gyakorlata megmutatja, hogy már régóta nemcsak a földesurakról, bankárokról, uzsorásokról van szó. „Az elvtelen magyar egység” ellen meghirdetett kampánycikknek azonban furcsállható külpolitikai vonatkozásai is vannak: „Régi hangok hallatszanak át a határon”, s az amerikai, angliai reakciók mellett kijut az átokból a magyarországi Kiszegedapártnak is és a többi, egyelőre még néven meg nem nevezett imperialista ábrándozónak. A cikk persze nem feltétlenül kellene bekerüljön egy olyan dolgozatba, amely a színházi élet milyenségéről szól, ha nem lennének majd a jövőben a színházra is kiható következményei... Nos, a cikkíró által megjelölt, a romániai magyarság előtt álló út nem éppen azonos azzal, amelyet annyiszor a román miniszterelnök sokszor patetikus formában kijelölt.

A májusi számmal végleg kimúlt a jobb sorsra érdemes Színház és Mozi című lap, és tulajdonképpen csak késő évek múlva derül ki pontosan keletkezésének és működésének története.¹⁷⁵

A színházi évad hátralevő részében nem tartogatott különleges meglepetéseket. A *Makrancos hölgy* újabb felújítása, címszerepében Jancsó Adrienne-nel, inkább művészi, mint anyagi siker. Magáról a darabról kialakul némi polémia, de az előadás méltatására csak sablonos jelzők jutnak. Sor kerül egy negyedik prózai ösbemutatóra is, Gredinár Aurél újságíró háborúellenes darabját, a *Senkit sem terhel a felelősség*-et méltó buzgalommal és mérsékelt sikerrel segítik színpadra. Húsz év után újra színpadra kerül Heyermans világhírű darabja, a *Remény*. S néhány szezonvégi operett műsorra tűzése újabb alkalmat szolgáltat az újságíróknak az élcelődésre.

De míg a kolozsvári színházzal csak élcelődnek, a marosvásárhelyi színház komoly figyelmeztetésben részesül: a sajtó nyomására betiltották a *Vén diófa* című operettet, „Fedák Sáriék hírhedt reakciós darabját”.¹⁷⁶ A színház „kisiklása” annál is inkább szembetűnőbb, mert a *Vén diófa* előadásával kapcsolatban írják le először: „Ma a Székely Színház együttese a legjobb magyar színházi együttes Romániában.”¹⁷⁷ Nagyváradról 1947 januárjában azt

¹⁷³ Erdély, 1947. május 14., Világosság, 1947. június 13–14., Színház és Mozi, 1947. május (utolsó szám!)

¹⁷⁴ Igazság, 1947. május 22.

¹⁷⁵ Benedek Marcell: *Naplómat olvasom*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1985. 532–533. l.

¹⁷⁶ Világosság, 1947. április 21.

¹⁷⁷ Világosság, 1947. április 19.

jelentik, hogy „még mindég az operett városa.”¹⁷⁸ Talán a fokozódó operettellenes hangulat következménye a szezonvégi kommuniké is, amely tudtul adja: „Az MNSZ helyi szervezeteinek végrehajtó bizottsága a legutóbbi ülésén Putnik Bálintot bízta meg a nagyváradi színház igazgatásával. A határozat véget vetett a három éve nem éppen szerencsésen működő konzorciális rendszernek, s rendet teremtett a színházvezetésben.”¹⁷⁹ Szezonvégére a Dolgozók Színháza megtartja második premierét: Nagy Istvánnak *A gyár ostroma* című proletárdramáját a kolozsvári bemutatót megelőzően eljátszották Aradon, Temesváron, Nagyváradon és más erdélyi városokban.¹⁸⁰

Még a színházi szezon befejezése előtt elfogadták az új színházi törvényt a román parlamentben. A színházak, operák és filharmóniai társaságok helyzetét szabályozó törvénytervezet elfogadását széles körű vita előzte meg. Különösen a 73. és 81. szakasz szövegének a módosítását kérte az MNSZ parlamenti képviselője, dr. Solymos Iván, aki hangsúlyozta, hogy a kolozsvári Állami Magyar Színháznak az a feladata, hogy a romániai magyarság kulturális és művészeti igényeit mindenben kielégítse. Ezért szükséges, hogy ne csak prózai, hanem komoly zenei darabokat is adjon elő. Javasolta, hogy a színház elnevezését változtassák meg, s az új elnevezés tükrözze azt, hogy keretében opera is működik. A 81. szakasz pedig adjon lehetőséget arra, hogy a színház elegendő zenei személyzetet is alkalmazhasson. A módosító javaslatot elfogadták, s az új törvénytervezetet megszavazták. „Ez a törvény korszakalkotó újítást jelent, mert a kolozsvári Állami Magyar Színházat a vidéki román nemzeti színházakkal azonos jogokkal ruházta fel, és egyben biztosítja a marosvásárhelyi Székely Színház már elismert jogait is.”¹⁸¹

Az 1947/265. sz. színházi törvényt a Hivatalos Lapban tették közzé,¹⁸² és annak szövege lelkes visszhangra talált. Szentimrei Jenő az Utunkban méltatja elsősorban nemzetiségi szempontból: „A demokratikus Romániai demokratikus parlamentjének építő szellemét tükrözi ez a törvény. Bizonyágtétel amellet, hogy csakugyan új világ készül itt az eltakarított romok és omladékok helyén. A nemzetiségi iskolák, tanfelügyelőségek és főfelügyelőségek egyenjogúsítása mellé méltán sorakozik fel most a nemzetiségi művészek és művészetügyek intézményeinek egyenjogúsítása. Az új fizetési szabályzat szociális szempontból jelent hatalmas haladást, mikor a színházak személyzetének különleges teljesítményét megfelelő anyagi ellenszolgáltatással biztosítja. Még csak kedvező szélre – egy jó termésre – van szükség nemcsak a mezőgazdaságban, de a drámairodalomban is, hogy színjátszásunk újjáépített hajója elindulhasson szabadon, biztos lendülettel a Szamostól az Óceánig.”¹⁸³ Nagy Elek a Világosságban vezércikket szentel az új színházi törvény méltatásának (Színházunk új lehetőségei és feladatai).¹⁸⁴ Új szakasz kezdeteként értékeli a törvény elfogadását. „A kolozsvári Állami Magyar Színház és Opera elnevezéssel” a

¹⁷⁸ Világosság, 1947. január 16.

¹⁷⁹ Világosság, 1947. június 29.

¹⁸⁰ Erdély, 1947. június 11. A színházi vállalkozás részletes méltatását lásd még uo. április 6-i számában.

¹⁸¹ Világosság, 1947. június 22.

¹⁸² Monitorul Oficial, 1947. július 18./162. sz.

¹⁸³ Utunk, 1947. július 19.

¹⁸⁴ Világosság, 1947. június 30.

törvény egyenjogúnak minősíti ezt a műhelyt, az ország többi román nemzeti színházi műhelyeivel, az állam ezentúl teljes mértékben fedezi költségvetésileg a színház kiadásait.” Ezzel a törvénnyel tehát a kolozsvári magyar színház megszabadul az őt eddig mélybe húzó anyagi gondoktól, s nekiláthat igazi feladatának teljesítéséhez, a népi színjátszás, a széles dolgozó tömegek színházának a megteremtéséhez.” A cikkíró méltatja azt is, hogy az új törvény alapján „lehetőség nyílik, ha még bizonyos mértékben korlátozottan is, az évek óta vajdúd kolozsvári magyar opera megszervezésére. Ezzel a joggal pedig mindenképpen élnünk kell, és élni is fogunk.” Az új törvény adta megnövekedett lehetőségek ugyanakkor jelentős erőfeszítést követelnek a kolozsvári magyar színházról. „A dolgozó népi tömegek színházává kell váljék. Nevelni kell ezeket a tömegeket, utat kell nekik mutatni, agitálni kell a dolgozó népi tömegek igazsága mellett...” harcolnia kell a népelnyomó erővel szemben, röviden: „a tömegek élén kell állnia, tömegélményt és egyúttal művészi élményt kell nyújtania.”

A Világosság¹⁸⁵ az 1946/47-es évadot elemző cikkének ezt a kifejező címet adta: „Hiányosságok ellenére a kolozsvári Állami Magyar Színház teljesítménye az elmúlt esztendőben fejlődést mutatott...” A mérlegelés körülménye: számot vet azzal a cikk, hogy ez az évad az előzőnél is nehezebb volt. Nyolc vezető színész ment el a társulattól, a gazdasági nehézségek pedig napról napra tornyosultak. E kényszerhelyzetben be kellett vezetni vasárnapokon és ünnepnapokon a három előadást, s bár kényszerű szünetet is kellett tartaniuk a hiányzó fűtőanyagok miatt, az évad 298 napjából 278 napot játszott a színház. Az évad folyamán 37 munkáselemlő tartottak leszállított helyárrakkal. A színház vezetősége vendégszereplők meghívásával igyekezett élénkíteni a közönség érdeklődését. Az évadban fellépett vendégként a kolozsvári színpadon Baróti Erzs, Bokor Ilona, Bretán Judit, Koós Zsófia, Kovács Kató, Egyed Joli, Marsi Gizi, Stefanidesz Ili, Wejticzky Elvira, Szabó Duci, András Márton, Kovács György, Megyesi Pál, Ménesi Miklós, Perényi János és Sándor Andor. Jelentősebb színpadi művek bemutatója előtt Benedek Marcell, Császár Károly, Gaál Gábor, Méliusz József, Nagy István, Kőmíves Nagy Lajos, Salamon László, Szentimrei Jenő és Zsolnai Béla tartott bevezető előadást.

A rendezői feladatokat Csóka József, Deéry Jenő, Fekete Mihály, Horváth József, Lantos Béla, Poór Lili és Réthelyi Ödön látták el. S bár az évad a küzdelmes önfenntartási harc jegyében zajlott, aminek számtalan negatív következménye volt – a mérleg nyelve mégis a pozitívumok felé billen.

Az Utunk az elmúlt színi évad tanulságainak összegzésére egy teljes oldalt szentelt.¹⁸⁶ Elsőnek az igazgató vallott az évről. Önkritikusan ismerte el, hogy az évad elején bejelentett tervezett műsorhoz képest a gazdasági nehézségek miatt Tolsztoj-, Ibsen-, Strindberg-darabot nem tudtak bemutatni, és elmaradt a tervezett modern orosz dráma bemutatása is. A műsorterv készítésekor számoltak a kamaraszínház megnyitásának lehetőségével, de bár a színház erre alkalmas két helyiséget is felkutatott (Mátyás király szülőházának a dísztermét, a New York szálloda egyik helyiségét), az átalakításra, beren-

¹⁸⁵ Világosság, 1947. július 14.

¹⁸⁶ Utunk, 1947. augusztus 2.

dezésre szükséges anyagi eszközöket nem tudta előteremteni. Az állam ugyan 300 millió lej segéllyel segítette a színházat, de ez csak egyhatod részben fedezte a színház személyi kiadásait. „Kiviláglik az elmondottakból, hogy a színháznak, ha élni akart, a kasszasiker érdekében egyoldalú munkáium fokozására, másfelől a színvonal tekintetében kényszerű engedményekre volt szüksége.” A megnövekedett előadásszámot jelzi, hogy a 278 napos időnyben 398 előadást tartottak, ebből (s ezt az igazgató pozitívnek tartja) 227 előadást a nemesebb műfajok tettek ki (próza, regényes operett, opera, népszínmű), s csak 171 előadás volt a könnyű műfaj kategóriájába sorolható. „A kolozsvári színház odáig már eljutott, hogy a legsekélyebb torzszülötteket, Erdélyi és Zerkovitz leleményeit kiküszöbölte műsorából. Ha gazdaságilag helyzete megszilárdul, amire az új színház törvény megszavazása óta jogos kilátások nyíltak előtte, még aggodalmasabb válogatásra is módja lesz.”

Az Utunk másik színházi cikkét Nagy István író írta rendkívül számonkérő hangon: „Milyen tömegnevelést végzett a színház?” – kérdezi már a címben is. Válasza lesújtó. A színház vezetősége – szerinte – nem látta pontosan, hogy a mai színháznak milyen műsorral kell tömegnevelést végeznie. Másodszor pedig a színház nem tisztázta a „közönség” és a „tömeg” között mutatkozó különbségeket. Az „engedményes műsorpolitika” Nagy István támadásának célpontja. „Az operettek, különösen pedig a magyar operettek, éppenséggel népellenesnek mondhatók... A magyar operettek nagy részét ki kell törölnünk a színház műsorából.” Az operettek műsoron tartása a reakciós sovíniszta szellem felé tett engedmény... De sok elismerésben a színház klasszikus műsora sem részesült. Egyáltalán, ami szerinte valamelyest megközelítette az igényeket, az a *Remény*, a *névtelen csillag* és a *gyár ostroma* (ez utóbbinak szerzője maga a cikkíró volt). A szerző által sürgetett mozgalmi nevelést az olyan darab, mint a *makrancos hölgy* nem szolgálja, minthogy a szerző szerint „a makrancos hölgygel a női demokrata arcvonal nem kapott alátámasztást”. S mindezek a szerző által felsorolt kedvezőtlen tendenciák forrását a Luca-cikk szellemében találja meg: „És erről van pontosan szó, az elvtelen magyar egység szelleme előtt tett engedményeket a színház is.” Minthogy a sajtóban már széles körben folyik a harc a magyar intézményekben fellelhető magyar egység szelleme ellen. Az 1947 nyarán készült Nagy István-féle „színházi látlelet” akár denúciálásnak is felfogható... 1947 nyarán néhány, Kolozsvár magyarsága számára fontos magyar értelmiségi távozásra szánja el magát. Jékely Zoltán már elment, és elment utána felesége, Jancsó Adrienne is. Repatriált Magyarországra Lőrincz Zsuzsa, Horváth József, és a románok által is nagyra becsült Takács Paula is. Elment a Színház és Mozi kiadója és szerkesztője, Fáy Barna (Czeglédi Ete), de a repatriálást választotta Benedek Marcell egyetemi tanár, a színház közeli munkatársa és fia, Benedek István is. „Az a sok és sokféle munka, amit most kurtán és hiányosan vázoltam, a második esztendő vége felé kezdett lefoszlani rólam. Elhatároztuk, hogy visszatérünk Budapestre” – írta Benedek Marcell naplójába, amit fontos adalékkal egészít ki az író egyetemi tanár fia, Benedek István: „A kolozsvári tavaszi napfény még termékenyvé tett bennünket, de már a második tanévben (1946/47.) lehetetlen volt észre nem venni, hogy csalóka fény ez, megtartottuk az előadásokat, a diákok még buzgón jártak a szemináriumokra, de ahogy konszolidálódott a gazdasági helyzet, úgy vált egyre bonyolultabbá a szellemi élet... kezdetét vette az a korszak, amikor úgy éreztük, hogy a gyanakvás légköre vesz körül bennünket... Ami Kolozsváron megkezdődött, és két év múltán Budapesten folytatódott,

azért volt iszonyú, mert azoktól jött, akiket barátainak és eszmetársainak hitt” – írta Benedek István apja helyzetéről.¹⁸⁷

Színházi törvény már van – csak az árát kell majd megfizetni. Azok keltek útra leghamarabb, akik fizetni nem akartak. Megalkuvással se.

¹⁸⁷ Benedek István: *Benedek Marcell* (Tények és tanúk sorozata), Magvető Kiadó, Budapest, 1977. 454–455. l.

IV. A fordulat kapujában

1947/1948

Alig ért véget az 1946/47-es évad, a bekövetkezett események hatására néhány hitehagyott ember végleg eltűnik a kolozsvári színházi életből. Akik viszont maradtak, helyzetük stabilizálódását éppen attól, a nyár elején hozott színházi törvénytől várták, amelyet a személyzet anyagi javadalmazását és munkafeltételeit szabályozó statútum egészített ki. Néhány héttel az új színházi évad megkezdése előtt, augusztus 25-én végrehajtják a pénzbeváltást, a lej stabilizációját, amely előfeltétele volt mindannak, ami a színházi törvény valórváltását garantálta.

A bekövetkezett változások azt eredményezték, hogy alig egy év leforgása után lekerül a nagy kolozsvári színész, Szentgyörgyi István neve a színház névtáblájáról, azért, hogy fennen hirdesse: a színház ezentúl az opera otthona is kíván lenni. Valamit veszítettünk, valamit nyertünk: a mérleg serpenyőjén a zenés színház ígérete tűnt a fontosabbnak. Az igazgató, Szentimrei Jenő harmadik igazgatási évében teljes bizalommal néz az intézmény jövője felé, és a bizalmat akarja erősíteni olvasóiban is a színház és a felgyorsult események iránt:

„Az általános jobblétért küzdő, ennek az egyenlő jogokon és egyenlő kötelezettségeken felépülő népi demokráciának a múlthoz képest fel sem becsülhető vívmánya, hogy magyar anyanyelvünkön működő színházunk immár törvény által is elismerten a nemzeti színházak kategóriájába sorakozik, sőt zenei műveltségünket fenntartó és előmozdító énekes együttes fenntartására is felhatalmazást nyert”¹⁸⁸ – írta az évadkezdés előtti napokban.

Mire az operaszínijátás megteremtéséért folytatott hároméves harc kedvező szakaszba jutott, színházáért szurkoló nem kevés emberben megrendült a hit. Nem is elsősorban színházi okok miatt. Hozzájuk is intézte Szentimrei a csüggedés ragálya ellen hadakozó szavait: „Kérem a kételkedőket, az örökké baljós bölcseket, színházi nyelven: az okos gyerekeket, ne fogadják ezt a bejelentést lekicsinylő, fanyar mosollyal. Azok, akik hangoztatni szokták, hogy torkig vannak az ígéretekkel, hogy ők már a megvalósulást szeretnék látni, bizony mondom, kicsiny hitűek és a biblia nyelvén szólván megérdemlik, hogy szétszórassanak, mint szórólapátról a pelyva és ocsú. Azok nem érzik, nem értik, mert talán fel sem próbálják mérni ésszel, hogy a napok, a hetek, a hónapok, melyekben élünk, olyan hatalmas méretű világformálás dátumai, akár a népvándorlás, akár a reformáció, akár a francia forradalmat követő forradalmak és háborúk egész világot újra rendező, egész életvitelünket újjáalakító történelmi korszakok voltak...” Négy évtized múltán sem igen

¹⁸⁸ Világosság, 1947. szeptember 1.

lehet cáfolni az igazgató fenti szavait: 1947 táján valóban nagy horderejű változások kezdődtek a romániai magyarság életében, s most éppen a magyar nyelvű opera ígérete feltétlenül a pozitívumok közé tartozik. Azt viszont csak az utókor tudja tévedhetetlenül eldönteni, hogy a változás fő iránya vajon a romániai magyarság életének a jobbulását segíti-e elő? Szentümei ekkor – az őt ért támadások ellenére is – hisz abban, hogy cselekvően bele lehet szólni az események alakulásába: „Mi is alakítói vagyunk ennek a jövőnek: ezt pillanatra sem szabad kikapcsolni elhatározásainkból és cselekedeteinkből. Amit mi nem teszünk meg, azt senki helyettünk megtenni nem fogja. Amitől mi eleve kétkedéssel, lemondással fordulunk el, azt a jövő is kiejti megvalósításra váró gondjai közül, mint olyant, aminek léte vagy nem léte számunkra nem is olyan fontos.”

Az igazgató egy pillanatra azokra irányítja az emlékezés irányát, akik dicsőséget szereztek a kolozsvári operaszínijátásnak, hiszen a Sándor Erzsik, a Székelyhidy Ferencek a kolozsvári zenés bölcső fontosságát jelzik. Most megint kedvező a pillanat: „Nekünk ma alkalom és lehetőség adatott énekes színpadi kultúránk alapjainak a kiépítésére. Nekünk ezt az adott lehetőségek között ki kell építenünk. Elsősorban önmagunkhoz, saját erőterhelésünkhöz kell fordulnunk. Igenis a fiatalsághoz, igenis a jövőnek most bontakozó ígéreteihez... Kérem, segítsenek nekünk, hiszen önmaguknak segítenek. Építsünk együtt, építsünk dalolva, táncolva, építsünk a testvérnépek jószándékú, demokratikus erővel összefogva, egy akarattal, egymásnak és önmagunknak, hívőbb cselekvőbb, szeretetben és egyetértésben gazdagabb jövőt.”

1947 szeptemberében egymást követik az események. Az MNSZ parlamenti csoportja egy művészeti bizottságot hozott létre, amely a művészetügyi minisztériumban tárgyalásokat folytatott az erdélyi magyar színházak államsegélyének ügyében. Rövid tájékoztató jelent meg a tárgyalások eredményeiről. A közlemény mellőzi a kommentálást, csak a tényekre szoríkozik: közli, hogy az új költségvetési keretből a művészetügyi minisztérium a kolozsvári magyar színháznak 2 630 000 lejt, a marosvásárhelyi Székely Színháznak pedig 600 000 lejt utalt ki. Az erdélyi többi, magánszínháznak minősített színház közül a nagyváradi kapott 300 ezer lejt. További kiutalások csak a pénzügyminisztérium engedélyével folyósíthatók. A bizottság ellátogatott a pénzügyminisztériumba is, ahol közölték azt, hogy a kolozsvári színháznak további 4 millió, a Székely Színháznak pedig 2 millió lej van előirányozva. Tehát hiábavaló volt a színházi törvény? „Miután azonban az új színházi törvény a költségvetés összeállítását után jelent csak meg, csak a jövő év április 1-vel kezdődőleg kötelezi a pénzügyminisztériumot arra, hogy a kolozsvári színházat beillesse a költségvetésbe. Így a most kezdődő idényben a kolozsvári színháznak is még alkalmi államsegélyekkel kell megelégednie.”¹⁸⁹

Bukarestben a színházi csúcsszervek élén újabb változtatásokat hajtottak végre. A 265. sz. színházi törvény értelmében dráma- és zeneművészeti tanácsot hoztak létre azzal a céllal, hogy az központilag döntsön a színházak tervezett műsorrendjéről. Egyelőre az új évadban bemutatandó első 4–5 darabról döntöttek színházanként. A kolozsvári magyar színház benyújtott tervezett műsorrendje megértéssel találkozott. De ez az első alkalom,

¹⁸⁹ Világosság, 1947. szeptember 7.

hogy a műsor ellenőrzése kikerült a kolozsvári Magyar Művészeti Vezérfelügyelőség hatásköréből.¹⁹⁰ Joggal lehetne szóvá tenni, hogy az új rendelkezés sérti a magyar vezérfelügyelőség korábban törvénybe iktatott jogkörét. Felzúdulás mégsem ezért kap nyomdafestéket. „Igaz ügyben – őszintén” címmel aláírás nélküli cikket közöl a Világosság, s nagyon keményen és bátran (ilyen formában utoljára) a költségvetés színházi anomáliáit teszi szóvá.¹⁹¹ „Demokráciánk vívmánya az Állami Magyar Színház Kolozsváron. Elég visszagondolnunk kisebbségi háttérbeszorítottságunk esztendeire a „történelmi” pártok uralkodásának korszakában, hogy örömeinkre szolgáljon a lényegbeli változás: évszázados erdélyi magyar nemzeti színházunk törvényesen egyenrangú volta az erdélyi román nemzeti színházzal...” Éppen jó pillanat ez: ezekben a hetekben, hónapokban rekesztik ki a politikai közéletből az ún. történelmi pártokat, és azok vezetői börtönbe jutnak. „... a kolozsvári színházak teljes egyenrangúságához ragaszkodunk. Márpedig itt az ideje, hogy a demokratikus közvélemény előtt szót emeljünk ezért az egyenrangúságáért. Állami Magyar Színházunkat a költségvetési eljárások során bizonyos elemek meg akarják rövidíteni, és pedig nemcsak azért, hogy kultúránkat gáncsolják, hanem nyilvánvaló azért is, hogy háttámadják a demokratikus Románia kormányzati elveit.” Miről van tulajdonképpen szó? „A művészetiügyi minisztérium egyes okvetetlenkedő illetékesei kéz a kézben a pénzügyminisztérium hasonló belső gáncsvetőivel nem akarják megadni ugyanazt a gazdasági keretet az egyik kolozsvári színháznak, amelyet a másik kolozsvári színház megkap.” Elvi álláspont: „A kolozsvári magyar színház drámai és operaegyüttesének egy banival sem lehet kevesebb az állami járandósága, mint testvérintézményének ugyanebben a városban.”

A zavaró anyagi helyzet ellenére a színház tudatosan készült az új évad megnövekvő feladataira. Két ízben szerveztek tehetségkutató hangversenyt, annál is inkább, mert az operatagozat működéséhez új erőkre van szükség. Néhányuk valóban majd tagja lesz az újonnan szervezendő részlegnek. Stefanidesz József karnagy 71 éves korában nyugdíjba vonult, helyette Osváth Richárd jött Aradról. Egyed Jolit is szerződtette a színház, ő eddig Arad, Temesvár, Nagyvárad városokban működött mint primadonna, Lengyel László baritonista is új tag, a román operától átszerződött Bretán Endre, Kovács Irén Marosvásárhelyről vándorként fog közreműködni a zenés darabokban, és szinte meglepetés erejével hatott Sallay Margit szerződtetése Szegedről. Ekkor már régóta különleges nehézségekbe ütközött a magyarországi művészek szerződtetése. A drámai tagozatot is több ponton megerősítették. Visszaszerződött Dorian Ilona, Váradi Rudolf és Perényi János. Új tagja a színháznak Bretán Judit, és visszatért a „bűn színhelyére” Borovszky Oszkár és felesége, Kőszegi Margit. Imrédi Géza jellegszínészt Szatmárról szerződtették. „Ősztöndíj fejében” alkalmaztak a színház napi produkcióiban tíz akadémiai növendéket. Az előzetes számítások és egyeztetések szerint az évad folyamán Kolozsvárra várják vendég szerepelni Fényes Alizt, Kiss Ilonát (Budapestről) András Márton, Kovács Györgyöt Marosvásárhelyről.

Az új évad érdekessége, hogy tulajdonképpen két alkalommal tartanak évadnyitó előadást. Először szeptember 19-én a Kamara Színház nyit: új játszási helyüket Mátyás

¹⁹⁰ Világosság, 1947. szeptember 11.

¹⁹¹ Világosság, 1947. szeptember 14.

király szülőházában találták meg. (Itt működött a Zeneművészeti és Színművészeti Főiskola.) „Innen kell elindulnia annak az új színjátszásnak, rendezésnek, közönségnevelésnek, amely igazi művészi törekvéseivel új korszakot nyit meg az erdélyi magyar színjátszás történetében” – írta a napi sajtó.¹⁹² Az évadnyitás ünnepi külsőségeit az MNSZ képvisellete emelte. Balogh Edgár nyitotta meg az évadot: „Új intézménnyel ajándékozzuk meg Kolozsvárt, az Állami Magyar Színház és a magyar Zeneművészeti Főiskola, az új értelmiség és a szakbírálat eszmei műhelyével. A Kamara Színház nem a kevés kiváltságosak, hanem a falvak és üzemek kultúrájáért felelős szakemberek találkozóhelye lesz, a demokratikus szervezetekben felnövekvő új értelmiségé. Célja a legmagasabb kísérletezés, melynek eredményét a tömegekhez juttatja majd el új színművészetünk.” A régi falak között – az idézet szerint – csaknem minden új lesz: új intézmény, új értelmiség, új színművészet. Nem sok lesz hirtelen ennyi új? Balogh Edgár köszöntője már jelzi, hogy a tavasz óta tartó ideológiai purgatórium ráfeküdt a napi szóhasználatra.

Priestley *Váratlan vendég*-ét láthatták a nézők színvonalas előadásban. A napi kritika szerint „a bemutató előadása mutatja azt a helyes utat, amelyen a Kamara Színház el akar indulni. Az izgalmakban bővelkedő, mindvégig izzó cselekményű dráma szatirikus keresztmetszete a tőkés társadalomnak, bűneivel, önzésével, látszat-fennköltségével és morális mocsarával.” Valóban sikeres premier, az évad végéig a vidéki előadásokkal együtt összesen tizenkét előadást ér meg. (Poór Lili, Senkálzky Endre, Várady Rudolf, Dorian Ilona játszotta a főszerepeket.)

Még fokozottabb figyelem fordult a nagyszínházi évadkezdés elé. Szeptember 26-án Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündé*-je került a közönség elé. De még a premier délelőtti jén a színházban újabb összefüggés volt abból az alkalmából, hogy a színházat személyével megítélte Nicolae Kirilescu drámaíró, művészeti vezérigazgató. A sajtóban közölt beszédészletek azt sejtetik, hogy a minisztérium képviselőjének és a színház tagjainak az idej találkozója nem mentes a napi politikai aktualitásoktól. Az igazgató kijelentette: „Örvendünk, hogy a vezérigazgató úr ígéretéhez híven személyesen ellátogatott közénk, és mi ígérjük, hogy minden erőnkkel, igyekezetünkkel és tehetségünkkel kivesszük részünket ebben az országban a szellemi és fizikai újjáépítés nem könnyű munkájából. A sovinizmusnak, a fajimádatnak, a fasiszmus mótelyeinek csirái nem élnek már ebben a hajlékban és ezekben a lelkekben. Megértettük a demokrácia és a demokratikus kormányzat útmutatásait, és készek vagyunk a jövőben is együtt harcolni mindazokkal a demokratikus erővel, amelyek az együttélő népek békés együttműködésén fáradoznak.” A vezérfelügyelő az üdvözlésre válaszolva kijelentette, hogy örömmel nyitja meg az első Állami Magyar Színházat, ami „mind ideológiai, mind politikai és kulturális szempontból nevezetes esemény.”¹⁹³

A háború utáni években első ízben történik meg, hogy a színházi évadkezdést ideológiai szempontból méltatják. Nem véletlenül. A vezérfelügyelő részt vett az évadkezdő előadáson, amely egyúttal premier is volt, és személyesen tapasztalhatta, hogy a kolozsvári

¹⁹² Világosság, 1947. szeptember 22.

¹⁹³ Világosság, 1947. szeptember 28.

közönség milyen nagy tetszéssel fogadta a magyar klasszikus mű bemutatóját. Az általános siker mellett a színpadon másodszor fellépő zetelaki tanító, Márton János bemutatkozása Balga szerepében figyelemre méltó kiugrás. (A Csongor és Tünde az évad folyamán összesen 6 előadást ér meg Kolozsváron.)

A színház körüli nagy nyüzsgés sem terelhette el a figyelmet a nemzetiségi kultúra más területén végbemenő átrendezésről. Két nappal a *Csongor és Tünde* bemutatója után sürgősen összehívják Kolozsváron a Romániai Magyar Írószövetség tagjait. „Időszerű és halaszthatatlan” kérdések kerülnek napirendre. Miután megállapították, hogy az elmúlt év folyamán a Romániai Magyar Írók Szövetsége egyenrangúvá vált a Román Írók Szövetségével, a sebtiben összehívott és két napig tartott értekezlet döntött a két írószövetség egyesülésének ügyében. A fentről megindított lavina sodrásába bele kerül az MNSZ országos vezetősége is: a novemberben Temesvárra összehívott kongresszuson az addigi Kurkó Gyárfás elnököt Kacsó Sándorral cserélik fel.

Az évadkezdés eseménysorozatát a városban kitört tifuszbajjárvány szakította félbe. Csaknem két héten keresztül szüneteltek az előadások, az egészségügyi hatóságok a megfelelő higiéniai intézkedések után október 10-től engedélyezték a folytatást. Az anyagi helyzet egyre szorongatóbb volt: a beadványok és az ígéretek ellenére az államsegély késett, a kéthetes kényszerszünet újabb bevételkiesést okozott, s azok a garanciák, amelyeket az új, június 17-i színházi törvény előírt, csak jövő év áprilisától nyernek megoldást. A pénzügyminiszteri tárca kormányátalakítás következtében a kommunista Vasile Lucă lett, akitől méltán reméltek a színészek is méltányos megoldást. Szentimrei Jenő október folyamán újabb tárgyalásokat folytatott Bukarestben. A tárgyalások többféle eredménnyel jártak: a pénzügyminisztérium jóváhagyta, hogy a fizetési változások már szeptember elsejétől kezdődőleg lépjenek életbe.

A rögtön nyújtott állami támogatás csak személyzeti kiadásokra fordítható. A besorolt színészek fizetése ebből az összegből fedezhető. Decembertől az állami támogatások összegét úgy osztják el, hogy minden hónapban fedezze a fizetéseket. Ez azonban még mindig a prózai tagozatra vonatkozik. Az énekes tagok fizetését a költségvetés átcsoportosításával próbálták megoldani.¹⁹⁴ A színház lélegzétvételhez jutott. Szentimrei Jenőt felmentették az erdélyi magyar művészeti vezérfelügyelői megbízatása alól, s e posztra helyére Méliusz Józsefet nevezték ki. Az évadnyitás a többi színházban is még ebben az évadban a hagyományokhoz való ragaszkodás jegyében zajlott. Nagyváradon az összetételében megerősödött együttes (oda szerződött Sarlai Imre, visszatért Hamvay Lucy, Halász Géza, és mások) zenés tagozata szeptember 6-án nyitotta meg az évadot Lehár Ferenc: *Pacsirta* című nagyoperettjével, a prózai tagozat *Az ember tragédiáját* mutatta be szeptember 25-én Sarlai Imre rendezésében (Lucifer: Sarlai Imre, Éva: Hamvay Lucy, Ádám: Halász Géza). Surányi Magda, Ihász Klári, Gáspár Éva, Egyed Joli (vendégként Kolozsvárról), Keresztes Kata, Nagy Iza, Tóth-Kovács Ilona, Palotás Imre, Cseke Sándor, Solti Miklós, Hegyesi Ferenc voltak a társulat főbb erősségei.¹⁹⁵ A marosvásárhelyi Székely Színház október 10-re tűzte

¹⁹⁴ Világosság, 1947, november 30.

¹⁹⁵ Világosság, 1947, október 2.

ki az évadnyitást, Katona József: *Bánk bán*-ját választották évadkezdő darabnak. (Bánk: Delly Ferenc, Melinda: Koós Zsófi m.v., Tiborc: Szabó Ernő.) Tompa Miklós igazgató a továbbiakban négy erdélyi magyar szerző darabjait ígérte és világirodalmi programot.¹⁹⁶

Méliusz Józsefet elsősorban korábbi goromba cikkei révén vélték alkalmasnak arra a posztra, amelyen Szentimrei Jenő nem tanúsított kellő erélyt. Különben a tisztségváltás nem okozott különösebb meglepetést, mert ez időben szinte permanens személycseréknek lehetünk tanúi a kulturális posztokon. A felső szinteken olyan gyorsan követték egymást az újonnan kinevezettek, hogy szinte lehetetlen volt valamilyen folyamatosság fenntartása. De erre fent aligha volt igény, inkább az ellenkezőjére. Méliusz jól ismerte a színházak világát, a harmincas évek elején rendezői tanfolyamot végzett Berlin avantgárd színházi világában. Alig kapta meg kinevezését, s máris elindul, hogy még közvetlenebb ismereteket szerezzen az erdélyi magyar színházak helyzetéről. Az első hivatalos megnyilatkozása a közvélemény előtt egy interjú, amelyben három színházunknál, a marosvásárhelyi Székely Színháznál, a nagyváradinál és a szatmárnál szerzett tapasztalatait összegezte:

„A marosvásárhelyi, a nagyváradi és a szatmári színházak között a vezető hely kétségtelenül a marosvásárhelyi színházé, amely a vidéki színjátszásban forradalmi jelentőségű lépésre határozta el magát azzal, hogy leépítette az operettet, s válogatott kis társulatával a viszonylataink között kiemelkedő prózai előadásokat nyújt. Ennek bizonyára a többi erdélyi városhoz viszonyítva sajátos okai is vannak, s ezek között a legfőbb az, hogy Marosvásárhelynek új, még romlatlan közönsége van, és a színház valóban közügye a székelység művelődési központjának.”¹⁹⁷ Nagyváradot és Szatmárt azért marasztalta el, mert ott abban a tévhitben élnek a színháziak, hogy a közönséget kizárólag a legkönnyebb műfajok vonzzák.

A vezérfelügyelő egy kérdésre válaszolva fontos bejelentést is tett: „A Legfelső Drámai Tanács határozata, valamint a Kommunista Párt kezdeményezésére az ország színházpolitikájának a megváltoztatása alkalmat adott arra, hogy a magyar színházak műsorában, elsősorban a prózai részben egységes szempontok érvényesüljenek. Négy színházunk, a kolozsvári, a marosvásárhelyi, a nagyváradi és a szatmári azonos szempontok szerint állította össze műsorát. Ennek keretében az áprilisig terjedő időny folyamán bemutat legalább két szovjet darabot, egy-két realista magyar színjátékot, mai haladó magyar művet, továbbá román darabot, s az angol és az amerikai szerzők műveiből néhány kritikai értékű darabot. Bemutatásra kerülnek természetesen klasszikus művek is, például Molière-től, Shakespeare-től.”

Tehát a színházi törvények – anyagi szempontból – csak áprilistól válnak törvényerőre maradéktalanul, de az ár, amit a színházaknak fizetniük kell érte: a műsorválasztás szabadságának a feladása már 1947 őszétől napirendre került. Amit a zenés darabokról mondott, szinte engedékenységgnek tűnik korábbi türelmetlen állásfoglalásaihoz képest. „A mai embernek szüksége van pihentető szórakozásra is...” – ismerte el Méliusz, és elégedetten tette hozzá: „Ebben a kérdésben egyébként összes színházaink vezetőségével közös jó

¹⁹⁶ Világosság, 1947. szeptember 27.

¹⁹⁷ Világosság, 1947. november 13.

megegyezésre jutottunk.” „Nem tagadható, hogy valamennyi színházunk anyagi válsággal küzd. Azonban minden, a színházat érintő tényező azt mutatja, hogy sikeresen kilábolnak nehéz mai gazdasági helyzetükből.”

Ami számunkra a legfontosabb a nyilatkozatból, az az, hogy napirendre került az ország színházpolitikájának a megváltoztatása. Milyen irányba tartanak a romániai színházak, köztük a nemzetiségi színházak? Egyelőre csak a mozgás észlelhető, a mozgás irányára csak következtetni lehet.

A kolozsvári Állami Magyar Színház és Opera a szezon kezdetén bejelentett műsorát akarja megvalósítani. A drámai tagozat második bemutatójaként Ben Johnson rég nem játszott darabját, a *Volponét* készítik elő Lantos Béla rendezésében. A két ziccerszerep Csóka József (címszerep) és Kovács György m.v. (Mosca) kezébe kerül. A zenés részleg első bemutatója a *Víg özvegy* volt. „A fásult közönség szinte rohamszerűen feléledő érdeklődése mellett” zajlottak a *Víg özvegy* előadásai. Nemcsak a Lehár-operett iránti érdeklődés fejeződött ki a zsúfolt házakban, hanem az is, hogy ebben az operettben mutatkozott be az új primadonna, Egyed Joli (az előző évadban már vendégszerepelt a kolozsvári színpadon), és első ízben vezényelt az új karmester, Osváth Richárd. A következő zenés darab is érdekesnek ígérkezik, ebben mutatkozik be az új szopránénekesnő, Sallay Margit. A Kamara Színház színpadán Kassák Lajos darabjának az „*És állépte a küszöböt...*” címűnek a próbái folynak.¹⁹⁸ A darab nem vált ki nagy érdeklődést, mindössze 4 előadást ér meg.

A Magyar Népi Szövetség az erősen változó közegben is megpróbálja kezében tartani a színházi ügyek felügyeletét, segítségét. Október végén a közművelődési ügyosztály meghívására sajtóértekezleten találkoztak a Kolozsváron megjelenő magyar napilapok (Világosság, Erdély, Igazság) és folyóiratok (Utunk, Dolgozó Nő) színházi kritikusai és rovatvezetői.¹⁹⁹ Az elnöklő Balogh Edgár felkérte a sajtó képviselőit, hogy segítsenek közügyé tenni az állami színház kérdéseit, s az újságírás sajátos eszközeivel hozzák közelebb az új demokratikus politika-hoz s annak művészi teljesítményéhez a nagyközönséget. Szentimrei Jenő pedig ismertette a színház súlyos anyagi helyzetét, a pénzügyminisztérium értetlenségét a színház anyagi igényeivel szemben. Kellő intézkedéseket várnak a Magyar Népi Szövetség politikai központjától, de addig is a magyar társadalom segítségére is szükség van. Az igazgató kérte a sajtót, hogy a színi idény folyamán az eddiginél is fokozottabb mértékben bírálja és értékelje a színház munkáját. Az eszmecsere haszonnal szolgálta a színház ügyét. A lapok munkatársai mellett többen felszólaltak a Színpártoló Egyesület részéről is. A Színpártoló Egyesület lelkes munkája éppen annak a kampánynak a következtében gyengült meg, amelyet Vasile Luca indított el az ún. elvtelen magyar egység elleni cikkével. A Színpártoló Egyesület a legszélesebb alapokon jött létre, a társadalom valamennyi számottevő rétegének a képviselésével. Most elérkezettnek találta a pillanatot, hogy tevékenységét újra aktivizálja annak érdekében, hogy a bizonytalan állami támogatás mellett

¹⁹⁸ Világosság, 1947. október 19.

¹⁹⁹ Világosság, 1947. november 1.

a színház mind prózai, mind operaegyüttese számára a magyarság kellő társadalmi támogatását biztosítsa.

A felső irányításban foganasított változások még nem fejeződtek be. Az év végére Kirijescu helyét új ember tölti be a színházak vezérigazgatójának posztján. Aurel Ion Maican beiktatása alkalmából a következőképpen vázolta programját:

„Célunk az olyan színház, amely fennkölt hagyományaink egészséges értékéből merít, érvényesíti a nemzet képességeit, megérti, hogy az írásnak a népet támogató és nem ellene irányuló fegyvernek kell lennie, elsajátítja keleti szomszédaink ragyogó példáját, előmozdítja szomszédaink irodalmát, hozzájárulva ezzel a népi demokrácia útján járó környező nemzetekkel való kapcsolatok szorosabbra fűzéséhez és szilárdításához...²⁰⁰ És egyetlen egy új színházi vezető sem térhet ki annak megfogalmazása elől, hogy milyen műsorszerkezetet vár el a színházaktól. Hova tovább ez lesz az a pont, amelynél a színházról alkotott felfogás vagy a színházzal szemben támasztott igény változása leginkább tetten érhető. Aurel Ion Maican az országos csúcsszerv élén így látta a kérdést hivatalának elfogadásakor: „Igyekezünk elősegíteni olyan *egészséges műsor kialakulását*, amely haladó drámai hagyományaink felvilágosodott értékeire támaszkodik, s felhívjuk színházaink figyelmét a hazai szerzőkre, akik írásukkal a béke és a szabadságeszmét védik. A közönség részesülni kíván a szovjet színház páratlan szépségeiből, s arról sem fogunk megfeledkezni, hogy körülöttünk bolgár, jugoszláv, magyar, cseh vagy lengyel szomszédainknál a népi demokráciával járó mély átalakulásnak a jegyében kibontakozó társadalmi valóságból táplálkozó új, friss, erőteljes irodalom van. Ezt a világos, derűlátó és életes drámai irodalmat meg kell ismernünk.”

A kolozsvári Állami Magyar Színház és Opera 1947 őszén még merészen egyensúlyoz a kívülről rárótt feladatok és a születése pillanatától (1792) történelmileg rátestált és vállalt feladatok között. November 7-én a színház ünnepség keretében emlékezett meg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 30. évfordulójáról. A monstre ünnepségen, amelyen részt vettek a város különböző rétegeinek és vezetőinek képviselői, Méliusz József művészeti vezérfelügyelő tartott beszédet. A szónok különösen azt hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió a harminc év alatt milyen hatalmas munkát végzett az emberek átnevelésében. Ebből a hatalmas átnevelő munkából a színház is kivette a részét. „A harmincéves szocialista forradalom évfordulóján fogadalmat kell tennünk, hogy mi, a kultúra harcosai is a békéért küzdünk, a népi demokráciát akarjuk kiemelni, és feladatunknak tekintjük, hogy a szomszéd Szovjetunióból áradó szellemiség nyomán mi is új alapokra fektessük népszerű munkánkat.” Az ez alkalommal adott műsor már tükrözte a szónok elvárásait.²⁰¹ Néhány nap múlva, november 16-án Janovics Jenő halálának 3. évfordulójára a színház *Az ember tragédiáját* újította fel. „A Tragédia meghallgatására Kolozsvár közönsége zsúfolásig megtöltötte a színház nézőterét. Mindegyre meg-megújuló taps jutalmazta Madách Imre

²⁰⁰ Világosság, 1947. december 5.

²⁰¹ Világosság, 1947. november 7.

Teatrul Maghiar de Stat de Dramă și Operă Állami Magyar Színház és Opera

November 12-én, szombat este fél 8 órakor

KRÉMER MANCI és SALLAY MARGIT fellépésével

AZ ÜDVÖSKE

November 13-án, csütörtökön este fél 8 órakor a DOLGOZÓK SZÍNHÁZA előadásában

A FŐSVÉNY

Molière vigiátoka

November 14-én, pénteken este fél 8 órakor.

November 15-én, szombaton este fél 8 órakor.

November 16-án, vasárnap délután 4 órakor

November 18-án, kedden este fél 8 órakor

November 19-én, szombat este fél 8 órakor

November 20-án, csütörtökön este fél 8 órakor

November 14-én, pénteken Bemutatóbérlet 7. sz.

November 15-én, szombaton Napibérlet 7. sz.

CIGÁNYSZERELEM

Irták: WILLNER és BODÁNSZKY. Fordította: GÁBOR ANDOR.

Zenéjét szerzte: LEHÁR REFENE.

Karnagy: OSVÁTH RICHARD.

Rendező: CSOKA JÓZSEF.

Dragos Peter	Sagyó Imre	Dimitrieș János	George Imre	Furcsa István	Papp József
Zoltán, a német	Sallay Margit	Károlyi Béla	Sándorffy Mária	László István	Bende László
János, Dragos székelyje	Bereczky Magda	Károlyi Béla	Mészáros Erőtel	Egy székely	Kassai Gyula
Budai István	Udvardy Béla	Mészáros Erőtel	Bereczky Magda	László István	Kassai Gyula
Körmöczy Róza	Károlyi Mária	Nagy, Dragos néne	Károlyi László	Winkler Endre	Fekete Mihály
János, István	Sándorffy Mária	János, Zoltán székelyje	Hegyi László	Pál, a német	Bácsi Ferenc
	Thornok	Károlyi Béla			

Thornok: Károlyi Béla - Csorbanosy Károly, valamint a Székelyek névvel rendelkezőkkel.

November 16-án, vasárnap este fél 8 órakor

November 17-én, hétfőn este fél 8 órakor a szervezett munkásság részére

JRNOVICS JENŐ halála évfordulója alkalmával

Az ember tragédiája

MAGÁCH halhatatlan drámai költeménye az elmúlt évi felújítás szereposztásában.

Rendező: FEKETE MIHÁLY.

Karnagy: OSVÁTH RICHARD.

ADAM	Sinkalcsy Endre
EVA	Fekete Mihály
LUCIFER	Lantos Béla
SZAKÁCS GYÖRGY	diáklételvel

Pénztári órák: d. e. 10-1.
d. u. 4-6.

Órle de cassă: a. m. 10-1.
p. m. 4-6.

Tipografia „Lăsa”-t kiadta a Magyar Állam.

időtlenül eleven bölcsességét s a szerepek adta nehéz feladatokat buzgón vállaló színészek rokonszenves igyekeztét.²⁰²

Ahogy fokozódik a színházra gyakorolt hivatalos nyomás, úgy kényszerülnek az olyan darabok előadására, amelyek nem a színház közönségének a közöhsaját fejezi ki, de amelyek elkerülhetetlenek lesznek azért, hogy a színház léte ne kérdőjeleződjön meg. Egyre nagyobb mértékben van jelen az emberek mindennapjában a hidegháború, s ez rövidesen tükröződni fog a színház életében is. Konsztantyin Szimonovnak *Az orosz kérdés* című Amerika-ellenes darabja Kőmíves Nagy Lajos rendezésében kerül színre. Szentimrei Jenő így ír a műsorválasztás kérdéseiről: „A színház műsorán magyar szerzők mai és régebbi alkotásai mellett orosz és román darabok és a nyugati irodalmak haladó szellemű íróinak legjobb alkotásai adnak tükörképet a világ mai szellemi arculatáról. Sajnos, még a legfrissebb magyar irodalom termésével állunk a leggyengébben. Ha megfigyeljük a budapesti színházak műsorát, azok is jórészt fordított külföldi művekre vannak utalva, de mintha román vonatkozásban ugyanez lenne a helyzet a bukaresti színházi életben is. Úgy látszik, csakugyan idő kell még ahhoz, míg íróink a nagy idők élményeit feldolgozzák, és színpadképes alakban ki tudják vetíteni magukból. De időre van szüksége a közönségnek is, hogy a színházat a jómódú kevesek szórakozóhelyéből a művelődésre valóban szomjas széles néprétegek tanulóműhelyévé alakítsa át. A félmúlt idők karrier-darabjaival és a házassági háromszög komédiáival elcségyesített közönségizlésnek még meg kell barátkoznia az új realizmus könyörtelen valóságábrázolásával, hogy ebből merítsen hitet és erőt a jobb jövő kialakításában mindenkit egyaránt csatasorba állító küzdelemhez.”²⁰³ Nos, most íme az alkalom, Szimonov darabja sokat segíthet színházon, nézőn egyaránt. Szimonov politikai aktualitásokat tartalmazó darabjéért úgy kapkodtak színházaink, mint a betevő falatért. Aradtól Nagyváradon és Kolozsváron át Marosvásárhelyig mindenhol színpadra kerül a darab. Az esemény elragadtatja Méliusz Józsefet: „Tévedés volna azt állítani, hogy a demokrácia eszmévilága teljesen áthatotta már színházainkat. Ám el kell ismerni, legjobb színészeink rádöbbenek arra, hogy fejlődésük előtt csak most nyíltak meg az igazi lehetőségek. Egyik kiváló erdélyi színészünk keservesen tapasztalhatta például, hogy egy maga választotta ódon szerepben, Ohnet poros *Vasgyáros*ában a darabbal együtt megbukott, míg Szimonov *Orosz kérdés*ében alkotó ereje szárnyakat kapott és sikert aratott... Három színházunkban láttam az *Orosz kérdés* előadását vagy próbáit. Bátran állítom: Szimonov többet formált színészeinken, mint háromévi újságolvasás. Ez az átélés, ez az élmény teszi, hogy a színésznek is kezd a valóság lényegesebbet, többet mondani, mint a múltban.”²⁰⁴ A kolozsvári magyar „*Orosz kérdés*”-t az Erdély hasábjain Erdélyi László méltatja három hasábon keresztül,²⁰⁵ maga az igazgató pedig így látta: „A nagy Forradalom évfordulóján bemutatott *Orosz kérdés*-nek messzehangzó sajtó- és közönségsikere a jó darabnak és a jó

²⁰² Világosság, 1947. november 19.

²⁰³ Romániai Magyar Szó 1948-as naptára. (153–154. l.)

²⁰⁴ Világosság, 1947. december 25.

²⁰⁵ Erdély, 1947. november 13.

előadásnak egyformán szólott...²⁰⁶ (a legfontosabb szerepeket Imrédi Géza, Csóka József, Flóra Jenő, Senkálzky Endre, Galló Aliz alakította). Csak tündődni lehet azon, hogy ha éppen ilyen nagy volt a siker, miért csak öt ízben került színre a sétatéri színpadon?!

A kolozsvári színház decemberi terítékén változatos menút táltak fel: Nagy Elek (Méhes György) vendéggént rendezi Beaumarchais *Figaró házassága* című darabját. (Főszereplők: Krémer Mancsi, Dorian Ilona, Imrédi Géza, Flóra Jenő.) Adorján András és Rodán László nagyváradi szerzők 1 felvonásos mesejátékát *A boldog embert* is bemutatják egy műsorban Bretán Miklós *Gólem lázadása* című egy felvonásos operájával. (E mű a harmincas években már szerepelt műsoron.) A román drámairodalmat a tavalyi évadról ismert Mihail Sebastian képviseli, ezúttal a *Lapzártakor jelentik* (Ultima ora) darabját mutatják be mérsékelt siker mellett.

Decemberi esemény az is, hogy az ismételt közbenjárásra a marosvásárhelyi Székely Színházat államosították, amit úgy tudtak, hogy az új pénzügyminiszternek, Luca Lászlónak köszönhettek. „Intézkedésének eredményeként a kolozsvári Állami Magyar Színház és Opera mellett a marosvásárhelyi Székely Színház az országban élő magyarság második elismert állami színháza. A pénzügyminiszter ugyanakkor intézkedett, hogy a költségvetési év hátralevő idejére a Székely Színház megkapja a költségvetési hiányának fedezéséhez szükséges összeget, s kilátásba helyezte a színház anyagi ügyeinek az új költségvetésben való végleges rendezését. A megértő és gyors intézkedéssel a Székely Színház jogi és anyagi helyzetének a kérdése lezártnak tekinthető. A színház követi a színházi törvényben a vidéki színházakra vonatkozóan előírt szabályokat. Következő lépés – most már a színház igazgatósága részéről – a színház új helyzetében előnyösen megváltozott keretek megfelelő értékű betöltése ott, ahol erre még szükség mutatkozik.”²⁰⁷

A színházi központ, a Színházak Vezérigazgatósága sorozatos értekezleteken tisztázta a romániai színházi kérdéseket. Az értekezletek sorában december folyamán tárgyaltak a romániai magyar színházak vezetőivel.²⁰⁸ A Színházak Vezérigazgatója és közvetlen munkatársai ismertették Románia új színházi politikáját, amely szerint a *színházat az ország demokratikus szellemi fejlődésének szolgálatába kell állítani*.

A romániai magyar színházak vezetőit Méliusz József mutatta be a Színházak Vezérigazgatójának, aki a kolozsvári színháznak további támogatást ígért, gratulált a marosvásárhelyi Székely Színháznak az elért szakmai sikeréhez. Méliusz emlékeztetett arra, hogy mielőbb szükség lenne a nagyváradi színháznak az állami színházak rangjára való emelésére (ők kaptak is egy millió lej rendkívüli segílyt az évad hátralevő részére). A Színházak Vezérigazgatója nyomatékosan felhívta a nagyváradi, de különösen a szatmári színház vezetőinek figyelmét arra, hogy több ügybuzgalommal alkalmazkodjanak a megváltozott színházpolitikai követelményekhez. Méliusz József a bukaresti tárgyalásokról szólva kiemelte, hogy a jövő költségvetési évben a kolozsvári és a marosvásárhelyi színház már teljes zavartalansággal fog működni, a nagyváradi és a szatmári színház szubvenciókérdé-

²⁰⁶ Romániai Magyar Szó 1948-as naptára.

²⁰⁷ Világosság, 1947. december 15.

²⁰⁸ Világosság, 1947. december 24.

seit pedig a legkielégítőbb módon rendezni fogják. „Ebből természetesen következik a népi demokráciának a színházainkkal szemben támasztott követelése: az ország politikai fejlődésének megfelelő műsorpolitika és minél magasabb művészi színvonal.”

A decemberben folyósított segélyek nyomán lelkesítő cikkek jelentek meg a helyi sajtóban. Az Igazság *Új élet virradt művészeinkre* címmel közölt tudósítást. A városba látogató pénzügyminisztert a kolozsvári színészek egy csoportja kereste fel, hogy köszönetet mondjon a támogatásért, és emlékébe egy sarlós-kalapácsos földgömböt nyújtották át Vasile Lucanak. „Végre új élet virradt művészeinkre is. A kultúra terjesztőinek nem kell fagyoskodniok, éhezniök, alkotókedvüket, erejüket nem fogja megtörni az örökös megélhetési gond. Végre annak élhetnek, amire tehetségük indítja őket és amit a társadalom vár tőlük: a művészetnek...” – írta sok túlzással a helyi lap.²⁰⁹

A lap közli olvasóival, hogy állami színházzá alakult át a marosvásárhelyi Székely Színház. „Eddig kénytelen volt a színház a kasszasiker érdekében egyszer-egyszer gyengébb fajsúlyú darabokat hozni. Most, hogy a Székely Színház a megfelelő támogatást megkapta, azt a műsorpolitikát folytatja, amelyet az évad elején tervbe vett.” A kolozsvári magyar színházban is – a riporter szerint – nagy az öröm: „Mikor Luca elvtárs lépett Alexandrini helyébe, mindnyájan változást reméltünk, de őszintén szólva, ennyit nem vártunk. Rosszak voltak előző tapasztalataink. Annál kellemesebb most aztán a meglepetés. – Általános megelégedést váltott ki, mindnyájunkat meggondolkoztatott. Most biztosak vagyunk benne, hogy ezután rendesen kapjuk fizetésünket. – Éppen ideje volt, mert legjobb művészeink hagytak itt minket. Lőrincz Zsuzsa, Takács Paula, Jancsó Adrienne, Horváth József távoztak el. – Különösen operánk küzdött nagy nehézségekkel, és küzd még ma is, mert csupán a színház bevételeiből fizetjük most is tagjait.” Így vágtak egymás szavába a néven nem nevezett színészek. Senkálzsky Endre viszont elégedetten jegyezte meg: „Ma már az utánpótlás kérdését is meg tudjuk oldani.”

A színházi törvény tulajdonképpen a magánszínházaknak is tág teret nyitott, s az állami támogatást sem zárta ki abban az esetben, ha bizonyos feltételeket elfogadnak. E kivétel csak nagyon is átmeneti jellegű, de ekkor még érvényesül. Romániai magyar vonatkozásban arról van tudomásunk, hogy 1947 nyarán a következő évadra is koncessziót kapott Jódy Károly vándorszíntársulata.²¹⁰ A minisztérium a művészeti vezérfelügyelőség támogatásával 2078/M. sz. alatt működési engedélyt adott ki Jódynak, mely szerint társulatával a jövő évadban tovább működhet Aradon, Lugoson, Resicán, Oravicán, Karánsebesen, Szászvárosban, Nagyenyeden, Marosújváron, Segesváron, Bánffyahunyadon, Érmihályfalván, Besztercén, Désen, Tordán stb. Decemberben rövid hír tudatja, hogy társulata Zilahról Szamosújvárra érkezett vendégszereplésre.²¹¹ A Színházak Vezérigazgatóságán végrehajtott de-

²⁰⁹ Igazság, 1947. december 15.

²¹⁰ Erdély, 1947. július 22.

²¹¹ Világosság, 1947. december 22. Egy későbbi tudósításból arról értesülünk, hogy január elején Jódy Károly 22 tagú szintársulata kéthetes vendégszereplésre Nagyenyedre érkezett, és a társulat elkezdte az *Orosz kérdés* betanulását. (Világosság, 1948. január 11.)

cemberi átszervezés után a vezérigazgató nyilatkozatából úgy tűnt, hogy helyzetüket és egyáltalán létüket csupán ámenetinek tekinti a felettes hatóság:

„Ami a magánszínházakat illeti: a színháznak gazdasági nehézségei nagyrészt a műsor hibás megválasztásából s az együttesek megszervezésbeni hozzá nem értésből erednek. Ha ezek kiküszöbölődnek, a kedvezmények kérdése másodrendűvé válik. A magánszínházak igazgatóinak meg kell érteniök, hogy ebben a vonatkozásban is változás történt. A néző a lényeggel foglalkozó színházat akar, olyat, amely kérdést vet fel, old meg a tömeg emberének a törekvései szellemében, nem pedig jelentőség nélküli darabokat, esetleg nevettetően szórakoztatókat, vagy teljesen haszontalanokat, amelyek húsz év előtt felkelthették ugyan egy szűkebb közönségkör érdeklődését, a mai új közönség azonban a mi rendszerünkben megtanulta és nap mint nap tanulja az utat az iskola, a könyv, a színház felé..., már nem bízik bennük...” – fejezte be nyilatkozatát Aurel Ion Maican.²¹²

A Dolgozók Színháza Molière-bemutatóval jelentkezett: Borbáth Magda rendezésében bemutatták *A fősvényt*.²¹³

1947 szilveszterén a Világosság körkérdést intézett „közéletünk nyolc kimagasló személyiségéhez”: „Mit kíván az új évtől?” Az olvasók, akik a sajtó közleményeinek nyomán figyelemmel kísérték színházaink sorsának alakulását, meglepve olvashatták Méliusz József művészeti vezérfelügyelő kívánságát: „Remélem, az új év meghozza a marosvásárhelyi Székely Színház államosításának jogi és pénzügyi véglegesítését és pedig Luca László pénzügyminiszter ígéretének szellemében, továbbá a nagyváradai színháznak az állami színházakkal való egyenlővé tételét és végül színházainktól a demokratikus műsorpolitika és az általános művészi színvonal emelését reméljük.”²¹⁴

E nyilatkozat azt erősítette meg, hogy az elvi ígéretekől olykor csak göröngyös út vezet a gyakorlati megvalósításig. Szentimrei Jenő Szilveszterkor az említett kérdésre így válaszolt: „Az új évtől azt kívánom, hogy a színház operaegyüttesének kiegészítésére is módunk legyen és természetesen erre megfelelő költségvetési fedezet is. Reméljük, hogy ahogy Luca László pénzügyminiszter megértette a prózai személyzet ügyének fontosságát, úgy az opera személyzetének ügyét is rendbehozza. – Végül kívánom, hogy a közönség továbbra is olyan szeretetteljesen ragaszkodjék színházunkhoz, mint az elmúlt évben, és szeretnék az íróktól sok jó új darabot, hogy a közönségünk kívánságait minél jobban kiszolgálhassuk.”

Az új esztendő első jelentős kolozsvári bemutatója John Steinbeck: *Egerek és emberek* című darabja. A darab kétszázas széria felé tart Budapesten, és nagy sikerrel játsszák Bukarestben is. Tehát olyan, amelynek műsorra tűzése nem jelent politikai vagy netán ideológiai kockázatot. Nem véletlen, hogy az *Orosz kérdés* sorsát ez a darab sem kerülheti el: az 1947/48-as évadban színre kerül Nagyváradon, Marosvásárhelyen, Szatmáron és Kolozsváron. És siker itt is: közönségsiker csakúgy, mint művészi. Az évadban a sétatéri színházban hét alkalommal kerül színre. A darab két főszereplője Perényi János (Lennie) és Flóra Jenő (Curly) volt. Kettőjük közül Flóra volt a jobb, de sok reményre jogosított Márton

²¹² Világosság, 1947. december 5.

²¹³ Igazság, 1947. november 17.

²¹⁴ Világosság, 1948. január 2.

János és Harag György is. Rendezte: Kőműves Nagy Lajos.²¹⁵ Ugyancsak egy új műsorrend kialakítása felé tett lépésnek minősíthető Déry Tibor *Tükör* című háromfelvonásos darabjának műsorra tűzése. A rendező Szentimrei Jenő volt, és összesen 7 ízben adták. A két prózai előadás között a színház énekes személyzete a *Leányvásár* című nagyoperettet újította fel, és az évad végéig összesen tizenegy alkalommal került színre Csóka József rendezésében.

A vidéki magyar színházak közül a szatmáriak voltak a legnehezebb anyagi helyzetben: ők semmilyen központi anyagi támogatásra nem számíhattak, ugyanakkor a minisztérium kifejezte elégedetlenségét a főleg operettekkel álló műsoruk miatt. Januárban saját egzisztenciájuk kockáztatásával megpróbálták műsorukat prózai darabokból válogatni. Az aradiak januárban kolozsvári írónak, Asztalos Istvánnak *A fekete macska* című darabját adták elő.²¹⁶ Igazi meglepetés mégis Marosvásárhelyről jött: abban a megtiszteltetésben részesültek, hogy Bukarestbe hívták meg őket vendégszerepelni.²¹⁷ Az első hírek szerint a vendégszereplés időpontját februárra tűzték ki, és négy produkciójukat akarták a bukaresti román és magyar közönség előtt bemutatni: Katona József *Bánk bánja*, Priestley *Veszedelemes kanyar* című darabja, Gorkij *Éjjeli menedékhelye* és Macchiavelli *Mandragórája* szerepelt az előzetes tervekben. (A bukaresti vendégszereplést különböző egyeztetési nehézségek miatt későbbre halasztották.)

„Színház” címmel és h. j. szignóval (= Hobán Jenő) tárcacikk jelent meg a Világosságban.²¹⁸ A színház küldetését fejtegeti: „A színház iskola: felső fokon, mert művészet, tanít életet látni, tárgyilagosan megmérni a múltat, észrevenni a mást s a vajúdás lázán túl megérezni a jövőt. Mindezt a nemes szórakoztatás igényes eszközeivel teszi. Általános elv: így kell lennie. És gyakorlati kérdés: így van-e? Két-három hónap előtt még aligha mertük volna ezt megkérdezni így. A szépihetlen és vitathatlan válasz erdélyi magyar viszonylatban akkor nyilván csak ez lett volna: nem. Az igyekezet még meddőn csatázott a vékonypénzű lehetőségekkel...” De azóta megváltozott a helyzet, véli a cikkíró, most hogy „megeredt az állam bőkezűbb támogatása”. Majd további fejtegetés után: „A cikk elején általánosan mondottak alól nyilván nem kivétel a kolozsvári Állami Magyar Színház és Opera. Tudjuk, hogy komoly nehézségeket kellett nap nap után legyűrnie, színészei csak cseppenként kapott pénzekkel, gondok alatt gömtyedeztek, műsorában a pénztári siker majdnem mellőzhetetlen szemponttá vált, és az előadások keretét fáradtú játék töltötte ki. Nem kétséges, hogy mindezt maguk a műsort szerkesztő illetékesek – igazgatóság és lektorbizottság – éppen úgy fájlalták, mint mindazok, akik a nézőtérrel hiányolták a tartalmasabb s művészibb műsort. Ezt gyanítjuk a gyéren közbe szúrt igényes darabokból...” Nem hallgatja el, hogy: „Az énekes együttes, bár a színház nevében operának is minősül, még besorolatlanul kullog a besorolt próza-együttes mögött.” De a kilátás biztató: „A kérdés jó megoldása úton van, buzgó munka és megértés segíti, s e megoldástól várjuk énekes

²¹⁵ Uo.

²¹⁶ Világosság, 1948. január 9.

²¹⁷ Világosság, 1948. január 25.

²¹⁸ Világosság, 1948. január 30.

műsorunk színvonalában is azt a nem kicsi mértékű emelkedést, melyre feltétlenül szükség van...”

A cikk nem maradt visszhangtalan, számos kitétele állásfoglalásra késztetett. Elsők között Jordáky Lajos szólott hozzá.²¹⁹ „A kolozsvári színház rang szerint az erdélyi magyarság vezető színháza – állapítja meg h. j. vitaindító cikkében. Vajon ténylegesen az napjainkban is? Nem szeretnénk lebecsülni színházunk teljesítményét. Előre meg kell állapítanunk, hogy az utóbbi két évben néhány ragyogó darabot is láttunk egészen kiváló alakításokban. Mégis az az érzésünk, hogy a színház körül a rangsor tekintetében még bajok vannak. Színházunkra megdöbbenőnek tartjuk, hogy Bukarestbe nem hívták meg, amikor pedig köztudomású, hogy a Székely Színházat meghívták. Szívvel örvendünk a Székely Színház sikerének, annál is inkább, mert műsorpolitikájában igen kevés engedményt tesz a nívtalan tákolmányoknak, színészgárdáját viszonylag magas színvonalra emelte, és megtalálta a tömegekkel való érintkezés bürokráciamentes formáit. De nagyon szeretnénk hallani a mi kolozsvári színházunk hasonló sikerét. Ezt azonban csak további alapos munkával lehet elérni.” Kifogásolja a cikk szerzője, hogy még mindig előfordulnak olyan darabok a színház műsorán, amelyben a pöffeszkedő kapitalistákat rokonszenves színben tüntetik fel, vagy amelyek az olcsó szórakoztatás szolgálatában állnak. (Erdészleány, Sárga liliom, Három ember a hóban stb.) A cikk homlokterében mégsem a műsorbírálat, hanem a színház tömegkapcsolata áll. Különösen ezen a ponton tartja előremutatónak a Székely Színház példáját: „A tömegekkel való kapcsolatot valóban a népi demokrácia szellemében csak a Székely Színház oldotta meg. Nem várja meg, hogy csak a tömegek jöjjenek a színházba, hanem az igazgatók, rendezők, színészek és díszlettervezők maguk mentek ki az üzemekbe. Marosvásárhelyen a cukorgyári dolgozókkal a gyárban beszéltek meg a darabot, az előadást, a rendezést, a színészi alakítást és technikai megoldásokat. Ez a tömegekkel való kapcsolat közvetlen felvételének az útja. Ez a művészet realista kiterjesztésének egyik állomása.”

Itt hadd szóljunk közbe: a kolozsvári Állami Magyar Színház eddigi fennállása során több ízben tartott előadásokat az üzemekben, rendezett ún. speciális munkaelőadásokat olcsó helyárrakkal, ezzel azonban, mint látjuk, a lassan eluralkodó proletkult-szemlélet nem elégedett meg. Az évad végéig a színház továbbra sem mond le a munkásközönsséggel kiépített közvetlen kapcsolat formáiról, de kerüli azokat az extrém megoldásokat, amelyek a mértéktartó igazgató szerint sem a művészeti színvonal fejlesztését szolgálja. Az 1947/1948-as évadban például 26 előadást szerveztek a munkásság részére, tizenhat előadást tartott a színház a tanuló ifjúság számára igencsak mérsékelt helyárrakkal. Az Acélárugyár munkásszínpadán és a 90. gyalogezred házi színpadán összesen három előadással szerepeltek a színház művészei. A választások alkalmával vidéken tizenhat alkalommal, a különböző tömegszervezetek és szociális intézmények rendezvényein tizenkilenc alkalommal működtek közre. Gyulafehérváron a hadsereg és az ifjúság, Lupényban a bányamunkásság, Marosvásárhelyen a cukorgyári munkásság részére rendeztek díjtalan előadást.²²⁰

A színházat ért támadásokra cikksorozatban felel az igazgató. *A színház újjászületése*

²¹⁹ Világosság, 1948. február 2.

²²⁰ Világosság, 1948. július 15.

címmel négy cikkből álló sorozatot ír a Világosságba, az első közlemény február 2-án, Jordáky Lajos cikkének megjelenése napján lát napvilágot.²²¹ Így indítja sorozatát: „Engedje meg a Világosság szerkesztősége, közelebbről (h. j.), hogy megjelent cikkével kissé bővebben foglalkozzam. (h. j.) hozzászólásokat kér »színházi és színházon kívüli jószándékúak részéről« mindazoktól, akik érzik a kérdés nagy felelősségét. Szerénytelenül ki kell jelenítenem, hogy e felelősség súlyát nemcsak érzem, de oroszlánrészen viselem is a kolozsvári Állami Magyar Színház vezető posztján. Már csak azért is kötelességem nyílt színen vizsgálódás tárgyává tenni mindazokat, a színházzal kapcsolatos kérdéseket, melyek a színjátszás fejlődését ez idő szerint helyes vagy káros irányból befolyásolják. Magam is tisztában vagyok vele, hogy a kolozsvári Állami Magyar Színház és Opera múltjánál és helyzeténél fogva rang szerint első színházunk, és hogy ez az elsőség kötelez. Mondanivalóimban ez a szempont mindig előttem lebeg, és talán ezért leszek bátor a helyzetet kissé szélesebb mederben és mintegy magaslati kilátóról szemügyre venni.” Az első közleményének két sarkalatos pontja van:

1. „A színházak színvonalbeli feljavulásánál a pénzkérdés csakugyan súlyosan közrejátsszik, de nem elsődleges fontosságú” (budapesti és bukaresti példákkal támasztja alá tételét). Zaharia Stancunak, a bukaresti Nemzeti Színház fiatal igazgatójának az évadnyitás alkalmából volt bátorsága kimondani, hogy a közeli és távolabbi múlt román drámairodalmából alig akad olyan mű, amely a mai színpadon megállná a helyét. Ez magyar vonatkozásban is igaz. „A félmúlt és a távolabbi múlt drámaírója olyan kérdésekkel izgatta közönsége képzeletét, hogy járt-e Cecil a Török utcában? Hogy a szegény gépirolánynak sikerül-e a mindenható bankvezér szívét és kezét maga felé hajlítani? Hogy az apai örökének nyakára hágó dzsentrí fiú ügyességével és léhaságával meghódítja-e végül a »csak« polgári származású, de annál módosabb hösnő millióit.” A »karrier«, a felfelé kapaszkodás lehetősége volt ennek a színháznak legkeresettebb árucikke. Viszont: „A jelen idők színpada egyetemes és átfogó, az egyén és a társadalom felelősségét, tisztességét, hasznosságát boncoló kérdésekre igyekszik feleletet adni.” A rendelkezésre álló drámairodalmi hagyomány és a mai színház célkitűzése között elég nagy szakadék van.

2. „Amilyen mélyreható a szakadék, mely az épülő új világ erkölcsi és világnézeti felfogását a tegnaptól elválasztja, annyira érthető a növekvő igényesség a színházakkal szemben, melyektől a jobbak a gyökeres és mélyreható megújódást olyan felfokozott türelmetlenséggel sürgetik. Más kérdés ezzel szemben az, hogy a mai, kortárs drámairodalom elérkezett-e már odáig, hogy színházaink műsorát megfelelő darabokkal zökkenőmentesen ellássa? Sajnos, erre a kérdésre még mindig nemmel kell felelnünk.”

Szentimrei pesti példákat hoz: az évadkezdéskor egy körkérdés kapcsán a színigazgatók egyöntetűen hiányolták a mai nézőkhöz szóló friss drámairodalmat. Ha véletlenül itt-ott felbukkan egy-egy darab, az is csak alapos átdolgozás után adható. Az sem lehet véletlen, hogy a legnagyobb magyar színész, Bajor Gizi is a „Liliben, Hervé felfrissített operettjében excellál.” De visszatérve a kolozsvári színház tájaira:

„Ha (h. j.) a mi színházunk műsorán 'gyéren közbeszúrt igényesebb darabokról' beszél,

²²¹ Világosság, 1948. február 2.

meg kell nyugtatnom, hogy csak a folyó évadban nem gyéren közbeszúrt, de tervszerűen kéthetenkénti adagolással a következő prózai újdonságok és felújítások váltogatták egymást: Priestley *Váratlan vendége*, Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéje*, Ben Johnson *Volponeja*, Kassák kamarajátéka: „...és átlépte a küszöböt...”, Salacrou *Elcserélt ifjúsága*, Szimonov *Orosz kérdése*, Beaumarchais *Figaro házassága*, Madáchnak *Az ember tragédiája*, Steinbeck *Egerek és emberekje* és Déry Tibornak *A tükör-je*. Tíz olyan mű tehát, melyek egy fővárosi színház egész évi műsorát méltán tölthetnék ki, és tizenegyediknek ideszámítjuk M. Sebestian szép közönségsikerrel játszott, de talán színvonalban egy gondolattal a felsoroltaknak mögötte maradó *Lapzártakor jelentik-jét*. És mindez négy és fél hónap alatt. Nem eléggé tisztos bizonyítéka ez a komoly színvonalra törekvésnek?”

Természetesen még nem minden bemutató készül a színvonal, az igényesség jegyében. De nemcsak „léha operettekről” van szó, hanem olykor olyan darabokról, amelyek csak az ideológiai elvárások előtt állják ki a próbát, s messze esnek művészi igényesség tekintetében az ideális mércétől. De a színház, amely egyre inkább nyomás alatt áll, a hivatal nyomása alatt – szemet huny a művészileg sikertelen, de ideológiai szempontból jó pontnak számító „iránydarabok” esztétikai gyarlóságai fölött, s műsorra tűzi azokat. Így kerül színre Ev. Petrovnak *A béke szigete* című vígjátéka, amely amolyan tipikus „szoc-reál”, a sematizmus mintapéldánya. A darabot Csehi Gyula fordította. A vígjáték arról szól, hogy Mr. Jacobs londoni nagykereskedő a hitleri háború kirobbanásának küszöbén igyekszik biztonságba helyezni magát és családját. Ezért közvetlen hozzátartozóival a Csendes-óceán egy távoli, névtelen szigetére költözik, ahol tíz évet szándékozik tölteni. Mr. Jacobs békeszeretőnek vallja magát. Ezért menekül a háború elől, s ezért választja a továbbiakban a Béke Szigetének nevezett félreeső szigetet. Az összkomfortra berendezkedő angol család hozzákezd a bennszülöttek „civilizálásához”. A szigetre váratlanul odavetődik egy pórul járt hajóskapitány, éppen akkor, amikor felszínre tör a példátlan erejű kőolajforrás. A Béke Szigetén kitör a petróleumért folyó háború. Kapzsi harc kezdődik a jogok megszerzéséért. E harc kigúnyolására vállalkozott a darab szovjet szerzője. Ennyi antikapitalista erudícióval rendelkező darab kaphat-e negatív kritikát a zsdánovi kultúrpolitika erősödő légkörében? Nyilván nem, a darab az újság szerint „kitűnő”.

Természetesen egy színház munkáját, eredményességét nem csak választott műsorpolitikáján lehet lemérni. A műsorválasztás kardinális kérdés, de nem az egyetlen, amely irányítónak mutatja, hogy merre tart a színház – véli cikkében Szentimrei.²²² „Mikor a színház újjászületéséről beszélünk, nem érhetjük be új színpadi művek sürgetésével. Új tartalomhoz, új mondanivalóhoz új játéksúlusra van szükség, ami a rendezésnek, színpadi játéknak, díszletnek, kosztümnek, világítási hatásoknak, röviden: a színpadi hatás összképének gyökeres megújulását jelenti.” Szentimrei szerint a vidéki színházak adottságaiknál fogva ebben az újjászületésben aligha tudnak elől járni. Hátrányban van a vidék az ún. tömegstatisztériát igénylő darabok színrevitelében, hiszen a technikai és személyi adottságok miatt ilyen darabokat csak nagyon ritkán, és akkor is inkább szabadtéri előadások keretében lehet megkockáztatni. (A tömegstatisztéria igénybevétele azonnal felborítaná a

²²² Világosság, 1948. február 5.

színház amúgy is labilis költségvetési egyensúlyát.) Mégis, a színjátszás újjászületéséhez vezető utak felkutatásáról egyik színház sem mondhat le. „Rendre, ha több-kevesebb késéssel, eljutnak hozzánk is az új realizmus színpadi alkotásai, melyek a játék külső kereteit illetően nem kívánnak lehetetlent, sőt nem egy esetben nagyon is leegyszerűsített eszközökkel dolgoznak. Az újrealista színpad a mondanivaló lényegének kihangsúlyozására törekszik, amit jó rendező kezén jó színészek meg is tudnak oldani...”

Ez azonban csak első látásra ilyen egyszerű: „A szerzőnek éppen azért, hogy a mondanivaló lényegéből semmi se vesszen el, csupa főszereplőre van szüksége, ami a gyakorlatban csupa elsőrendű színészt követel, ha egy-egy szerep még olyan rövid is – terjedelemre. Nincs többé kis szerep és nagy szerep, csak jó színész van, kinek a jó összjáték érdekében a látszólag kisebb feladatot is vállalnia kell. A mi vidéki színházaink ezen a ponton kerülnek alig-alig megoldható nehézségek elé. Mit kerülgessük: nincs két vezető-színész-garnitúránk. Bizonyos szerepkörökre ma is hiányzik még a megfelelő emberünk.” Persze furcsállható ez a panasz éppen a kolozsvári színház igazgatójától, aki köztudomású, hogy a legtöbb színésszel rendelkezik. Ebben a színházban nagyobb a színészek száma, mint akármelyik többi magyar színházban. Ez igaz. De csak viszonylag. Mert mit ír elő a színházi törvény? Vidéki drámai színházak részére személyi keretül 45 állandó és 10 ideiglenesen alkalmazott színészt állapít meg, ugyanakkor a kolozsvári Állami Magyar Színház és Operának mindössze 36 magánszereplő színésze van, ebből is tíz gyakorló színinövendék és hat olyan énekes színész, kiket csak kényszerű szükség esetén szoktak prózai daraboknál igénybe venni. „Modern társadalmi színművek húsz szereplőn alul nemigen adják. Emiatt elkerülhetetlen, hogy két egymást követő darab esetleg ugyanazoknak a főszereplőknek alakító készségére és alaposan igénybe vett emlékezőtehetségére számít, s hogy vannak színészek, akik prózában, zenés darabokban állandóan színpadon vannak, mert egyenértékű pótlásuk nincs.” Tehát a kolozsvári színház – akárcsak a többi romániai magyar színház – nemcsak színdarabhiánnyal küszködik, hanem színészhiánnyal is. „Mikor tehát arról beszélünk, hogy vezető színészekből két garnitúra is szükségünk volna, nem mellékes, hogy honnan vegyük ezt a második garnitúrát? Belföldről? Gyöngítsük a testvérszínházakat, melyektől a maguk működési területén éppen úgy színvonalas munkát várnak, mint tőlünk? Külföldről? Többször megkíséreltük már a román állampolgárságú, magyarországi színházaknál működő színészek hazahívását. Azonban úgy állnak a dolgok, hogy a java ott is el van helyezkedve, a gyöngébbekre nekünk sincs szükségünk. Időbe telik, míg a megfelelő értékű utánpótlás kérdése megoldást nyer. Fiatalok bevonásával a helyzet máris javult, és a további javulás gondját az igazgatóság állandóan napirenden tartja.”

Az igazgató elkerülhetetlenül szükségesnek tartja a rendezők és a színészek átnevelését az új feladatokra. Az ideális az lenne, ha a színészek és a rendezők eljuthatnának az ország nevesebb színházainak előadásaira (netán külföldre, de hát a történelmi helyzet miatt ez szóba sem kerülhet), s ahhoz, hogy hitelesen ábrázolhassák a mai élet hőseit, el kellene jutniuk a fizikai dolgozók életéhez, gondolkodási módjához, tehát környezettanulmányokat kellene végezni olyan környezetben, amilyenben az új darabok cselekménye zajlik. Hogyan él viszont a kor színésze? Milyen az időbeosztása? „Az a színész, aki délelőtt kilenctől kettőig próbál és este fél nyolctól 10-ig, 11-ig játszik, csak a kora délutáni vagy késő éjjeli órákban jut hozzá, hogy szerepet tanuljon. Mikor szakítson még időt magának tüzemekben.

gyárakban, munkások otthonában ember- és környezettanulmányokra? Mikor szerezze meg magának azt az elengedhetetlenül szükséges elméleti tudást, mely szellemi és világnézeti fejlődését előmozdítja? Éppen a vezető, a legjobban foglalkoztatott színészeknek van a legkevesebb ráérő idejük ilyen öntudatos önnevelő munkára, s már ezért is mielőbbi megoldást sürget a második vezetőgarnitúra kérdése.” S a korábban már említett, látszólag másodrendű tényezők: a díszlet és jelmezanyag, a világító berendezések felfrissítése terén hogyan állunk – hiszen ezek végül is az összehatás komponensei. „Harmadik esztendeje csak a meglevő, elhasznált anyagokat forgatja, kombinálja, foltozza a díszlet és jelmeztárak személyzete. Az általános villanyegőhiány színházi vonalon, különösen a vetítőgépekben, egyenesen katasztrofális. Egy munkásdarabot megfelelő munkásruhák nélkül, egy népi színművet egységes képet adó népi viselet nélkül színpadra vinni valóságos merénylet a művészet ellen. Még a színészek utcai ruhatárának kiegészítésére sem kerülhetett mostanáig sor, mikor fizetésükből a mindennapi kenyérre alig futotta.”

A harmadik közleményében²²³ Szentimrei Jenő azt fejtegette, hogy szórakoztasson-e a színház vagy neveljen? „A helyes út, melyen az újjászülető színjátszásnak járnia kell, a szórakoztatva nevelés útja. Adj a közönségnek olyan színházat, melyben otthonosan érzi magát, melynek játékterén olyan küzdelem zajlik, amelyben a szereplők által képviselt ügyet saját ügyével azonosnak ismeri fel – tehát az ügy győzelméért izgulni érdemesnek tartja –, és ízlésének fejlesztése, értelmének nevelése játszva elérhető céllá egyszerűsödik.” Befejező közleményében²²⁴ a zenés színjátszás újjászületését feszegeti Szentimrei, és természetesen különös tekintettel a kolozsvári színház előtt álló, várhatóan megnövekedő feladatokra. Az operett kérdése természetesen ezúttal sem kerülhet ki, de e téren új közelítési szempontok kerülnek az elemzésébe. Bár az operettet a legtöbben támadták – a színház mégsem lehetett meg nélküle, akár akarta, akár nem. Különösen anyagi szempontok játszottak közre abban, hogy viszonylag gyakran került színre operett Kolozsváron is, de a többi színházban is. Ez alól csak Marosvásárhely lett kivétel, de az is csak ettől az évtől kezdve vállalta fel az operettmentes drámai műsort. Szentimrei ebben a fejtegetésében Aurel Barangát, az ismert drámaíró, a Színházak Vezérigazgatóságának a közelmúltban Kolozsváron járt képviselőjét idézi, aki világosan kifejtette, hogy a népi demokrácia egyáltalán nem idegenkedik az operettől. „Ellenkezőleg. Szerke a Szovjetunióban játszanak operetteket, részben hazai, részben nyugati szerzők nálunk is jól ismert énekes-táncos vidám játékaik. Nem lehet cél, hogy a közönséget szórakozó kedvében korlátozzuk.” És akkor mi lehet a teendő? Munkaközösséget kell alakítani abból a célból, hogy leporolja az operettek porossá vált szövegeit, kigyomlálja az esetleges frivolságot, de megtartva az egészséges humort és a könnyű muzsikát. Ezt az álláspontot magáévá teue a színház kollektívája is, még csak a munkaközösség megszervezése maradt hátra. „Offenbach, Millöcker, Zeller, Planquette, Hervé, Audran, Strauss zenéje nem tévesztendő össze a körüti slágerekkel, s hogy megfelelő előadásban még avult szöveggel is élvezhetőnek bizonyultak, azt a *Koldusdiák*, a *Madarász*, a *Boccaccio*, a *Cigánybáró* és a *Denevér* múlt évi felújítása bőséges sikerrel igazolta.

²²³ Világosság, 1948. február 15.

²²⁴ Világosság, 1948. február 22.

Azt hiszem, hogy megfelelő szövegátírással még Lehárnak, Jacobinak és Szirmai Albertnek is meg lehetne kegyelmezni.”

De a zenés színpad nem csak az operettből áll. „A mi erdélyi magyar énekes színházainknak – és itt elsősorban kolozsvári színházunkra gondolok – van ezenfelül egy különleges feladata, melyet nekünk magunknak, *saját erőnk*ből kell megoldanunk... A magyar népzene- nekincsnek, népköltési termékeknek, népi táncoknak itt van az igazi lelőhelye, ahol hamisítatlan előfordulásban még tömegesen főlalálhatók. Fiatal íróinkra és zeneszerzőinkre vár a feladat, hogy kutassák föl, válogassák ki azokat a népköltési és népzenei értékeket, melyek egy-egy *népi dalos játék* anyagául csaknem kínálva kínálják magukat. Abban az irányban kellene keresni, amerre Kodály a *Háry János*ban eljutott... A kolozsvári állami magyar operának létjogosultságát nem az indokolja, hogy mi is el tudjuk-e játszani a *Traviatát*, vagy a *Bohéméletet* új föleresztésben. *Igazi célunk* az itt élő magyar népi tömegek zenei értékeinek feltárása és színpadképes formában, művészi szinten való kultiválása. Nem hangfenoménok ragyogtatása az elsőrendű feladat – bár a szép és képzett hangok itt is elengedhetetlenek – de a népi jelleg kiábrázolása, kiélése a nemzeti formákban, szociális tartalommal. Természetesen az együtélő testvérnép hangszínei is bele fognak simulni ebbe a muzsikába, ahogy belesimulnak a valóságban is...”

Szentimrei Jenő cikksorozata a várakozásokkal ellentétben nem indított újabb vitát, finom, részletekbe menő alapos elemzése egyelőre elhallgattatták azokat is, akik egyáltalán nem osztották a véleményét, de akik – látva lefegyverző szakmai tudását – jobbnak látták egyelőre a visszavonulást.

A színház februárban felújította Shawnak *Az ördög cimborája* című művét, majd a centenáriumi 1848–1948-as ünnepségek keretében a Százéves Március sorozatban bemutatták Kós Károlynak *Budai Nagy Antal* című drámáját. Március havában egész hónapot szentelt a kolozsvári Állami Magyar Színház és Opera az 1848-as forradalom századik évfordulójának megünneplésére. Egy hónapon át minden előadás előtt a színház egy-egy művésze elszavalt egy-egy Petőfi-verset. Ugyancsak az évfordulót köszöntve újították fel a *János vitézt*. A kolozsvári Színpártoló Egyesület 1947. március 15-én egész estét betöltő olyan színpadi mű megírására hirdetett pályázatot, mely az 1848/49-es forradalom és szabadságharc esemény- és eszmeköréből merítse tárgyát. A pályázat csak mérsékelt eredménnyel járt. Mindössze három pályamű érkezett, amelyekből a színház lektorbizottsága csak egyet tartott előadásra méltónak.²²⁵ A mű eredeti címe: „*A század gyermeke*,” amely azonban a március 15-i bemutatóra a *Szabadság, szerelem* címet kapta, szerzője Bocskói Viktor kolozsvári újságíró. „1848 eszméinek és eseményeinek helyes értelmezésére első fecske a színpadon” (Szentimrei). Ez volt az évad egyetlen eredeti ősbemutatója. A centenáriumi ünnepségek nem értek véget márciusban, június 9-én az iszlai kiáltvány napján Bálcescura, és a román 1848-ra emlékeztető külön műsorával a színház és az opera munkaközössége.²²⁶ Június 14-én a Színművészeti Főiskola növendékei a *Bánk bánt* adták elő Kőmíves Nagy Lajos rendezésében. A sajtó különleges figyelmet szentelt a főiskolások

²²⁵ Erdély, 1948. február 3.

²²⁶ Világosság, 1948. június 12. és június 15.

előadásának.²²⁷ Az előadásnak külön érdekessége, hogy benne főiskolásként olyanok mutatkoztak be, akik majd a kolozsvári magyar színház erősségei lesznek. A szereposztás főiskolai előadáson is túlmutató értékei: Bánk bán: László Gerő, Gertrudis: Orosz Lujza, Ottó: Lohinszky Lóránd, Petur bán: Harag György. Az évadkezdés óta sok minden történt az ország politikai életében: lemondatták a királyt, kikiáltották a köztársaságot, végrehajtották a két munkáspárt: a kommunista párt és a szociáldemokrata párt egyesítését, június 11-én megtörtént a fontosabb termelőeszközök államosítása. Már nem volt elég az, ha a színház műsoraival politizált, egyre nagyobb nyomás nehezedett a színházra, hogy közvetlenül lépjen az országban folyó politikai harc mezejére. Már 1948. április 10-én feltűnő cikket ír Méliusz József az Utunkba *Színház és építés* címmel.²²⁸ Felvázolva a nagy horderejű politikai változásokat, megállapítja: „Az utóbbi hónapok változásaiban, ha nem is járt az élen a művelődés, mindenesetre részesévé vált az új anyagiakat és szellemieket gyökeresen megváltoztató folyamatnak. Az élenjáró munkáspárt idejében figyelmeztette a művelődést, hogy egyik legerősebb fegyvere a színház, s ha a nép a valóság sodrába állt, szellemi igényeinek megfelelően a színházat is fel kell szabadítanunk, a szabaddá vált nép szelleméhez méltóvá tennünk. Annál is inkább, mivel a színházzal a tökéletes reakciós világ nem kevésbé élt vissza céljai érdekében (...) Minden egyes színházi előadás, ilyen vagy olyan tartalommal, elvontan felkent művészettel vagy népi agitációval, rejtett mérgekkel vagy a ráció világosságával, de valójában népgyűlés, tömeggyűlekezet helye, hol a hallgatóságra eszmék, érvek és tanítások hatnak, kétségtelenül még olyan műveken keresztül is, amelyek állítólag nem tartalmaznak eszméket. A színház feladatává vált: *eltávolítani a színpadról a nyílt és a leplezett ideológiai mérget, a hallgatóságnak eszméket adni, megteremteni valóságot és színházat, színpad és közönség valóságon alapuló viszonyát.* (...) Ne feledjük: nem új színházakat alkottunk, új emberekkel, hanem régi, velőig romlott, színleg alkalmazkodó, a múltból átvett színházak, s a régi közönség ellenére kellett kivívni az egyértelműen demokratikus műsorok megvalósítását. Erdélyi színházainkkal úgyszólván harcot kellett folytatnunk a prózai műsorok előtérbe helyezéséért.”

S olvashatjuk az eszmei éberség látványos eredményeit is, mely szerint az utóbbi öt hónap alatt harminc prózai darabot és harminc zenés művet dobtak vissza. S lássuk, kik voltak „a nyugat kétségbeesést, bomlást sugalló szellemiségének (letiltott) képviselői”: Anouilh, Knittel, O'Neill, Wilder kerültek gyors b-listára. „Külön tanulmány anyagát tehetné például az a belső változás, amit a reakció színházában nevelkedett színészen, rendezőben idézett elő az új, realista, elsősorban szovjet darabok feldolgozása. De a színháznak a közönségre gyakorolt hatása is igen érdekes módon mutatkozik meg. A kolozsvári Állami Magyar Színház márciusi műsorában például visszhang nélkül maradt Kós Károly ideológiailag hiányos, de művészi szempontból igényes *Budai Nagy Antal*-ja, viszont nem várt viharos fogadtatásra talált Bocskói Viktor poliükailag találó *Szabadság, szerelem* című Petőfi-darabja...”

A magyar művészeti vezérfelügyelőnek ez a fulmináns cikke, amely az osztályharc

²²⁷ Világosság, 1948. június 12. és június 16.; Igazság, 1948. június 17.

²²⁸ Utunk, 1948. április 10

fokozódásának a jegyében íródott, nem sok jóval kecsegtetett a közeljövőt illetően. Még pillanatnyi lélegzétvételt jelentett, hogy április 24-én, tehát nem sokkal a cikk után olyan darabbal és olyan nivójú előadással tudott kirukkolni, amely a pozitívumok között kapott helyet: Hágy Gyula *Isten, császár, paraszt* című darabjáról van szó. Az esemény már jóval a bemutatót megelőzően rendkívülinek ígérkezett. Maga a szerző, aki a háború után a moszkvai emigrációjából tért haza – a legjobb ajánlólevélnek bizonyult. Hágyra mint az új dramaturgia képviselőjére egyre többen hivatkoztak Kolozsváron is, maga Szentimrei Jenő is elméleti cikkeiben több ízben hivatkozott Hágy Gyula drámaírói munkásságára. Az előadás előkészületeiről a következőképpen számol be a Világosság:²²⁹ „Érdemes volt órákat vesztegetni az előadás utolsó próbáin, nézve a részletek alakulását, s megnézni aztán együtt az egészet, ahogy sok gondos munka összerakta. A feladat s benne lakozó lehetőség versenyizgalmú lázzal fűtött mindenkit színházon belül. Pedig kivel a verseny? Önmagunkkal. A mindenkiben ott lakó művész megérezte műhelyben, színpadon, díszletmunkásban épp úgy, mint színészen, vagy az egészt kormányzó rendezőben az értelmet: nem egy előadás, hanem az évad egész folyamán a *legjobb* előadás születését. Bizonyára – hogy ez így lehetett –, abban a színmű az első érdem. A feladat hozta magával a nemes izgalmú állhatatos ingert, mely a jó munka elégtételébe fullasztotta a fáradtság nyűgét. Aki egy kicsit közelebbről nézte a készülődés idegfárasztó lázát, ámulhatott az előadás láttán: friss volt, üde volt az előadás, ruganyossággal, élettel teli, súlyosságában is annyira könnyed, hogy szinte hihetnők – nem volt nehéz...” Az előadást nyolcszor ismételték meg, de ezzel nem fulladt ki – az *Isten, császár, paraszt* átkerült a következő évad műsorára is.

Az 1948-as esztendő a politikai konszolidáció jegyében zajlik: még februárban végrehajtják a két munkáspárt, a kommunista és szociáldemokrata párt egyesítését. Ennek azonnali következménye, hogy a Szociáldemokrata Párt fontos erdélyi magyar szócsové, az *Erdély* című kolozsvári napilap beszünteti megjelenését. 1948-ban ugyancsak megszüntetik az *Egység* című, három év óta megjelenő kolozsvári magyar nyelvű zsidó hetilapot. Ez utóbbi ugyan csak ritkán foglalkozott színházi kérdésekkel, de hiánya mégis sokáig érezteti hatását. Jelentős változások történnek a minisztériumok életében is. Április folyamán átszervezik a művészetügyi minisztériumot olyanformán, hogy egyesítik a művészeti és a tájékoztatási tárcát, és ennek eredményeként a tárca vezetését Octav Livezeanu veszi át, aki korábban átmenetileg már volt művészeti miniszter, de most éppen a tájékoztatási minisztérium élén állt. Az átszervezések csak előre vetítették azt, hogy a romániai színházak struktúrájában további változtatásokat hajtanak végre. Még az átszervezések előtt figyelemre méltó cikk jelenik meg a romániai magyar színházakról a Világosságban: *Magyar Színház Romániában* címmel.²³⁰ A cikkíró bevezetőjében megfogalmazza a színház átalakult feladatrendszerét. „A színház első értelme ma már nem a hétköznapiokból menekítés, a játékosan, szórakoztatóan megszépítő »más világ«, amely az élettől riadozó kishitűséget pózzal mámorítja, – hanem az élet felé bátorítás roppant felelősségű munkahelye, az élő valóság tolmácsolása tanulságot kínáló elemzéssel, akár a történelmi múlt szeletjét mutatja,

²²⁹ Világosság, 1948. április 27.

²³⁰ Világosság, 1948. május 1. (a cikk szerzője Hobán Jenő)

akár a népmesékbe visz, akár a jelen mindennapjait jelenti, akár a boldogabb élet felé sóvárgás mindig és mindenkiben meglevő szomjúságát példázza játékos komédiákban vagy tragikus változatokon át. Egyfajta szabadegyetem a színház, hol a művészet igényes hangszerével irányt adó válasz kínálkozik a sok-sok s naponta sokasodó kérdésre, amely az ember emberrel való életében világüzem gyaluforgácsaként felhalmozódik, egyéni sorsok örömet, bűját vagy népek – akár világ – ünnepét és gyötrődéseit szemléltetően.”

A szerző felsorakoztatja a romániai magyarság meglevő színházi „munkatelepeit”: a kolozsvári Állami Magyar Színház és Operát, a marosvásárhelyi Székely Színházat, a nagyváradi Szigligeti Színházat (ekkor még mindig így nevezi, holott a városi színház magyar tagozataként működik), Szatmáron a Városi Magyar Színház, a kolozsvári Dolgozók Színháza, az Aradon működő városi színház magyar tagozata, s egy vidéki vándorszín-társulat (nyilván a Jódy Károly-féle társulatról van szó). „Mert míg a mai jelenről szólunk, elismernünk kell, hogy színházaink – több-kevesebb hibával, kezdeti fogyatékoságokban vétkesen – becsülést érdemlően igyekeztek teljesíteni hivatásukat. Természetesen nem mindegyikük egyforma érdemmel és eredménnyel.” A színházak e „bizonyítványosztásából” a kolozsvári Állami Magyar Színház pozitívan került ki, a prózai műsorból mindössze két darabot, a *Lapzártakor jelentik*-et és a *Janikát* marasztalta el, mint olyanokat, amelyek tartalma távol esik a nézők mai érdeklődési körétől, tehát ezért fölöslegesesek voltak. A zenés részleggel több a fenntartás, viszont mentségül szolgál, hogy ez a részleg lényegében anyagi fedezet nélkül működött. A jövő idényben már várható, hogy elhárulnak az akadályok. A marosvásárhelyi Székely Színháznak a bizonyítványa ennél is jobb: ez az egyetlen színház, amely csak prózai darabot játszik. (Ez a cikkíró szemében is nagy erény.) De érdeme a színháznak nemcsak ennyi: „Maga nevelve maga közönségét, nyilván könnyebb volt a munkája is, de ez sem csorbít érdemén. Műsorából – amelybe helyel-közzel egy-két fonákság is belevegyült – íme néhány cím: *Néma levante, Egerek és emberek, Váratlan vendég, Egy pohár víz, Mandragora, A Béke Szigete, Éjjeli menedékhely, Bánk bán, Veszedelmes kanyar, Viharos alkonyat, Sári bíró, Szűz és a gödölye, Mélyek a gyökerek, Illatszertár, Nagy dolog kicsiben.*” „E színháznak a legnagyobb erénye azonban nem a műsor, hanem a szigorú mértékkel mérő bírálatot is könnyen elbíró komoly művésztértékű teljesítmény, mely a fiatal színház jó hírét határon belül s határon kívül visszhangot ébresztően meghordozva, bukaresti és budapesti meghívásokat eredményezett...”

A nagyváradi színház „könnyebb zenés műfajra hajlamos”, „pedig kitűnő prózai erői” erősebb prózai műsor játszására alkalmasak. A társulat nagyobb visszhangot kiváltó előadásai közül a cikkíró kiemeli az *Urak és emberek*-et, az *Egerek és emberek*-et, a *Csikóst*, az *Orosz kérdést*. (De bemutatták még a Névtelen csillagot, a Szűz és a gödölyét, Volpone avagy a pénz komédiáját, Az ördög cimboráját és a Mélyek a gyökerek-et is.) A szatmári színház is hasonló hibában maraszthalható el, de e színház anyagi helyzete a „legsivárabb”, s az igazgató ugyan megkísérelte a prózai műsor kialakítását, ez a kísérlet azonban a közönség „szenvtelensége” miatt kudarcot szenvedett. Pedig az ő műsorukból az *Egerek és emberek*, a *Bánk bán*, a *Volpone*, a *Szűz és a gödölye*, a *Névtelen csillag*, az *Orosz kérdés*, *A bor*, a *Váratlan vendég*, a *Csikós*, a *Mélyek a gyökerek* ugyancsak említésre méltó, bemutatott darabok.

Az aradi színház magyar tagozata alig tűz műsorára prózai darabot. Egy egész évad

műsorából a *Légy jó mindhalálig*, az *Orosz kérdés*, a *Tükör* című prózai darabok előadását emeli ki a cikkíró.

A színházi számvetésben természetesen helyet kapott a Dolgozók Színháza is, amely ekkor még Kolozsvár székhellyel működik, de produkcióit körülhordozza egész Erdélyben. Sikeresnek könyvelhető el Molière *A fősvény* című darabjának előadása, valamint a *Mélyek a gyökerek* című produkció, kevésbé tudtak megbirkózni Galsworthy *Ezüst kazetta* című drámájával.

Az utolsó alkalom tehát, hogy ebben a formában az évek óta működő magyar színházi struktúrát áttekinthettük. Rövidesen alapvető változások következnek be, amelyek a „színház térkép” lényeges átrajzolását teszik szükségessé. 1948 tavaszán a kolozsvári színházakat meglepte a vásárhelyiek bukaresti meghívása. Legalább olyan figyelmet érdemelt a vendégszereplés idejének többszöri elhalasztása. Eredetileg február 14-én kezdődött volna a vendégjáték, ekkor azonban csak egy kis színházban léphettek volna fel a vásárhelyiek, ezért márciusra halasztották, amikor már megfelelő színházterem állt a rendelkezésükre, és ugyanakkor március azért is kedvezőbbnek tűnt, mert akkor zajlottak az 1848-as magyar-román ünnepi megemlékezések, amelyek jó apropót szolgáltatnak volna az események összekapcsolására.²³¹ Erre azonban nem került sor. Az áprilisi vendégszereplést az tette lehetetlenné, hogy a Székely Színház díszlettára a tűzvész martaléka lett.²³² Végül is 1948 május elején nagy szakmai és politikai érdeklődés mellett jött el a vásárhelyiek bukaresti vendégszereplésének ideje. Az eseményt Kacsó Sándor, az MNSZ elnöke méltatta a lapokban: „Nem egy vidéki színház fővárosi vendégszereplése fontos ebben az eseményben, hanem azért esemény ez a vendégszereplés, mert a főváros Bukarest, és a vidéki színház a marosvásárhelyi Székely Színház. Nem véletlenség ez: Népköztársaságunk népi demokratikus erői szándékosan, sőt ennél is több: kiszámítottan avatják előre utat mutató ünneppé ezt a művészeti eseményt. Igenis, amit eddig „tisztá és független művészet” hazug jelszavával igyekeztek elhessegetni, távol tartani vagy elkendőzni az ilyen művészi megnyilatkozásoktól, most mi nyíltan politikává avatjuk egy célnak a szolgáltatásban, amely egyedül adhat élő tartalmat, értéket magának a művészetnek is...”²³³ A május 8-án kezdődő és tíz napig tartó vendégjátéknak nagy sajtóvisszhangja támadt.²³⁴ A változás az eredeti tervekhez képest, hogy – talán nem véletlenül – a *Bánk bán* nem szerepelt a Bukarestbe vitt produkciók között. A vendégjáték protokoll jellegét aláhúzza, hogy – amint a sajtóhírekből tudjuk²³⁵ – dr. Petru Groza a lakásán látta vendégül ebédre a Székely Színház nevesebb tagjait (Kovács Györgyöt, Delly Ferencet, Andrási Mártont, Szabó Ernőt, Hamvay Lucyt, Izsó Johannát, Szabó Ducit, Anatol Constantint – akiket Tompa Miklós igazgató és Méliusz József kísért el).

A marosvásárhelyi Székely Színház a bukaresti vendégjáték realizálásával úgymond

²³¹ Világosság, 1948. február 14.

²³² Világosság, 1948. április 2.

²³³ Világosság, 1948. május 9. (a Romániai Magyar Szóban közölt Kacsó-cikk alapján)

²³⁴ Világosság, 1948. május 11. és május 12.

²³⁵ Világosság, 1948. május 15.

diplomáciai győzelmet aratott. Kétségtelenül az új színház vezetősége frissebben reagált a külvilág eseményeire, számos lépésük arról tanúskodott, hogy könnyen kiismerik magukat a gyorsan változó világban. Már márciusban a színház igazgatója, Tompa Miklós cikket ír a kolozsvári Igazságba *Luca László és a Székely Színház* címmel,²³⁶ amelyből kiderül, hogy a színház sikerrel kilincselte a legfelsőbb bukaresti körökben, a pénzügyminiszter jóindulata pedig nem lebecsülendő a továbbiak alakulásában. A kolozsváriak lépéskényszerbe kerültek, de mert éppen ezt a helyzetet felismerték, még a bukaresti vendégszereplés előtti napokban közzétették a sajtóban,²³⁷ hogy „az országszerte minden munkatérén folyó lendületes munkaversenyek szellemének megfelelően” versenyre hívják ki a marosvásárhelyi színházat, és a döntőbíró szerepét majd a közönség tölti be.

A két színház közötti „szocialista munkaverseny” azért sikkadt el, mert a kolozsvári színház a magyar nyelvű operaház megteremtésével volt elfoglalva. Már a szervezési időben a létesítendő új intézmény neve is problémát okozott, ami azzal volt összefüggésben, hogy sokan nem értették, miért van szükség egy városban két operára, és éppen román körökben joggal féltették a sajátjukat a készülő új zenei intézmény konkurenciájától. Szentimrei és a magyar opera harcosai nem győzték eleget hangsúlyozni, hogy mind a két operára szükség van. És éppen, mert a román operától megkülönböztető, eltérő vonásokat akartak hangsúlyozni, hogy létjogosultságát aláhúzzák – ezért választották a *népopera* elnevezést. Az új opera művészeti igazgatójának Eisikovits Miksa zenészszerzőt nevezték ki, aki több ízben nyilatkozott az új intézmény várható profiljáról. Az *Állami Magyar Népopera feladatairól és célkitűzéseiről* című cikkben²³⁸ Eisikovits nyomatékkal kimondja: – Nincs szó a helybeli testvérintézet megszokott, sablonos operaprogramjának a megismétléséről.

A kijelölt igazgató a következőképpen látta az új intézmény hivatását: „Célkitűzéseink, műsorelgondolásaink lényegesen eltérnek a megszokott polgári ízlést kiszolgáló operaházak programjától, és úttörő munkát akarunk végezni egy, a széles rétegek lelki világához közelebb álló, új dalszínház-típus kialakítása irányában. Gyökeresen szakítunk természetesen a Magyar Színház eddigi silány, hamis romantikájú operettrepertoárjával... Az opera megszokott polgári formáját, úgy érzem, a daltjáték, a témájában s zenéjében egyaránt népi gyökerű és hangulatú daltjáték fogja felváltani és tovább fejleszteni, amelynek magyar példaképét Kodály: *Háry János*-ában valósította meg. Ezt a kibontakozó új műfajt tovább ápolni, támogatni szándékozunk minden erőnkkel...”

A társulatszervezés nagy nehézségekbe ütközött. Többen külföldre távoztak, mások azért kerestek más megélhetési lehetőséget, mert a színházban kevés alkalom nyílt a klasszikus operazene ápolására. Az első versenyvizsgát a zene- és énekkari állások betöltésére május 21-re hirdették meg. De az opera várható profilja természetesen tovább foglalkoztatta a szakembereket. Május 15-én újabb cikk jelent meg²³⁹ *A Magyar Népopera feladatai* címmel. A cikk szerzője Lakatos István Imre zenetörténész. Ő is szükségesnek

²³⁶ Igazság, 1948. március 27.

²³⁷ Világosság, 1948. május 7.

²³⁸ Világosság, 1948. május 12.

²³⁹ Világosság, 1948. május 15.

tartja hangsúlyozni: „Az új operatársulat műsorpolitikája olyan kell, hogy legyen, hogy ne zavarja az állami román operaházat, hanem egészítse ki annak munkatervét. Kisebb operák és balettek kell, hogy szóhoz jussanak... A két kolozsvári opera barátságos kapcsolatait előre is fel kell tételeznünk. Ebben bízhatunk, ha a két intézet műsorpolitikája összehangolt...”

1948. május 15-én újabb pályázati felhívás jelenik meg az 1947/264. számú színházi törvény 9. szakasza rendelkezésének alapján olyan állások betöltésére, amelyekre a színháznak még nincs megfelelő művésze. A versenyvizsgát július 9-ére tűzték ki.²⁴⁰

A sajtóban megszorodtak a szerveződő operaházról szóló cikkek. Szentimrei Jenő is ismételten nyilatkozik, mert látja, hogy mennyi sok félreértés vár magyarázatra. A színház operarészlege Marosvásárhelyen vendégszerepelt, ahol Szentimrei Jenő találkozott az ismert román zeneszerzővel, Zeno Vanceával, az ottani zenekonzervatórium igazgatójával. Megvitatták közösen a szerveződő magyar opera kérdését is.²⁴¹ „Vancea megkérdezte, hogy nem fog-e ütközni a mi programunk a Román Opera programjával. Azt hiszem azonban, hogy ezt közös jóakarattal el lehet kerülni. Ha valamely magyar népi operát lefordítanak románra, és azt a Román Opera műsorára tűzi, mi szívesen adjuk át nekik díszleteinket és kosztümjeinket, mint ahogy reméljük: a Román Opera sem zárkozik el hasonló szívesség elől, ha mi játszunk el magyarul román népi daljátékot, annál is inkább, mert így az állammal szemben takarékoskodunk. Vancea azt is megkérdezte, hogy miért kell két opera egy városban. Erre válaszom a következő. Abban az időben, amikor az opera csak kirakat volt, és kifelé reprezentálta az ország zenei kultúráját, valóban elég volt Romániában a bukaresti opera. Most azonban, mikor minden igyekezetünkkel a nép kultúráját szolgáljuk, feltétlenül szükséges a kolozsvári magyar nyelvű opera, mert hiszen a nép a muzsika szépségeit anyanyelvén keresztül közelíti meg leginkább... Miért kell Kolozsváron két opera? Mert Kolozsvár ma is kulturális központ, a fővonalon fekszik. Kolozsváron túl félmillió magyar is ide irányítja tekintetét és ide gravitál. Ezért indokolt az operának Kolozsváron és nem Marosvásárhelyen való felállítása, ahol mellel erre alkalmas színházterem sincs... Elhatároztuk, hogy operánk minden itt bemutatott daljátékot átvisz Vásárhelyre. Ezen túlmenően pedig rendszeresen turnézik az összes erdélyi városokban.”

Természetesen az interjú során felmerült a művésztánpótlás nem könnyű kérdése is. „Maican művészeti vezérfelügyelő ígérete szerint behozhatunk külföldről 6–8 olyan vezető énekest, akik közül nem egy már itt volt, de megunva a várakozást, eltávozott, azonban ma is román állampolgárok. Ezekkel s az itthon lévő énekesekkel együtt jó társulatot állíthatunk össze. A most folyó versenyvizsgán is néhány kivételesen szép hangot hallottunk. Zenekarunk és énekegyüttesünk remélhetőleg teljes és sokat ígérő lesz ilyenformán... A legszebb reményekkel indulhatunk ősszel az új népi dalszínház első évadja felé...”

²⁴⁰ Uo. A következő állások betöltésére hirdettek versenyvizsgát: 1 drámai szoprán szólóénekesnő, lírai tenor, 1 hőstenor, 1 bariton, 1 basszbariton és 1 basszus szólóénekes, 2 alt, 3 tenor és 2 basszus karénekes, 1 fuvola, 1 oboa, 1 fagott, 2 vadászkürt, 2 pozaun, 1 ütő, 4 hegedű, 1 mélyhegedű, 1 cselló, 1 nagybőgő, 1 magán-balet-táncosnő, 4 férfi baletkar-táncos, és 2 korrepetitor.

²⁴¹ Világosság, 1948. május 23.

Az évad végéig a színház operarészlege két zenei vállalkozásba fogott: május 15-én bemutatták a *Szép Heléna* című vígoperát, majd felújították a *Cigánybárót*.²⁴²

Míg az opera ügyei kedvező fordulatot vettek Kolozsváron, a színművészeti akadémia komoly kioktatásban részesül az –y– szignójú éber kritikus (Jánosházy György?) részéről Csiky Gergely *Nagymama* című darabjának vizsgaelőadásáért: „Nem vagyunk kíváncsiak a méltóságos nagymamának a kizárólag csak egészen jó családok lányait magába fogadó nevelőintézet irányában táplált patrónai hajlandóságaira, de éppen így a durva külső alatt arany szívét rejtegető ezredessel való érzelmi bonyodalmaira. S általában arra az egészen mesterkelt és hamis világra, ami itt a színpadon ágál. Nem Csiky Gergelyt, a beporosodott színpadi mesterembert, kora uralkodó osztályának kiszolgálóját hibáztatjuk, hanem azt, aki ma »A nagymamát« iskoladarabnak választotta.” A kritika „méltányosságára” hadd idézzük ugyanonnan az Aurel Baranga *Utazás Új-Kaledóniába* című művének premierjéről írott kritikát: „Okos, az írás minden fortélyában jártas művész alkotása az *Utazás Új-Kaledóniába*... Általában: az előadás pergő, zökkenőmentes, jól összefogott. Technikai szempontból mindenképpen az évad jó teljesítményei közé tartozik...”²⁴³ Persze a színházra nézve nem lett volna ildomos bukni hagyni a színházi felügyelő halvány darabját. Ezért gyorsan vidéki körútra vitték az előadást, s így bekerülhetett a statisztikába: játszották kilencszer...

S bár a kolozsvári színház májusi versenyfelhívásának nem támadt jelentős visszhangja a marosvásárhelyi színház tagjai között, rövid időn belül alkalma adódott a kolozsvári közönségnek is felmérni: merre tart a romániai magyarság két legjelentősebb színháza. A vásárhelyiek kolozsvári meghívásra június 19-én megkezdtek háromnapos vendégszereplésüket, amelynek során négy darabot mutattak be. (A darabok egytől egyig ismertek voltak Kolozsváron, hiszen 1944 után valamennyi műsorra került: az *Éjjeli menedékhely* – két ízben került most a kolozsváriak elé –, az *Egy pohár víz*, a *Mélyek a gyökerek* és a *Veszélyes kanyar* alkotta műsorukat.)

Kolozsvárt megelőzően Bukarestben, Brassóban, Nagyszebenben, Temesváron, Aradon és Nagyváradon játszottak a vásárhelyiek, tehát jövetelüket messze megelőzte hírük – meglehetősen jó hírük. „Feszült várakozással tekintettünk a marosvásárhelyi Székely Színház vendégjátéka elé. Igaz-e mindaz, amit írtak és mondtak a fiatal, alig két éves Székely Színház hősies erőfeszítéseiről, helyes műsorpolitikájáról, művészi eredményeiről? Vagy arról kell majd meggyőződnünk, hogy féltéssel és szeretettel túlbecsültük ennek a fiatal kultúrintézménynek eddigi munkáját?”²⁴⁴ A kérdés valóban izgatta a közönséget és a színházbelieket egyaránt. Kétségtelenül volt bizonyos vetélkedés a két színház között, és az izgalmat nem kis mértékben tetézte az is, hogy köztudomású volt, hogy a vásárhelyieknek valamennyi kiváló művésze korábban hosszabb vagy rövidebb ideig volt már kolozsvári színész is. A feltett kérdésre a lap cikkírója megadja a választ: „A színház kolozsvári vendégjátéka után örömmel állapíthatjuk meg, hogy várakozásunkban nem ért csalódás. A Székely Színház – jóformán a maga erejéből – két év alatt annyira megizmosodott, hogy ma

²⁴² Világosság, 1948. május 31.

²⁴³ Világosság, 1948. május 23.

²⁴⁴ Utunk, 1948. június 26.

már műsorával, előadásaival, színpadi alkotásaival országos viszonylatban is a legjobb színházak közé tartozik. Nem kétséges, hogy az Állami Színházak Vezérigazgatóságát is ez a megállapítás indíthatta arra, hogy éppen a fiatal Székely Színházat hívta meg a bukaresti vendégjátékokra, mint olyan államilag támogatott színházat, amely eddigi kitartó, öntudatos művészi munkásságával a kormányzat és a főváros közönsége előtt bizonyítékát tudja adni annak, hogy kiérdemelte a teljes állami támogatást. A Székely Színház kifogástalan előadásaival bizonyított Bukarestben, s Népköztársaságunk kormánya művészi munkája elismeréseképpen az állami színházak rangjára emelte. Kolozsváron már mint a romániai magyar nemzetiség második állami színháza tartotta meg előadásait..." A kritikus dicséri a műsorválasztást, bár szóvá teszi, hogy nincs a bemutatott drámai művek között egyetlen magyar darab sem. Az előadások színvonalát kitűnőnek minősíti, s megpróbálja megfogalmazni azokat az erőnyeket, amelyek e társulat egész tevékenységét jellemzik: „A jó előadások kétségtelen, hogy a rendező és színészi alkotás közösségi teremtő erejének eredményeként tudhatók be. A rendezésben érvényesülő egészséges realista irány, az összehangolt egységes játéktípus, a színpadot betöltő optimisztikus hangulat, a szociális és politikai kérdések hangsúlya, a szép beszéd, el egészen a stílusos színpadi kiállításig mind mutatja, hogy a Székely Színház tudatosan csinálja a haladó szellemű, korszerű művészi színházat, ami aztán természetesen országos népszerűséget is biztosít.” Tompa Miklós érdemének tudja be, hogy új közönséggel és új művészi együttessel teremtette meg a Székely Színházat.

A közönség hálásnak és receptívnek bizonyult a színvonalas művészi munka iránt: „Kolozsvár közönsége a vendéglátó városhoz méltóan fogadta a marosvásárhelyi testvér színházat. A nemes verseny bírói tisztében telt házakkal, lelkesedéssel, részrehajlás nélkül tapsolt. Ismert darabokat s részben ismerős színészeket látott. De az előadásokat valahogyan mégis másnak érezte. A nyílt tapsokon túli döntést magába zárta. Egy azonban bizonyos: a Székely Színház csak növelte megérdemelt népszerűségét...”

A vendégjáték elkezdésének pillanatában a két színház igazgatója állt a függöny elé. Tompa Miklós, hogy köszöntse a kolozsvári közönséget, Szentimrei Jenő, hogy üdvözlje a Kolozsváron bemutatkozó vásárhelyieket. Az utóbbi üdvözlő beszéde távolabb mutatott a napi aktualitásnál: „Együtt és külön-külön, de mindig egymás vállvetett támogatásával kell beigazolnunk, hogy tisztában vagyunk a ránk háruló fokozott felelősséggel, mely folytonos fejlődésre kötelez a néppel szemben, amelynek a szó igaz értelmében művészei kívánunk lenni, és a nép államával szemben, mely fenntartásunkról és fejlesztésünkéről jóindulattal gondoskodik... Egymást támogatva önmagunkat támogatjuk. Egymással vetélkedve önmagunkkal vetélkedünk a közös jó ügy előbbrevitele érdekében. Csak attól óvjon minket a testvéri szeretet bölcsessége és mélysége, hogy a mindnyájunkat vezérlő magasabb szempontokat még ideig-óráig se rendeljük alá kicsinyes hiúsági vagy személyi érdekeknek. Mert a két intézmény útja egy, s a közös út azonos feladatok megoldására kötelez, kit-kit saját munkaviszonyai között, saját munkaterületén. Ha egymást erősítjük, annak népünk

látja hasznát. Ha egymást gyöngíteni próbálnók, népünkben ingatnók meg a magas rendű színjátszásba és a testvéri szolidaritás erejébe vetett hitet.”²⁴⁵

A kolozsvári lapokban részletes méltatások jelentek meg a vendégjátékról.²⁴⁶ A Világosság különösen tág teret szentelt a méltatásoknak. Lényeges megállapítás: „Az együttes rendezői: Tompa Miklós, Szabó Ernő és Delly Ferenc máris egészséges és egységes játékmódot alakítottak ki. Ez a játékmód egyszerű, közvetlen, a valósághoz ragaszkodó – korszerű játékmód. Az előadásai pátozmentesek, a színpalhasogatás teljesen ismeretlen náluk. Az egyszerű és reális játékmód elvei szerint a legapróbb részletességig kidolgozzák az előadásait. Ez a kidolgozottság és pontosság, valamennyi elemnek (díszlettől a beszédig és a mozgásig való) egybehangelése teremti meg előadásai egységét, gyors, pergő ütemét, és ezzel egybefüggő hatásosságát, ami olyan mértékben megragadta a kolozsvári közönséget is.”²⁴⁷ A vendégszereplés hosszú ideig foglalkoztatta a kolozsváriakat. A Világosság további cikkben elemzi a vendégjáték tanulságait. (Új színpadi kifejezésforma felé. Utóhang a Székely Színház vendégjátékához.)²⁴⁸ Különösen a vásárhelyieknek a kolozsváriaknál egységesebb játékmódja keltett figyelmet. Az egyszerű, közvetlen és ugyanakkor hatásos egységes játékmód terén – még ha ezt expressis verbis nem is mondják ki – előbbre jutottak a kolozsváriaknál. De a kriukus nem hallgatja el a bíráló észrevételeit sem: „Hiba lenne azt állítani, hogy a Székely Színház előadásai mentesek voltak a hibáktól. Előadásai-
ikban voltak zökkenők, játékbeli és rendezésbeli hibák. Az együttes még távol van attól, hogy teljesnek legyen nevezhető. De elindultak – sőt szépen előre is haladtak – a fejlődés útján. Éppen a színházuk iránt mindenütt egyaránt megnyilvánuló elismerés, a közönség nagyfokú vonzódása igazolja, hogy valóban megtalálták a széles néptömegek számára érthető és máris elfogadott színpadi kifejezésformát. A ma embere érzi, hogy ez az a színpadi stílus, amit megért, elfogad és kíván.”

Június 30-án zárta be kapuit a színház. A színházi mérleg elkészítése már jóval korábban elkezdődött. Jánosházy György *A kolozsvári Állami Magyar Színház négy esztendeje* című elemző cikkében²⁴⁹ az 1947/48-as évadot az előző évadokkal veti össze, külön hangsúlyozva azt a nagy utat, amelyet a színház a háború befejezése óta megtett. Az elmúlt évek tükrében ez utóbbi évad Kolozsváron is az előrelépés évadja volt: „A most befejeződő 1947/1948. évad kezdetűl alapvető változást mutatott a színház egész műsorpolitikájában. Ez a változás a két évad között végrehajtott stabilizációnak köszönhető, amely helyrebillentette az államháztartás egyensúlyát, és lehetővé tette a kormánynak, hogy jelentős összeggel támogassa az Állami Magyar Színházat, másrészt pedig a dolgozók életszintjének emelésével elérhetővé tette számukra is a színházat. Mindennek két fontos következménye mutatkozott. Egyrészt, bár egyelőre szerény keretek között, sikerült szaporítani az egy darabra eső előadások számát, ami az előadások művészi szintjének örvendetes emelkedésében

²⁴⁵ Világosság, 1948. június 23.

²⁴⁶ Igazság, 1948. június 19. és június 21.; Világosság, 1948. június 17.

²⁴⁷ Világosság, 1948. június 23.

²⁴⁸ Világosság, 1948. június 3.

²⁴⁹ Utunk, 1948. május 25.

gyümölcsözött. Másrészt több teret kapott a műsorban az irodalmi értékű komoly dráma-irodalom, s a prózai műsor kezdett egységes világnézeti értelmet és tartalmat nyerni: színházunk *elindult azon az úton*, amelyen az új közönségben túlsúlyba jutott néptömegek nevelőjévé és irányítójává válik.”

1948 nyarára a hivatalos kritikában fő ítélezési szempont, hogy a színház műsorával és egész tevékenységével mennyiben tesz eleget világnézeti elvárásoknak... A fenti kritika mögött azonban a színház drámája húzódik meg: a nyár folyamán hangtalanul tűnik el a süllyesztőben két olyan magyar színház – a szatmári és az aradi – amelyek a magas állami szervek előtt nem tudtak világnézeti érdemeket felmutatni. A kolozsvári színház azonban, mint olvashatjuk, *elindult azon az úton*...

És a kritikus így kedvező fejleményekről számolhat be: „Nagy utat tett meg a kolozsvári magyar színház a *Harapós férj*-szerű förmedvényektől az *Isten, császár, paraszt*-ig, amelyben eddigi fejlődésének legmagasabb csúcsát érte el, s amelynek színpadra vitelére az előző évadban még gondolni sem merhetett volna. Az útnak azonban nincs vége és nem is lehet... Jövőre olyan kedvező viszonyok között kezdheti meg ötödik szabad évadját a színház, amelyek beláthatatlan távlatokat nyitnak meg jövőbeni fejlődése előtt...”

Szentimrei Jenő elkészíti szokásos évad végi igazgatói jelentését.²⁵⁰ Minden korábbi jelentésnél ezúttal jobban ügyel a megfogalmazásra. Ügyel arra, hogy kellő hangsúlyt kapjon a ténymegállapítás, mely szerint „a színész mint értelmiségi dolgozó a szocializmus felé haladó demokráciában az élre került.” Az ország életében végbement „íramszerű” fejlődésből következik, hogy fáklyavívőnek kell lennie... S nem szabad megfélemlíteni az önbírálatról, mely ezúttal így hangzik: „A kolozsvári Állami Magyar Színházzal szemben is támasztott, fokozott igényeknek színházunk csak részben és fogyatékosan tudott megfelelni.” De azt Szentimrei Jenő nagyon is jól tudja, hogy ha lehetséges, meg kell védeni a színházat az esetleges támadásoktól (ilyenre a közelmúltban is bőven volt példa), s ezért így fogalmaz: „A lektorbizottság segítségével és a művészeti vezérfelügyelőség ellenőrzésével összeállított műsor mind felépítésében, mind kivitelezésében nélkülözte azt a céltudatos tervszerűséget, mely a társadalmi fejlődéssel való lépéstartást a színház művészi és ideológiai fejlődésében szemléltethetővé teszi.” Kulcsmondat ez a jelentésben. A színház lektorbizottságában ott ülnek azok a buzgó bírálók is, akik gyakran támadták a színházat a sajtóban nem eléggé vonalas műsora miatt, és szüntelenül azt tette Szentimrei utódja is a művészeti vezérfelügyelőség képviselőjében. De ezek után aligha tehetik ezt a saját felelőségük számonkérése nélkül.

Statistikai adat bőven van a jelentésben. Megtudhatjuk, hogy javult a színházi produkciók átlagos előadásszáma (a korábbi 3-ról, 5-ről 7-re), ami valóban nagy eredmény, és kicsit jelzi, hogy valamivel több idő jut egy-egy darab betanulására... A bemutatók és a felújítások száma (prózában) 23, ezek Kolozsváron és vidéken összesen 173-szor kerültek a nézők elé. Volt 16 zenés felújítás, amelyek összesen 170 alkalommal kerültek a közönség elé... Még egy újítása a beszámolónak: nem közli, hogy egy-egy új bemutatónak hány nézője volt az évad során. Az előadások számát igen, a nézőkét nem. Így nem tehető

²⁵⁰ Igazság, 1948. július 6.; Világosság, 1948. július 15.

szemrehányás azért, mert bizonyos, a színházon kívülről erőltetett darabokra miért annyi néző „tolakodott”, mint amennyi...

Az elmúlt évad tíz hónapi megfeszített munkát jelentett, számokban 257 kolozsvári előadást, és a vidéki előadásokkal együtt összesen 343 alkalommal ment fel a függöny.

Az évad nagy eredménye, hogy sikerült kiveredni a magyar operát, amelynek szervezése az évad végére a befejezéshez közeledik. Új, önálló zenés színházra van kilátás Kolozsváron. Öles cikkek hirdetik a bőkezű állam nagyvonalúságát (és mély hallgatás övezi azt, hogy az ország két peremvárosában, Aradon és Szatmáron eltűnt a magyar színház).

Egy pársoros hírben olvassuk, hogy Hobán Jenőt, „az ismert költőt és színházi kritikust” a minisztérium művészeti felügyelőnek nevezte ki a kolozsvári magyar művészeti vezérfelügyelőségre.²⁵¹ Cikkek adják a nézők tudtára, hogy állami segítséggel tatarozzák és akusztikailag megjavítják az Állami Magyar Színházat...²⁵²

És jöhet végre a jól megérdemelt pihenő...

²⁵¹ Igazság, 1948. június 25.

²⁵² Világosság, 1948. április 25. és július 23.

V. Új korszak határán

Az 1948/49-es évad

1945 késő őszen Szentimrei Jenő abban a hitben foglalta el a kolozsvári magyar színház igazgatói székét, hogy az elkövetkező években a meghirdetett népfrontos politika jegyében szélesre tárulnak a kapuk: a demokrácia jelszavát zászlajára tűző ország minden haladásért küzdő egyéne és közössége számára megteremti az alkotó munka feltételeit. Az ígéretes garanciát az, a magyarok körében is népszerűségnek örvendő dr. Petru Groza jelentette, aki 1945. március 6-án koalíciós kormány élén vonult be a hatalomba. A teljes nemzeti jogegyenlőséget ígérő és deklaráló kormányzat a Szovjetunió erőteljes támogatásával elérte, hogy az 1947-es párizsi békeszerződésekben Észak-Erdélyt illetően változatlanul elismerték Románia 1940. augusztus 30-a előtti határait.

A háborút követő években a nemzetközi tényezők előtt is kinyilvánított román fogadkozások csak részeredményeket hoztak, mégis a politikai és gazdasági élet konszolidációjának megvalósításától joggal elvárták, hogy a nemzetiségi problémák is rendeződni fognak. A feszültségek, a helyenkénti magyarellenos atrocitások és a politikai harc éleződése ellenére a magyarság többségét a bizakodó optimizmus töltötte el, aminek kétségtelenül egyik lényeges oka volt a miniszterelnök személye mellett az a tény is, hogy az 1944-ben létrejött, a magyarság érdekvédelmi és politikai szerveként fellépő Magyar Népi Szövetség a demokratikus erők szövetségeseként merészen és következetesen harcolt a romániai magyarság jogainak az érvényesítéséért. Az 1945/46-ban elért egyes eredmények – a kudarcjelenségek ellenére is bizakodásra adtak okot. Dr. Petru Groza 1947-es, majd 1948-as februári magyarországi látogatásai pedig megerősíteni látszottak azt a tényt, hogy a két szomszédos ország közeledése jól szolgálhatja a romániai nemzetiségek, köztük is elsősorban a csaknem kétmillió magyar egyenjogúsítását. A két ország közeledésének látványosságokban bővelkedő mutatványeredményei elfedték, hogy tulajdonképpen már 1947 májusától – röviddel a párizsi béke után – aggasztó tünetek teszik kétségessé egy hosszú távú, következetes, a magyarság igazi képviselőtét ellátó politika kilátásait. Vasile Lucának *A romániai magyarság útja* című programadó cikke az Igazság hasábjain²⁵³ vehemens támadást jelentett az ún. „elvtelen magyar egység” ellen. Utólag kiderült: a cikk egy olyan irányított kampány kezdete, amelynek alapvető célja meggyengíteni a Magyar Népi Szövetség addig kivívott pozícióit. Ez a folyamat szinte párhuzamos a román belpolitikai harc többi vetületeivel: a politikai életből fokozatosan kiszorítják a reakciónak vagy polgárinak bélyegzett pártokat, s a napi szóhasználatban minden korábbi felfogástól eltérően értelme-

²⁵³ Igazság, 1947, május 22.

zik a demokrácia fogalmát. Nemcsak az ún. „történelmi pártok” kerülnek először a közélet margójára, majd a sülyesztőbe, hanem meggyengülnek a Kommunista Párt tegnapi szövetségesei is: 1947-ben „átszervezik” az Ekésfrontot, a miniszterelnök tömegbázisát, s a Magyar Népi Szövetség 1947. novemberi temesvári kongresszusán hasonló szándékkal kerül a második vonalba (nem sokkal később börtönbe) az addigi elnök, Kurkó Gyárfás, és olyan személyek jutnak be a szervezet vezetőségébe, akik alkalmasnak bizonyulnak majd az MNSZ hagyományainak a felszámolására. A baloldal másik nagy pártja, a Szociáldemokrata Párt „egyesül” a Kommunista Párttal, s ez az „egyesülés” modellként szolgál majd a következő évtizedekben az egyes erők, tömörülések vagy intézmények végleges felszámolásához. A baloldal egy másik, „csendes” szövetségese, a megalkuvó polgári rétegeket képviselő Néppárt, 1949 elején jut el önfeloszlatásának bejelentéséig.

Természetesen nemcsak belpolitikai mozgásról van szó. A külpolitikai fejlemények mintegy erőteljes lökést adtak a belpolitikai fordulathoz. 1947-től egyre nagyobb mértékben kell szembenézni a nemzetközi feszültség éleződésével, a hidegháború fenyegető tényével. A nemzetközi kapcsolatokban a bizalmatlanság légköre lesz úrrá, s minden olyan kísérlet vagy tendencia, amely az európai államok közeledését segíthette volna elő, kemény, lebonthatatlan falba ütközik. 1948 januárjában Moszkvából határozott, félreérthetetlen „nem!” érkezik a sokat dédelgetett grozai (titói, dimitrovi) dunai konfederációs tervekre, s vele együtt válik illúzióvá a határok spiritualizálódásának bármiféle variációja is. Annyi idő még van, hogy 1948 februárjában Budapesten ünnepélyesen aláírják a húsz évre szóló magyar–román barátsági szerződést, de annyi már nincs, hogy a leírt paragrafusok eredeti értelmezésben valóra is váljanak. 1948 tavaszán Bukarestben még megjelenhetett a román–magyar közeledést szorgalmazó román folyóirat első száma, amelybe éppen a miniszterelnök írt előszót, arra azonban nincs idő, hogy az évi négyszeri megjelenésre tervezett sajtóorgánium második száma is elhagyja a nyomdát. Még 1948-ban kiátkozzák Titót, a következő évben hirtelen meghal Dimitrov, s bár Groza megőrzi posztját – úgy tesz, mintha semmire sem emlékezne. 1948. június 11-én bekövetkezik Romániában az államosítás, ami a színházakat sem kerüli ki. Romániában összesen 18 állami színház marad: ebből 7 nemzetiségi. Iași-ban és Bukarestben egy-egy zsidó állami színház működik, s a már állami kolozsvári magyar színház mellé állami színház lesz a marosvásárhelyi Székely Színház, a nagyváradi magyar és a sepsiszentgyörgyi, állami továbbá az alakulóban lévő kolozsvári magyar opera. S közben, az előző színházi évad végén végképpen eltűnik két magyar nyelvű társulat: a sokat szidott aradi és a szatmári. (Ez utóbbi kétségbeesett kísérletet tett, hogy prózai társulattá váljon, de hiába.)

Talán nem éréktelen egy pillantást vetni arra, hogy az államosítás lázában miképpen szüntetnek meg két magyar nyelvű színházat. Nem tanulság nélkül való.

Első ízben néhány sorban a Világosság tudósított²⁵⁴ arról, hogy átszervezik Nyugat-Erdély színházait, ami közvetlenül négy várost érint: Szatmárt, Nagyváradot, Aradot, Temesvárt. A művészeti és tájékoztatási minisztérium megállapította, hogy az említett térségben „sok nehézséggel és hibával terhes” a színházi élet, ezért az új évadra „az egész nyugat-er-

²⁵⁴ Világosság, 1948. augusztus 19.

délyi táj igényeit jó értelemben kielégítő román és magyar szubvencionált állami színház megszervezését” határozta el. Két új központ lesz az eddigiek helyett: román prózai színház működik tovább Aradon, s e társulat látja majd el Nagyvárad, Szatmár ekkor még mindég gyér román közönségét. A magyar színház központja Nagyvárad lesz (ahol különben eddig is volt magyar színház) s ennek a színháznak lesz a feladata ellátni Aradot, Szatmárt, Temesvárt is. Tehát: az aradi és a szatmári társulat megszűnt. A Romániai Magyar Szó ezt ilyen egyszerűen kommentálta, legalábbis Aradot illetőleg: „Megírtuk, hogy az aradi színház kérdése megoldást nyert.”²⁵⁵ A „megoldás” oka: „a társulat kizárólag korszerűtlen, idejétmúlt operetteket adott elő.” S hogy a fejleménynek törvényes látszatot adjanak, a végső döntés előtt egy bizottság (Ion Aurel Maican, a színházak vezérigazgatója, Radu Miron és Hobán Jenő színházi felügyelők, és Tompa Miklós a Székely Színházról) levizsgálta a művészeti minisztérium megbízásából a színészeket. A vizsga a zsűri szerint igazolta a minisztérium gyanúját. A döntés visszhangját így kommentálta a bukaresti magyar lap: „A hír jogos örömet váltott ki mindazokból, akik úsztában vannak a színház nevelő szerepével, akik tudják, hogy a görögök óta a színház a társadalmi önbírálat nagyszerű eszköze volt, vagy azzá kellett volna válnia. A magyar színpadainkról tehát végre valahára eltűnik az operett, ez a zagyva színpadi műfaj...” A lelkesedő újságíró viszont elfelejt kitérni a szatmári színház helyzetére, ahol azért nem éppen az volt a helyzet, mint Aradon, és mégis...

A zsűri mégsem dolgozott hiába, mert vizsgáztatásuk nyomán jön létre végül is az Arad központú román, és a Nagyvárad központú magyar társulat. „Az új színházak együttesének a zömét a válogató vizsgákon művészethetség, szakmai felkészültség, hivatástudat és hivatásértés tekintetében egyaránt jónak minősült színészek képezik majd, a két intézmény szükségletei és a keret adta lehetőségek szerint.”

Hogy mennyire megalapozott volt a két magyar színház megszüntetése, szolgáljon igazolásul két adalék: 1950-ben egy Szatmárról érkezett panaszos munkáslevél²⁵⁶ teszi szóvá az Igazságban, hogy a városba ritkán téved be magyar társulat: „Szatmár dolgozóinak hiányzik a színházi kultúra.” Az ekkor ötvenezer, túlnyomórészt magyarokból álló város lakók hiányolják az állandó színházat. (Ők szerencsés véletlen folytán 1956-ban újra állandó magyar színházhoz is jutnak.) Aradon viszont nincs feltámadás, jóllehet Jávor Pál, Medgyaszai Vilma és Rajnay Gábor városa ugyanúgy igényli, mint Szatmár. 1957 decemberében egy kritikus nem gyáva kimondani a közóhajt: „Aradon elodázhatatlan követelmény egy magyar színtársulat megalakulása...”²⁵⁷ – Ez az óhaj azonban már nem talál meghallgatásra, holott időközben Nagyváradnak is visszaadták a román társulatot!

Nemcsak az államosítás borzolta fel a színházi vizeket 1948 derekán. Hátra volt még egy kemény próbatétel, a budapesti Nemzeti Színház romániai (bukaresti, marosvásárhelyi és kolozsvári) vendégszereplése. Szeptember 11-én érkezett meg a Major Tamás vezette társulat Bukarestbe. A színészek fogadásán még nem érezni, hogy már nem ugyanaz a

²⁵⁵ Romániai Magyar Szó, 1948. augusztus 26. „Nekrológ az operettől”.

²⁵⁶ Igazság, 1950. január 15.

²⁵⁷ Igaz Szó, 1957. december, 1066. l.

hangulat, mint amikor e vendégszereplés ötlete felmerült. Akkor még a művészkapcsolatok kiépítésén volt a hangsúly, most viszont Zaharia Stancunak, a bukaresti Nemzeti Színház igazgatójának szavaiból ítélve „a közös ideológiai arcvonalt” kapott kiemelkedő hangsúlyt, amely a hanyatló polgári kultúra bomlasztó hagyományai ellen folyik a magas fokú népi művészet kifejllesztéséért...²⁵⁸

A budapesti Nemzeti Színház három produkcióját vitte Bukarestbe: a *Tartuffe*-öt, az *Orosz kérdést* és Déry Tibor *Tükör* című színművét. A művészek ugyanakkor vállalkoztak arra, hogy egy önálló, Csokonai, Petőfi, Ady, József Attila, Majakovszkij verseit bemutató előadást is tartsanak.

Megfelelt-e a vendéjáték a felfokozott előzetes várakozásoknak? Amennyiben a kérdésre a korabeli sajtó reagálásai nyomán keressük a választ, a válasz az lehet, hogy *részben*. A két első színmű szinkrontolmács nélkül is, a magyar nyelv ismerete híján is jól követhető, hiszen mindkét darab eléggé ismert a színházba járó román közönség előtt. Déry Tibor színműve már nehezebb dió, hiszen ez a dráma külföldön teljesen ismeretlen volt, s a nyelvi nehézségek miatt egy budapesti törvényszéki bírónak és családjának a sorsa a második világháború küszöbén aligha keltette fel az érdeklődést. S bár viszonylag sok cikk jelent meg a vendégszereplésről, kimondhatjuk, hogy az e cikkekben mérhető siker nagyon is mérsékelt, annak ellenére, hogy a társulatot köszöntő szövegekben nem volt hiány. Robotos Imre csaknem egy egész lapoldalt szán a vendégszereplés értékelésének (Jegyzetek a budapesti Nemzeti Színház vendéjátékához). Kiemelkedő eseménynek a *Tartuffe* előadását tartja, nemcsak azért, mert – a cikkíró szavaival élve – a címszereplő Major Tamás „ebben a szerepben a színjátszás csúcsein járt”, hanem azért is mert M. T. (aki egyben a darab rendezője is volt) „a képmutatás klerikális vonatkozásait domborította ki – nagyon helyesen.” S így Molière mindjárt a napi politikai harc szekerébe fogható: „ez a klerikális álnokság időszzerű intelmeket kínál a magyarság jelenlegi társadalmi problémái között...” Szó esik továbbá a mesterségbeli elmélyülés szép példájáról, a rendezés árnyalati finomságairól, a kiművelt színjátszásról, „amelyben már jelentős elemei vannak a kollektív színjátszásnak...” Mindezt a *Tartuffe* kapcsán...

„A tanulságok természetesen nem szorítkoznak kizárólag pozitív eredményekre...” – szögezi le figyelmeztetőül a cikkíró. (Különb is érthető, ha a bukaresti magyar újságíró nem esik hanyatt egy budapesti színház teljesítménye előtt... A *genius loci*...) De itt azonban nemcsak erről van szó... Bukarest az 1944-es döntő fordulat óta mindig kicsit Budapest előtt járt az új nyomás kiépítésében, s ez, úgy látszik, a színházi életre is érvényes. Különb is Szimonov *Orosz kérdés*-e már hamarabb beépült a román színházi kultúrába, mint a magyarba: „Már a második előadásnál, Szimonov Orosz kérdésének bemutatásánál jelentkezniük kellett az elvi fenntartásoknak...” S mindjárt ott moccan az alkalmi kritikusban a bukaresti és a budapesti Orosz kérdés összehasonlításának kényszere. „A kérdésnek ez a felvetése nem szolgált a budapesti Nemzeti Színház előadásának előnyére. A rendezés és így az előadás is eltért Szimonov szellemétől, lefokozta a darab hangsúlyozott ideológiai tartalmát, tompította politikumát, s ezzel elszegényítette művészileg is...” – Ne menjünk be

²⁵⁸ Romániai Magyar Szó, 1948. szeptember 12., 13., 15. és 19.

a részletekbe, a konklúzió így is világos, politikailag sok tanulnivalójuk van a még oly neves budapesti színészeknek is... És ezt csak még inkább aláhúzza a Déry-darab fogadtatása: „Az a meggyőződésünk, hogy ezzel nem tett a budapesti Nemzeti Színház jó szolgálatot.” A *Tükör* bemutatása semmiképpen sem volt jó útmutató, lehetett volna szerencsésebb a darabválasztás. Előadhatták volna például Gergely Sándor *Vitézek és hősök* című darabját, amelyről így ír a kritikus: „Nem ismerjük ezt a darabot, csak tartalmi kivonatát, de az az érzésünk, hogy az ideológiai front mai állásában sokkal inkább tisztázó erejű, mint a *Tükör*, amely nem rendelkezik ilyen elemekkel...” S azt hiszem, hogy a budapestiek bukaresti vendég szereplésének hivatalos visszhangját csak úgy ítéldhetjük meg, ha ide iktatjuk a már idézett cikk messze mutató összegzését: „A magyar művészeknek bukaresti látogatása a színjátszáson, a rendezésen, szakmai kérdéseken túl, ideológiai kérdéseket is felvetett. Nem lehet ezt egymástól elválasztani. A vendégjáték művészi, politikai és ideológiai tapasztalatai még nem kristályosodtak ki. De máris világos: a kultúrpolitika nem járhat külön utakon. A demokratikus és antidemokratikus tábor közötti világharc és ennek hazai összefüggései megjelölik az ideológiai arcvonal helyét is ebben a küzdelemben. Nem lehet szakadás az osztályharc egyre élesedő szakaszában a politika és kultúrpolitika között. Nem lehet következetesnek lenni az osztályellenség felé gazdasági és politikai téren, s liberálisnak lenni az ideológia területén. S nem lehet a következetlenség vagy baráti engedmények útján haladni a demokratikus táboron belüli hibákkal és hiányosságokkal szemben. Mindez sokkal világosabb, mintsem magyarázatokra volna szükség. A budapesti vendégek látogatása felvetett ilyen szempontokat...” S mint a Romániai Magyar Szó akkori felelős szerkesztője burkoltan az olvasók tudomására is hozza, hogy a magyarországi vendégek közül voltak olyanok, akik türelmetlenül fogadták a vendéglátók részéről kinyilvánított, elvi engedmények nélküli harc mércéjét... És ez annál is kellemetlenebb, mert „akadtak közöttünk olyanok, akik hajlamosak voltak...” stb. Talán csak nem azt akarta sejtetni a szerző, hogy a vendégek netán valamiféle ellenséges vagy kártékony árut csempészték be? Ez után szinte hatástalan a cikk befejezése, amely „nagyértékű látogatást” summáz, amelynek sűrűbben kell ismétlődnie... Nos, ez az elvi cikk éppen nem ezt segítette elő. Nem tudhatjuk, hogy ezt az ideológiai kioktatást miképpen vették a vendégek; a marosvásárhelyi²⁵⁹ és a kolozsvári²⁶⁰ vendégjátékuk már kisebb hullámokat kavart. A Világosság hasábjain a városba várt művészeket Szentimrei Jenő kis, hangulatos cikkben köszönti. „Örömmel és meghatottan üdvözljük a kitűnő vendéggyűttest Kolozsvár falai között. Rég várt pillanat ez számunkra, kik sajtóból, rádióból, hírlapi közlésekből jól ismerjük és nagyra értékeljük azt a harcos úttörő munkát, melyet a magyar főváros Nemzeti Színháza végez saját munkaterületén a népi erők megújodása és a demokratikus Magyar Köztársaság megszilárdítása érdekében. Ebben a munkában előttünk is követésre méltó példaként jártak... Köszönjük, hogy eljöttek közénk. Nemcsak azért, hogy személy szerint közelebből is megismerjük őket. Nemcsak azért, hogy előadásaikon szemléltető oktatást kapjunk a színjátszó művészet magas iskolájából, melynek hatásai – túl a művészet nyújtotta gyönyörködésen (s mintha itt hirtelen

²⁵⁹ A budapesti Nemzeti Színház Marosvásárhelyen szeptember 15-én, 16-án és 17-én vendég szerepelt.

²⁶⁰ Kolozsváron szeptember 19-én, 20-án és 21-én.

logikai bukfenc következne): politikai szempontból is felbecsülhetetlenek. Köszönjük, hogy ezzel a vendégszerepléssel eddigi eredményeinket kiszélesítve vállalt misszióinkban segítőtársaként mellénk álltak, hogy a két együttélő nép és a két szomszédos ország közötti baráti kapcsolatok elmélyítéséhez a budapesti Nemzeti Színház nagy tekintélyével és művészi felkészültségével minél eredményesebben hozzájárulnak...”²⁶¹

Az előadások mellett itt is sor kerül a román és magyar művészek baráti találkozójára, ahol többnyire a két ország színházi életének problémái, a közös műhelygondok kerülnek terítékre. Major Tamás összegzi e vendégszereplés tapasztalatait, s bizonyára a kritikus észrevételekre is célzott, amikor nyomatékkal kijelentette: „A lényeg az: sikerült-e útunk a két szempontból, amely célunk volt. Az első szempont az volt, hogy bebizonyítsuk, hogy a népi demokrácia országaiban megszűntek a régi ellentétek, s hogy közös ellenség ellen harcolunk. A második annak tisztázása, hogyan váljék a művészetből harcos fegyver e küzdelemben, s mit tanulhatunk egymástól. Ami az első illeti, az eredmény igen pozitív. Ezt bizonyítja az a szeretet, mely fogadott s körülvelt. A másodikkal kapcsolatban, már a Bukarestben, hasonló megbeszélésen elhangzott kérdések is megmutatták, hogy problémáink közösek. Ilyen probléma: az új közönség és az új játéktípus...” S hogy senkinek se legyenek kétségei a Robotos-cikk kérdőjelei után, hogy milyen úton van a magyarországi színjátszás – Major egy kérdésre többek között a következőket jelentette ki: „A világtól lemaradt ember nem lehet művész. Ez válasz arra a kérdésre, hogy a színész távol tarthatja-e magát a munkásmozgalomtól. A közvetlen kapcsolatokon túlmenően szemináriumunk van, tanulunk, hetenként párnapokat tartunk. De minden darabban vannak mondatok, amelyek szükségessé teszik az állásfoglalást. A színésznek csak javára válik, ha a leghaladóbb mozgalomtól, a munkásmozgalomtól indulhat el...”²⁶²

Azok, akik az ideológiai tisztaság felett örködték, úgy látszik, nem akarták, hogy Majoré legyen az utolsó szó. A budapesti színészek már hazaértek, amikor a Romániai Magyar Szó hasábjain külön oldalon tértek ki a vendégszereplésnek egy korábban nem kellőképpen méltatott mozzanatára. A háromrészes cikk, „Déry Tibor bukaresti előadásának margójára”, szerzője Sóni Pál, aki az ideológiai tisztaság nevében kéri ki magának a Bukarestben megtartott szavaloestnek Déry Tibor által előadott bevezetőjét.²⁶³ Ezúttal nem mint színpadi szerző (a vendégszereplés során bemutatott Tükör szerzője) kerül a vádlottak padjára, hanem mint olyan ideológus, aki „tudva vagy tudatlan nézeteiben a dekadens művészetfelfogás hadállásait védi”. (A bevezető arról szólt, hogy optimista vagy pesszimista-e az irodalom, a Déry által elmondottak kapcsolódtak Lukács Györggyel ez időben folytatott vitájához.) Sóni Pál vélt ideológiai tévedhetetlenségének hitében a Scinteia egy fontosnak minősített vezércikkére támaszkodik („Több elvszerűséget a művészet és irodalom kérdéseinek tárgyalásában”), s e cikk segíti „felismerni” Déryt, mint aki „a reakciós korszakból visszamaradt ellenzéki magatartást sokszor nem képes levetni”, s mint ilyen nem

²⁶¹ Világosság, 1948. szeptember 19.

²⁶² Világosság, 1948. szeptember 24.

²⁶³ Romániai Magyar Szó, 1948. szeptember 26. Déry Tibor bukaresti tartózkodása alkalmából a rádióban is tartott előadást az író feladatáról. L. Világosság, 1948. szeptember 17.]

véletlen, hogy a reakciós ideológia maradványainak befolyása alá került. Sóni Déryt – és személyén túlmenően az egész romániai magyar értelmiséget – a Scinteia-idézzettel figyelmezteti: „Nekünk olyan művészetet kell megteremtünk, amely a munkásosztály felfogása és érdeke szempontjából nézi a valóságot, és amely harcol ezért a felfogásért és ezért az érdekért...”

A színház körüli harcokban kényes szerep jutott az igazgatónak, aki tapasztalhatta, hogy meghirdetett programját aligha tudja az eredeti elképzelések szerint megvalósítani. Már az előző évadban egyre türelmetlenebb támadások érték a kolozsvári magyar színházat, azt követelve, hogy az intézmény álljon mielőbb és teljes súlyával a napi politika szolgálatába. Példaképként a szovjet színházakat lobogtatták meg: a kizárólagos példaképek a szovjet színházak lehetnek. Különben a román színházak kötelező példaképei is egyre inkább a szovjet színházak lettek. De milyenek is a szovjet színházak? A nagyközönség jóformán semmit sem tudott róluk, ami viszont elérhető volt mindenki számára: a nap mint nap bemutatott szovjet filmek tömege.

Szentimrei Jenő idejében felismerte annak szükségességét, hogy nem elég példaként emlegetni a szovjet színházi gyakorlatot, hanem azt meg kell ismertetni a közönséggel. Ezért még az előző színi évad végén cikket közölt *A színházi rendezés útjai* címmel.²⁶⁴ E cikk keretében ismertette azokat a friss budapesti színházi kiadványokat, amelyek segíthetnek mindenkinek a tájékozódásban. Különösen használhatónak ítélte Szentimrei N. Petrov: *A színházi rendezés útjai* című, a Színháztudományi Intézet kiadásában megjelent tanulmányát. A szerző az 1898. október 28-án megnyílt moszkvai Művész Színház tapasztalataiból indul ki (mint ismeretes, e színház két vezetője Sztaniszlávskij és Nemirovics Dancsenko), s e forrásból merítve eljut a szerző az 1932. április 23-án kelt párthatározatig, amely a szocialista realizmust jelölte meg a szovjet művészet fejlődésének a fő útvonalaúl. Mit is jelent voltaképpen az új idők rendezőművészete? Minek a hordozója az újkor színésze, a szabad művész? Milyen legyen ezek kölcsönös viszonya? Miben áll a színházi munkafolyamatok újszerűsége, melyek ebből a kölcsönös viszonyból fakadnak? Ezekre a kérdésekre keres választ a szovjet szerző. Szentimrei ismertető cikke vitát vált ki, és néhány hozzászólás próbálja a mai szocialista színjátszás központi problémáit közelebb hozni.

Jánosházy György *Színház, színész, rendező* című hozzászólásában számos figyelemre méltó észrevételt tesz. Irigylésre méltó, hogy Moszkvában Petrov szerint egy-egy bemutatót 74 sőt ennél több próba előz meg, azonban hasonló csak ott, vagy más világvárosban lehetséges. „Százezer, vagy ennél is kevesebb lakossal rendelkező erdélyi színházi városainkban erről még álmodoznunk is nevetséges volna. Mégis, színházainknak meg kell találniuk a lehetőséget az egy-egy darabra eső előadások számának szaporítására, nemcsak azért, mert így a következő darab előkészítésének ideje is megnyúlik, s lehetővé válik a darab gondosabb és alaposabb világnézeti és művészeti kidolgozása, hanem azért is, mert egy darab ötszöri, hatszori előadása elkedvetleníti a színészt, aki elveszti munkájának értelmébe vetett hitét, fáradságának és néha töprengésének boldog jutalmát, s elfásul: lehangelja a közönséget...” De a meditációnak mégsem ez a legfontosabb része: a szerző

²⁶⁴ Utunk, 1948. május 25.

részletesen fejtegeti a szovjet színész és az erdélyi magyar színész közötti különbségeket, s mivel a kétfajta színészt évtizedek eltérő tapasztalatai választják el egymástól, aligha várható, hogy az erdélyi magyar színházak gyorsan, közbeeső szakaszok nélkül a meghirdetett szocialista realizmus világnézeti színházaivá válhatnak. „A legfontosabb és legsürgetőbb feladat tehát színészeink – és rajtuk keresztül a közönség – fokozatos megnevelése, annak érdekében, hogy a szocialista realizmus színháza megvalósulhasson. Ennek a nevelésnek – nevezhetjük átnevelésnek is – fokozatosnak és folyamatosnak kell lennie, más-
képpen sem a színész, sem a közönség irányában nem is lehet valóban eredményes. A szocialista realizmus színháza nem valósulhat meg egyik napról a másikra, amint a Szovjetunióban sem történt így, azonban éppen a szovjet tapasztalatok felhasználásával meggyorsíthatjuk e fejlődés ütemét, és minden nappal közelebb juthatunk hozzá...”²⁶⁵

A fokozatosságra való figyelmeztetés, sajnos, pusztába kiáltott szó marad. A vita egy másik résztvevője *Kollektív színjátszást!* című cikkében²⁶⁶ olyan vulgáris színházeszményt rajzol fel, amelynek nincsenek meg a szükséges feltételei. A következő hozzászóló (M. J. = azaz Méliusz József) ezúttal is azzal tűnik ki, hogy harcosságban túl akar tenni elődein, és a realitásokkal nem számoló érveihez Zsdánov műveiből emel ki idézeteket: „A színpadi irodalom – írja Zsdánov – fontos szerepet tölt be a munkástömegek nevelésében, ha a szovjet állam rendjének éltető alapjára támaszkodva a szovjet állam cselekvő propagandistájává válik...” Mélységesen elégedetlen mindazzal, amit a színház eddig nyújtott. Bevallja nyíltan, hogy színházaink elmaradtak az ország politikai fejlődése mögött, de „annyit mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy vége szakadt az ösztönös, próbálkozó, jobbra-balra kacsingató, kifogásokban kibúvót kereső színházcsinálásnak. Itt építeni kell! Az építés pedig tervet, határozottságot, eszmei tisztaságot követel.” Azt ugyan joggal állapítja meg, hogy a színházainknál a dramaturgia nincs megoldva, s feltétlenül változást kell ezen a téren elérni, de vajon elfogadható-e az a látélet, amelyet az előző évről nyújtott? „Színházainknak a tavalyi idényben elkövetett baklövésai elsősorban műsorozásukban (?) mutatkoztak meg, műfaji tévedéseikben, a bomló burzsoázia ízléséhez való igazodásban. A kolozsvári Állami Magyar Színház és a marosvásárhelyi Székely Színház prózai műsorát súlyosabb kisiklásoktól az előbbi színház lektorbizottsága és a Színházak Vezérigazgatóságának iránymutatását alkalmazó szerv akadályozta meg, bár a hibák elkövetésében a Színházak Vezérigazgatóságának magyar szerve teljes mértékben osztozik az igazgatókkal.” A két színházat kivéve a többi erdélyi színház igazgatói „egyszerűen képtelenek voltak rá, hogy tudomásul vegyék vagy egyáltalán megértsék: mi valójában a változó körülmények között támadt követelések lényege.” S mi a cikk végkonklúziója? „Új embereket színházainkba, a számukra új mesterséghez!”²⁶⁷

A zsdánovizmus „szellemi bagázsa” akkor ér el Kolozsvárra, a magyar színházhoz, amikor a névadó halott. Augusztus 31-én meghalt Zsdánov, a szovjet szellemi élet egyik kiemelkedő béklyóba kötője, de szelleme teljesen rátelepedett a romániai kulturális életre,

²⁶⁵ Utunk, 1948. június 26.

²⁶⁶ Utunk, 1948. július 24. Metz István cikke.

²⁶⁷ Utunk, 1948. szeptember 18.

és ebből a magyar színházak sem lehettek kivételek. Mit jelentett ez a műsorpolitikában? Teljes fordulatot a szovjet drámairodalom felé, és a magyarok közül is tárt ajtók csak a Moszkvából hazatért írók műveit köszöntük. Hágy Gyula darabja megérdemelten volt siker, és marad továbbra is, de a kapuban már feltartóztatatlanul ott van Gergely Sándor *Vitézek és hősök* című drámájával. A negyedik évét kezdő igazgató egyre szorongatottabb helyzetben van. Most már felgyorsult ütemben távolodik attól, amit maga is meghirdetett. Árgus szemek kísérik nyomon, hogy Szentimrei Jenő, a gyanúsán sokáig pozícióban maradó igazgató miképpen váltja valóra, építi be a kívülről egyre sürgetőbben érkező észrevételeket. Figyelemre méltó cikk az Igazságban: „*Kollektív rendezés az Állami Magyar Színházban*”²⁶⁸ – A színház munkamódszere igen érdekes újítást hoz az idei évadban. Ez az együttes rendezési mód, melyet Erdélyben magyar színpadon ez évben gyakorolnak először. E módszerrel dolgoztak nagy sikerrel Sztaniszlávskijék, Budapesten Hont Ferenc társulata a Madách Színházban, és újabban a bukaresti színházak. A kollektívizmus szelleme, az új munkalendület hozta magával a színház világába természetes folyamatként az új rendezési módszert, melyet Kolozsváron is követ színházunk.”

A cikkíró részletesen elmagyarázza az olvasónak, hogy miben áll az új módszer lényege: „A rendező kollektíva tagjai a színház hivatásos rendezői mellett azok a színészek, akik rendezéssel is foglalkoznak, a rendezőgyakornokok, valamint a díszlet- és kosztümtervező. A módszer lényege, hogy a kollektíva együttesen megbeszéli, hogy az előadásra kerülő darabokból mit kell a rendezőnek kihozni, mit kell az egyes jellemek kidomborításánál hangsúlyozni s általában hogyan kell a feladatot elvégezni, hogy a darab művészi és ideológiai értékeiből semmi el ne sikkadjon, hanem ellenkezőleg, százszázalékosan kifejeződjen. A megbeszélésekbe bekapcsolódnak az egyes darabok főszereplői, sőt a színházi kritikusok is. A sajtót ugyanis a jövőben szervesen bevonják a színház munkájába és pedig úgy, hogy nemcsak a főpróbára hívják el a kritikusokat, hanem egyes fontosabb próbákra is, hogy az újságíró, a kívülről álló közönség szemével látva, megtehesse észrevételeit...” Új fejleményként adják tudtára az olvasónak, hogy az új évadban legkevesebb 20 vagy legfőljebb 30 próba után mutatják be a darabokat...

Szentimrei Jenő viszont sokkal óvatosabb az új kollektív módszert illetően. Két héttel később egy másik újságíró kérdésére így válaszol: „Bukarestben már történtek próbálkozások. Az indítéka az a tény, hogy a színjátszás kollektív mesterség, és ha a rendezés is közösségi munka eredménye lesz, ez csak hasznára lehet az előadásnak. Természetesen még csak próbálkozunk, az eredményt csak előadás után látjuk meg.”²⁶⁹ Tehát létrehozták a rendezőkollektívát, amely megalakulása után két részre oszlott, mert párhuzamosan próbálták Gorkij *Jegor Bulicsov* és Kanin, amerikai szerző *Ócskavas nagyban* című darabját. (A népopera együttese Eisikovits Miksa igazgató irányításával készül az évadkezdésre. A próbateremben Bánk bán Melindájának szerepét Sallay Margit próbálja, Trenka Éva Schenk Csodadoktorának egyik szerepét énekli, az énekkar pedig a Hány Jánost tanulja.)

A kolozsvári színház valóban az érdeklődés – a sajtó érdeklődésének homlokterébe

²⁶⁸ Világosság, 1948. szeptember 15.

²⁶⁹ Romániai Magyar Szó, 1948. szeptember 30.

kerül. Hetenként újabb és újabb cikkek jelennek meg az évadnyitás előkészületeiről.²⁷⁰ Új tagként szerződött a társulathoz Nagyváradról Halász Géza és Sarlay Imre, Szatmárról visszatért Koós Zsófia, Aradról Loy Sári, a főiskoláról pedig Orosz Lujza jött, Sepsiszentgyörgyről Kiss László és Bartha Gábor. Szentimrei Jenő tájékoztat a munkaverseny már most mutatkozó jótékony eredményeiről. Ezek között említi a művészek ideológiai önképzése terén mutatkozó fejlődést, ami egyebek között „a faliújság változatosságában is tükröződik.” Egy újabb cikk: *Két nappal a kapunyitás előtt az Állami Magyar Színházban.*²⁷¹ A lázas készülődés képe. Perényi János színész, az üzemi bizottság elnöke, éppen a faliújság cikkeit cseréli: „Ő a »főszerkesztője«, most az új számot állítja össze. Mutatja a leszedett cikkeket. Szentimrei Jenő igazgató bírálata az üzemi látogatások műsoráról, a színházi verseny szabályzata, három öreg színész cikke a besorolásról, bírálat arról, hogy ellanyhult a kollektív rendezés üteme, sportrovat, könyvismertetés és sok más. El sem képzelhető az, hogy mi minden fér rá egy ilyen faliújságra, ha ügyesen szerkesztik.” A színpad új padlót kapott a régi, rozzant helyébe. Itt alapos átalakítással próbálják javítani az akusztikát. A prózai előadásokon befedik a zenekar helyét, és magát az egész épületet is kifestették, rendbehozták. A műhelyben új előfüggöny készül. Szakács György díszlettervező és Szopos Klára ruhatervező gondoskodik az új előadások díszleteiről, jelmezeiről.

A Művészeti Tanács utasításának megfelelően csak április elsejéig dolgozták ki a műsortervet, de máris „nyilvánvaló, hogy az új évad műsora minden tekintetben – mind ideológiai, mind irodalmi-művészeti szempontból – jelentékeny fejlődést képvisel az elmúlt év műsorához képest” – így az Igazság október 10-i száma. Végre elkövetkezett az évadnyitó előadás, amely ezúttal nem premier, hanem részben új betanulás, néhány új szereplővel. Felújítás volt: Háty Gyula *Isten, császár, paraszt* című drámája. Szentimrei a műsorfüzetben bejelenti: „A színház a nép színháza kíván lenni.” A népopera zenekara eljátszotta a Köztársaság Himnuszát, majd az igazgató vázolta a színház új feladatait. Az *Isten, császár, paraszt* előadása „némileg elmaradt a mű múlt évadbeli pompás megjelenítése mögött... de éppen mert kezdésről van szó, az egész évadra kötelező jelképek érezzük azt, hogy a színház az új időnyt a múlt évadi munka legjobb eredményével kezdi el, mintegy megszabva magának a szintet, mely fölé nevelni kívánja az idei teljesítményeit.”²⁷²

Az *Isten, császár, paraszt*-ot évadkezdő előadásként méltányolja a kritika, a közönség viszont meglehetősen mérsékelt érdeklődést tanúsít. Ennek az lehet a magyarázata, hogy 1945 óta mindig igazi premierekkel kezdődött az új évad, most pedig felújítással. Tehát az igazi szellemi izgalom várat magára.

Időközben Titó a kiátkozás és a megbélyegzés sorsára jutott, és az esemény kapcsán figyelemre méltó cikk jelent meg a nacionalista-burzsoá eltévelyedések művészeti kihatásairól. „A művészet feladata a nacionalizmus elleni harcban” címmel jelent meg ideológiai

²⁷⁰ Igazság, 1948. október 4. és 10.; Világosság, 1948. október 10.

²⁷¹ Világosság, 1948. október 15.

²⁷² Világosság, 1948. október 17. A Világosság október 20-i száma pedig teljes terjedelemben közli Szentimrei Jenő és Eisikovits Miksa cikkei, amelyek eredetileg a színház műsorfüzetében jelentek meg az új évad megnyitásának alkalmából.

kampánycikk a román nyelvű *Flacara* című lapban, amelyet kivonatosan a magyar nyelvű sajtó is közölt.²⁷³ „Íróink és művészeink nagy része nincs eléggé áthatva a nacionalizmus elleni harc kötelességének a tudatától” – s a tényből adódóan számtalan feladatot sürgősen meg kell oldani: „Művészi téren le kell mondanunk a régi formák és felfogások megőrzéséről és felhasználásáról, mert ha ezt nem tennénk meg most, mikor a munkásosztály a tőkés rendszer minden formájának és megnyilvánulásának felszámolásáért harcol, akkor eltávolodnánk az osztályharcától, hogy aztán útját álljuk, sőt el is áruljuk azt...”

Az új helyzetre leggyorsabban a Székely Színház reagál, mert olyan darab bemutatását készítette elő, amelyről eddig esett már szó: Gergely Sándor: *Vitézek és hősök* című drámájáról van szó. Mint többször is megírta a sajtó: Déry drámai műveiben nincsenek igazi kommunista hősök, Háy Gyula ugyan nagyszerű drámát írt, de cselekménye nehezen adaptálható, hiszen a történelmi múltban játszódik, viszont Gergely Sándor darabjában már felvonul a fasizmus egész gárdája, s Eszterág Pál személyében megjelenik a kommunista hős alakja, aki életét áldozza a nép ügyéért... Most éppen az osztályharc éleződésének történelmi pillanatában kapóra jött a színházaknak ez a dráma, s nem a színmű egyetemes értékei, hanem a pillanat parancsoló követelménye olyan gyors és fergeteges karriert biztosított számára, amelyre sem korábban, sem később nem volt példa a magyar drámairodalomban. 1948 őszén a darabot lefordítatja a kolozsvári Román Nemzeti Színház²⁷⁴ (Raul Sorban fordítót sürgősen Bukarestbe kéri is, ahol szintén színpadra kerül,²⁷⁵ s a román színházi szakemberek csaknem büszkén teszik szavá, hogy a darabot a Szovjetunióban 600 (?) színház játszotta óriási sikerrel. Így nem csoda, hogy a pillanatnyilag meglévő 4 magyar prózatársulattól 3-ban csaknem egyidőben mutatták be, de később a dráma eljut Sepsiszentgyörgyre is. Gergely Sándort játszani 1948 őszén a lehető legjobb pont a hivatalosság szemében.

Az új színiévad megkezdése alkalmából *Új évad – új színház* címmel vezércikket írt Méliusz József az *Utunkba*.²⁷⁶ A cikk kétségtelenül jelzi az időközben bekövetkezett változásokat: „A tavalyi évad a világnézeti tapogatózás jegyében folyt...” De: „A színház végleg tisztázott feladata: a nép ügyének szolgálata, részvétel az osztályharcban, az alakuló s növekvő szocializmus emberiségének tágitásában és ápolásában...” Említetlen marad, hogy két nemzetiségi színházunk időközben eltűnt, helyette a cikkíró így hidalja át az úrt: „Az állam a nemzeti jogegyenlőség elveihez híven három állami magyar prózai színház, egy székelyföldi vándornépszínház és egy népi opera fenntartásával teszi lehetővé, hogy az erdélyi magyar színházak művészetükkel szolgálhassák magas emberi és társadalmi céljukat...” Itt manipulatív a fogalmazás, de az talán érthető, ha a magyar művészeti vezérfelügyelő nem akarja magára vállalni két megszüntetett magyar színház ódiáját; ugyanakkor, Vasile Lucának a tizenegy nappal korábban a Tartós békéért, népi demokráciáért című

²⁷³ Fáklya (Nagyvárad), 1948. október 18.

²⁷⁴ Világosság, 1948. október 23.

²⁷⁵ A bukaresti Hadsereg Színháza december 23-án mutatta be a darabot „Az én fiam = Baiatul meu” címmel. A bemutatóra Bukarestbe érkezett Gergely Sándor is.

²⁷⁶ Utunk, 1948. október 16.

folyóiratban megjelent cikkéről aligha mondható ugyanez: itt már tudatos hamisításról, a tények elferdítéséről van szó. Mit ír Luca a romániai magyar színházakról? „1944. augusztus 23. előtt nem létezett Romániában egyetlen állami színház sem az együttélő nemzetiségek részére. Ma magyar nyelvű állami színház működik Kolozsváron, Állami Székely Színház Marosvásárhelyen, állami színház magyar tagozattal Nagyváradon, magyar nyelvű állami színház Aradon, magyar népszínház Szatmáron, és népszínház Kolozsváron, amelynek magyar tagozatát Sepsiszentgyörgyre fogják áthelyezni. Összesen tehát hat nemzetiségi színház.”²⁷⁷ Luca „színházi leltára” már a közlés pillanatában elavult, hiszen két magyar színházat időközben felszámoltak.

A kolozsvári magyar színház igazi próbatételének az első premierje ígérkezett: Gorkij *Jegor Bulicsov és a többiek* című drámája (amelyet majd ebben az évadban műsorra tűznek a vásárhelyiek is) úgy él a köztudatban, mint a szocialista realizmus drámája. Első ízben a moszkvai Művész Színházban 1934-ben adták elő. Most Gábor Andor fordításában és Szentimrei Jenő rendezésében kerül a nézők elé. Tulajdonképpen az új helyzetben, amikor első ízben kerül „kollektív rendezésben” egy darab bemutatóra, fölösleges lenne hangsúlyozni a rendező szerepét. Azonban most itt nagyobb a tét: kiderül, hogy sikerült-e valóban itt is győzelemre vinni a kollektív rendezés mostanában sokat reklámozott módszerét? Ez, ebben a pillanatban nemcsak a rendező, hanem az igazgató felelőssége is, aki ugyanaz a személy. Tehát Szentimrei egy kicsit a bőrért viszi a vásárra.

Elsőnek a Világosság ír a bemutatóról, elég szűkszavúan, s az előadásra vonatkozóan kedvezőtlenül: „Korkép e körkép, amely Maxim Gorkij trilógiájának az első része. Nagy kár, hogy maga az előadás, mely külsőségekben egységesen s körültekintő gondosságra vallón, s egyéni teljesítményekben is értéket hozva elélni, nem tudta – a kimondott szavakon túlmenően – tartalommal tölni a kifejezés külsőségeit. Az igyekezet megvolt, s valahogy mégsem tudott színpadra sűrűsödni a fullasztó fülledtség...”²⁷⁸

Jánosházy György az Igazságban már nagyobb teret szentel a darabnak és az előadásnak. Részletesen elemzi a darabot: „Kár, hogy az Állami Magyar Színház előadásában – elsősorban a rendező hibájából – a mondanivaló háttérbe szorult, hogy a »hagyományos« naturalista megjelenítés avult rutinja vegye át az elsőbbséget... a bemutatón még mindig kísértett az évadnyitó érthetetlen emyedt hangulata. Lehet, hogy ehhez hozzájárult a közönség érdeklődésének korlátozott volta is, melyet ilyen rövid idő alatt már másodszor kell megállapítanunk.”²⁷⁹

Az Utunkban Marosi Péter *A szocialista realizmus színháza felé* címmel közöl írást,²⁸⁰ és a kolozsvári Állami Magyar Színház két produkcióját, a Háy- és a Gorkij-darab előadását veszi bonckés alá. „Ez a kezdet műsorpolitikai elkötelezettséget jelent.” Majd: „A kolozsvári színház évadnyitó előadásai ezek szerint jó műsorpolitikát ígérnek... Milyenek voltak azonban az előadások? A színház kétségtelenül tudja már elméletben, hogy mit akar,

²⁷⁷ Tartós békéért, népi demokráciáért... 1948. október 15. (Újraolvás a Világosságban, 1948. október 20-án.)

²⁷⁸ Világosság, 1948. október 20.

²⁷⁹ Igazság, 1948. október 22.

²⁸⁰ Utunk, 1948. november 6.

elméletben vállalja is már feladatait, de a színész és rendező nagyon sokszor nem jut még el a kitűzött célhoz... Igen, a kollektív rendezés hasznos dolog, de csak annyiban, hogy a szöveg és az egész mű elemzését az egész társulatnak együtt kell elvégeznie. Együtt kell megismerkedniök az író céljaival, együtt kell kialakítaniok a meggyőződést: ezt akarjuk és így akarjuk! Ezen túlmenően azonban erélyes rendező kell, felelős személy, aki a kollektívva, az egész társulat által elfogadott szempontokat érvényesíti az egész darabbal. A kollektív rendezés nem csökkentheti a rendező egyéni munkáját." S a kritikus így összegzi mondanivalóját a Jegor Bulicsov előadásával kapcsolatban: „Mivel a színlapon egész rendező kollektívva szerepel Gorkij darabjának bemutatásánál, s az előadás mégis vontatott, úgy hisszük, hogy a kollektív rendezés elvét tévesztették össze a sok rendező elvével... Nem, a kollektív rendezés az egész társulat munkáját jelentő, de ez még szükségesebbé teszi az egy rendező erélyét, meg az összesség akaratát és meggyőződését valósítja meg... A kolozsvári Állami Magyar Színház előadását érdemes bírálni, mert értékük és szándékuk kétségtelenné teszi a fejlődés széles lehetőségeit.”

Az igazgató szemmel láthatóan nehezen balanszíroz a színházra kívülről rákényszerített aktualizáló, a napi politikai elvárásoknak is eleget tevő feladatok és a közönség túlnyomó többsége egészen más színházi igényeinek kielégítése között. Úgy tűnik, hogy a kétfajta elvárás nem tud szinkronba kerülni. Pedig a színház valóban mutat fel „eredményeket”, ezt azonban a közönség alig-alig honorálja. A szocialista realizmus jegyében született drámákkal szemben erősen kinyilvánítja ellenérzéseit. Elsősorban azzal, hogy nem kíváncsi az előadásokra. Még akkor sem, ha azok színvonala emelkedő tendenciát mutat. Ez persze nem mindenre érvényes, de a nézők többségére feltétlenül. 1948. december 17-én érdekes cikk jelenik meg a Világosságban; a szerző Szilágyi András író, az *Új pásztor* és *Az idő katonái* szerzője. Azt meséli el, hogy miként lett Saulusból Paulus, azaz miként szokott le a színházról, és miképpen tért vissza a színházhoz. „A színház őszinte híve tulajdonképpen csak az idén lettem. Gorkij darabja: a Jegor Bulicsov alkalmával. A nézőtér háromnegyed részben üres volt, de ez nem zavart senkit. Annál inkább lekötötték az embert a színpadon történetek. Az író és a színészek emberábrázoló ereje. Előadás után hazafelé menet újságírókból, írókból és színészekből álló társasággal vitatkoztunk a darab felett. – Az előadás kitűnő, de a közönségnek, sajnos, nem kell – mondta az egyik. – A színészek hiába játszanak jól, ha mindennek nincs visszhangja – mondta a másik. – Majd lesz! – felelte egy fiatal hang. – Tovább kell menni ezen az úton, amíg a közönség megérzi az újnak az ízt!”²⁸¹

A különböző művészetszervezői posztokon állandó a személyi fluktuáció – Bukarestben is. Ion Aurel Maican elkerül a színházak irányítási központjából, s a lenti szinten őt követi Méliusz József is, aki a Magyar Művészeti Vezérfelügyelőség vezetői posztját Hobán Jenőnek adja át, s új beosztásában – színházi főrendezőként a kolozsvári Állami Magyar Színházat „erősíti”. Tulajdonképpen örvendeni kellene a fejleménynek, hiszen Méliusz színházi szakembernek számít, a harmincas évek elején Németországban Reinhardt, Piscator, Brecht színházi tevékenységét tanulmányozta, s ezeket a tapasztalatokat – más művelődési feltételek mellett – nagyszerűen lehetne kamatoztatni. Rá is férne a kolozsvári

²⁸¹ Világosság, 1948. december 17.

színházra a modernebb, korszerűbb hangvétel. Viszont Méliusz 1945 utáni színházelméleti munkásságának bizonyítékai, a színházat ha kell, ha nem ostromozó cikkei nem sok jót ígértek a közvetlen munkatársak számára. Ha lehet így mondani – Méliusz legalább két lépéssel mindig előbbre járt Szentimreinel, aki úgy próbált eleget tenni a sürgetőbb felszólításoknak, hogy megpróbált átmenteni értékeket az erdélyi magyar színpad számára a múltból is. Eddig mint a színházi lektorbizottság tagja egyre türelmetlenebbül sürgette a színházat az egyértelműen elkötelezett, baloldali színházi eszmény megvalósításának irányába...

Időközben Kanin *Ócskavas nagyban* című színműve kerül a nézők elé. Ez a darab is egyike azoknak, amelyek felülről „ajánlottak”, ún. divatdarab, amely csaknem valamennyi színházunkat megjárja. A mai Amerikát leplező színmű jól jön az imperializmus elleni harcban...²⁸²

Méliusz új beosztásában hozzákezdett Gogol *Leánynéző* (fordította Honti Rezső) című darabjának próbáihoz. Komolyan fog a munkához, eltökélt szándéka, hogy kirántsa a színházat a kátyúból. (Legalábbis cikkei szerint kátyúban látta a színházat!) Kis tanulmányban fejtegeti elképzeléseit: „Vígjátékrendezőknek a múltban egyetlen kötelességük volt: bármilyen áron megkacagtatni a közönséget. A valóság felfedezésére törekvő mai realista színjátszás többre vállalkozik: igazi nevetésbe ragadni a nézőt, tudatossá tenni: min és miért nevet, a nevetésnek emberi értelmet adni. Ezt a szándékot vitte teljes sikerre a Garzan Kanin *Ócskavas nagyban* című darabját (magyarra Szemlér Ferenc fordította) előadó kollektíva, és ez a szándéka a *Leánynéző* eljátszó együttesnek is.” A *Leánynéző* bemutatóját 30 próba előzte meg. „Komédiai színjátszó együttesünk közel tíz munkailést fordított annak a kérdésnek a tisztázására, hogy miért »főszereplője« a *Leánynéző*-nek a nevetés? A kérdésre a darab történetanyagának a vizsgálata adott feleletet, a vígjátékban jelenlevő konfliktus dramaturgiai kielemezése, a szerepekben rejlő valóság felkutatása, a szerepek egymáshoz való viszonyának tisztázása. Módszeres munkánk rávezetett, hogy Gogol e több mint száz év előtt megírt lendületes vígjátékában az osztályellentétek feszültségéből merítette a nevetés hatalmas erejét, két egymással szemben álló osztály típusainak összezsapására építette vígjátékát...”²⁸³ És tényleg, az aprólékos munka meghozta a gyümölcsét. „Az előadás közönségsiker. Zsúfolt nézőtér mulatott a színpadra pellengérezett fonákságokon...” – írta a Világosság.²⁸⁴ „A darabot színpadra rendező munkaközösség vezetőjeként, az ezúttal először rendező Méliusz József derék munkát végzett. Tanulmányig mélyülő módszere jó gyümölcsre érett a színészekben...” A párt helyi lapjában, az Igazságban Salamon László is meghajol a rendezés látható kétségtelen értékei előtt, legfeljebb azt kifogásolja, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulójára lehetett volna aktuálisabb művet is bemutatni.²⁸⁵ Méliusz kétségtelen számos, jól hasznosítható fogást dobott be a rendezés során,²⁸⁶ újszerű volt, hogy a szereplőkkel kis dolgozatokat íratott arról,

²⁸² Világosság, 1948. október 29.

²⁸³ Világosság, 1948. november 6.

²⁸⁴ Világosság, 1948. november 9.

²⁸⁵ Igazság, 1948. november 10.

²⁸⁶ Igazság, 1948. november 6.

hogy miként képzelik hőseiket, tehát mindenki részéről ellenőrizni akarta: helyes-e a szerepről és a műről alkotott színészi felfogás? Az eredmény igazolta a rendezőt, akinek az érdeme annál nagyobb, mert a jó színvonalú előadást többnyire operett-színészekkel hozta létre.²⁸⁷

A *Figaró házasságát* Imrédi Géza rendezésében újtották fel, és sor kerül egy másik felújításra is: Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című darabjának ezúttal a rendezője Sarlay Imre.²⁸⁸ És áthoznak még néhány más előadást is a tavalyi évadból.

A színház egész munkáját értékelő cikk jelent meg a Romániai Magyar Szóban²⁸⁹ A *kolozsvári Állami Magyar Színház a fejlődés útján* címmel. A cikk kedvező fordulatot tapasztal a színház munkájában – csaknem minden területen: „A színház vezetősége kiselejtezte az operettegyüttest s az új színházi törvénynek megfelelően – mely drámai színháznak és népoperának nyilvánította a kolozsvári színházat – énekes együttesét operaelőadásokra alkalmas énekesekkel, zenekarral és táncosokkal egészítette ki. Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy míg az elmúlt évadban az operett hordozta a színház nagy terheit, ez évben ez a prózára hárul, mindaddig, míg az operaegyüttes annyira erősödik, hogy a folytonosságot a drámával felváltva biztosítani tudja.” Ami a műsort illeti: „komoly fordulatra és igényességre vall. Ha ehhez hozzávesszük a rendezésnél bevezetett új módszert – kollektív rendezés egy vezetőrendezővel – ami, ha még nem is alakult ki tisztán, de hatása a darabok mondanivalójának, az egyes szerepeknek az elmélyítésével kapcsolatban máris érződik, továbbá az előadások gondos és színes előkészítését, a színészek komoly törekvését szerepeik megértésére és az író szándékának lehető hűségesebb tolmácsolására, akkor az eddigi mérleg feltétlenül a pozitívum irányába hajlik. Néhány jól kicsiszolt alakítást is láthattunk. Így Imrédi Géza XXIII. János pápáját és Senkálsczy Endre Zsigmond császárat az „Isten, császár, paraszt”, Sarlay Imre, a színházunk új tagjának ócskavasüzérjét és Zsávkínját (utóbbit Gogol darabjában). Bara Margit meglepetésszerűen jól kidolgozott darabjában, Horváth (Halász!) Géza, a másik új tag Podoljószinja a „Leánynézó”-ben és Lantos Béla züllött, főügyésze az *Ócskavasban*.”

A sajtó egyértelműen elismeri, hogy a kolozsvári Állami Magyar Színház újabb műsora egyre inkább kezdi megközelíteni azt, amit a színházról a felelős hatóságok várnak. Hogy közben számosan lemondanak a színházról? Azt a színházban is dúló osztályharcnak tudják be, tehát mint ilyen, természetes velejárója a „megtisztulásért” folytatott harcnak. Salamon

²⁸⁷ Világosság, 1948. december 17. Szilágyi András így folytatta a már idézett cikkét: „Azután »Az ócskavas nagyban« következett, melyben új színész, Sarlay Imre ábrázolta vadállati erővel az amerikai üzletembert és Bara Margit a monopolkapitalizmus női ideálját, az amerikai görőt. A színház következő darabja a »Leányszerők« annyiban jelentett haladást, hogy itt nem egyes színészek emelkedtek ki, hanem az összjáték volt remekül összehangolt előadás. Csupa átgondolt, veséig meglátott típus, kitűnő rendezés. És az együttesben ismét új színész: Halász Géza, aki meggyőző realizmussal az orosz Pató Pált alakította. Így lettem Saulusból Paulus. A színpad megtagadójából Thália templomának híve. Minden előadásnál ott vagyok. Sokszor még visszakísért a múlt; ágálnak, ahol alakítani kéne, kiabálnak, ahol a jelenet megrázó és emberi, bohóckodnak, ahol pedig a figura jelleme belülről komikus. De ezek már csak apró visszaélések...”

²⁸⁸ Világosság, 1948. december 7.

²⁸⁹ Romániai Magyar Szó, 1948. november 14.

László *Osztályharc a színházban* című cikkében írta: „A polgárság egyes rétegének, és a kispolgárság egyeseinek nem kell a mai színház, mert az többé nem hazug dicsőségét zengi, hanem ellenkezőleg: leleplezi romlottságát, embertelenségét; valóságában, szépítés nélkül mutatja be történelmi múltjának (pl. *Isten, császár, paraszt*) és jelenének torz, visszataszító vonásait. (...) Itt az ideje, hogy kulturális életünk vonatkozásában is győzelmet arassunk felettük.”²⁹⁰

Szinte természetes, hogy Salamon László örvendezik elsőnek, hogy Gergely Sándor már említett alkotása, a *Vitézek és hősök* végre Kolozsváron is színpadra kerülhet. „Miért nagy ez a dráma, miért nevezhetjük a szocialista realizmus magasrendű eszközeivel megkomponált alkotásnak? Elsősorban azért, mert magyar viszonylatban először tükrözi teljes tudati és érzelmi tartalmával azt az irgalmatlan osztályharcot, mely az úri Magyarország ellenforradalmi korszakának is legsorsdöntőbb válsága volt. És nem jelszavakban tükrözi, hanem a jellemek és a halálosan ellentétes, kiegyenlíthetetlen érdekek összeütközésén keresztül... Gergely Sándor színműve egyes részeiben a klasszikus tragédiák színvonaláig emelkedik, de – s művészi értékén kívül számunkra ez határozza meg irodalmi jelentőségének fokát – tragikum a jövőbe mutató derűlátásban oldódik fel, ami a szocialista élet és emberbrázolás legjellemzőbb sajátossága.”²⁹¹

A szuperlatívuszok csak úgy röpködnek Gergely Sándor drámája körül. „Ha késve is, de megszületett immár az igaz értelemben vett modern magyar drámairodalom is.” És a darab éppen azoknak jelenthet sokat, akik netán rosszul emlékeznek Észak-Erdély négyéves megszállásának gyászos emlékeire: „Beülve a nézőterre és végignéze a „*Vitézek és hősök*”-et, az általunk is a négyéves fasiszta korszakban oly jól ismert figurákat látjuk a színpadon, s mégis, ahogy peregni kezd a darab, egyre inkább ráébredünk arra, hogy a sokak által annak idején megcsodált tiszt és rendőr egyáltalán nem az volt, aminek azokat látták, hogy a látszólag sima és zökkenőmentes élet mögött a felszín alatt irtózatos küzdelem folyt a jogaitól megfosztott nép és egy egészen vékony réteg között.”²⁹² A Romániai Magyar Szó az évad eddigi kiemelkedő eseményeként értékeli a *Vitézek és hősök* – Kőmíves Nagy Lajos rendezésében elkészített – előadását, amely nem mentes a „helyi” vonatkozásoktól sem: „A *Vitézek és hősök*-ben az észak-erdélyiek által különösen jól ismert horthysta-fasiszta korszaknak a marxista-leninista szemlélettel elemzett hűségesei korrajzát viszi a néző elé Gergely Sándor.” Majd „A kolozsvári Állami Színház életében a komoly fordulatot a színpadi rendezést és a színészi alakítást illetően is Gergely Sándor darabja hozta meg. A kollektív munka első nagy eredményét láthattuk a súlyos mondanivalójú darabhoz méltó színrehozatalban”.²⁹³ Rappaport Ottó összefoglaló cikket ír a Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Nagyváradon csaknem egyidőben sorra került *Vitézek és hősök*-ről, és cikkének ezt

²⁹⁰ Igazság, 1948. november 21.

²⁹¹ Igazság, 1948. november 28.

²⁹² Világosság, 1948. december...

²⁹³ Romániai Magyar Szó, 1948. december 30.

Teatrul Maghiar de Stat de Dramă si Operă Populară ÁLLAMI MAGYAR SZÍNHÁZ ÉS NÉPOPERA

1948 december 11-én, szombaton este 8 órakor

A NÉPOPERA ÜNNEPI MEGNYITÓ DÍSZELŐADÁSA

a M.N.Sz. országos kongresszusa alkalmából

1. Közfarsangi himnusz: ... előadja a Népopera zenekara. Vezetői: Rónai Antal
2. Megnyitó beszédet mond: Elisikovits Mihály, igazgató
3. Bevezető előadást tart: ... Balogh Edgár, Nemzetgyűlési képviselő

HÁRY JÁNOS

Daljáték 4 kalandban, elő- és utószékekkel. — Írták: Paulini Béla és Marsányi Zoltán
Zenejét szerzte: Kodály Zoltán

Szereplők:

Háry János
Ötös, Háry másik
Ferenc császár
Császár
Nagyos
Mária Liza
Orag Marci, császár kocsis
Erdélyi lovag
Meluzsa grófné

Szenten Ferencc
Miklós Kató
F. kate Mihály
Kovács Irén
Szentpál Pál
Kovács Kató
Horváth Éva
Székely László
Család János
Márty Alfréd
H. Takács Anna

Estella baron
I. szék
Generális Krutits
Generális Dulla
Biro uram
A doktor
Az ibolya kertész
I. pár
II. pár

Kemény Káro
Bende László
Herag György
Sugár Jenő
Kaptai László
Papp József
Varga László
Csatár János
Kovács János
Kántor Mária

A toborzót és ismeretlent tanújak: Imre Mária, Topán Lulu, Dombi Imre, Szabó Zoltán és a balett-kar
Történik: Az elő- és utószék a nagyabonyi kertészházban, az I. kaland a gránicon, II. kaland
Ferenc császár kertjében, III. Majland alatt IV. a bécsi Burghán, Háry szobájában

Karigazgató: Péterffy István
Díszlettervező: Szakács György

Balettmester: Horváth Géza
Jelmestervező: Szepes Klára

További előadások: December 12-én, vasárnap este fel 8 órakor (B bérlet)
December 16-án, csütörtökön este fél 8 órakor (A bérlet)
December 19-én, vasárnap d. u. 4 órakor (C bérlet)

Előadás megkezdéskor a nézőterre vezető összes ajtókat lezárják!

Jegyvétel a színház pénztáránál és az AGITOT-nál. Szabadság-tér 5 és este a színházi penitentiál.

Pénztári órák: d. u. 10-1
d. u. fél 6-10
p. m. 10-1
Orele de casă: p. m. 10-1

Biletete se găsesc la cassa teatrului și la AGITOT
Piața Libertății No. 5 și seara la cassa teatrului.

a mozgósító címet adta: „*Cselekvő hősöket!*”²⁹⁴ Ó árnyaltabban fogalmaz: „Gergely Sándor színműve hiányosságai ellenére hatalmas lépést jelent a magyar dráma fejlődésében.”

Az Állami Magyar Színház mindennapos tevékenysége mellett az egész intézmény lázasan készült a kolozsvári magyar Népopera megnyitó előadására. Ezentúl két intézmény működik majd együtt a sétatéri színházi épületben. A történelmi időpont 1948. december 11-e, a Magyar Népi Szövetség ekkor tartotta az országos IV. kongresszusát, s a megnyitó előadást is erre az eseményre rögzítették. Szentimrei Jenő minden percét az operai előkészület szolgálatába állította. A Népopera erre az alkalomra Kodály Zoltán *Háry János* című daljátékát tűzte műsorára. A megnyitó előadás vendégül láthatta dr. Petru Grozát, Vasile Lucat, Miron Constantinescut – a bukaresti vezetőség tagjait. A Népopera kinevezett igazgatója, dr. Eisikovits Miksa megnyitó beszédében többek között elmondta: „Az Állami Magyar Népopera megnyitásával fel akarjuk számolni azt a gyűlöletes múltat, melyben az állam támogatásának hiányában a lezüllött polgári kultúra bomlasztó légkörét árasztó olcsó operett megfertőzte közönségünk ízlését és gondolkodását... Nem akarunk egy szokványos operaházat, sem új operát a polgári ízlés számára. A munkájával és harcával felemelkedő munkásosztály zenei művelődésének házáat építjük meg operánkkal. Íme célkitűzésünk és létjogosultságunk igazolása...”²⁹⁵ Balogh Edgár is köszöntötte az eseményt, nemzetgyűlési képviselői minőségben mutatott rá az együttes feladatára a dolgozó magyarság fejlődésének a szempontjából, és üdvözölte a fiatal dalegyüttest. Balogh Edgár kis beszéde „naprakész” volt; köszöntőjében négyszer bélyegezte meg a polgári nacionalizmust, csak hogy elmondhassa: „Ezzel az intézménnyel újra bővült, újra erősödött Kolozsvár sajátos mai szerepe és hivatása. A régi kizsákmányoló rendszerek polgári nacionalizmusa hol magyarosítani, hol románosítani akarta ezt a várost, ahol Budai Nagy Antal és Kardos Jakab parasztivadéckainak érdeke mindig is találkozott, s ahol két nyelven is ugyanazt hirdették és vallották elnyomóikkal szemben az üzemek és műhelyek dolgozói...”²⁹⁶

Jóllehet tudjuk: a magyar opera megnyitását két magyar színház megszüntetése előzte meg, mégis történelmi pillanat ez: az utolsó országos jellegű magyar intézmény a háború után. Az esemény kellő méltatást kapott a sajtóban.²⁹⁷ Ettől a pillanattól kezdve szétválík a két intézmény, és az opera egy törvényi módosításával a továbbiakban külön, önálló intézményként folytatja tevékenységét.²⁹⁸ Ezért tovább már e dolgozatban nem követjük útját.

A sajtóban 1948. december 12-i, az opera megnyitásához fűződő műsoros eseménnyel kapcsolatban jelenik meg utoljára Szentimrei Jenő neve – mint színházigazgatóé.²⁹⁹ A Magyar Népi Szövetség országos IV. kongresszusa – amely egyben az utolsó is – végképpen

²⁹⁴ Utunk, 1948. december 18.

²⁹⁵ Világosság, 1948. december 13.

²⁹⁶ Világosság, 1948. december 14.

²⁹⁷ Romániai Magyar Szó, 1948. december 16.

²⁹⁸ A Monitorul Oficial (Hivatalos Lap) 1948. december 20-i száma közli a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének rendeletét, amely az 1947. július 18-i 265. sz. törvényt módosítja, és a színház és az opera különválasztásáról gondoskodik.

²⁹⁹ Világosság, 1948. december 8.

meggyőzhetett mindenkit arról, hogy a szervezetre kényszerített új vezetőség nem vállalja az érdekképviselőket, s az eredeti céloktól egyre messzebb távolodva feladja a romániai magyar néptömegek teljes jogú képviselőtét. Az is világossá válik, hogy kivonult a magyar intézményekből, illetve a továbbiakban nem tartja szükségesnek a sajátos nemzetiségi feladatok ellátását. A békeharc, a szocializmus építése, az osztályharc lesznek a jövőt jelző új jelszavak.

Időközben napvilágot látott a Román Munkáspárt Központi Vezetősége Politikai Irodájának határozata a nemzetiségi kérdésről. „Más elvtársak, akik az együttlakó nemzetiségek körében dolgoztak, nem folytatnak eléggé következetes harcot a saját nacionalista polgárságuk ellen... Teljes határozottsággal kell folytatni az úgynevezett „magyar egység”, vagyis az országban élő összes magyarok „egységét” hirdető leküzdését, „akik a kizsákmányolókat és a kizsákmányoltakat egy kalap alá akarják venni. Következésképpen kell küzdeni azok ellen, akik tagadják a munkáosztály pártjának vezető és irányító szerepét.” „Meg kell adni a kellő támogatást, hogy ezek az intézmények valóban haladókká váljanak” – s bár minden nemzetiség a határozatban megkapta a magáét, világos, hogy e határozattól kezdve már senki sem tudhatja, mikor bélyegzik polgári nacionalistának, elszigetelőnek, vagy elzárkózásra hajlamosnak. A Magyar Népi Szövetség Központi Végrehajtóbizottsága 1949 első napjaiban tíz pontban összegzi a teendőket. A kultúrára a 10. pont vonatkozik: „Kulturális intézményeinkből ki kell sepermünk a polgári ideológia minden maradványát, és harcolnunk kell azért, hogy az ezekben az intézményekben dolgozó tömegeink érdekeinek megfelelően a haladó szellem, a tudományos szocializmus váljék uralkodóvá.”³⁰⁰

Megváltozott világ, megváltozott szokások. S ami eddig változatlan volt, azt most akarják az új követelményeknek megfelelően átalakítani. Az új követelmények pedig senki előtt sem világosak. Csak annyi, hogy ami tegnap még érvényes volt, mára már érvénytelen. Ami tegnap átmentésre méltó haladó hagyomány, mára már felesleges kacat. S a párt legújabb határozata a nemzetiségi kérdésben olyan kemény fordulat kezdetét jelenti, ahonnan senki sem tudhatja: merre vezethet tovább az út.

Szinte hagyomány volt a rövid néhány év alatt, hogy a Kolozsváron működő magyar művészeti vezérfelügyelőség éppen aktuális vezetője, sorrendben: Szentimrei Jenő, majd Méliusz József, utóbb pedig Hobán Jenő év végén nagy cikkben összegzi a magyar nyelvű művészi intézményhálózatra vonatkozó legfontosabb tudnivalókat: számokban, tényekben igazolva, hogy miképpen fejlődtek a szerv felügyelete és irányítása alatt működő intézmények. 1948 végén, a „köztársaság első születésnapján” sincs ez látszólag másként. Hobán Jenő: „Művelődés és művészet a nép szolgálatában” címmel ír iránymutató tájékoztatót.³⁰¹ Tehát mintha mi sem történt volna... „Egy esztendő nyilván rövid idő ahhoz, hogy minden azelőtti múlt mulasztását egyszerre orvosolja, de elegendő ahhoz, hogy a rossz lomját elseperve megalapozza a közösségi világ emberi életének tágas, verőfényes, boldogsággal lakályos otthonát. Ez az alapvetés a művelődés munkaterein is nagy eredményű, – épp úgy, mint életünk minden egyéb síkján és attól nem függetlenül.” A cikkből megtudhatjuk, hogy

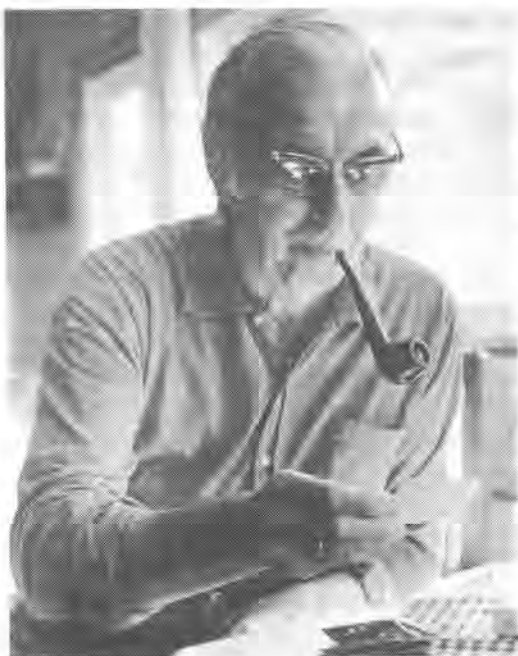
³⁰⁰ Világosság, 1949. január 8.

³⁰¹ Világosság, 1948. december 30.

hány művelődési otthon volt 1947-ben és mennyi most, az énekkari adatok sem hiányoznak a két év viszonyításában, továbbá a táncsoportok, a könyvtárak, az olvasók, a kiállítások, a kiállító művészek adatai sorjáznak a közleményben. S természetesen nem maradhatott ki a számvetésből a színház sem, ahol ugrásszerű számadatok vannak: az államosítással kapcsolatosan megállapítottuk román színház történeti könyvek nyomán, hogy összesen 16 színház működik, ebből hét nemzetiségi. Most viszont – néhány hónappal az államosítást követően – azt olvashatjuk, hogy összesen 27 állandó színház működik, ebből 11 a fővárosban, Bukarestben és 16 vidéken. „Ez utóbbi szám foglalja magában a magyar színházi intézményeket: a kolozsvári Állami Magyar Színházat, s az ebből minap megjelent rendelettel elkülönített Állami Magyar Operát, az ebben az évben államosított marosvásárhelyi Székely Színházat, és a nagyváradai Állami Magyar Színházat.” (A sepsiszentgyörgyi színház azért hiányzik a felsorolásból, mert mint népszínház egyelőre még a Szakszervezeti Tanács felügyelete alá tartozik.)

Nos, e cikk rögtön visszatükrözi a párt nemzetiségi határozatának gyors következményét. A megadott számadatok minden alkalommal globálisak. Nem arról ír a magyar művészeti vezérfelügyelő – mint korábban elődei –, hogy a nemzetiségi művelődési intézményhálózat hogyan bővült 1948-ban 1947-hez képest, hanem csak globális adatokat ad, amiből éppen a nemzetiségi szempont hiányzik. Nem tudjuk meg a cikkből mennyi a magyar olvasó, magyar könyv, magyar kiállítás, magyar énekkar, magyar táncsoport... Mi a biztosíték ebben a felfokozott politikai kampányban arra, hogy a nemzetiségi adatsorok nem minősülnek-e majd holnap vagy holnapután polgári nacionalizmusnak? Persze az még aligha eldönthető 1948. december 30-án, hogy a nemzetiségi adatokat nélkülöző számadatokban tobzódó „győzelmi jelentés” a cikkíró félelmét tükrözi-e inkább, vagy a gyökereiben megváltozó napi politika irányváltását? Azt azonban már akkor is sejteni lehetett, hogy az a szerv, amelyet egy kompromisszumos megoldás eredményeként hoztak létre (mint emlékszünk, ennek 1945-ös ára a régi magyar színházi épület átadása volt), s amely eredeti céljainak ellenére önként lemond arról, hogy nemzetiségi hivatását betöltse – meg vannak számlálva a napjai... (És valóban, a magyar művészeti vezérfelügyelőség is rövidesen végleg eltűnik a múlt időben.)

Ma már világosan látjuk: a napi politikának nem átmeneti ingadozásairól volt szó, hanem száznolcva fokos fordulatáról. Nem pillanatnyi emlékeztetkiesés miatt maradnak ki a magyar számsorok a magyar művészeti vezérfelügyelő számvetéséből. Luca már említett 1948-as cikke egy nemzetközi újságban még bizonyíték akart lenni arra, hogy Romániában megoldották a nemzetiségi kérdést... Év végére a nemzetiségi adatoktól megfosztott beszámoló pedig arra akar bizonyítás lenni, hogy a nemzetiségi kérdés már nincs is...

Méliusz József (Erdélyi Lajos felvétele)

Ilyen körülmények között az sem meglepő, hogy változás történik a kolozsvári Állami Magyar Színház élén, és szinte már természetes, hogy ezt a személyi változást nem tartják szükségesnek a nagyközönség tudomására hozni. Két lapból³⁰² arról értesülhetünk, hogy Szentimrei Jenőt a kolozsvári magyar tannyelvű Művészeti Intézet esztétikai tanárának nevezték ki. Ez a sajátos eljárás csak a nemzetiiségi intézményre vonatkozik. 1949 január elején azt olvassuk a kolozsvári Világosságban, hogy „Beiktatták a kolozsvári Román Nemzeti Színház új igazgatóját...”³⁰³ Ebből a híradásból még megtudhatjuk, hogy mi lesz az eddigi igazgatóval (egyetemi dékán, a Történelmi Intézet igazgatója), és honnan jön az új igazgató, Vasile Moldovan. Hónapokon keresztül viszont nem írják le a sajtóban a kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatójának a nevét – az új beosztásának megfelelően –, aki viszont

nem más, mint a házon belüli rendező, Méliusz József. Szentimrei Jenő leváltásának vagy önkéntes visszavonulásának a rejtélyét ezért nehéz négy évtizeddel később megfejteni. Feltehető, hogy a kulturális kormányzat meg akart szabadulni tőle, de valószínűleg ő is szívesen ment. Hiszen már jóformán semmi reményt nem láthatott arra, hogy hajdanán³⁰⁴ kifejtett színházi elképzeléseit megvalósítsa.

Az utódról nem volt nehéz gondoskodni, ő már hónapok óta házon belül volt, s korabeli cikkei akarva-akaratlan arról tanúskodnak, hogy szívesen szabná meg ő a színház irányát. De az események olyan gyors fordulatot vesznek, hogy mire e pozíció az ölébe hull, nem tud igazán örülni neki. Az események túlhaladtak rajta is. Igazgatóságot neveznek ki, háromtagút. Harag György frissen végzett színész mellett Kovács Dénes technikai képzettségű taggal együtt alkotják az igazgatóságot. A direktórium vezetője ugyan Méliusz, de már nem igazi hatalom ez, még színházon belül se, és átmeneti. Már érződik a színházon belül is az éleslövészeti süvítő szele. Amikor szerepelnie kell a nyilvánosság előtt, cikkei alá így kanyarintja a nevét: „Méliusz József, rendező.” 1949 első hónapjaiban vagyunk... Ebben a gyorsan változó világban bizonyára még hívei is vannak, akik annak is örvendeni tudnak,

³⁰² Világosság, 1949. január 27.; Romániai Magyar Szó, 1949. január 30.

³⁰³ Világosság, 1949. január 12.

³⁰⁴ Világosság, 1945. november 17. Mit várunk az Állami Magyar Színházról?

hogy igazgatót nem kívülről hoztak, s itt belül az addig „keménynek” bizonyult Méliusz majd védelmet is nyújthat, hiszen személye garancia lehet a hatóságok számára is. Sokan hiszik, hogy ezt az elaknásított terepet csak ő ismerheti. Az MNSZ-ben betöltött korábbi felelős megbízatásainál fogva, majd állami hivatalnokként, a magyar művészeti vezérfelügyelőség vezetőjeként nagy tapasztalatokat szerzett kultúrpolitikus – talán megvédheti a nagy múltú intézményt a szüntelen támadásoktól. Reménykednek sokan: az egykori kinti támadókból lehet még holnapi benti védő... A következő hónapok megmutatják, hogy ezt a terepet még ő sem ismerheti...

Az 1948-as nyári színházi átszervezések következtében elhúzódott az új évadkezdés a romániai színházak többségében. A magyar színházak közül elsőnek a Kolozsvárról Sepsiszentgyörgyre költöztetett Népszínház (későbbi nevén sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház) nyitotta meg kapuit a nézők előtt. Szeptember 26-án Evgenij Pernjáknak *Apák helyett fiúk* című színjátékával kezdték meg történetük új szakaszát. A darab egy szovjet család belső életét, keresztmetszetét mutatja be a Nagy Honvédő Háború idején. Az apa katonának megy, helyét a fiú veszi át a családban, az üzemben és a belső védelem frontján. (A darabot Jánosházy György fordította és eredeti címe: Vasile Ivanovici volt.) A korabeli sajtó közlése szerint a bemutatkozás kirobbanó sikert hozott.³⁰⁵ A második bemutatójuk egy bolgár társadalmi dráma volt: Vasiliev Orlin: *Riadó* (fordította Sombori Sándor). Még 1948-ban sor kerül a harmadik bemutatóra is: Mazsrik: *A macska háza* című zenés mesejáték következett, azonban e darab kifogástalan technikai kivitelezésére még a városban nem voltak meg a feltételek: az állandó zenekar hiánya rányomta a bélyegét a vitatható kivitelezésre. Az 1947/48-as évadban a színház merőben más feltételekkel összesen 180 előadást tartott, most viszont december 31-ig elérték a 120 előadást. A már említett három premier és 2 repríz alkotta a műsort. Bokor András igazgató elmondta, hogy a színháznak összesen 16 művész tagja van, és követve az általánossá váló gyakorlatot – áttértek a kollektív rendezés módszerének az alkalmazására.³⁰⁶

A marosvásárhelyi Székely Színház az előző évről áthozta az *Éjjeli menedékhely* című produkcióját, amelyet immár – rendkívüli sikerként – negyvenedszer tűztek műsorukra. Ez a siker akkor is szembetűnő, ha figyelembe vesszük, hogy az új évadjukat úgy készítették elő, hogy egy-egy új bemutató elérje átlagban a nyolc előadást. A színház pozícióinak erősítését jelzi, hogy a sikeresebb előadásai jóval meghaladták az évadi 8 előadási számot, ami azzal a következménnyel járt, hogy az október 22-i évadnyitástól kezdve december 31-ig tervezett 11 bemutató helyett csak 6 bemutatót tartottak. Az évadot jó érzékkel Gergely Sándor *Vitézek és hősök* című drámájával kezdték, tehát ők tartották e dráma hazai ősbemutatóját. November 2-án Skvarkin *Ifjúság*-a következett, majd néhány nappal később, 13-án Ben Jonson *Volpone vagy a pénz komédiája* című darabja Stefan Zweig átdolgozásában.³⁰⁷ Molter Károly *Milyen a Székely Színház* című cikkében³⁰⁸ hosszasan elemzi a színház

³⁰⁵ Romániai Magyar Szó, 1949. január 9.

³⁰⁶ Igazság, 1949. január 14.

³⁰⁷ Igazság, 1949. február 7.; Romániai Magyar Szó, 1948. november 20.

³⁰⁸ Utunk, 1948. november 20.

magas színvonalú produkcióit. „Mint a kamaraszínház, olyan egybetanult és összehangolt a marosvásárhelyi állami magyar színház.” S ezt igazolni látszik ez az újabb bemutató is: „A Volpone-bemutató arról tanúskodott, hogy a Székely Színház nagy utat tett meg a realista játékmódor és a kollektív színjátszás útján. Az előadás erőnye a realista játékmódor és a kollektív erőfeszítés volt. Az előadásnak alig akadt gyenge pontja, ellenben három kiemelkedő színészi teljesítményt láthattunk.” (Következik Kovács György – Mosca; Váradi Rudolf – Volpone és András Márton – Corbaccio részletes szerepelemzése.) Az év végéig ide is eljut Kanin *Ócskavas nagyban* című darabja (november 16.), Heyermans *Remény-c* (december 8.) és Szigligeti Ede: *Csikós-a* (december 18.).³⁰⁹

A nagyváradi színház kezdte meg legkésőbbben az évadot. A korábbi Szigligeti Színházból Nagyváradi Állami Magyar Színház lett. Október elején még azt jelentették, hogy október végén Heyermans: *Remény-ével* nyit a színház. A színházban folyó javítómunkák elhúzódtak, és némi késést szenvedett a színház új vezetőségének a beiktatása is. Végül is október elején többek között Méliusz József akkor még vezérfelügyelő, Ványai Károly polgármester jelenlétében beiktatják az új vezetőséget: adminisztratív igazgatónak Porkoláb Istvánt, művészeti vezetőnek pedig Gróf László rendezőt nevezték ki, egyúttal közölték, hogy a társulat 32 művészből és 8 kezdő színészből áll.³¹⁰ Novemberre eldőlt, hogy a bejelentett *Remény* helyett itt is a *Vitézek és hősök* lesz a kezdődarab, az első premier. Novemberben tehát – mint a sajtóból tudjuk – „A nagyváradi Állami Magyar Színház a darabhoz méltó igényességgel és nagy gondosságra valló rendezésben hozta színre a *Vitézek és hősök-et*.” (Rendezte Gróf László.) A második premier december elején Skvarkinnak 1932-ben írt, a Marosvásárhelyen csak nemrég bemutatott, de a többi színpadot is végigjáró darabja, az *Ifjúság* volt. Simon Magda író (aki Váradon ez időben a legszorgalmasabb színikritikus) teljes egészében elveti az előadást, kijelentve, hogy a rendező félreértette az író szándékát, és szatíra helyett színészeivel vígjátékot játszat, amely helyenként bohózatba süllyed a váradiak előadásában. Az Utunk cikkírója mégis azt állítja, hogy „jó úton indul a színház Váradon”. Ez a kedvező minősítés inkább jóindulatú megelőlegezése a jövőnek, amit végül is még ebben az évben két új előadással, egy felújítással (Molière: *A nők iskolája*) és egy szintén városról városra utazó darabbal (Kanin: *Ócskavas nagyban*) vált valóra a nagyváradi együttes.³¹¹

Kolozsváron 1948 utolsó napjait és az új esztendő első napját Gergely Sándor látogatása teszi emlékezetessé. Másfél év alatt immár másodízben jött Gergely Sándor Romániába, s csak az tudja, hogy mit jelent ez, aki tisztában van vele, hogy ugyancsak megrikkultak a

³⁰⁹ 25 éves a marosvásárhelyi Állami Színház (A színház ünnepi műsorfüzete.)

³¹⁰ Világosság, 1948. október 7. és 10. A közölt tagok névsora: Körösy Juci, Ihász Aladár, Dukász Anna, Borsos Mária, Cseke Sándor, Mogyoróssy István, Gábor József, Balogh László, Tompos József, Solti Miklós, Tanai Emil, Ihász Klára, Szőgi Arany, Bottyán Kálmán, Mátray Erzsébet, Bárdi Teréz, Palucz Vilma, Tóth Kovács Ilona, Rádai Imre, Vámfalvy Miklós, Bartos Ede, Nyiredy Piroška, Kiss István, Bán Kató, Mogyoróssy Viktor, Gulácsi Albert, Hegyesi Ferenc. Kezdő színészek: Jámbor László, Szokolai Mancsi, Mile Magda, Lányi Judit, Pubek Klára, Nagy János, Ihász András, Mihályi Imre. Segédrendező: dr. Adorján András és Bolcas Livia.

³¹¹ Romániai Magyar Szó, 1948. november 11., 26., december 6. és 11.; Világosság, 1948. november 23.; Utunk, 1948. december 4.; Fáklya, 1948. december 24. és 29.

magyarországi írók látogatásai. Láttuk Déry Tibor meglehetősen disszonáns fogadtatását, és láthattuk azt is, hogy a kolozsvári sajtó több ízben hírt közölt Háy Gyula várható látogatásáról az *Isten, császár, paraszt* előadása alkalmából, de a látogatás megtörténetéről már semmit sem olvashatunk. Ekkor egy magyarországi írónak – hacsak nem az Írószövetség elnöke, mint Gergely Sándor – vízumgondokkal is szembe kell néznie.

Gergely tiszteletére díszelőadásban kerül újra a közönség elé a *Vitézek és hősök*.³¹² A látogatás alkalmat nyújt arra, hogy találkozzon erdélyi írókkal. Gaál Gábor arról értesíti a vendéget, hogy „a romániai magyar irodalom ma már teljes mértékben tükrözi a Román Népköztársaság osztályharcos szellemét.” Gergely a magyarországi irodalmi életéről szól, és mondanivalójának középpontjába egy Rákosi Mátyás-idézetet állít: „Magyarországon a magyar dolgozók szellemi, művészeti, kulturális, irodalmi téren még nem tudták kivonni magukat a nyugati burzsoászság befolyása alól.” Intés akar lenni, hogy az erdélyi magyarok ne hogy vigyázó szemüket Pestre vessék? Így is fel lehet fogni. A cikk azt emeli ki, hogy Gergely rámutatott: „Az útmutatást elsősorban a szovjet írók irodalompolitikájának a tanulmányozása adja, de sokban hozzájárul ehhez a szomszéd népek irodalmi életének az alakulása is.

Románia életében az 1949-es esztendőben először jelenik meg az Állami Terv. Ez az ún. tervgazdálkodás első esztendeje. Cikkük figyelmeztetnek arra, hogy elkövetkezett a színházi munka tervszerűsítése, s e téma fontosságát az is jelzi, hogy valamennyi színház-igazgató számára országos értekezleten figyelmeztetnek a teendőkre. „A megbeszélés felölelte az ország színházi intézményeinek évad végéig való munkatervét, s megrajzolta a következő évad körvonalait. Határozatai közül az egyik leglényegesebb az évad hátralevő részében színpadra kerülő műsor hazai szerzők új színműveivel történő felfrissítésére vonatkozik... A tervszerű munkához tartozik az is, hogy a színházak március 15-ig összeállítsák az 1949/50. évadra vonatkozó műsorterveket. Az egyes terveket a táji igények s technikai lehetőségek figyelembevételével hangolják össze. A szándék az, hogy május 1-jéig a színházak jövő évi műsorukra kialakuljon, s az egyes intézmények megkezdhesék a színpadi munka előkészítését. E keretben természetesen marad hely időközben elkészülő új hazai szerzősű színműveknek...”³¹³

A baj csak az, hogy a megrendelt új hazai művek nem nagyon készülnek. A kolozsvári színház februárra ígérte a Világosság munkatársának, Dávid Gyulának *Katlan* című műve bemutatását. „A darab a falu osztályharcát érdekes, eleven képekben jeleníti meg...” – írta előzetesként a Világosság.³¹⁴ Mégsem lett belőle bemutató. A marosvásárhelyi Székely Színház is adós maradt a meghirdetett hazai bemutatókkal. De egyelőre a nagyszabású „társadalmi megrendelésnek” a román színházak sem tudnak eleget tenni. A *Contemporanul* című lapban Simion Alterescu foglalkozott a román drámairodalom helyzetével.³¹⁵ A szerző megjegyzi, hogy a román drámaírók egyik legsúlyosabb tévedése a múltba való menekülés

³¹² Világosság, 1949. január 1. és 4.

³¹³ Világosság, 1949. február 20.

³¹⁴ Világosság, 1949. január 16.

³¹⁵ A *Contemporanul*-ban megjelent cikket ismertetette a Romániai Magyar Szó 1949. február 20-i száma.

volt. Ugyanakkor a múlt drámai összeütközéseinek feldolgozásában nem tudtak érvényesíteni helyes szemléletet. A mai tárgyakat feldolgozó darabokban nem sikerült a társadalmilag érvényes elvi megfogalmazásokat valóságos, kézzelfogható, egyéni drámai összeütközéseként megjeleníteniük... A cikkíró szerint a román drámaírók sem követhetnek más utat, csak azt, amelyet a szovjet drámairodalom tapasztalatai kijelölnek... És mivel példákat kell követnünk – a román szerző megállapításaiból „természetesen vonatkoztatnunk kell a hazai magyar drámairodalom kérdéseire is.” S igazat kell adnunk a cikk szerzőjének, amikor megállapítja: „Lehet, hogy a jelen pillanatban túlzott állításnak tetszhetik, hogy Népköztársaságunkban kifejlődött vagy fejlődő magyar színpadi irodalomról beszélünk. Nagyjából inkább azt a megállapítást kellene tennünk, hogy ilyen színpadi irodalom nincs. Vagy még nincs.”

Ezért van az, hogy hiába keressük egyelőre a romániai új magyar drámákat a színházaink műsorán. A kolozsvári színházunk 1949-es első bemutatója Bernard Shaw *Pygmalion* című darabja, amelyet Kőmíves Nagy Lajos rendez, és neves kolozsvári színészek játsszák a fontosabb szerepeket: Poór Lili, Beness Ilona, Bara Margit, Lantos Béla, Imrédi Géza, Sarlay Imre. A díszleteket Szakács György, a jelmezeket Szopos Klára készítette.³¹⁶ Mihail Raicu, a Színházi Igazgatóság helyettes vezetője nemrég Moszkvában látta az előadást, amelyről Kolozsváron beszámolt a színészeknek.

A *Pygmalion* sajtófogadtatása vegyesnek mondható, amit igazol a közönség hasonló érdeklődése is. Az évad során 6977 néző volt kíváncsi rá: kevesebben mint a *Vitézek és hősök*re (amelyet 9000 néző látott), de jóval többen, mint az évadban bemutatott bármelyik szovjet darabra (Katajev: *Bolondos vasárnap* 5500 néző, Szimonov: *Egyszer majd így lesz* 4562 néző), s valamivel több néző volt kíváncsi rá, mint a később bemutatásra kerülő *III. Richárd*-ra, (amelyet 5082 néző tekintett meg). A kritikák szóvá tették a szereposztás bizonytalanságait: Higgins tanár úr szerepében szívesebben látták volna Senkálsczy Endrét, mint a bizonytalan Lantos Bélát. Poór Lili Higgins tanár úr anyjaként sok mindenért kárpótolt, és reménykeltő volt a hibái ellenére is Bara Margit Eliza szerepében. A meglévő hibák okát a kevés próbában látják a kritikusok. Súlypontosítani kellett, s valószínű „jó bornak nem kell cégér” elve alapján döntöttek a kevesebb próba mellett, a felszabadult időt azokra a darabokra szánták, amelyek jobban a politikai figyelem középpontjában álltak, s amelyek inkább rászorultak a rendezői beavatkozásra. Itt jegyezzük meg, hogy az átlagos próbaszám 6–8 volt, viszont a *Jegor Bulicsova* 33, a *Bolondos vasárnapra* 37 próba jutott.

Ugyancsak az átlagosnál jóval több próba jutott a következő bemutatóra: a Sztálin-díjas Kornejcsuk *Platon Krecset* című művének színpadi előadására. Ennek a bemutatónak külön érdekessége volt, hogy a produkciót a színház fiataljai adták elő, és rendezőt is ők választottak Harag György személyében. A megszabott próbaidőn kívül a fiatal színészek külön munkával vállalkoztak az ukrán író művének bemutatására. A premierről „Bemutatkozott a Fiatalok Munkaközössége” címmel jelent meg részletes kritika.³¹⁷ „Ez a darab kitűnő példája a bátor, a valósággal szembenéző szovjet bírálatnak, amely nyomban odanyúl, ahol

³¹⁶ Igazság, 1949. január 24.; Világosság, 1949. január 26.

³¹⁷ Világosság, 1949. február 1.

ingadozást és hibát észlel. Bár a darab meséje Platon sebész és Lídia építész nő szerelmének kibontakozásából szövődik, s Lídia vívódásainak ábrázolása gyöngéd kézzel végzett művészi munka, úgy érezzük, hogy a lényeg nem ez, hanem a szovjet társadalom, ezen szakadatlanul munkálkodó és rohamosan előrejutó közösségen belül a harc a fejlődés erői és a haladást gátló elemek között...” – írta Nagy Elek (azaz: Méhes György), majd a megvalósítás mikéntjéről szólva hozzátette: „Egészében véve derék munkát végeztek. A mű kiválasztása szerencsés, bár egyes pontokon meghaladja a fiatal együttes teherbírást. A sok kitűnő szovjet darab között talán találhattak volna kevesebb színészi nehézséggel terheltet is. De éppen a nagy célkitűzés s a munkaközösségnek az előadásban megmutatkozó eredményei jelentenek további ígéretet.” Különösen az biztató a jövőre nézve, amit a kritikus a színészből alkalmi rendezővé avasztott Harag György munkájáról ír: „Az ifjú rendező Harag György jól összehangolt, gyors ütemű előadást épített fel. A szereplőket jól mozgatta, a csoportjeleneteket hatásosan építette fel... legfeljebb azt róhatjuk fel hiányosságul, hogy nem tudott az előadásnak szovjet légkört teremteni. A legtöbb figura nem hordozott magán szovjet jellegzetességeket, nem éreztük rajta a szabad emberek megingathatatlan, jövőbe néző derűlátását...” A kritika elmarasztalja Török Józsefet Pavel Szemjonovics szerepében, László Gerő Krecset-ként, és hibáival, erényeivel írja le Tanay Bella, Lohinszky Lóránd alakításait. Viszont pompás jelzőt kapott Lázár Erzsébet (Maja), Finna Rózsa (Bocskárova), Horváth Béla (Sztjopa) – ez utóbbiról így írt: „Ez már igazi szovjet ember volt. Vidám, bizakodó figuráját hány szovjet filmből ismerjük, s becsületére válik e fiatal színésznek.” Kocsis Lonci epizódszerepben (Krisztina Arcaipovna) volt kitűnő.

A darabot első ízben Romániában még 1945-ben műsorra tűzte az egyik bukaresti román színház. Pesten Nagy műtét címen játszották. A kolozsváriaknak köszönhető, hogy magyarul is megszólalt az erdélyi színpadon. A körülményeket ismerve az maga a csoda, hogy nem lett belőle szériadarab...

A színház szerencsésen túljutott az évad felén, s amit ebben az évadban maga mögött hagyott – bemutatókban – nem kellett értük szégyenkeznie. Az eddigi hat bemutatóból egy orosz klasszikus (Gogol), két aktuális szovjet (Gorkij és Kornyejszuk), egy antiimperialista amerikai (Carson Kanon), egy klasszikus író (Bernard Shaw) és egy kortárs magyar szerző, a kommunista hőst központba állító szocialista realista (Gergely Sándor), az eddigi mérleg mindenképpen biztató, még a legkényesebb pártos patikamérlegen méricskélve is. Talán csak az aktuális romániai magyar és román szerző hiányzik a palettáról, de még szerencse, hogy egyelőre a román szerzőket nem erőszakolják bármi áron – s most pedig a következő bemutató kortárs szovjet szerző következik (Valentin Katajev), méghozzá vígjátékkal, ami feltétlenül tovább javítja az ideiglenes mérleget.

Minden biztatóan indul. Az igazgató rendezi, s egyben ő is a fordítója a darabnak (Bolondos vasárnap). Előző, első munkája, a Gogol-bemutató nem keltett rossz benyomást, most is alaposan készíti elő a darabot, s igazgatóként meg is teheti, hogy az eddigi legnagyobb próbaszámot hagyja saját darabjára, Február végére időzíti a bemutatót. A Világosság közli az első kritikát,³¹⁸ méghozzá Hobán Jenő, a hajdani beosztott tollából.

³¹⁸ Világosság, 1949. március 1.

Hosszú, terjedelmes, kéthasábos cikk. „A *Bolondos vasárnap* bohókás, jóakarattal torzító jelentés egy Moszkva környéki üdülőházból, ahol kényelem és gondoskodás várja s piheneti a dolgozót munkás hét utáni pihenőnapján.” A Gomba üdülőház jó hírét féltő igazgatónő jóvoltából válik bolondos vasárnapká a hétvégi pihenőnap. „...a péntek este műsorra került színmű siker jegyében indult nálunk, mindenkinek juthat rá alkalom, hogy megnézze, vígan végigkacagja, és megismerje tanulságait... nagy erénye a rendezésnek a jeles együttes játék, amelynek az előadás jó vizsgálja volt... az együttesben a »legkisebb« szerep is aprólékosan kidolgozott kicsi remeklés volt: iskolapélda...” S talán ennyi is elég a sikert gyorsan hírül adó első kritikából... Nem kisebb terjedelmű az Igazságnak Salamon László által írt, a következő napon megjelenő kritikája sem.³¹⁹ Jó a fordítás, s a kisebb hibákat leszámítva Méliusz rendezői munkája dicséretet kap: „Tudjuk, hogy sok munkát és energiát fektetett bele munkájába... meglátszott az előadás zavartalan dinamikáján, összefogottságán, a díszletek derűs, egyvonalú, a környezet hangulatát megnyugtatóan visszatükröző nemes stílusán...” A szereposztás a kritikus szerint több körületekintést érdemelt volna, Kovács Kató, bizony, eléggé bizonytalan ráosztott szerepében, a traktorista lányból lett főiskolai hallgatót nehezen tudja hozni: „alakítása még fél lábbal a polgári világ talaján áll, inkább az »örök nőiség« polgári illúziójának hangadója, mint egy bolsevik elvtársnő biztos lábakra álló öntudatát tükrözi...” Felszeghy Mária is rosszul játszotta a szovjet professzor feleségét... Tehát negatív színészi teljesítményekkel kezdődik a kritika, hogy folytatódjon azokkal, akik „hozták a figurát”, amit rájuk osztott az igazgatórendező (Flóra Jenő, Orosz Lujza, Harag György, Hegyi Lili, Papp Nusi, Sarlay Imre). S minden jó, ha a vége jó alapon a kritika summázata ez: „Az előadás a fenti hiányosságoktól eltekintve, végső elemzésben színvonalas, levegős, pergő és színes volt, és sikert hozott mind a rendezőnek, mind a szereplőknek.” A Romániai Magyar Szó³²⁰ sem fukarkodik a dicsérettel, s bár ebben a kritikában ugyan másképpen látták az egyes színészek alakításait, az összkép ez: „A *Bolondos vasárnap* mindvégig pattogó, ötletes és egészséges lélegzetű előadás volt; minden jelenete – az egyelőre, sajnos, riakaságszámba menő – gondos rendezésről tanúskodott.” A szerző művéből – mint olvassuk – teljesen hiányzik a keserűség. „Érthető. A Szovjetunióban már kialakult és a kommunizmus felé haladó szocialista társadalomban nevelődött új embertípus dolgozik és munkájával küzd egy boldogabb életért. Honnan eredne tehát, miben gyökerezne a hagyományos keserű humor? A válasz nyilvánvaló.”

S mi sem boncolnánk tovább ezt az előadást, és utólag is örvendenénk a sikernek, ha váratlanul disszonáns hangok nem zavarnák meg a rendező, a színész és bizonyára a nézők többségének felhőtlen örömet. A párt helyi lapjában *Munkáshozzászlás* jelenik meg, amely az előadáshoz és annak megjelent kritikáihoz szólt hozzá.³²¹ Diószegi Júlia munkáslevelező akarja megosztani gondolatait az olvasókkal. „A játékkal kapcsolatban bosszankodtam. S meg is voltam sértve. Nemcsak én, hanem több öntudatos munkatársam is. Tekintetem a színpadra szegződött, és elképedve szemléltem, hogy az ott bemutatott szovjet emberek,

³¹⁹ Igazság, 1949. március 2.

³²⁰ Romániai Magyar Szó, 1949. március 4.

³²¹ Igazság, 1949. március 5.

mint a bolondokházabeliek futkosnak, ordítoznak vagy nyafognak, néha úgy viselkednek, mint az örültek, máskor pedig úgy, mint a hülyék, nem is beszélve a professzor feleségéről. Melyik józanul gondolkodó munkás hiszi el, hogy ma, több mint három évtizeddel a forradalom után, még létezhet ilyen (nem is találók jelzőt) asszony a Szovjetunióban?” Megtudjuk, hogy a szereplők kificamított figurákat alakítottak, „s milyen kevés közül volt az itt élő dolgozókhöz is, hát még a sokkal tökéletesebb szovjet emberekhez...” S ott fortyogott a felháborodás mindaddig, amíg a munkáslevelező kézbe nem kapta az Igazságnak és a Világosságnak az előadásról szóló kritikáját. „Vártam, hogy útmutatást ad nekem, s nekünk arra, hogyan nézzük a darabot, s a színészeknek meg a rendezőnek arra, miként dolgozzanak.” Persze ami olvasható az újságokban – az előadásról –, nagy csalódás a tudásra fogékony olvasónak. „Egyik bíráló sem adja meg szerintem, s munkatársaim szerint a helyes bírálatot, s nem írják meg, hogy e darab nagyszerű, vidám, bolsevik vígjáték, amelyhez egyáltalán nem illik a polgári vígjáték vagy inkább polgári bohózat rendezési és játékmódja...” S a színház kollektívájának megvitatásra ajánlja az olvasó az összegyűlt tapasztalatot...

A vitában szót kapott a Világosság hasábjain Nagy István,³²² baróti káderiskolai hallgató is. Őt is kiborították a színpadon látottak. „Saját szememmel győződhettem meg a Szovjetunió belső életéről. Volt alkalmam megismerkedni a szovjet emberek lelkületével, természetével, viselkedésével. Most egyáltalán nem tudom elképzelni magamnak azt, hogyan létezik a Szovjetunióban ilyen üdülőthozon... Nem tudom megérteni, hogy milyen céllal játsszák a színdarabot... Kérdem, hogy kiből milyen hatást váltott ki a színdarab? Milyen a véleménye a Szovjetunióról annak, akinek eddig is kétkedő volt a felfogása?... A színdarab valóban szórakoztató volt, de rombolt is. Szerintem ez a színdarab nem a mi színpadjainkra való... Elhiszem, hogy a Szovjetunióban játsszák azt a színdarabot. De a Szovjetunióban más emberek élnek, mint nálunk. Ott szórakoztató lehet, de nálunk romboló, hamis nézeteket ébreszt a nézőkben...” Nem tudom, hogy kaptak-e választ az illúziórombolásban szenvedett, felháborodott, nyugtalan nézők, annyi bizonyos, hogy e munkásfelháborodás sem parancsolta le a színpadról a *Bolondos vasárnapot*, nem lett belőle ugyan fergeteges siker, még e felháborodások ellenére sem, de közepes nézőszám mellett az évad végéig tizennégyyszer került színre. Mégis egy tanulságot szolgáltatott, főleg a színháziaknak: nemcsak rothadt polgári színművel lehet felborzolni a nézők idegeit... És előfordulhatnak esetek, hogy az ilyen színházi csínyeket (mint ennek a vígjátéknak a műsorra tűzése) nem lehet megúszni következmények nélkül...

A komédia váratlan tragédiája után gyorsan egy valódi tragédia következett, William Shakespeare *III. Richárdja*. Hobán Jenő nem sokat ért a drámából, ezért kritikájában főleg a darab előtörténetével bíbelődik, s csak keveset pazarol azokra, akik az előadást létrehozták.³²³ Dicséri az alkotók bátorságát, hogy csonkítatlan szöveggel álltak a közönség elé. „Az előadás végig lekötő, s a felvonulásoktól eltekintve pergő – néhol túlságosan is pergő.”

³²² Világosság, 1949. március 10.

³²³ Világosság, 1949. április 5.

Kétségtelenül meglátszik, hogy nem Kosztolányitól, mégcsak nem is Kárpáti Auréltól leste el a színikritika fortélyait.

Más a helyzet Marosi Péter Utunk-beli kritikájával.³²⁴ A terjedelmes szövegben itt-ott megcsillan a jószemű kritikus éleslátása. Olykor-olykor lényegre tapint, „átlátja” az alkotást. Marosi Péter alig néhány kritikát írt eddig, most próbálgatja a színikritikusi mesterség nem könnyű fortélyait, s tulajdonképpen eddigi írásai arról tanúskodnak, hogy végre személyében olyan ember jelentkezik a sajtóban, akiből igazán mives, hozzáértő színikritikus válhat az idők folyamán. Van érzéke a műfajhoz, van érzéke a színházhoz, és a színpadon látottak árnyalt megfogalmazásához. A háború után nem jelentkezett olyan kritikus egyéniség, aki megteremtette volna az elmélyült, alapos, a színházat igazán segíteni tudó színházi kritikát. Jékely Zoltán lehetett volna ilyen, de ő viszonylag hamar elhagyta Erdélyt; Nagy Elek (Méhész György) írt néhány figyelemre méltó kritikát, de ilyen jellegű munkássága nem egyenletes, az összkép hitelét rontja, hogy egyik-másik írását a kívülről megadott szempontok diktálják, nem pedig az egyéni vélemény. (Ennek az lehet az oka, hogy a háború után egy időre bizonytalanná vált a szerepe a romániai magyar sajtóban.) A legszorgalmasabb kritikus Salamon László, aki előbb a Szociáldemokrata Párt sajtószervében, az Erdélyben közli írásait, majd ennek megszűnése után átnyerget az Igazsághoz. Szériába írja beszámolóit, amelyek inkább ideológiai útmutatók akarnak lenni, mint a színházat valóban értő írások. Olyan ő kritikusként, mint színpadi rendezőként Kőmíves Nagy Lajos: állandóan jelen van, sokat dolgozik, de igazán kiemelkedőt csak nagyon ritkán alkot. Jánosházy György biztató kezdetek után átmenetileg elhallgat, majd bűvópatakként tűnik fel ismételten újabb és újabb szünetek után.

Marosi Péter kompetens színházi néző, de fenyegeti őt is a veszély: nem tudja kivonni magát a kordivatok alól. Pontosabban fogalmazva: készen áll arra, hogy egyik-másik cikkét megrendelésre írja, a megrendelő teljes kiszolgáltatásával. És ilyenkor csorba esik a színikritikus személyén, de ezzel együtt objektív színházi szemléletén is. A *III. Richárd* előadásáról írott kritikája szerencsére nem ebbe az utóbbi kategóriába tartozik. „Megvalljuk, féltünk a kolozsvári bemutatótól. Tartottunk tőle, hogy a *III. Richárd*-ban kínálkozó lehetőségek romantikus túlzásra, véres rémdráma színpadra vitelére hajtják az együttest.” Kőmíves Nagy Lajos rendezőről megjegyezte: „Kétségtelenül realista hűségre törekedett. Az együttes jót akart, a szimbolista, psychoanalitikus, romantikus Shakespeare-magyarázatok után végre realista, a társadalmi mondanivalóból kiinduló értelmezést keresett. Miért csúszott el az előadás mégis a naturalista túlzás, kisszerűség, elszűrőkülés útjára? Miért nem sikerült – éppen a naturalista elhajlás miatt – a mű időszzerű mondanivalójának érzékeltetése? A kollektíva, a rendező s a színészek közös hibája színjátszásunk alapvető hiányaira hívhatja fel a figyelmünket...” S a hibák fő forrását jól látja Marosi: „Színészeinket annyira megrontotta a naturalista színpad mimikai és mozgási gyakorlata (a mindent aprólékos külsőségekkel való ábrázolás), hogy elnyelik, harapják, zokogják, bögik, hörgik a szöveget, s marad az üres, hatástalan vergelődés, és elmarad a mindent megmagyarázó hömpölygő,

³²⁴ Utunk, 1949. április 16.

veszedelmes sodrású shakespearei szöveg.” Ez kétségtelen igaz, sok előadáson ez a jelenség tetten érhető. Ugyanakkor azt többnyire elfelejtik a kritikusok szóvá tenni, hogy a kényszerű csereként megkapott sétatéri színpad az átalakítási munkálatok ellenére sem ideális: a rossz akusztika, a néző és a színpad távolsága, és a nem kifogástalan technikai adottságok szinte konzerválják a máshol letűnő színjátszás elavult, megfakult színpadi rekvizitumait. Ezen a színpadon nehéz, pokolian nehéz intim, feszült pillanatok teremteni, és csakis olyan nagy színészek képesek rá, mint Poór Lili (ezúttal Margit királyné szerepében) vagy olykor-olykor Senkálscopy Endre (glosteri herceg, a címszereplő), de az ő előadásában egyaránt fellelhető a tiszta szövegmondás és a patetikus megjelenítés. Koós Zsófi (Lady Anna) játékát azért dicséri Marosi, mert szépen beszélt, és egyszerű tudott maradni... A csokorba szedett értelmezési hibák ellenére is a III. Richárd színpadra vitelét *eseménynek* minősíti a kritikus.

Áprilisban még egy bemutatót tart a kolozsvári színház, méghozzá megint szovjet darabot: Szimonov *Egyszer majd így lesz* című színművét, amelynek cselekménye a Nagy Honvédő Háború idején játszódik. (A darabot Imrédi Géza színész fordította, egyben ő is rendezte.) Nem részletezzük, mert ez a bemutató nem ér meg egy misét. Salamon László így fejezi be locsogó kritikáját: „Közönségünk, a hiányos előadás ellenére is, szeretettel

Poór Lili és Fekete Mihály

fogadta az *Egyszer majd így lesz*–t, mert megéreztte, hogy egy nagy szovjet író beszél hozzá – a szovjet emberek világáról.”³²⁵

Az igazsághoz hozzá tartozik, hogy Szimonov színműve a közönség érdektelensége mellett került színpadra. Már az is sokat mondó, hogy a színház nem közli, hogy hányszor került előadásra. Mindez persze nem vet valami jó fényt a kolozsvári Állami Magyar Színházra ebben az időben, amikor a szovjet példa követése a kizárólagos hivatalos kívánság. Talán ezért is tartja szükségesnek a párt helyi magyar lapja, hogy „közvélemény-kutatást” szervezzen a művészek körében „Mit tanultam a szovjet színművészettől?” címmel.³²⁶ A kolozsváriak közül három művész: Senkálzky Endre, Méliusz József és László Gerő, a marosvásárhelyi Székely Színházról Tompa Miklós igazgató és Anatol Constantin színész, Nagyváradról pedig Tanai K. Emil színész válaszol a körkérdésre. „Emberiség, egyszerűség, derű és optimizmus a szovjet művészet legfőbb sajátosságai” – állapítja meg Senkálzky, s kizárólag szovjet film példákra támaszkodik, minthogy élő szovjet színházat valószínűleg nem volt módjában megtekinteni. László Gerő „hűségnyilatkozata” mögött sincs valóban megélt művészi élmény. Amit mond: elpufogatott üres politikai deklaráció. Méliusz legalább valódi élményekre hivatkozhatott: „Először a Szovjetunió irodalmával találkoztam közel 20 esztendeje, még a Hitler előtti »Vörös Berlinben«... Most a színház mesterségem, s így helyénvaló e válaszban arról a különös szerencséről említést tennem, hogy láthattam Sztaniszlavszkij színházát, századunk színházátörténetének néhány legcsodálatosabb előadását. Ezekből az előadásokból ugyanazt tanultam, amit a szovjet irodalomból – a művész csak az igazat fejezze ki, mondja, játssza, élje! Ami pedig igaz, az óhatatlanul pártos, félreérthetetlen, harcos és mindenekelőtt hű a valósághoz. Sztaniszlavszkij írásaiából pedig a színháznak az igazság kifejezéséhez vezető egyetlen útját ismertem meg.”

Mindezekről a hűségnyilatkozatoktól azonban nem lett jobb a szovjet darabok kolozsvári előadása. Sőt, az utolsó szovjet mű kapcsán az évadzáró értékelő cikkből tudhatunk meg jellegzetes „apróságokat”: „Szimonov színművét szegényesen, elhanyagolt színpaddal kiviteleztek. Hallottunk olyan vélekedést is, egy szovjet darab próbáján, mely szerint nem ismerjük még a szovjet embert, tehát polgári hangulatot teremtsünk a színpadon, s így értsük meg a szovjet embert közönségünkkel (?). Természetesen: aki nem ismeri, vagy nem meggyőződésből követi a Román Népköztársaságban harcoló munkásosztályt és annak élcsapatát, az nem képes a szovjet ember megismerésére sem. A szovjet ember jelleme, magatartása nem titok és nem megismerhetetlen. A szovjet irodalom, sajtó és film ma már olyan közel hozza hozzánk, hogy valóban csak az nem barátkozik meg vele, aki nem akar.”³²⁷

1948/49-ben a szovjet drámairodalomhoz fűződő viszony politikai kérdéssé vált. Míg az előző évadokban azért kijárt a dicséret, ha a színház szovjet darabot választott, s a kivételezés milyensége csak másodrendű volt. Ez az évad ebben is fordulat: ma már az nem

³²⁵ Igazság, 1949. április 22.

³²⁶ Igazság, 1949. május 1.

³²⁷ Utunk, 1949. július 9.

elegendő, ha a műsorban lassan túltengenek a szovjet-orosz darabok, hanem ezen túlmenően kivételes bánásmódot követelnek számukra mind a színház, mind a közönség részéről.

Az évad utolsó bemutatója Mikszáth Kálmán *Különös házassága* Örkény István és Gyárfás Miklós adaptációjában. A közönségnek igazi felüdülés e vígjátékként játszott darab, még akkor is, ha a rendezés tudatosan törekedett a darab kiaknázható napi mondani-valójának a hangsúlyozására (azaz a katolikus klérus leleplezésére). A kritika kedvezően fogadja az előadást. A Világosságban (n. e. = Nagy Elek) dicséri Méliusz József újabb rendezését, aki „pontos stílusérzékkel, a legkisebb részletekre kiterjedő gondossággal” rendezte a darabot, nem tagadva le a nehézségeket, tudniillik azt, hogy „a Különös házasság magán viseli a színdarabbá operált regények szokott betegségeit”.³²⁸ Deák Tamás is elismerően ír a produkcióról a Romániai Magyar Szóban.³²⁹ A legtöbb fenntartást Marosi Péter hangoztatja,³³⁰ hosszas kritikájában körülbelül fele-fele alapon marasztalja el, illetve dicséri a produkciót. Legfőbb kifogását az osztályharc igénye motiválja: „Nem leplezhetjük le a főpapokat, ha ugyanakkor nem mutatjuk ki érdekszövetségüket a nagybirtokosokkal s a középkor kísértő »szellemeivel«. (Újabban Mindszenty szövetsége Eszterházyval és Habsburg Ottóval.)”

Az Utunk-ban Marosi Péter az, aki értékeli az 1948/49-es kolozsvári évadot. Ma már aligha állapítható meg, hogy a cikk címe a szerzőtől vagy a szerkesztőségtől származik, de így is a cím önmagáért beszél: „Tudatosabban, bátrabban, pártosan!”³³¹ S ha nem is eredne a szerzőtől a cím, a tartalom a másik Marosiról árulkodik, arról, aki nem szolgálni akar, hanem kiszolgálni. „A sétatéri színpadról is száműzték már a burzsoázia »korhadt hőseit«, s a múlt évadban új műsor fogadta a kialakuló közönséget. Ez az új műsor és a Párt nevelő munkája megváltoztatta a színészt is...” És mégis a felsorakoztatott és Marosi által is méltatott pozitív fejlemények mellett mintha súlyosabb lenne az, amit elmarasztaló szándékkal fogalmazott meg. Az megegyezik a valódi tényekkel, amit a cikk elején megállapít: „Nincsenek új magyar darabjaink, melyek a szocialista építés hőseit mutatnák be, vagy az ellenséget tennék gyűlöletessé és nevetségessé. Nem fordítottuk még le azokat a román darabokat, melyek utat mutatnak már új honi dramaturgiáknak.” És nem teljesen világos, de denunció jellegű a következő mondat: „A múlt évadban a kozmopolitizmusnak és a leplezett szovjetellenességnek jeleit is felismerhettük a kolozsvári Állami Magyar Színház munkájában.” Talán csak nem a Méliusz rendezte *Bolondos vásárnap* furcsa visszhangjára gondol a kritikus? Nem derül ki. De a célpont minden bizonnyal mégis a rendezés, és így akarva-akaratlan a tüzből három darabot rendező Méliusz személye: „Hiába elemezzük »objektív« hidegvérűséggel a darabokat, ha nincs meggyőződésünk. Ha nincs az együttesnek, rendezőnek és külön-külön a művészeknek éppen erre a bemutatóra kitűzött harci célja, akkor a színpadon elszürkülő, naturalista teljesítményt nyújthatunk csak. Társadalmon kívüli álláspontból objektivizmust játszva nem lehet tükrözni a valóságot. Aki nem foglal

³²⁸ Világosság, 1949. május 19.

³²⁹ Romániai Magyar Szó, 1949. május 23.

³³⁰ Utunk, 1949. május 28.

³³¹ Utunk, 1949. július 9.

állást, aki nem akar vagy nem tud színpadi munkájával agitátorrá, harcossá válni, az nem jelenítheti a valóságot hitelesen, meggyőzően, élményfakasztóan... A kolozsvári Állami Magyar Színház művészi teljesítménye akkor juthat el a fejlődés következő fokára, ha az őszi évadban a rendezők és a szereplők kollektíváját jobban összefogja a pártos, harcias művészöntudat... Ezt kell tudatosítani a kolozsvári együttesben, mert 1948/1949-es munkájukból ennek kisebb vagy nagyobb mértékű hiánya mutatható ki. Csak ez ellen a hiba ellen küzdve teljesíthetik azt a nagy feladatot, mely ősztől vár rájuk, s melyhez az anyagot a szovjet szerzők, a klasszikusok, a haladó irodalmi hagyomány és most már a hazai magyar és román kortársirodalom adja..."

A szerző tudatosan célozza meg és pecézi ki a színház gyenge pontjait. Imitt-amott még nagyít is, s a pártosság olimposzi magasságából kiosztott minősítései egy ifjú titán sajátos harci mozdulatai. A magas elvi igényekkel és a legfrissebb pártos szóhasználattal megírt évadelemző cikk jelez egy törekvést. Az ifjú Marosi kinyújtja csápjait a színház birtokba vételért.

Ősztől ő lesz az új igazgató.

Marosi Méliusszal szemben elérte azt, amit korábban Méliusz elért Szentimreivel szemben. Kicsit ismétlődött a történelem.

A kolozsvári színház, mielőtt bezárta volna kapuit 1949 júniusában, három produkciójával országos turnéra indult.³³² Időközben az Írószövetség kolozsvári drámaírói csoportja arról tartott vitát, hogy miért késnek a hazai színművek.³³³ A vitán kiderült, hogy az írók a drámaírást nem hanyagolták el, de: „A valóság az, hogy a szerzőink nagy része még távolról sincs felkészülve annyira, hogy művészileg vagy ideológiailag a mai politikai és művészi követelményeket legalább megközelítőleg kielégítse.”

„Az 1948–49-es színházi évad mérlege” címmel az Igazság is elkészíti az elmúlt színházi évad elemzését (július 6.).³³⁴ Helyesen állapítja meg a cikk, hogy az utolsó évadban a mindössze 10 bemutató lehetővé tette, hogy egy-egy előadás kiforrott formában jusson el a közönséghez, általában kedvező módon emelkedett (ha nem egyformán arányosan) az egy bemutatóra eső próbák száma, ami a színházi műhelymunka elmélyítését segítette elő. Természetesen az uralkodó hivatalos szemlélet érvényesülése nem tette lehetővé annak kritikai számonkérését, hogy miért csak mindössze 2 magyar darab került színre a tízből, s annak taglalása sem volt lehetséges, hogy szolgálja-e a sokszínű színpadi kultúrát a műsor-szerkezetnek az a folyamatos beszűkülése, aminek ebben az évadban tanúi lehettünk. Vajon miért hiányoztak a játékrendből a klasszikus magyar darabok? – ez olyan kérdés, amin csak az önmagára hagyott néző töprenghetett. Egy másik – a szezon végén megjelent cikkben³³⁵ (Új közönség, színész, rendező) néhány szemléletes adatot is találunk: míg az előző évadban, amikor még létezett az operett is, mindössze 143 prózai előadást tartottak, és összesen 23

³³² A turné állomásai: Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Gyergyószentmiklós, Beszterce, Dés, Nagybánya, Szatmár, Arad, Temesvár, Resica, Petrozsény, Lupény, Déva, Gyulafehérvár, Aranyosgyéres. A három bemutatott darab: Ócskavas nagyban, Egyszer majd így lesz és a Különös házasság.

³³³ Világosság, 1949. június 3.

³³⁴ Igazság, 1949. június 6.

³³⁵ Világosság, 1949. június 17.

bemutatóra, illetve felújításra került sor, és a prózai előadásokat összesen 64 509 néző tekintette meg, addig az új, most már véget ért évadban viszont 176 prózai előadást tartottak, 10 bemutató volt és 7 felújítás, ugyanakkor a nézők száma 77 015-re emelkedett. Ez a számadat is jelzi, hogy megnövekedett az egy produkcióra eső nézőszám. (A tíz bemutatóból a legtöbb nézője a Vitézek és hősöknek, a III. Richárdnak és a Pygmalionnak volt.) Jó eredménynek kellene elkönyvelni azt is, hogy egy-egy előadás átlagnézőszáma 320 volt (bár jól tudjuk, hogy ez produkciónként elég nagy ingadozást mutat, s kevés kivétellel éppen a politikailag kevésbé favorizált előadások voltak a népszerűbbek).

A színház a művészi utánpótlás kérdésében nagymértékben támaszkodhatott a Művészeti Főiskola színtagozatára is. Az elmúlt évadban már nyolc legfelsőbb éves akadémistát és három rendezőjelöltet sorolt be tagjai közé, s azok részt vettek a színház mindennapi munkájában. Itt említjük meg, hogy a Magyar Művészeti Intézet színművészeti hallgatói két vizsgaelőadással készültek. Szofoklész *Antigonéja* és Molière *Kényeskedők* című egyfelvonásosát adták elő.³³⁶ Bányai Éva, Harag György, Horváth Béla, Faluvégi Lajos, László Gerő, Lohinszky Lóránd, Lavotta Károly, Ille Ferenc, Nemes Sándor, Orosz Lujza, Sárközi Júlia, Tanay Bella, Török József adott ízelítőt tudásából. Nem kis eredmény, amit felmutattak, tudva, hogy az intézet jelenlegi formájában mindössze az 1948-as tanügyi reform óta működik, és tulajdonképpen csonka évet zár.³³⁷

A marosvásárhelyi Székely Színházban is jelentősen csökkent az évi bemutatók száma: az előző évadi 21-ről 12-re, s a kevesebb bemutató itt is több előadást eredményez, ami a játék minőségének a szüntelen emelésével jár. Az 1949-es év első bemutatója Mikszáth Kálmán *Különös házassága* (január 13.), ezt követi három egyfelvonásos (január 17.), majd itt is a *Bolondos vasárnap* és újra itt is a *Jegor Bulicsov és a többiek* (március 16.), majd a *Tartuffe* (április 14.), végül Móricz Zsigmond: *Úri muri* (május 8.). Hát a lista nem sok eredetiségre vall; mintha tartana a szüntelen versenyzés a kolozsvári színházzal, s ami a bemutatók elsőbbségét illeti: váltakozó sikerrel. A fenti produkciók közül a vásárhelyiek elhozták júliusban Kolozsvárra a korábban említett *Vitézek és hősök* mellett a *Jegor Bulicsov és a többiek*, valamint a *Tartuffe* előadását. A Világosság cikkben köszöntötte a Román Nemzeti Színház színpadán fellépő vásárhelyi színészeket: „Ez a vendégjáték lehetővé teszi a közös ügyet szolgáló színházaink tapasztalatainak kicserélését s az egészséges többetörékvés szellemének a kialakítását. Megállapíthatjuk majd, hogy milyen felfogásbeli különbségek mutatkoznak a kolozsvári és a marosvásárhelyi színház teljesítményében. Az összehasonlítás jó alkalom lesz a kolozsvári eredmények öntudatosítására, s ugyanakkor arra is, hogy azt tanuljuk meg a vásárhelyiektől, amit meg kell tanulnunk, amiben példamutatók.”³³⁸ A kolozsvári lapok minden produkcióról írnak, de az összehasonlítás nehéz munkájára nem akad vállalkozó, holott nagy szükség lett volna megtudni, hogy azonkívül, hogy a vásárhelyi

³³⁶ Világosság, 1949. július 13.

³³⁷ Világosság, 1949. július 3.

³³⁸ Világosság, 1949. június 2.

együttes kétségtelenül markánsabb művészekből áll, mi áll az országos sikernek örvendő hírnevük mögött.³³⁹

A sepsiszentgyörgyi színháznak fő hivatása közé tartozik a vendéjáték egész Erdély területén, de főleg a Székelyföldön. A második hivatalos körútjukról visszatérve 1949 elején bemutatták Pristleynek, a *Rendőrfelügyelő* című darabját, amelyről a kriika megjegyezte, hogy „A haladó szellemű angol író darabjának bemutatása a Népszínház eddigi legkiemelkedőbb teljesítménye volt.”³⁴⁰ (Meglepetésként hat, hogy itt játszik a kitűnő rendező, Deésy Jenő is ekkor.) A harmadik hivatalos körútjuk befejezése után március végén bemutatták a valamennyi magyar színházat megjárta darabot, az *Ócskavas nagyban-t*.³⁴¹

Nagyváradon a harmadik bemutatott darab Orlin *Légiriadó*-ja volt, majd sorjázna az előadások: itt is sor kerül a *Különös házasság*-ra, s ez bizonyul az évad legsikeresebb produkciójának: az évad végéig 26-szor kerül színre. A *Vitézek és hősök* nemcsak Váradon arat sikert, hanem Aradon is, ahol a város vezetői és nézői nagy szeretettel fogadták a magyar színészeket. A színház sokféle gonddal küzd: nincs díszlettervezője, színdarabjaihoz más színházaktól kölcsönöz díszlet-kellékeket, ami semmiképpen nem tekinthető végleges megoldásnak. További gond, hogy a 36 színész többsége éppen az elmúlt évek gyakorlata következtében főleg operettekben jártas, és nehezen bírkózik a drámai feladatokkal. A színház nagy drámai színészei (Szabó Ernő, Delly Ferenc, Hamvay Lucy már régóta a vásárhelyi színház tagjai). Ezért aztán még némelyik előadásukon fellelhető az operetthagyomány. Gréda Józsefnek és a színház dramaturgjának, Bárdos Lászlónak a fordításában bemutatják Ilja Ehrenburg *Oroszlán a piactéren* című színművét. „A végnapjait élő tőkés társadalom” bemutatása nem a legpontosabban sikerült, s bár a közönség közömbös maradt a színház e produkciója iránt, a sajtóban nyomon akarják követni, hogy miként vonul be Váradra is a szovjet drámairodalom.³⁴² Felújítják Beaumarchais *Figaró házasságát*, rengeteg dalbetéttel, majdnem operettesítve. Ez a keresztezés sem válik a színház előnyére.³⁴³ Elmarasztalják a színházat, elégtelennek tartják az ideológiai felkészültségét, és elhangzik a panasz: „A dolgozók többe várnak a színházról...!” Márciusban az egyik cikk címe a helyi lapban így hangzik: „Lehet haladó szellemű darabokat is előadni!” (Fáklya, március 21.) Gyors kapkodás és két-két heti próba után színre kerül két „menős” szovjet darab: a *Jegor Bulicsov* és a *Bolondos vasárnap*.³⁴⁴ Írások, cikkek elemzik, bírálják a színház nem túl sikeres 1948/1949-es évadját.³⁴⁵ Végül egy kis kommuniké adja tudtul, hogy a nagyváradi színház a művészeti minisztérium hatásköréből a városi Ideiglenes Bizottság hatáskörébe került.³⁴⁶ Közvetett elismerése annak, hogy az egy évvel korábbi átszervezés,

³³⁹ Romániai Magyar Szó, 1949. március 24., június 20. A kolozsvári vendégszereplésről lásd Világosság, 1949. július 5., 6. és 7.; Igazság, 1949. július 7. és 8.

³⁴⁰ Romániai Magyar Szó, 1949. január 7.

³⁴¹ Romániai Magyar Szó, 1949. március 26.

³⁴² Fáklya, 1949. február 13., 20.; Romániai Magyar Szó, 1949. február 23.

³⁴³ Romániai Magyar Szó, 1949. március 21.

³⁴⁴ Fáklya, 1949. április 13.

³⁴⁵ Utunk, 1949. március 27., július 23.; Fáklya, 1949. június 5. és 19.

³⁴⁶ Fáklya, 1949. június 18.

melynek során felszámolták az aradi és a szatmári társulatot, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A megoldást mégsem e társulatok újrászervezésében látják... A hatásköri változás célja a rövid hír tanúsága szerint az, hogy „a kultúra vívmányait még fokozottabban a nép szolgálatába állítsa...”

Alig néhány héttel az 1948/49-es színi évad bezárása előtt fontos cikk jelent meg a párt központi lapjában, a *Scinteiában*: *Előre a szocialista építés korszaka színházának megteremtéséért a Román Népköztársaságban*. Rövidesen, június 18-án teljes terjedelemben közli a cikket a kolozsvári Igazság is. „Joggal mondhatjuk, hogy ez az évad inkább a termékeny kezdet, kilátásokkal teli fordulat jele, útban egy olyan dramaturgia felépítése felé, amely hazánkban a szocializmus felépítésének korszakát jelenti... Az olyan értékes műsor, amilyen a mostani színi évad legnagyobb részében volt, nagymértékben hozzájárul a nézők tömegeinek lelki átneveléséhez és lelki átváltozásához. Ugyanakkor átgyúrja a színházi embereinket is... Színházaink műsorát minél több szovjet darabbal kell gazdagítani, elsősorban olyanokkal, amelyek a szocializmus építésének korszakában íródtak. Fontos, hogy a színházak vezérigazgatósága és vezetősége teljes komolysággal nézzen bele ebbe a kérdésbe és mélyen átgondolja a jövő műsorát, amelyet a fent előadottak fényében kell összeállítani...” És most eltekintünk a cikk teljes gondolatvilágának a felidézésétől. Mi is a cikk végéből idézünk, hogy azzal is jelezzük: új korszak várható: „...teremtjük meg gyors ütemben a nagy időkhöz mért színházat, amelyekben élünk, a szocializmus építői magas igényeihez méretezett színházat...”

Az első őszi bemutatók után szeptember 19-én Marosi cikket írt az *Utunkba*: *Frontát-törés a színházi vonalon* címmel. Megtudhatjuk cikkéből, hogy „a »különös anyagból« gyúrt kommunista embert hozzák a színpadra...” S rövidesen még a nézőtérről is elviszik azokat, akiket az új minősítés az ellenség kategóriájába sorol: 1949. november 3-án letartóztatják és börtönbe vetik Méliusz Józsefet, Balogh Edgárt, majd Jordáky Lajos dramaturgot... De ez már egy más történet, más korszak, amelyben a színház is új megvilágításba kerül.

1949 nyarán lezárult a háború befejezése óta tartó átmenet korszaka.

Szabálytalan sorok a kétszáz esztendőről

Nem tudom, miért van az, hogy valahányszor a kolozsvári színészekre, színházra gondolok – sohasem Thália magasztos, díszes épületcsarnoka, az egykori Hunyadi téri színház képe ugrik be, hanem mindég, kizárólag a sétatéri színházé, holott a Hunyadi téri nagyszínházban tizenhárom éven át játszottak magyar színészek: az 1906. szeptember 7-től 1919. szeptember 30-ig itt születtek a nagy sikerek, s azután is több mint húsz évet ugorva a végtelen időben 1941 őszétől 1945 őszéig újra elsősorban erről a színpadról hangzott fel a magyar szó. De az anyagi javaknak e dátumokkal is körülbástyázható dús korszakában nem lehettem, sajnos, közönség Kolozsváron, s hiába voltam később magam is alkalmi néző azon a másik téren, amelynek névváltozatai híven követték a történelem szeszélyes és meredek kanyarulatait. Ott nézőként mindig beavatatlan maradtam, igazi nézővé a külsejében, adottságaiban sokkal szerényebb sétatéri nézőtéren cseperedtem, ahol szerencsés pillanatokban a színházi üzenetek engem is utolértek.

Vékonypénzű egyetemi éveimben itt akartak több társammal együtt statisztává avatni: Shakespeare *Othellójának* alabárdosaként beöltöztetve egy egész délelőttön át hiába vártam a rendezői instrukciókat, s mivel a délelőtt túl meleg volt, és a „mundér” túl feszes, hamar megfutamodtunk, gyáván bevallva, hogy ez a roppant nehéz pálya nem nekünk való. Maradtam néző, bérletesnek szorgalmas, a III. rendű támlásszékek 488. számú helyén. Onnan azt láttam, hogy olykor-olykor gyönyörű pillanatok részese vagyok: Dorian Ilona és Horváth Béla remek kettőse tette számomra feledhetlenné évtizedeken keresztül Pavel Kohout *Ilyen nagy szerelem* című darabját, s a kolozsváriak előadását, vagy Tolsztoj *Háború és béke*-jét Flóra Jenő (Peter Bezuhov) főszereplésével. Brecht *Koldusoperája*-nak rendezői ötleteit anyámmal évekig emlegettük, s amikor sok-sok év múlva elhárultak a műsorpolitikai akadályok, itt lehettem lelkes nézője Madách halhatatlan művének, *Az ember tragédiájának* is, Rappaport Ottó rendezésében. A Major Tamás vendégrendezésében színre került *Téli rege*- (Shakespeare) előadás sem múlt el nyomtalanul, s a hatvanas évek néhány szabadabb évének légkörében ezen a színpadon találkozhattam egy-egy alkalomra azokkal a színészekkel, művészekkel, akiket jószerevével csak hírből ismerhettem: egy teljes estén át itt csodáltam meg Neményi Lilit (a „hazajáró lelket”, hiszen pályája neki is innen indult), itt tapsoltam Dajka Margitnak, és egy váratlan estén itt ejtett ámulatba az akkor éppen hatvanéves Mezey Mária...

A hetvenes évek nagy revelációját a történelmi Sütő-drámák jelentették, különösképpen az első három: *A lócsiszár virágvasárnapja* (az egész magyar nyelvterületen itt sikeredt a legjobb előadás), a *Csillag a máglyán*, a *Káin és Ábel*. Szerző, rendező, színész,

színház, nézőközönség csodálatos egymásra találása. Ez a három dráma már vonulat: elszalasztani őket pótolhatatlan veszteség. Ide születtek, erre a színpadra, ahol a hely szelleme is hozzáadta a magáét.

Nem feledhetem, hogy a hetvenes évek végén, amikor jól időzítve, és a hivatali huzavonát legyőzve sikerült egymás utáni estéken sorjában bemutatni a három drámát, már viszonylag távolabbra vetett a sors, de az eseményre leutaztam Kolozsvárra, a nézőtéren derült ki, hogy több szétszóródott ismerősömnek viszont sikerült felutazni Kolozsvárra, aszerint alkalmazva a le vagy fel igekötőt, hogy kit milyen irányba vetett a sors, a földrajzi meghatározottság.

Nagy mozgósítás lehetett, furcsa alakok figurái tűntek fel a nézőtéren. Úgy látszott, hogy a Szolgálatos Füleknek bőven jutott jegy, csakúgy mint a megbízóik cerberus seregének. A kolozsvári útlevélosztály román vezetőjével ott találkozott újólág tekintetünk, kissé csodálkozva nézett, mintha kérdezné tekintetével, hogy mi az, máris visszajöttem? Nekem meg az futott át az agyamon, hogy ilyen nagy a mozgósítás, hogy már rád is szükség van? A szünetben a mindig mosolygós, novellákat is író újságíróval izgatott tömondatokban cseréltünk információt, amikor séta közben hirtelen egy kanyarulatnál feltűnt valaki. – Vigyázz, ott jön egy pribék – mondom neki gyorsan, mire ő: – Szent Isten, Edus? Abban a pillanatban Balogh Edgár magas, harcaiban, álmodozásaiban megőszült tonzúrás feje takarta el Ungvári József securitátus ezredes gnóm alakját. Ő nem ismerhette, én jól ismertem: évtizedeken keresztül Désen végezte a hivatali piszkos munkát, a magyar szó elnémítását, most egy ideje jutalomból Kolozsváron teszi ugyanezt. Nyilván a kisvárosban szerzett értékes tapasztalatait jól kamatoztathatja Kolozsváron, ahol még bőven akad munka – lám a színházban is. (Még feltűnik egyszer-kétszer a sétálók között, rút ábrázatát egy közepén kilyukasztott műsorfüzetbe dugja, onnan tartja szemmel a terepet.) S mintha csak a lócsiszár szövege kapna visszhangot a színház folyosóin: – „Még a templomok is alá vannak aknázva besúgókkal!” – hallom, s ez most teljesen ráillik Thália templomára is. Előtte két sorral egy másik Szolgálatos Fül, (L. B.) ül, akit én még az egyik folyóirat főtitkáráként ismertem, pedig az alig tapsaiból sejthettem volna többet is. Mondom, szép kis szervezett közönség, amely azonban nem tudta megfékezni az igazi közönség tapsviharát egy-egy jelenet végén vagy a csattanóknál. Vajon hány feljegyzés, feljelentés született éppen e megszentelt falak között is, vagy egy-egy színházi inspiráció hatására? Erről nincs kimutatás, de a folyamat azért követhető! A negyedik Sütő-darab, *A szúzai mennyegző* (témájában nem kevésbé aktuális, mint az előzők) már csak hosszas alkudozás nyomán kerülhetett színre, és dadogva szólalhatott meg az Ige. Utána már sehogy sem. Íróasztalfiókban maradtak az újabb Sütő-darabok, és nem került színre Székely János-darab sem. A hiánylista egyre bővült, mint a tiltások sora. A nyolcvanas években járunk, szigorú kötöttségek vannak: az előadott darabok 70 százaléka „hazai” kell legyen, persze nem Sütő-félék; kortárs nyugati darab nem játszható, mert nincs rá valuta. Se vége, se hossza a korlátozó intézkedéseknek. Pénzhiánnyal takaróznak, holott szellemi karantént vezettek be. A szellemi pangás mindent megölni akaró bugyraiban, amikor fojtogatva érzi magát a legtöbb színész (nem kevesen veszik kalapjukat, örök jó éjszakát mondván színháznak, közönségnek) – most derül ki, hogy milyen nagyszerű közönség a kolozsvári. Akkor is jön, amikor a papírforma szerint távollétével kellene tüntetnie, hiszen oly silány az előadott „mű”, amelyen a színészi lelemény sem tud segíteni.

A közönség majdnem azóta tartja fenn a színházat, amióta Aranka György 1791-ben röpiratában kifejtette: „Egy magyar játékszínnek felállítását talán legelől kell tennem azok között az eszközök között, melyek anyai nyelvünk gyarapítására s közönségesítésére szolgálnak. Bizonyos, hogy legfőbb eszköz.” A buzgalomnak meg is lett a fogatja, 1792. október 1-jén Fejér János, Fejér István, Fejér Rozália, Kontz József, Sáska János, Jantsó Pál, Verestői Mihály, Bajkó Terézia, Kiss Terézia és Keszegh Terézia – talán a pesti Kelemen Lászlóék példájától is feltüzelve kérvényt nyújtanak be a kolozsvári Guberniumhoz (Kormánysszékhöz), hogy az összeállott nemes ifjak társasága szeretne mielőbb „magyar nyelven írt, vagy pedig ezután írandó darabokat a nemzeti és anyai nyelv nem csekély hasznára” előadni. Bánffy György gubernátorék válasza kedvező: „Nem ellenzi azt, hogy a könyörgők, valamint a nemzetnek, úgy a nemzeti nyelvnek nagyobb gyarapítására és pallérozására szolgáló erkölcsös játékokat Kolozsvár városában és más helységeiben ezen fejedelemségnek minden akadály nélkül üzhessenek.”

Pesten és Budán Kelemen Lászlóék 1790. október 25-én és 27-én kezdték el a játékokat, ők hozták létre az első magyar hivatásos színészársaságot. Igaz, 1792 májusáig kényszerű szünet következik, de utána folytatják az elkezdett munkát.

Tehát a kolozsváriak másodikok a sorban, legalábbis, ami a társaság megszületésének idejét illeti. Özv. Rhédei Mihályné egy évig díjtalanul engedi át számukra a főtéri nagy szaláját, ahol farsang idején egymást követték a kolozsvári bálók. Az őszi hónapok a lázas készülődés jegyében telnek, míg végre – minden akadályt elhárítva – 1792. december 17-én a társasághoz csatlakozott Kótsi Patkó János szájából elhangzott az első magyar szó a színpadon. Merő véletlenség, hogy alig néhány esztendővel ezelőttig mindenki úgy tudta, hogy november 11-én volt az első magyar előadás, de ezt a dátumot a színház történeti kutatás korrigálta, tehát öt héttel később – mint ahogy ezt sokáig tudtuk – Kolozsváron is elkezdődik a játék.

Milyen hagyományokból építkezhetek? A színhagyomány úgy tudta, hogy egy évszázaddal korábban, az 1600-as évek végén Felvinczy György már megpróbált színházat teremteni, de utána nem maradt más bizonyíték, mint néhány általa írt drámai szöveg és I. Lipót császár 1696-ban kiállított engedélylevele. Az előadások emlékét elmosta az idő. Élőbb hagyományt jelentett néhány nemes úr udvari színjátszása, s főleg pedig a kollégiumokban dívó diákszínjátszás. Erdélyben jutott erre lehetőség több helyen is: Marosvásárhelyen a református kollégiumban, Kolozsváron az unitáriusoknál és a katolikusoknál, Csíksomlyón a ferenceseknél, Nagyenyeden pedig a Bethlen Gábor kollégium falai között. A kolozsvári színtársulat most összeállott tagságának java része is az egykori enyedi diákok közül verbuválódott.

Az iskolaszínjátszás elsősorban pedagógiai célokat szolgált, a nemesi színjátszás a szórakozását, azonban nem kétséges, hogy mindkét forma egyengette az utat a hivatásos színjátszás megteremtése felé. A diákszínjátszás szervezői darabokat írtak és fordítottak, a nemesi színjátszók között is előfordulnak fordítók vagy színdarabírók; ezek munkássága szerény, de biztos műsoranyagot hozott létre a hivatásosak számára is. Amikor a feltételek létrejönnek, mindkét forrásból lehet meríteni: a barokk nemesi színjátszás elsősorban külsőleges eszközeivel (gazdag színpadképeivel, díszleteivel, jelmezeivel stb.) hatott, a diákszínjátszás a műsoranyag mellett főleg emberanyagot adott.

A pillanat a magyar nyelvet terjesztő szintársulat létrehozására kedvezőbb Erdélyben, mint Magyarországon: 1792 nyarán a Magyar Hírmondó című bécsi lap nem véletlenül hívja fel az olvasók figyelmét az erdélyi kedvezőbb helyzetre: „A Magyar Hazának másik kebelében – Erdély Országban nem csak a Vármegyékben, hanem a Királyi Táblán, s a Fő Kormány Széken is mindenek magyarul folynak; Magyar Nyelven teszik a Tanácsos Urak a Referádákat (az-az terjesztik eleibe a Székeknek ez vagy amaz tárgyról való elő-adásaikat s vélekedéseiket); Magyar Nyelven tartatnak a tanácskozások; hozatnak a szententziák (végzések); s íratnak a Jegyző-Könyvek (Protocollumok). Tsupán a Hadi Tanátssal és Kamarával való levelezések folytattnak Deák nyelven, s azon terjesztetnek a Felső eleibe is az Erdélyi Kantzellária által, az ehez fel-küldeni szokott Jegyző-Könyvek.”

1793-ban már az állandó színházépület hiánya foglalkoztatja a kolozsvári színészeket. Miközben egymást érik az előadások, felmerül egy színházépület létesítésének gondolata is. Egyelőre csak az álmokra telik, különben is 1794-től fokozatos nyomás nehezedik azokra, akik a magyar nyelv ügyéért tovább akarják a harcot szélesíteni. I. Ferenc császár irtózik mindentől, ami új, gyanakvó, bizalmatlan, és a francia forradalomtól megrettenve olyan cenzúrendeleteket vezet be, amelyek utólag is intézkednek a könyvek és egyéb kiadványok betiltásáról. A nyomdák száma csökken, a legtöbb lapalapítási kísérlet kudarcha fullad, a külföldi lapok megrekednek a birodalom határainál. Távolabb Bécstől, Erdélyben valamivel kedvezőbb a helyzet: Martinovicsék kivégzésbe torkolló összeesküvése nyomán itt is keresik ugyan az esetleges résztvevőket vagy szimpatizánsokat, de nem találják. Csak gyanúsítottak vannak, bizonyítékok nincsenek. Bánffy György kormányzó nem siet a sürgetett vizsgálatokkal, mire elkezd, nincsenek bizonyítékok, pedig a legjobban azt a hazafit gyanúsítják, akinek döntő szerepe van a magyar színház állandósításában: id. báró Wesselényi Miklóst.

Wesselényi nevét ott találjuk az első adakozók között, Bánffy nevével együtt. Az első évek színházszervezői munkájában bizonyíthatóan nem vesz részt. Ekkor még hatásos szónoklataival az erdélyi országgyűlés ellenzékének a vezérei között van. Részt vesz azonban gróf Károlyi József 1794. július 7-i nagykárolyi beiktatásán, ahol az összesereglett hazafiak megvitatják a színjátszás helyzetét, és Wesselényi is szép összeggel adakozik a pesti színház javára. Wesselényi figyelme – magítelésünk szerint – a nagykárolyi beiktatástól fordul fokozatosan a színház felé. A nyílt kiállásra egyre kevesebb az alkalom, marad a harc a színház fennmaradásáért, ami – a kor viszonyai között – politikai tettetnek számít. Wesselényi felismeri, hogy a ferenci reakció megerősödése idején akkor szolgálhatja jól hazáját, ha anyagilag támogatja a magyar nyelvű színjátszást. Miközben vizsgálat folyik ellene országgyűlési viselkedése miatt, az 1794/95-ös erdélyi országgyűlés kinevezi másik két arisztokráciával együtt színházi biztosnak. Ezen az országgyűlésen hatásos szónoklatot tart a színház ügyében, és szép lelkesítő szavait megtoldja tetemes anyagi segítséggel.

A színház helyzete nem könnyű. Átmeneti helyen játszanak, már jelentős díj lefizetése mellett, s a nemesi származású, némelykor túlzott öntudattal megáldott színészek nehezen bírják az irányítást, különösen a Kótsi Patkó János direktorét, aki katonás rendet akar tartani. Kitűnően felkészült elme: külföldi tapasztalatokkal, színházi élményekkel, aki színház történeti előadásokat is tart színészei számára. Ért a zenéhez, vannak határozott rendezői elképzelései, kitűnő színészanyag, korának egyik legműveltebb ifjúja – csak olykor meg-

gondolatlanul kemény. Ezért sok az intrika, személyi ellentét Kolozsváron is. Nemegyszer jutnak válságos szakaszba, olykor a megszűnés közelébe. A gazdasági pangás, a rossz termés, háborúk idején nehéz megfelelő anyagi alapot teremteni a színház zavartalan működéséhez. A bevételek csak elenyésző hányadát alkotják a tetemes kiadásoknak. S talán Kolozsvár ekkor még kicsi egy állandó színtársulat eltartásához.

1797-ben – mikorra a pest-budai Kelemen-féle társulat hasonló okokból rég feloszlott már – id. Wesselényi Miklós „vállalkozói” minőségben átveszi a színház irányítását, s bár idejének nagy részét Kolozsvártól távol, zsigóói birtokán tölti, megszervezi a színházi bizottságot, maga helyett és nevében biztosokat nevez ki, akik távollétében gondoskodnak a színházról. 1798-tól megszervezi a társulat vendégjátékait Debrecenbe, majd 1800-tól Miskolcra is. 1803: Marosvásárhely és Szeged is sorra kerül. Nagyváradot minden magyarországi út során felkeresik. A fontosabb városokban neves egyéneket, értelmiségieket kér fel a felügyelői szerepre, Marosvásárhelyen, Kolozsváron, Debrecenben, a társulat fő játékhelyein színházi bizottságokat működtet. Furcsa és szokatlan színházvezetői módszer ez, az egyetlen talán, amely ebben az időben célravezető. Rendhagyó, amelyet Wesselényi hazaszeretete hozott létre. Persze esetleges is: személyekre alapozott, s a különböző személyek nem egyformán látják el a feladatokat. Mégis eredményes. Igaz, az erdélyi országgyűlés „adoptálta” a színészeket, de már az ismert politikai helyzetben ez kevésnek bizonyult, hiszen 1795-től 1809-ig nem hívták össze többé az erdélyi országgyűlést, mint ahogy 1807-ig a magyarországit sem. Az országgyűlés féltő gondoskodására tehát a színészek nem számíthattak, az uralkodói kegyes jóindulatra még kevésbé. Wesselényiek azonban mégis hivatkozhattak a rendek adta felhatalmazásra és megbízásra, amely végül is eredményes érvelésnek tűnt nemcsak a helyi kormányziszervek előtt, de azok számára is, akik a kételkedést, a közönyt képviselték a színészet iránt.

Kótsi Patkó János, felesége Fejér Rozália, Jantsó Pál, a híres komikus és néhányan olyan színészek, akik sikerrel cáfolták azt a maradi, téves nézetet, mely szerint „a magyar nem született komédiára”. 1793 végén Kolozsváron már a magyar nyelvű Hamletben gyönyörködhetek a nézők (Pesten első ízben 1810-ben mutatták be magyarul), de Pest előtt láthatják a Hamletet a kolozsváriak jóvoltából Marosvásárhelyen, Debrecenben, Désen is. Shakespeare művei mellett már az első években színre kerülnek Goldoni, Schiller, Goethe művei.

Pesten megszűntek a magyar előadások, Kolozsváron a talpon maradt társulat hirdette a magyar színjátszás jövőjét. A Kelemen-féle társulat egyes tagjai – társulatuk feloszlása után – a kolozsvári társulatban kaptak menedéket, nem véletlenül, éppen Wesselényi gondoskodása folytán. Wesselényi felismerte, hogy kritikus időben a legfontosabb feladat az értékek átmentése maradt: „tökéletesen eleget akarván tenni kötelességünknek, elvégeztük magunkban, hogy mindent elpróbáljunk, s ha ugyan enyészni kell ezen Nemzeti Játsszó Színnak, betsületes légyen az, úgy, mint Phenix, porából fel éledhessen. Ezen célra hathatósabb eszközt nem találhattunk, mint azt, hogy a Két Nemzeti Játékszínnak legjobb Személyeit, a kiket hirtelen meg találhatunk egyben gyűjtván Nemzetünknek azon részében, a ki a Játsszó Színnel: mind magával, mind annak hasznáival esmértes, a buzgóságot újra felindítsuk; a más részével pedig azt meg esmértesük, s hasznait meg ízelítsük...” – írta a debreceni főbíróhoz 1798-ban.

1803-tól a Wesselényi vezette színházi bizottságnak arra is van gondja, hogy a kőszínház felépítésével foglalkozzon. Kérő levelek indulnak útnak különböző irányokba: Magyarországra, Bécsbe és Erdély különböző vidékeire, adakozásra szólítják fel a hazafiakat. Sajnos, a tartós rossz gazdasági helyzet meggátolja azt, hogy az eredeti tervek időre megvalósuljanak. Mégis Wesselényi az érdem, hogy a magyar nyelvterület első magyar kőszínházának felépítését napirendre tűzte. 1809-ben bekövetkezett halála sokban hátráltatta az építkezések menetét, de már nem akadályozhatta meg. Igaz, további több mint egy évtized a várakozási idő. Közben válságok következnek, újabb megtorpanásokkal.

De a második évtized végére ácsok, kőművesek munkájától lesz egyre hangosabb Kolozsváron a Farkas utca. Kolozsvár lakossága, a polgárság, a vidék arisztokráciája, a három középiskola diáksága, tanári kara várja a felemelő pillanatot. 1792-től 1821-ig a lakosság minden rétegét felölelő közönség alakult ki, amely az életerős színházi hagyomány cselekvő részese lett. S közben a régi veterán színészek mellett új színésznemzedék bontogatta szárnyait: Székelyné Ungár Anna már a beérett színészek közé tartozik, csakúgy, mint oroszféi Pergő Celesztin. Az ismert veteránok mellett ők jelentik a mércét a következő évtizedekben.

Az erdélyi magyar színjátszás úttörő korszaka 1821-ig, az első kőszínház felépítéséig tart. 1821. március 12. Színházavatás a Farkas utcában. Örömmámor a díszelőadáson. A Farkas utcai színház jelkép lett: színész és közönség egymásratalálásának jelképe. Tanúság az egyetlen útról, amely – kritikus időben – a jövőbe vezet.

A Farkas utcai színház falai között jön létre az első magyar operaegyüttes: Déryné 1823 decemberében néhány hetes vendégszereplésre érkezik. 1827 tavaszáig marad. A köztes időben részvételével, valamint Szerdahelyi Józseffel, Szilágyi Pállal, Pály Elekkel, Udvarhelyi Miklóssal megszületik az első magyar operatársulat, amely 1827 tavaszán kirajzik Magyarországra, hogy hirdesse: megszületett a magyar operatársaság... Ekkor azonban már néhány helyen a magyar nyelvterületen alakultak magyar színésztársaságok. Számukra kitüntetés lesz, ha Kolozsváron, a Farkas utcában bemutatkozhatnak.

A Farkas utca színháza fogalom lesz a XIX. század folyamán: minden jelentős színész, énekesnő boldog, ha színpadán bemutatkozhat a közönségnek.

S közben megszületnek az első színházi krónikák. Káli Nagy Lázár, a színház első történetírója a hős korszak krónikáját írja meg, benne a kőszínház felépítését. Hosszú ideig részesük volt az építkezéseknek, visszaemlékezéseiben az alkotó büszke öntudatával s a jövőbe vetett rendületlen hittel rajzolja meg azt, ami a beköszöntő évtizedeknek megalapozott kezdete lehet.

Lesz olyan pillanat is a színház életében, amikor Déryné vállalja az igazgató mindig nehéz szerepkörét.

Az önkényuralom sötét éveiben Kolozsvár színháza hű marad eszményeihez. 1859-ben Mikó Imre kezdeményezésére megalakul az Erdélyi Múzeum Egyesület, amely felkarolja a színház ügyét is.

A színház merész tette szánja el magát: Koós Ferenc bukaresti református pap hívására Bukarestbe indul, hogy felkeresse a távolba szakadt jelentős magyar szórványt. Kockázatos anyagi vállalkozás ez, amely csak erkölcsi sikert hoz, de ez nagyon fontos ennek a színháznak, amely a nemzet színházának a rangját, súlyát vállalta magára.

A kiegyezés után új szervezési formával kísérleteznek, hogy az ismételten jelentkező pénzzavaroknak elejét vegyék.

Közeledik a színház százéves fennállásának ünnepsége is, amelyre Ferenczi Zoltán írja a színház monográfiáját. (1897-ben jelenik meg nyomtatásban a vaskos kötet.) Ez az eseménysorozat Ditrói Mór idején történt, aki 1887. szeptember 1-jétől az intézmény igazgatója. 1896. szeptember 1-jéig, amikor színvonalas csapatával repült tovább Budapestre, hogy létrehozza a Vígyszínház első társulatát.

A Farkas utcai színház élete 1821-től 1906-ig tartott. Kis híján egy évszázadig. Janovics Jenő személyében olyan igazgató kerül az igazgatói bársonyszékbe, aki megteremti a színház új virágkorszakát, s a munkában megrogyant épületből beköltözteti színészeit a Hunyadi téri, frissen elkészített Nagyszínházba. 1910-ben Janovics Jenő a Sétatér szomszédságában felépítteti a Nyári Színkört, ahol a társulat nyaranta vígjátékokkal, operettekkel szórakoztatja a közönséget, s olykor-olykor itt mutatják be az új művészet, a film legújabb külföldi és hazai termékeit. Természetesen Janovics ebben is úttörő, egy ideig nála dolgozik Korda Sándor és Kertész Mihály is.

A Hunyadi téri színháznak nyolc békeéve maradt. A világháború idején sem szünetel hosszasan falai között a játék. Trianon után, 1919. szeptember 30-a után azonban a hatalom új birtokosai vonulnak be falai közé, s neki megmaradt télire is a Nyári Színkör. A kisebbségi sors esztendeiben a hivatalos szervek színházát Davila Színházra keresztelik. A keresztapaság mellé az adóprést mellékelik, s hiába megy jobban a színháznak, mint a másiknak, az államilag szubvencionálnak, jövedelmét elszívják az adók. A gazdasági világválság is megteszi a magáét, s így Janovics Jenő 1933-ban megválni kényszerül színházától, mert az anyagi veszteséget pótolni már nem tudja, s inkább félrevonul. A magány csendjében ekkor írja meg színes színháztörténeti munkáit: *A Farkas utcai színház*-at, s a másikat, a *Hunyadi téri színház*-at. Ez utóbbi máig is várja, hogy tetszhalott állapotából feltámadjon, és eljusson legalább a mai olvasókhoz...

A válság nehéz pillanataiban az érintett felek, a kolozsvári közönség és a mecénások jóvoltából ragyogó ötlet születik: részvénytársaság alapon kell újjászervezni a kolozsvári magyar színházat. Az elhatározást tett követi, s Kemény János báró főigazgatása és Kádár Imre igazgatása mellett létrejön a Thália Rt.

A Thália Rt. megalakulása egyfajta reagálás volt a magyar színjátszás folyamatosságát aláaknázni akaró veszélyekre. A jogos kulturális önvédelem talán leghatásosabb megnyilvánulása.

A húszas években érlelődött erdélyi magyar darabok néhány esetben eljutottak a budapesti színpadokra is. Hunyadi Sándor és Indig Ottó erdélyi tárgyú drámái sikert arattak a fővárosban, sőt némelyik külföldi színpadokon is színre került. Az 1936/37-es évadban a Thália Rt. és az Erdélyi Szépművés Céh kiadvállalat közös drámapályázatán a pályadíjat ugyan Tamási Áron nyerte el, de mellette Kós Károly, Nyíró József, Karácsony Benő, Gyallay Domokos és Nagy István is jelentkezett drámáival. E nevekre és új drámai műveikre a magyarországi sajtó is felfigyelt.

A kritikus évadban, 1932/33-ban a kolozsvári magyar színház mindössze 144 előadást tarthatott, az évad vesztesége meghaladta a hárommillió lejt. 1933. június 26-i minisztertanácsi határozat végleg megtiltotta a magyar állampolgárságú színészek szerződését, sőt

vendégszereplésüket is. A Pesti Napló meghúzta a vészharangot: „A kolozsvári magyar színészet végóráit éli” – írta. Ez volt az a mélypont, ahonnan újra ki kellett emelni a kátyúba jutott színház kormányrúdját. A fordulópontot *Az ember tragédiájának* 1934. február 27-i felújítása jelentette: az előadás előtt két nappal minden jegy elkel, s az előadás időpontjában az 1100 fős nézőtérben 1400 néző szorongott. „Jölesik kifelé, Erdély minden magyar pontjára jelentenünk, hogy *Az ember tragédiájának* itteni előadása fényes külső sikerrel járt... A megtisztulás és a fölemelkedés ünnepe volt ez. Kemény úttörés a biztos és jóvátevő jövőbe...” – írta másnap vezércikkben az *Ellenzék* című kolozsvári lap. És még abban az évadban 29-szer került színre a *Tragédia* Kolozsváron, Nagyváradon, Brassóban, mintegy 30 000 néző előtt. Ennek az évadnak még két hangzatos sikere volt: a *Sasfőlk* és a *Naplemente* előtt.

Egyre világosabb a felismerés a színház új vezetői előtt, hogy a játékrend súlypontját a prózai darabokra kell helyezni, s következetesen törekedni kell arra, hogy a színház teljes súlyával álljon az erdélyi magyar dráma mellé, de frissiben közvetítse a magyarországi drámairodalom értékes darabjait, kiegészítve a külföldi drámaírás legnívósabb termékeivel. És az erdélyi színház helyzetéből adódóan figyelemmel kell kísérni a román drámairodalom alakulását, annak rangos alkotásait sorra be kell a kolozsvári magyar színpadon is mutatni.

Az újra megfogalmazott színházi koncepció, amely abból indult ki, hogy a kolozsvári magyar színház „országos kisebbségi színház”, s a feladatait ennek megfelelően kell újra gondolni, hamar megmutatta eredményeit, mindenekelőtt az előadások számának és nézőszámának látványos növekedésében. 1933/34-ben a színház 459 előadást tart 134 000 fizető néző előtt, 1939-ben már összesen 802 előadást tartottak 330 000 néző előtt.

A Thália Rt. 1940 előtti éveire vonatkozóan bőségesen merítünk a színház igazgatójának, Kádár Imrének közzétett adataiból. (A kolozsvári színjátszás adatai a kisebbségi sors második évtizedében. Erdélyi Helikon, 1942. május. 315–322. l.)

A kisebbségi sors második évtizedében éppen a megszorító állami intézkedések következtében sorra szűnnek meg a magyar színtársulatok. Míg a húszas években volt idő, amikor 20–25 magyar színtársulat is működött, a harmincas évek derekán olyan, korábban stabilnak tűnő színház, mint a Szendrey Mihály vezette aradi társulat is megszűnik. 1938-ban az Erdélyben élő magyar színészek száma hozzávetőleg 400 körül van, azonban a nagyszámú művész közül csak kevés jut munkához. A megszűnő társulatok elárvult szerepkörét is át kell vennie a kolozsvári színtársulatnak, ezért a korábbiaknál gyakrabban jut el Nagyváradra, Marosvásárhelyre, a székely kisvárosokba, Brassóba és a Bánátba (Temesvár, Arad, Lugos stb.).

Számos esetben a hatóságok betiltották a kiűzött előadást, s ez a gyakorlat 1945 után sem szünetelt, de míg a két világháború közötti időszakban a kisebbségi sajtó szóvá tehetett az előadások betiltását, s az ilyen intézkedéseknek nagy visszhangjuk támadt a nyilvánosságban, addig az 1945 utáni gyakorlatban a színház munkájába a különböző ellenőrző szervek, közegek, bizottságok már a kezdeti szakaszban beavatkoztak, s a betiltásokról nem írhatott az ugyanazon irányítás alatt levő sajtó.

A bécsi döntés előtti években a kolozsvári színház – mint erdélyi kisebbségi színház – a nem létező nemzeti színház szerepét töltötte be, és ennek megfelelően a színház szervezettsége olyan volt, hogy arra is mód nyílt, hogy egyszerre, egy időben 3 társulata Erdély három különböző színhelyén léphetett színpadra. A Thália Rt. fennállása során összesen

4106 előadást tartott, évadonként átlag 586 előadást. E magas szám elérése úgy vált lehetővé, hogy a 48 szereplőt számláló társulat időnként három részre tagolódott.

A Thália Rt. kivételes szerepét az erdélyi magyar színházi kultúra fenntartásában és fejlesztésében jól mutatja a következő, a színház működésére vonatkozó táblázat:

	Utolsó korszak utolsó évadja 1932/33	A THÁLIA az egyes erdélyi városokban							
		1933/34	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38	1938/39	1939/40	Össze- sen
Kolozsvár	144	161	264	266	247	338	207	406	1889
Nagyvárad	40	224	141	85	173	188	132	140	1083
Brassó és kisebb székely városok	37	83	76	196	127	93	42	110	727
Temesvár (Arad, Lugos)	43	–	–	–	–	–	109	134	243
Marosvásárhely	11	–	11	18	–	14	39	12	94
Összesen	275	468	492	565	547	633	529	802	4036

A második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) révén Észak-Erdély területe visszatért a magyar állam kereteibe. 1941. június 29-ig működött a színház a Nyári Színikör épületében, viszonylag a régi feltételekkel. Az utolsó évad a Hunyadi téri Nagyszínház épületének renoválásával telt el. A kivonuló és Temesvárra evakuált román Nemzeti Színház után egy megrongált, felújításra szoruló épület maradt, ami szükségessé tette az épület minden részének helyrehozatalát. Erre a magyar állam nagy összeget biztosított, és állami költségvetésből dotálta a kolozsvári Nemzeti Színház nagyvonalú újjászervezését. Ugyanakkor sajnálatos módon mellőzték a sajátos kolozsvári viszonyok figyelembevételét. Az új társulat szervezése Budapesten folyt, az érvényben levő diszkriminációs faji törvények figyelembevételével, aminek következtében 1941 ősztől számtalan olyan zsidó származású magyar művész nem kapott szerződést, aki az elmúlt 22 éves kisebbségi sors idején tüntetően bebizonyította sorsközösség-vállalását a magyarsággal.

1944 után lehetőség adódott arra, hogy az eltávolított és élve maradt színészek visszatérhettek a színház kötelékébe (Sugár Jenő, Fekete Mihály, vendégként Kovács György és mások).

Szentimrei Jenő igazgatói korszakának kezdetén az anyagi háttér teljes megoldatlanságának ellenére remélni lehetett, hogy a színház előtt a virágzás évei állnak. 1947-től azonban a színházzal szemben fokozott mértékben ideológiai követelményeket állítanak. A Magyar Népi Szövetség, amely magáénak vallotta a színház ügyeit, 1947 ősztől fokozott átalakításon megy át, s egyre kevésbé tudja képviselni az erdélyi magyar színházak sajátos nemzetiségi érdekeit. 1948-ban még ki tudja vívni a kolozsvári magyar opera létesítését, de ennek áraként beleegyezett az aradi és a szatmári színház központi megszüntetésébe.

1949. február 1-jétől a főiskolára kinevezett Szentimrei Jenő helyett direktórium vette át a színház vezetését, amelynek a bukaresti központi állami és pártirányítás mindössze az

év szeptember 15-éig ad mandátumot. A direktórium vezetőjét, Méliusz Józsefet különböző vádakkal letartóztatják, s az elkövetkező évek megpróbáltatásai jelzik, hogy a színház újrafogalmazott hivatását színházon kívüli erők határozzák meg, teljesen szakítva a több mint másfél évszázados színház legértékesebb hagyományaival.

Új helyzet ez, merőben más, mint amilyen a két világháború között volt. Akkor legalább a magyarság érdekképviselői szervein keresztül maga választhatta meg azokat a színházi vezetőket, akiket a színház irányítására legalkalmasabbnak tartott.

A színház mindenkor igazgatóját a kontraszelekció törvénytelen törvényei szerint nevezik ki. Esetleges, hogy kik kerülnek a színház élére, jött olyan, akinek szavai szerint „ő mindig mindenkor kinevezték valahová”, de volt olyan is, akit sehová máshová nem neveztek ki, csak ide, jöllehet azt korábbi színházzal kapcsolatos múlttal nem tudta alátámasztani. Szerencsés esetben az igazgató jámbor volt, és nem tévesztette szem elől a tradíciók továbbvitelének megőrző erejét.

Mindmáig az igazgatók így következtek:

Marosi Péter (1949. IX. 15.–1952. V. 20.)

Kovács József díszletmunkás, megbízott ig. (1952. V. 20.–1953. III. 1.)

Nagy Béla nyomdász (1953. III. 1.–1956. XI. 6.)

Tamás Gáspár (1956. XI. 6.–1959. XII.)

Huszár Sándor (1959. XII.–1964. II. 5.)

Senkálsky Endre (1964. II. 6.–1969. III. 21.)

Bisztrai Mária (1969. III. 22.–1985. III. 1.)

Kötő József (1985. III.–1990. XI. 1.)

Tompa Gábor (1990. XI. 1.–)

Időközben felejtésbe ment az a minisztertanácsi határozat, amely megszabta a színházak tagjainak a számát. A hetvenes évek végétől a színházak sorozatos takarékosági intézkedések sújtották. Elbocsátásokkal, kényszerű, időelőtti nyugdíjaztatásokkal próbálták a csődnek elejét venni. És hogy ez sem vezetett a felszámoláshoz, további műsorpolitikai korlátozásokat vezettek be. A „70 százalék hazai darab” kötelező koloncát megtöltték a magyar drámairodalom drasztikus visszaszorításával.

Ezekben az években a kettős korlátozás: a központi anyagi támogatás minimálisra csökkentése és a műsortervi megszorítások között vergődik a színház. Fogyóban oxigénje. Az utóbbi években legjobb erőit tizedelte meg a sróf politika. Egyesek időelőtti nyugdíjba, mások a határokon túlra sodródtak. Akik maradtak, és tartják még a frontot, színházak csinálnak, régi, de újra időszerű szóhasználatul – „ahogy lehet”.

A portás szerepét betöltő színész a silány darabokra érkező még mindig lelkes és tulajdonképpen hős közönségre tekint. A színház fennállásának 200. évfordulója előtt áll. Nincs még ilyen múltú színház az egész magyar nyelvterületen. Két évszázad – nagy idő.

Színésznek, közönségnek is.

Mikor kaphat szót vajon újra Tiborc vagy Bánk?

Kótsi Patkó János, Jantsó Pál, Déryné, Prielle Kornélia, Kántorné, Jászai Mari, E. Kovács Gyula, Ditrói Mór, Janovics Jenő, Kádár Imre, Poór Lili, Benes Ilona, Kovács György, Csóka József, Balogh Éva, Pásztor János, Horváth Béla, Péterffy Gyula és ú többiek, hajdani

kolozsvári színészek, örök hűségesek vajon odafenn vigyáztok-e a kolozsvári magyar Tháliára?

E. S.

(1989.)

Utószó

A magyar nyelvterület sok színháza közül egyetlenegy sincs – a kolozsvárit kivéve – amelynek két évszázados folyamatos múltja lenne. Az elsuhan két száz év nem volt felhőtlen diadalmenet: a kolozsvári magyar színház története során sokszor érkezett válaszúthoz, nemcsak arról kellett döntenie, hogy az egyre gazdagodó hagyományokkal felvértezve merre folytassa útját, hanem arról is, hogy egyáltalán folytassa-e? A történelmi sorstragédiák, két világháború katalizmái a színházat sem kerülték ki, hiszen olyan cezúrák következtek, amelyek után minden másképpen folytatódott, ha egyáltalán folytatódhatott. A XX. század különösen bővelkedett tragédiákban. A színház akkor nézett szembe igazán a maga próbatételével, amikor néhány évi működés után az 1906-ban felépült Hunyadi téri nagy, modern épületéből először kiűzetett. Az e színházban elhangzó hamleti monológ: „Lenni, vagy nem lenni / Ez itt a kérdés!” nem színpadi szöveg volt, hanem véres dráma, figyelmeztetés: *a színház további léte forog kockán*. A választ Janovics Jenő direktor színészei adták meg, mégpedig olyanformán, hogy bebizonyították az új helyen is, a méltatlan színhelyen, a sétatéri színpadon, hogy a színészek nem adják fel, a színjátszó helyek változhatnak ugyan, de a küldetésstudat tovább munkál. Mint ahogy Janovics Jenő szép könyvében, A Farkas utcai színház című kötetében írta: „A színháznak szíve és vérkeringése van. A dobogása hol halkul, hol erősödik. Ha erősödik, messzire elhat a hangja. A vére olykor megbetegszik, tisztátalan anyag mérgezi meg, akkor fertőző a hatása, mint a ragályos betegség, de jönnek orvosok, erőskezü és jövőbe látó színházvezetők, lelkes színészek, azok megtisztítják a vért, s újra együtt lüktet az egészséges szív a nemzet vágyaival, a nemzet örömeivel, a nemzeti gondolattal.” E sorokat a nagy direktor a két világháború közötti időben írta, egy nagy sorscsapás után – de akkor még nem tudhatta, hogy egy másik mennykő előtt. Az örök érvényű sorok csak ezután kaptak igazi aktualitást. Akkor, amikor másodszorra is el kellett hagyni Thália megszentelt hajlékát.

Minden korábbi megegyezést felrúgva 1945 nyarának végére Bukarestbe hívták az MNSZ és a kolozsvári Magyar Színház vezetőit. Nem egyenlő tárgyaló felek ültek le egymással szembe. És bár az egyezkedés részletei még feltárára várnak a lepecsételt és titokra kárhozottatott egyezményekkel, szerződésekkal együtt, ma már világosan látjuk: 1945 nyárutóján tisztességtelen alku született. És ma már azt is értjük, hogy miért nem lehetett azonnal felfedni a kártyákat. A demokratikusnak mondott rendszer akkor még adott a jó hírre, s ezért ügyelt a látszatra. De a kiköltözést már nem lehetett tovább halogatni.

Az új korszak visszahozott régi igazgatója – a híres mester, a nagy mágus, aki annyi, de annyi kényes helyzetből mentette meg színházát – valamit megsejthetett a Groza-kormány, a Magyar Népi Szövetség és a színház vezetői között létrejött egyesség valódi

kilátásairól. Nem bírta tovább a terhet: meghalt a kolozsvári magyar színház fennállásának 153. évében, azon a napon, amikor este „visszaszerzett régi új otthonában” a Sétatéren megkezdődhetett volna az első előadás, a Bánk bán premierje...

A kétszáz éves kolozsvári magyar színház várja krónikásait, történetíróit. Sok még a megíratlan fejezet, főleg a viharos XX. századi fejezetek megíratlanok. Janovics Jenő – hú gazda – megírta a *Hunyadi téri színház* első korszakának történetét, az első kiüzettségig. Több mint ötven éve kiadóért kiált a kézirat...

E kötetben mindössze öt év történetét próbáltuk megragadni, úgy, ahogy ez a hiányos források alapján megírható volt. Az 1944 és 1949 közötti öt év is megannyi megpróbáltatást hozott. Felelős próbatételeket. Mégis: világégés, rendszerváltás ellenére, nyomorúságos körülmények közepette ez időben még viszonylag szabadon lélegezhetett a színház a Sétatéren is. Talán akadnak bátrak és merészek, akik az ezután történeteket is megírják, és a korábbi megíratlan fejezeteket is. Amikor ez a dolgozat készült, nem ismerhettük az itt közölt színházi dokumentumokat. Az utolsó percben kerültek elő, töredékes voltukban is vallomásra bírhatók, sok mindenről árulkodnak a figyelmes olvasónak. Ezért örömmel adjuk közre őket, bízva abban, hogy idővel újabbakat is megismerhetünk majd.

Ezek a dokumentumok olyanok, mint a színház kövei, amelyekről azt írta Janovics, hogy *beszélnek*. Mi tudjuk: tanúságtevők. Színházépületet is sokat széthordtak már. Néha jelképesen, néha valóságosan is. Próbáljuk ezeket a köveket összegyűjteni... Janovics mester írásaival is üzent. Híven hirdette: a színházban teremő erő van. A színházban lélek van. És ő írta azt is: „Az új nemzedék – és majdan az utána következők – ha nem is láthatták köveit a színháznak, ismerjék meg a szellemét, vessék szívükbe emlékét!...” És együtt reménykedjünk, higgyünk benne, hogy mindig „jönnek orvosok, erőskező és jövőbe látó színházvezetők, lelkes színészek...” És lesz színház az igénylő, lelkes közönség is...

ENYEDI SÁNDOR

FÜGGELÉK

Dokumentumok

1

Kómiés Nagy Lajos igazgató levele Gróf Lászlóhoz

Kolozsvár, 1944. december 22.

Kedves Gróf Úr!

Még a szezon elején Önnél tett látogatásom alkalmával feltett arra a kérdésemre, hogy hajlandó lenne-e színházunknál rendezői és színművészi állást vállalni – nagy sajnálatomra azt a választ adta, hogy „mostanában semmi esetre sem.”

Most azonban örömmel értesülök színházunk néhány vezető tagjától, hogy múltkori álláspontját megváltoztatta és mégis visszatérne igazi hivatásához, a színpadhoz.

Újra felkeresem tehát, most már írásban, és újra megkérdem: csakugyan elhatározott szándéka a színpadhoz való visszatérés, s hajlandó-e a kolozsvári Városi Színháznál rendezői és színművészi minőségben működni? Ha ez komoly és megmásíthatatlan szándéka, legyen jó felkeresni engem a Belgyógyászati Klinika emeleti 8. sz. szobájában, du. 2 és 4 között, ahol betegen fekszem, hogy megkezdjük a tárgyalásokat.

Azt mondanom se kell, hogy színházunk nagy nyereségnek tekintené az Ön kettős munkavállalását, mert az Ön kipróbált tehetségére igazán szükségünk van.

Hangsúlyozom azt is, hogy mi, mindnyájan, a kolozsvári Városi Színház jelenlegi tagjai távol állottunk attól az igazságtalan hajszától, amely Önt a múltban méltatlanul érte, s annak szellemével sem a múltban, sem a jelenben egy pillanatig sem vállaltunk közösséget, sőt, mély fájdalomunkat fejezzük ki, hogy egy olyan kiváló embert és művészt ért igaztalan támadás, mint amilyen Ön. Színházunk vezetősége és összes tagjai mindenkor nagyra becsülték az Ön tiszta múltú emberségét és művészetét. Ez a kijelentésünk szolgáljon Önnek elégtételül a múlt megpróbáltatásaiért. Kérem tehát mielőbbi szíves látogatását, szíves köszöntéssel:

Kómiés Nagy Lajos
igazgató

Kortársi jegyzetek a háború utáni első hónapokról

(A szerző ismeretlen)

1. 1944. november 8-án nyílt meg az árván maradt színház Zilahy Lajos: *Tűzmadár* című darabjával, Fekete Mihály rendezésében. November–december–január hónapokban, egészen február közepéig az esti vaksötétség miatt a közönség félt színházba járni. Különösen a távolabbi városrészek lakói, a régebbi leggyakoribb színházlátogatók is sorozatosan távol tartották magukat a színházba járástól. Ha akár Shakespeare, akár Shaw, akár Gorkij legtüneményesebb remekművét is játszta volna a színház: *üres házak* előtt játszott volna, minthogy november–december–január hónapokban – kivéve a vasárnap délutánokat, kongó nézőterek mellett játszottak színészeink. Vasárnap és szombaton délután, vagy a hétfő esti filléres előadásokon telt meg csak a színház a *zenés operettek*re.

2. Nagy István örökértékű pompás színdarabját, amely pedig mai emberhez szóló, világépítő és világalakító mondanivalókat tartalmaz: *üres házak* előtt játszották színészeink.

3. 1944 tavaszától késő őszig tartó szörnyű bombázások pánikhangulatában a lelki nyugalmat árasztó, mély problémájú új drámák iránt lehetetlen volt érdeklődést kelteni a közönségben, a sötétség ellenére néha színházba merészkedő polgári közönség a hét pihenőnapján a narkózt a zenés darabokban találta meg.

4. A 230 tagból álló színház novembertől februárig tagjai számára a fizetésük csupán 50–70 százalékát tudta nyújtani, ezért kellett eleinte különösen a vasárnapi napokra operettet kitűzni. Az operettek mentették meg színészeinket az éhenhalástól.

5. Maguk az orosz katonák is zenés darabok előadását óhajtották túlnyomórészt, mivel a zenei nyelv számukra érthetőbb volt. A román opera sem volt felkészülve nívós operák előadására, heti egy-két alkalommal ők is operettelőadásokat, esteket tartottak.

6. Máról holnapra nem lehetett teljesen új színészgárdát előteremteni. A vaksötétség okozta riadalmak közepette ez még Reinhardt-nak, vagy Sztanyiszlávskijnak sem sikerülhetett volna. Délután 4-5 óra körül teljes sötétségbe borultak a város utcái. A színház örvendett, ha kihasználhatta a napnak a világosabb felét.

7. A magyar társulat ideiglenes hatállyal kinevezett igazgatója, Kőmíves Nagy Lajos, november végétől január végéig kórházban feküdt. Felépülése után a román társulat igazgatójával, Bretán Miklóssal együtt hozzáfogtak, hogy a vármegyétől havi százezer pengős szubvenciót kieszközöljenek.

8. Kedvezőbb volt a helyzet az 1945 februárjában felszabadult Budapesten, ahol a napok hosszabbodásával a csökkentett világítás ellenére az emberek jobban kimerészkedtek az utcára és a színházba is. Február közepétől nálunk is javult az előadások látogatottsága. Nálunk külön nehézséget okozott, hogy a Városi Színházunk üzemi tanácsa többnyire megakadályozta a menekülésből visszatérő színészek alkalmazását. A Budapestre menekült színészeket nem akarták visszafogadni, noha köztudott volt, hogy a színészeket azzal

presszionálták a menekülésre, hogy elvesztik nyugdíjjogosultságukat. Az üzemi tanács azok ellen is ellenzőleg lépett fel, akiket sem fasizmussal, sem németbarátsággal, vagy a zsidó-üldözésben való részvétellel nem lehetett vádolni vagy gyanúsítani.

9. Éppen ezért a jelenlegi magyar társulatnak mindössze öt vezető színésze volt, köztük egyetlen egy fiatal, így ezzel a színészanyaggal az igazgató nem valósíthatta meg a szezon elején meghirdetett műsortervét. Így több tervezett Shaw-, Shakespeare-, Ibsen-, Molière-, stb. darab bemutatásáról le kellett mondani. Az üzemi tanács gáncsoskodásai akadályozták a színház irányítóit abban, hogy igényes és a demokratikus szellemnek megfelelő sok szempontot figyelembe vett műsortervüket megvalósítsák. A háborút követő első évadban számos kiemelkedő jelentőségű színészt a fenti kényszerű okok miatt nélkülözni kellett.

Beadvány az ODA észak-erdélyi végrehajtó bizottságának

Kolozsvár

A kolozsvári Városi Színház közös nevezője alatt együttműködő román és magyar színtársulat nevében fordulunk az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságához és a bizottság összes tagjaihoz, hogy a kolozsvári román és magyar színészet *lét- és sorskérdésében* súlyos aggodalmaink elosztatására tegye meg a szükséges, sürgős lépéseket.

Ez a nagyfontosságú kérdés nem a román és magyar színház jelenlegi tagjainak létkérdése csupán, noha ennek figyelembevétele sem mellőzhető. A kérdés felemelkedik a *közügynek* arra a magasrendű és ideális szintjére, amelyen az egyéni érdek úgyszólván háttérbe szorul, s az itt élő népek egyetemes érdekének problémájává válik.

Elérkeztünk végre ahhoz a sóvárgott és várva várt történelmi fordulóponthoz, amely Erdély egész területén megváltotta az itt élő román és magyar népet a fasizmus évszázados bilincseitől. És azóta *élő, igazi valósággá* alakította a *demokráciát*, amely eddig csak hamis pénz és üresen kongó jelszó volt.

Demokrácia alatt nemcsak szűkebb hazánk fizikai felszabadulását értjük, hanem a *szellemi élet szabadságát* is. Az itt élő román és magyar népnek olyan szabadságát és nemzeti egyéniségének olyan kiélését értjük ez alatt, amelyet a nagy Sztálin bölcs, klasszikus és megrendíthetetlenül szilárd megállapítása fogalmazott meg a nemzeti kérdésről s amely világosan kimondja, hogy a nemzetek boldogulásának és békéjének csak egyetlen alapja lehet: a nemzetek és nemzetiségek *egyenjogsága*.

Örömmel és megnyugvással tölt el bennünket az a tudat, hogy az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága a kolozsvári román és magyar színészet vajúzó kérdésében folyó év április 20-án tartott ülésén lerögzítette álláspontját. *Egyhangú* határozattal kimondta, hogy a román és magyar nyelvű színészetnek *teljes egyenjogságát* kívánja biztosítani.

A Végrehajtó Bizottság ebben a határozatában nemcsak nagy általánosságban fejtette ki álláspontját, hanem a kérdés legfontosabb és az alább ismertetett két részletpontjára nézve is meghatározta felfogását és a kolozsvári román és magyar színészet kérdésének *legigazságosabb megoldását*:

1. A kolozsvári színházépületet, a Malinovszkij-téri (volt Hunyadi téri!) Nemzeti Színházat és a szamosparti Színkört, a román és magyar színtársulat *közösen* használja. Ez a határozat tisztán körvonalazza, hogy a két színházépületnek nem olyan értelmű megosztását proponálja, hogy a Kolozsvárra bevonuló egységes román opera és nemzeti színház a tökéletes színpadtechnikával felépített Malinovszkij téri épületbe kerüljön, a magyar színészet pedig újra kiszoruljon az 1940 előtti 22 éves megalázó kisebbségi helyzetbe: a szamospart, erősen megrongálódott és tulajdonképpen nem is színház, hanem mozgószínház céljára épült Színkörbe.

2. Állást foglalt az ODA Végrehajtó Bizottsága a két színház gazdasági kérdésében is,

kimondván azt, hogy a két nép színházának egyike sem lehet kegyeltebb a másiknál. Lerögzítette azt az elvet, hogy az egyenjogúságot gyakorlatilag nem lehet csorbítatlanul másképpen elképzelni, minthogy a román és a magyar színtársulat *teljesen egyenlő* államségélyt élvezzen.

Ismételten kijelentjük, hogy az ODA Végrehajtó Bizottságának ez a határozata nemcsak megnyugvást keltett mindannyiunkban, sőt, egész Kolozsvár lakosságában is, hanem hitet és reménységet adott jövő munkánkhoz, magasrendű terveink megvalósításához, és a bizalmat erősítette meg bennünk abban a tekintetben, hogy van egy olyan szilárd és megbízható támpontja Erdély népeinek, amely tántoríthatatlanul őrködik a két nép érdekei és az igazi demokrácia győzelme felett. Ez a szerv, az ODA Végrehajtó Bizottsága, amely a nagy munka elvégzéséhez olyan embereket választott tagjai sorába, akiknek világnézete nem mai keletű, hanem harcokban és szenvedésekben izzott és edződött meg a lelkük és szellemük egy igazabb jövő felépítéséhez!

Nem akarjuk elhinni, hogy az ODA kolozsvári Végrehajtó Bizottságának részletezett határozata a kolozsvári román és magyar színházak kérdésében csak platonikus jellegű marad, és nem valósul termékeny hatóerővé Erdély és Kolozsvár színházkultúrájában. *Ellenben hisszük azt, hogy ez a határozat nemcsak kiáltó szó lesz a pusztába, hanem megfelelő súllyal eljut az illetékes kormánykörökhöz is, amelynek szervei – nézetünk – szerint – meg kell, hogy szívleljék az ODA Észak-Erdélyi Bizottságának demokratikus határozatát.*

Mi teszi égetően sürgőssé a gyors halogatást nem tűrő cselekvés időszűrését? Miért tartjuk szükségesnek, hogy az ODA Észak-Erdélyi Bizottságához forduljunk ügyünkkel, holott a bizottság már foglalkozott a kolozsvári kétnyelvű színjátszás kérdéseivel, és a kérdés legsarkalatosabb pontjára nézve már egyöntetűen állást is foglalt. Be kell vallanunk őszintén: abban a hitben ringattuk magunkat, hogy a kormány már tud ezekről a határozatokról, s a kolozsvári színházkérdés megoldásának *alapjaként* sajtóútja ki az ODA Észak-Erdélyi Bizottságának állásfoglalását. Noha ebben a reménységünkben ma is bízunk, mégis, olyan jelenségekkel és tünetekkel állunk szemben, amelyek indokolták teszik abbéli feltevésünket és aggodalmunkat, hogy a kérdés *végleges* elintézése, ha az ODA Erdélyi Végrehajtó Bizottsága idejében nem érvényesíti határozatát: a kérdés feletti döntés nem a kívánt és remélt, kedvező értelemben nyer megoldást.

Úgy értesültünk, hogy a bécsi döntés következtében Kolozsvárról Temesvárra repatriált Román Opera és Nemzeti Színház rövidesen visszatér Kolozsvárra, hogy régi sikereinek színhelyén folytassa nemzeti kultúrmisszióját. Sőt, arról is vannak értesüléseink, hogy a visszatérő román opera május 25-én akarja megtartani Kolozsváron ünnepi díszelőadását. Május 25-én lesz ugyanis negyedszázados évfordulója annak, hogy a Román Opera megkezdte Kolozsváron az első világháború után a működését.

Teljes egészében megértjük és átérezzük ennek az időpontnak a Román Opera és Nemzeti Színház krónikájának szempontjából történelmi jelentőségét. Ebben a jubileumi ünnepben őszintén osztozni óhajt a demokratikus magyar színészet is, amely teljesen szakított azzal a sovén és merev nacionalista gondolattal, hogy nemzetek sorsát és kultúr-szabadságát és jövőjét tradíciók határozzák meg. Ellenkezőleg, az a kialakult véleménye a kolozsvári Városi Színház magyar tagozatának is, hogy ezt a dátumot, amely nemcsak a

kolozsvári, hanem az egész erdélyi román nemzeti színjátszásnak a szellemi rabságból való felszabadulását jelenti: méltó fénnel és jelentőségét kihangsúlyozó keretek között kell megünnepelni. De ennek az ünnepnek tiszta fényére árnyék vetődne, ha a mindkét nemzetet felszabadító demokráciában, május 25-én a magyar színészet száműzetnék a Nemzeti Színház épületéből, és arra a mostoha, alárendelt sorsra kényszerítetnék, hogy a Színkör használhatatlanul megrongálódott, korszerűtlen és általános átalakításokra szoruló épületbe hurcolkodjék.

A magyar színtársulat lemond a történeti tradíciók kötelezőnek tartott eszmeiségéről, és testvéri őszinteséggel akarja gyakorlati lehetőségek szerint megosztani a két épület felhasználását. De ugyanakkor azt kívánja, hogy a Román Opera és Nemzeti Színház is térjen erre az útra, és ne ragaszkodjék az 1919-ben és az 1940-iki bécsi döntéssel erőszakosan lezárodott status quo visszaállításához, mert ez szintén csak egy történeti tradíciót és nem a két nép színházkultúrájának egyenjogúságát szolgálná!

Ami jön a Temesvárra telepített román testvérintézet Kolozsvárra! Mi a legnagyobb szeretettel, tárt karokkal és a közös nemzeti és egyetemes emberi hivatás őszinte rokonszenvével várjuk vissza a kényszeremigrációba vonult, magas színvonalú Román Operát és drámai társulatot! Ebben az örömben és a fogadtatás lelki előkészületeiben a magyar színtársulat fenntartás nélkül osztozik román testvértársulatunkkal! Jöjjenek és hirdessék itt az anyanyelvükön, a színház pódiumáról, a felszabadult szellem új hangszerezésében, hirdessék most már szabadon, gátlás nélkül az ígét!

De ne jöjjenek az „életér” hódító gondolatával, ne jöjjenek azzal a szándékkal és intencióval, hogy a Nemzeti Színház falai között csak román költők és írók szavai hangoznak el, kizárólag román nyelven. A román nyelv irodalmi és színpadi kultúrtermékei mellett testvéri békességben megférhetnek a magyar kultúra klasszikus és értékes modern termékei is, magyar nyelvű előadásban!

A mi véleményünk az, hogy a Temesváron működő volt kolozsvári Román Opera ünnepelje meg itt Kolozsváron negyedszázados történeti fordulópontját, de ezzel együtt ne kezdje meg már ebben az évadban itteni rendszeres és sorozatos működését. Mert ez a lépése egyenesen hajléktalanná tenné a kolozsvári magyar színészetet. De nemcsak a jelenlegi magyar társulat életterének elszorvasztásához vezetne ennek a közeli tervnek idő előtti megvalósítása, hanem ugyanúgy érintené itteni román testvértársulatunk bizonytalanná váló sorsát is.

A kérdések egész tömege mered felénk. Nem tudjuk másként elképzelni a temesvári Román Opera és Drámai Társulatot, csak úgy, hogy az itt egy éve hősiesen működött román társulatot megtiszteli azzal, hogy a jövőben is munkateret és kenyeret biztosít számukra.

Nem tudunk közönyösen elhaladni, napirendre térni a kérdésnek ama része felett sem, hogy milyen szerepet szán a kultuskormány a visszatérő Román Operánál Bretán Miklósnak,* a kiváló rendezőnek és számos román opera szerzőjének, aki nemcsak mint színházi szakember, hanem ízig-vérig demokrata és európai szellemtől áthatott intellektus is: joggal

* Nicolae Bretan (Bretán Miklós) (1887–1968) román operaénekes, rendező, zeneszerző, 1944–1945-ben a kolozsvári Városi Színház román tagozatának igazgatója

igényelheti a legmesszebbmenő figyelmet. Azt a figyelmet, amely megköveteli a számára méltó munkabeosztást, mert nem lehet személyével úgy leszámolni, hogy egyszerűen skatba teszik, nyugdíjba helyezik, mint egy adóügyi irattárnokot! Bretán Miklós érdemeit méltányolni kell, és ma is értékes munkaerejét a Román Opera munkarendjében és vezetőségében méltó módon kell felhasználni. Ellenkező esetben csak méltatlan sérelem esnék egy valóban érdemes kultúrharcoson és ezenfelül az erdélyi demokrata gondolaton!

Mindezek után számos feltoluló aggodalommal és gonddal számolva, nem tudunk elképzelni más, egészségesebb megoldást, minthogy a legnagyobb szeretettel várt és Temesvárról ide készülő, leendő kolozsvári Román Opera tartsa meg teljes szolemnitással Kolozsváron működésének 25 éves jubileumi ünnepségét, amelynek sikeréhez testvéri kezét nyújtunk, de halassza el végleges ideköltözését az ősszel bekövetkező idénykezdetre. Akkorra már, remélhetően, készen áll majd az átalakítandó és kibővítendő Színkör épülete is, és akkorára már remélhetően megnyugtató elrendezést kap Kolozsváron a demokratikus magyar színészet szabad és egyenjogú működése is!

Ha valakitől, akkor tőlünk a legtávolabb áll az a sanda gondolat, hogy a román nemzeti színművészet Kolozsvárra való visszatérésének jogos szándékai és nagyvonalú tervei elé torlaszokat emeljünk! Ellenkezőleg, a magyar színészet demokratikus munkásai elől fognak járni abban az összefogásban, amely az egész város társadalma részéről egyhangú örömmézzel fogadja keblére a román színészet visszatérő misszionáriusait.

Mi csak azt akarjuk, hogy a két nemzet kolozsvári színészetének ügyét ne egyoldalúan intézzék el! Az a kívánságunk, hogy az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága ne csak az elhangzó szónak muló demonstrálásával, álláspontjának csak papíron való megfogalmazásával, hanem hatékony cselekvő erővel, tekintélyének és hivatásának teljes súlyával karolja fel ennek a nagyfontosságú kérdésnek végleges rendezését!

a) Iktassa az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága, hogy a kolozsvári Román Opera és Nemzeti Színház csak az 1945/46-iki színházi idény kezdetén indítsa meg Kolozsváron a működését. Ezt annak a kihangsúlyozása mellett vigye ki a kultuskormánynál, hogy mind a magyar, mind a mostani kolozsvári román színházi együttes a legmelegebb és legőszintébb testvéri együttérzéssel várja vissza Temesvárról a Román Opera és drámai társulatot! Ha a jövő szezon kezdete előtt térne vissza Temesvárról a Román Opera és drámai társulat, ez egyrészt felborítaná a jelenleg Kolozsváron működő román és magyar színtársulat minden munkatervét, tagjait a bizonytalanság sorsára juttatná, másrészt pedig, az idei színházi idényből hátralevő néhány hét alatt a Román Opera és Nemzeti Színház sem tudná saját munkatervét reprezentálóan véghezvinni!

b) Az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága *sürgősen interveniáljon a kultuskormánynál*, hogy a legrövidebb időn belül küldjön ki egy bizottságot Kolozsvárra a kérdés tanulmányozására és rendezésére. Ez a bizottság foglalja magába a kultuskormány és a pénzügyi kormány hivatalos küldöttségén, kiküldöttein kívül az ODA Észak-Erdélyi Bizottságának delegátusait, ezenkívül egészítse ki magát a Temesvárról meghívott, továbbá a kolozsvári Városi Színház szakértő küldötteivel is. Ez a bizottság elsősorban tisztázza a magyar színház jogi helyzetét, illetve a román államhoz való jog- és státuszviszonyát. Másodsor: a színház szakértők meghallgatása után dolgozza ki mindkét nyelvű színészet számára a két épület felhasználásának gyakorlati módjait.

c) Az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága a kolozsvári magyar színház jogi helyzetének tisztázásával egyidejűleg, az egyenjogúság elvének tiszteletben tartásával hason oda, hogy a magyar színház pénzügyi támogatása azonos elbánás és zsinórmérték szerint történjék a kormány részéről, mint a román színházé. Természetes, hogy ha a kolozsvári magyar színházat államosítják, ez a kívánság természetesen önmagától megoldódik.

d) Szükségesnek tartjuk a színpad sürgős újjáépítését és modern színpadi technikával való felszerelését; ezt annál is inkább égetőnek tartjuk, mert nemsokára befejezzük a most folyó idényt, s a jövő színházi évad kezdetétől már csak alig pár hónap választ el! Szükségesnek tartjuk, hogy a színházi szakértő mérnökök és színházi szakemberek bevonásával készítsék el sürgősen a Színpad átalakítási terveit és a legrövidebb időn belül kezdjenek hozzá a kiviteli munkához! A szükséges javítási, átépítési és bővítési munkálatokra a kormány biztosítson megfelelő hitelkeretet!

e) Végül, foglaljon állást abban a tekintetben is, hogy a kolozsvári Városi Színház román tagozatának igazgatóját, Bretán Miklóst ebben az állásban a kultuszminiszter inkadrálja a visszatérő román opera keretében. Kérjük az ODA Észak-Erdélyi Bizottságát, nemcsak a jelenlegi kolozsvári román színtársulatnak, hanem a magyar színtársulat minden egyes tagjának együttérző öhajtatását is tolmácsoljuk.

Ezekben a pontokban tartottuk szükségesnek körvonalazni azokat a tennivalókat, amelyeket az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságának kell súlyának minden hitelével kedvező döntéshez vinni!

A színház minden időben legfontosabb tényezője és szerve volt a kultúra terjesztésének! Ma sokkal nagyobb, nemesebb és magasrendűbb hivatása, feladata van a színháznak, mint volt a múltban. A színház nemcsak szórakozóhelye a léleknek, hanem üdítő forrása, nevelője, oktatópódiuma és építője a fölfelé törekvő tömegek szellemének s a bilincseitől megszabadult új emberiségnek! Mi, önmagunkra maradvá gyengének érezzük magunkat, hogy nemes és szép harcunkat megvívjuk a színházért, de ha az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottsága ügyünk mellé áll, felelősségének teljes súlyával és fellépésének sugalló erejével: visszatér lelkünkbe a pillanatnyilag megrendült hit, hogy a kolozsvári román és magyar színészet ügye az igazság erejével és mindkét nép megalégedésére végezheti termékeny, szabad építőmunkáját, a kultuszkormány magas humanitású döntése alapján.

Mi bízunk az ODA-kormány igazságos döntésében, de ennek az igazságnak a győzelmét úgy látjuk biztosítottak, ha szép és magasra törő céljainkban, nemes kultúrtörekvéseinkben magunk mellett érezzük és tudjuk az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságát, annak minden emberét, hogy erdélyiek együtt, Erdély kultúrájáért vállvetve dolgozhassunk!

Kolozsvár, 1945. május 11-én.

VÁROSI SZÍNHÁZ
magyar tagozata

Pro memoria: a városi színház ügyében

Az ODA (Országos Demokrata Arcvonal) Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságának a kolozsvári Városi Színházra vonatkozó határozatait figyelembe véve a következő fontos részletekben kell még sürgősen állást foglalni és a kormány illetékes tényezőinél interveniálni:

1/ Az ODA határozatának megfelelően a kormány ismerje el, hogy a kolozsvári Városi Színháznak két együttese van, egy román és egy magyar.

2/ A kormány ismerje el, hogy e két társulat munkájának biztosítása céljából a kolozsvári Városi Színház két épülettömb felett rendelkezik, melyet mindkét társulat egy később megállapítandó ügyrend szerint közösen használ.

3/ A két épületben szükséges javítási, átépítési és bővítési munkálatokra biztosítson megfelelő hitelkeretet a kormány. A Városi Színházat akna rongálta meg, a Nyári Színkör pedig egyáltalán nem felel meg a komoly színművészet követelményeinek.

4/ A Kolozsvárra visszatérő román színtársulat magába olvasztja a felszabadulás után létesített demokrata román színtársulatot.

5/ A magyar színtársulat munkája folyamatosságának biztosítása érdekében magát idegen állampolgárságú tagokkal úgy egészíti ki, hogy az együttes létszáma és színvonala általában azonos legyen a testvér román együttesével.

6/ A magyar színtársulat kiegészítése a háborús veszély elől elmenekült kolozsvári demokrata magyar színészekkel, valamint új tagok szerződtetésével csak abban az esetben történhetik meg, ha a kormány a Városi Színház rendelkezésére egy olyan összeget állapít meg, amely lehetőséget nyújt mind a szervezéssel járó utazások költségeinek a fedezésére, mind a szerződtetett tagok ideiglenes fizetésére.

7/ A nem román állampolgárságú színészeknek a román állam teljes garanciát nyújt arra, hogy amennyiben román állampolgárságra optálnak, akkor nem gördítenek akadályt a román állampolgárság elnyerése elé, amennyiben pedig mozgási szabadságuk biztosítása érdekében idegen állampolgárságukról nem mondanának le, akkor mint szerződtetett idegen állampolgárságú színművészek működhetnek a kolozsvári Városi Színház magyar együttesében.

8/ A kolozsvári Városi Színház magyar együttesének szervezése 1945. szeptember 15-ig véget kell hogy érjen. A Városi Színháznak azonban továbbra is fennmarad az a joga, hogy amennyiben nem biztosítható erdélyi erővel a magyar együttes utánpótlása, a román kormány jóváhagyásától függően esetenként később is szerződtethessen idegen állampolgárságú színművészeket.

(1945)

A Magyar Népi Szövetség bukaresti vezetőségének

A kolozsvári Városi Színház román és magyar együttese folyó év elején segély folyósítását kérte a kormánytól, hogy az áprilisi személyzeti kiadások teljesítésére, illetve pótlására fedezetet nyerjen.

A kultuskormány minisztertanács elé vitte az ügyet, s a minisztertanács egyszer és mindenkorra 15 millió lej segélyt szavazott meg a kolozsvári Városi Színház részére. A segélyt különböző adminisztrációs okokból a mai napig nem kaptuk meg. Először a közbejött húsvéti ünnepek gördítettek akadályt a rendkívüli segély folyósítása elé. A húsvéti ünnepek után a Városi Színház román és magyar igazgatósága újból kiküldte Bukarestbe Iván Cornel operaénekest, hogy a megszavazott segély folyósítását kiforszírozza a pénzügy-minisztériumban. A színház kiküldöttjének akciója egy heti bukaresti tartózkodása után és a legbuzgóbb utánjárása ellenére is eredménytelen maradt.

A kolozsvári színház rendkívüli segélyét hozzácsatolták egy több mint másfél milliárdos póthitel költségvetési tételhez, amelyet a király elé terjesztenek aláírás és végleges jóváhagyás végett. Kiküldöttünk azt a biztatást kapta a minisztériumban, hogy a végleges jóváhagyás rövidesen megtörténik. Arra való tekintettel, hogy a Városi Színház kiküldöttjeinek az ügyben idáig is százezrekre rúgott a költsége, Ivan Cornel hazautazott Bukarestből, hogy útjának eredményéről, helyesebben eredménytelenségéről referáljon.

A királyi jóváhagyás tényét a Monitorul Oficialban közzé teszik. Ez az az időpont amikor a kolozsvári színház megbízottjának rögtön akcióba kell lépnie a kultusz- és pénzügyminisztériumban, hogy a 15 millió lej kiutaló végzését kisúrgesse. A kolozsvári Városi Színház már anyagilag teljesen kimerült. Nincs okunk helyzetünket szépíteni. A rendkívüli segély késedelme kétségbeesztő körülmények közé sodorta színházunkat. A személyzet áprilisi fizetését nem tudjuk teljesíteni. Csak előlegeket tudunk folyósítani napi bevételekből. A fizetés különben sincs arányban az ijesztő drágasággal. Elképzelhető alkalmazottaink helyzete, hogy még ehhez a csekély fizetéshez sem tudtak hozzájutni.

Ha rövidesen nem jutunk hozzá a 15 milliós rendkívüli államsegélyhez, színházunk katasztrofális válságba sodródik.

Arra kérjük a Magyar Népi Szövetség bukaresti bizottságát, hogy ügyünk/et/ tegye magáévá és miután nincs anyagi módunkban újólal megbízottunkat Bukarestbe küldeni, vállalja el a kolozsvári Városi Színház részére a 15 millió lej rendkívüli segély kiutalásának kijárását.

Teljes tudatában vagyunk annak, hogy nem olyan egyszerű dolog a bukaresti minisztériumok ügyosztályainak labirintusaiban eligazodni és végleges döntést kiforszírozni. Ennek ellenére nem áll más mód rendelkezésünkre, minthogy ügyünkkel a Magyar Népi Szövetséghez fordulunk. A Magyar Népi Szövetségnek megvan a maga erkölcsi súlya és tekintélye, amely előtt akadálytalanul megnyílnak a bukaresti minisztériumok előszobái.

A 15 millió lej rendkívüli segély kiutalását kérő beadványunk jelenleg a Ministerul de Finante, Contabilitatea Generala-ban, Saghin nevű minisztériumi tisztviselőnél van. Bead-

ványunk száma: 4000/3. Ez a Saghin nevű úr a rendkívüli segély kiutalását elrendelő „Decret lege” megszövegezője. Ivan Cornel kiküldöttünk tudomása szerint mihelyt a Monitorul Oficialban a 15 millió lej kiutalását elrendelő decret lege megjelent, beadványunkat tanácsos azonnal átvinni a Ministerul Cultelor si Artelor régi épületébe Tudor nevű director general-hoz.

Kolozsvár, 1945. május 24.

Mély tisztelettel:
Kőmíves Nagy Lajos
igazgató

Dr. Vasile Pogăceanu, Kolozs vármegye és Kolozsvár város Főispánjának

Kolozsvár

Főispán Úr!

A múlt év november 6-án, 209–1944 szám alatti határozatával, T[eo]fil Vescan úr, Kolozs vármegye akkori főispánja – „ideiglenes jelleggel” a kolozsvári Városi Színház magyar tagozatának igazgatásával bízott meg. A megisztelő megbízást azzal a reménységgel és szilárd szándékkal fogadtam el, hogy a kezdet súlyos nehézségeinek áthidalásával a kolozsvári Magyar Színház kulturális, demokratikus, és szociális hivatását teljesíteni fogom.

Az 1944/45. évi színházi idény végéhez közeledünk. A kolozsvári Városi Színház június 30-án bezárja kapuit a nyári szünet előtt, hogy társulatát újjászervezve, friss erőkkel és most már hosszabb időre kidolgozott tervvel, új reményekkel, szép akarással megkezdje 1945. szeptember 1-én az 1945/46-ki színházi szezont. Munkaév végén minden rendes és becsületes gazda elkészíti mérlegét, hogy felmérje az elmúlt esztendő teljesítményét, és a mérlegkönyv erkölcsi oldalára felírja az elvégzett munka aktív eredményeit. Ennek a mérlegnek tisztának, korrektnek, igaznak kell lennie. A becsületes beszámolóban belső, erkölcsi törvénye kényszeríti, hogy a tényeket ne szépítgessem, hanem a valóságnak megfelelően számoljak be az elvégzett munka aktívjáról és passzívjáról.

Kerületés nélkül, nyíltan, becsületesen be kell ismernem, hogy az elmúlt színházi év erkölcsi passzívával záródott be. Be kell vallanom, hogy nem tudhattam teljesíteni azt a feladatot teljes egészében, amit a demokratikus szellemi megvalósulásokra készülődő szocialista társadalom követel a színháztól s amit *eredeti terveimben olyan igaz hittel akartam elérni!*

A Magyar Színház a rendelkezésére álló nyolc hónap alatt – az elmúlt színházi év műsora tekintetében adós maradt kezdeti terveinek beváltásával. Ezért *nekem kell vállalnom* a felelősséget. Ha a színházi krónikás kezébe veszi a kolozsvári Magyar Színház ez évi naplóját, és végig lapozza a lejátszott darabok műsorát: nyolc értékes darab kivételével – nem tudná ebből a műsorból megállapítani, hogy 1944 októberében Erdély és közelebbről Kolozsvár történetében nagy, korszakos, új világrendet teremtő fordulat állott be.

A műsor drámai vonalán azonban nem érheti a színházat a vád, hacsak nem az engesztelhetetlen személyes elfogultság vezeti a kritikust, mert a drámai műsor színvonala, kevés darab kivételével nem szállt le arra a mély pontra, amelyen kulturális hivatását megtagadta volna.

A bemutatott értékes drámai művek a következők voltak:

1. Zilahy Lajos: Tűzmadár
2. Gorkij: Éjjeli menedékhely
3. Nagy István: Özönvíz
4. Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig

5. Darvas József: Szakadék
6. Bródy Sándor: Tanítónő
7. Molnár Ferenc: Liliom, egy csirkefogó élete és halála
8. Móricz Zsigmond: Mint a mezőnek virágai. A tanító úr. Aranyos öregek
9. Bernard Shaw: Az ördög cimborája [ez ezután, júniusban kerül bemutatásra]

Ezekon kívül, ha a színházi szezon ideje engedi, színre kerül még ebben az évadban vagy egy Molière, vagy ahelyett egy Anatol France, egy Maeterlinck és egy Nagy István egyfelvonásos, mindhárom szociális tárgyú társadalmi szatíra.

A kezdeti tervemben benne volt Gogol, Csehov, Ibsen, Csokonai, Romain Rolland és néhány új orosz színdarab. Színrehozatalukkal az 1944/45-ös évi idény adós maradt, erre mentségül, védelmemre és az igazság kimondása jogán a következő érveket kell felsorolnom:

1. A novemberben történt kinevezésemtől mostanáig lezajlott 7 és fél hónapi időből két hónapot, fájdalom, súlyos tüdőgyulladással a Belgyógyászati Klinikán betegként töltöttem el – november közepétől január végéig.

2. A színház megnyitásától kezdve, a zord téli hónapokon át, egészen tavasz kezdetéig, a tömeglélektannak egy olyan *kérlelhetetlen jelenségével* állott szembe a színház, mint legyőzhetetlen gátal: amit semmiféle hatalom akkoriban nem tudott volna legyőzni. Sem egy Sztanyiszlavszkij, sem egy Reinhardt, a legremekebb színészekkel, a legértékesebb színművekkel létrehozott legértékesebb színpadi munkával sem!

1944 novembere óta, vagyis, éppen a színházi évad megindulásának időpontjától kezdődően: november, december, január és február hónapokban – még a belvárosban lakók is – hónapokon át távol tartották magukat a színházától. A már 1944 márciusában megkezdődött és egészen október 8-ig tartott idegpánik romboló nyomai máról holnapra nem tűnhettek el a lelkekből... Csak szombat és vasárnap délutáni előadásokra telt meg a színház, s akkor is csak a könnyű zenés darabokra, tehát az operettekre. Mert úgy látszik, maga a munkás és maga a háborúból hazaérkezett volt katona és a polgári lakosság is – egyenlőre csak a könnyű zenés darabokban találta meg a narkózt.

3. A kolozsvári Városi Színház román és magyar társulatának – beleértve a drámai és énekes színészeket, zenekari és énekkari tagokat, műszaki munkásokat és más technikai alkalmazottakat – 270 tagja van.

Ennek a kétfélszázhetven embernek és családtagjaiknak az életlehetőségét, kenyerét jelentette az a kérdés, hogy operettet játszunk-e túlsúlyban, vagy komoly drámát, vagy szociális tartalmú vígjátékot, szatírárt? Mert a tapasztalatok kérlelhetetlenül – akárcsak a hőmérő higanyoszlopa – tüntették fel a *színházba járó közönség* érdeklődésének irányát. Az operettek vasárnap megtelt a színház, hétköznapokon azonban 2 a 10-hez viszonyított az operett javára a kongó üres házak mellett játszott drámai előadásokkal szemben.

Ha tehát választanom kellett a 270 ember kenyerének megmentése és az akkoriban üres házakat jelentő magasrendű drámai előadások között: kénytelen voltam a vaksötétség hónapjaiban, de később is, könnyű operettel teleütdelni a műsort. Igen, habozás nélkül választottam átmenetileg a mulattatást szolgáló operetteket, abban a sóvár reménységben, hogy ezek az ideiglenes kényszerűségek azonnal megszűnnek, míhelyt a kolozsvári Városi Színház a bizalommal hitt állami szubvenciót elnyeri!

Csak abban az esetben érhetne engem, mint a színház eddigi igazgatóját ezért a vád, ha a tőke mohó és kapzsi profitéhsége ösztönzött volna egy megalkuvó műsor összeállítására, tehát, ha a kolozsvári színház olyan magánvállalkozás lenne, amelynek vezetőit az anyagi haszon hajhászásához vezetné! Tudvalevő tény azonban, hogy a kolozsvári Városi Színház önellátásra berendezett munkaközösség szervezete állami támogatás nélkül, kizárólag a napi bevételre építhette létét...

Mindezek ellenére mégis az elsősorban a saját részemről fellépő s önmagam ellen irányuló erkölcsi felelősség szigorú vádjával lelkemben, be kell adnom igazgatói tisztségemről való lemondásomat, illetve tisztelettel visszaadom megbízatásomat annak a hatóságnak amely megtisztelt az ideiglenes kinevezéssel.

Rendelkezésre kell bocsátanom megbízatásomat már azért is, mert a következő színházi évad máris sürgető újjászervezését, munkaprogramját, műsortervét csak az vállalhatja el teljes felelősségtudattal, aki az 1945/46-iki színházi idényben igazgatója lesz a kolozsvári Magyar Színháznak.

Érzem, hogy annál is inkább be kellett adnom lemondásomat, s bizonyára szerencsésebb utódomnak átadnom helyemet, mert a kolozsvári Magyar Színház létkérdéses ügyének rendezése, megmentése érdekében *hiába* árasztottam el a mostani és jövő helyzetünket a puritán igazság kétségbe esett hangján nyugtalanító és inogó helyzetünk feltárásával a különféle memorandumokkal az illetékes hivatalos szerveket, és hiába hívtam segítségül az ODA Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságát és a Magyar Népi Szövetséget: itt állunk ma is elhagyatva, mostoha sorsra ítélve, még csak halvány reménységével sem annak a lehetőségnek, hogy a kormánynak szándékában van a rajtunk való segítség!

Annak ellenére, hogy már csak rövid hetek választanak el az idei szezon végétől, s ennek kapcsán az új szervezkedési-szerződötetési stb. munkák megkezdésétől: még a leghalványabb jele sem mutatkozik annak, hogy a kolozsvári Magyar Színház jogviszonyát, szubvencióját és állandó hajlékának kérdését a kormány rendezze!

Felelősségem, lelkiismeretességem tiszta tudatában még csak arra kérem Önt, Főispán Úr, mint a mai napon még igazgatója a Magyar Színháznak, hogy fennmaradásunk és megmaradásunk érdekében a következő két kérdésben tegye meg *sürgős* előterjesztését a kormánynál:

1. Tegye meg a szükséges lépéseket a kolozsvári Magyar Színház jogviszonyának, állandó szubvenciójának, állandó hajlékának haladéktalan rendezésére nézve, olyan megoldással, amely a közeljövőben végleg ide költöző Román Operával és Nemzeti Színházzal egyenjogúságot biztosítson: egyenlő értékű hajlékkal, és egyforma szubvencióval.

2. Szíveskedjék javaslatot tenni a kormánynál s az arra illetékes tényezőknél a leendő igazgató kinevezésére nézve, akinek emberi, egyéni és szakmabeli múltjától bizalommal várhatja városunk és az egész Erdély társadalma, hogy a magyar színházi kultúra helyes irányításával, vezetésével a rabságból végre felszabadult haladó szellemnek szolgálatába szegődjék, amely haladó szellemnek szolgálatába szegődtem én egész eddigi életemen át, de most a felsorolt leküzdhetetlen gáttal megbírkózni nem tudva: mégsem tudtam az áhított eredményt elérni!

Főispán Úr! A legjobb emlékemet őrzöm Önről, aki amikor módját ejthette, s aki, amikor erre a legnagyobb szükség volt a román–magyar színészet kolozsvári munkaközös-

sége iránti teljes megértésével, magasrendű szociális érzékével, biztatásával és anyagi segítségével mindig készen állott küzdelmes munkánk megerősítésére! Az Ön igazi demokrata meggyőződéséből alkotott legjobb véleményem erősíti meg bennem azt a bizalmat, hogy a kolozsvári magyar színészetet kiemeli súlyos válságából! Tegye hivatásává azt a nemes feladatot, hogy a kolozsvári magyar színészet sorsát munkatársaival: Kolozsvár város főpolgármesterével, valamint Csögör Lajos alispán úrral, Demeter János polgármester úrral együttműködve: kedvező, termékeny talajba ülteti.

Kérem lemondásom elfogadását, s az új igazgató sürgős kinevezését, maradok rendületlenül a román–magyar testvériség meggyőződéses híve és a Főispán Úrnak igaz tisztelője:

Kolozsvár, 1945. június 14.

Kőmíves Nagy Lajos
ideiglenes igazgató

Kolozsvári Állami Magyar Színház: Értesítés

A kolozsvári Állami Magyar Színház egész személyzetének szíves tudomására hozom, hogy a Janovics Jenő dr. elhunytával színházunk vezetésében keletkezett űrt alábbi intézkedésekkel igyekeztem betölteni:

A prózai együttes élére *Lantos Bélát*,

az énekes együttes élére *Gróf Lászlót*

főrendezői minőségben a mai napon meghívtam. Ugyanakkor a dramaturg-rendezői teendők ellátására *Kórmíves Nagy Lajost* kértem fel.

A színház igazgatója mellé kiküldött, eddig három tagban megállapított tanácsadó testület taglétszámát ötre emeltem fel. Ebben a testületbe, mely ezentúl művészeti bizottság néven fog működni, az eddig helyet foglalt *Nagy István* és *Méliusz József* frótársaim mellett dr. *Benedek Marcell* és *Gaál Gábor* egyetemi tanárok és írók közreműködését is biztosítottam, míg a bizottságban az én kiválásommal megüresedő hely betöltésére dr. *Janovics Jenő* özvegyét, Poór Lillyt kértem fel.

Felkérem a társulat minden egyes tagját, hogy igaz művészekhez és öntudatos munkásokhoz illő komolysággal s a magyar színművészet előharcosait elöljáró nemes lelkesedéssel csatlakozzanak fel az így kialakított vezérkar felelősségteljes munkájának támogatására. Őket támogatva engem támogatnak s velem együtt a 153 éves múltra visszatekintő és hitem szerint a jövő előtt álló kolozsvári magyar színjátszás ügyét.

Lehetetlen, hogy együtt, összefogva, csatát ne nyerjünk minden vonalon.

Kolozsvár, 1945. november ...

SZENTIMREI JENŐ
magyar művészeti vezérfelügyelő,
megbízott igazgató

Szűcs László levele Szentimrei Jenőhöz

Nagyságos

Szentimrei Jenő úrnak

a kolozsvári magyar színház igazgatója

KOLOZSVÁR

Kedves Barátom!

A bukaresti magyar követség útján kaptam Gyallay barátom által küldött üzenetedet. Megtisztelő bizalmadat köszönöm. Igyekeztem az elmúlt hetekben utána járni a dolognak, tárgyaltam mindenkivel, akivel lehetett és érdemes volt. Tettem ezt annál is inkább, mert az erdélyi magyar színjátszás ügye régen foglalkoztat, ha szabad az elkoptatott hitelű szóval élnem: ez nekem szívügyem. Ha a mostoha sors nem gátolt volna meg benne, azóta talán magam is erdélyi lakos és munkásoknak szerény osztályosa volnék. Mint tudod is, tervem volt lemenni Marosvásárhelyre, hogy segítsék az ottani színházat megteremteni. Nem rajtam múlott, hogy több mint egy esztendő alatt sem sikerült megszerezni a kiutazást, illetve a munkaengedélyt. Nem lenne értelme részletesen elmesélni fáradozásainkat, sok keserves tapasztalatunkat, mindazt, ami történt és ami nem történt meg. Azt hiszem, a Te bölcs belátásod úgyis sejtí és tudja mindezt. Tény az, hogy máig napig sem sikerült összehozni, illetve útnak indítani azt a színésztruppot, amely jórészt amúgy is Erdélyhez tartoznék, és amely tegnap is, ma is, holnap is szívesen lett volna és lenne az ottani magyar színjátszás munkása. Túl a szép szavakon érthetővé teszi ezt az itteni színészet nehéz helyzete, az a szükségszerűen bekövetkezett ínséges sors, ami ezekben az esztendőkhöz a lerongyolódott kis Magyarország színészeire vár. Sok a színész, kevés a színház, kevés a munkalehetőség és rosszak a kilátások. Kiűnő színészek sétálnak munka nélkül, vagy nem jutnak tehetségükhöz illő munkához. Nyugodtan mondhatom, hogy alig van ma olyan pesti színész, aki ne menne szívesen vendégszerezni Romániába, és sokan vannak, akik szívesen vállalnának ott állandó szerződést is. Volna ember, aki örömet vállalna román állampolgárságot, illetve igyekeznék visszaszerezni egykori román honosságát. Azonban a mai bizonytalan helyzetben, a kiutasítástól való félelem miatt, megfelelő papírok hiányában senki sem mer nekivágni a romániai útnak. Akik megpróbálták, azoknak sem sikerült. Csak vendégszereplések voltak lehetőek, mint pl. a Jávor Palié is. Mindaddig, amíg a békeszerződések nincsenek aláírva, amíg a magyar-román viszony nincs véglegesen rendezve, ez a színészeinkben lévő félelem nem is osztható el. Ez alatt az idő alatt tehát inkább csak vendégjátékokra, vagy hosszabb ideig tartó vendégszereplésre lehet gondolni, föltéve természetesen, hogy erre az ottani hatóságok megadják az engedélyt. Ha lehetséges az, hogy Ti magyar állampolgár színészeket ottani működési engedély alapján szerződtessetek, úgy igen jó erőket szerezhetnétek meg. Alábbiakban felsorolom azokat a színészeket, akik szerződtetése, illetve vendégszereplése könnyebben elintézhető:

Nagy István és felesége (tulajdonképpen ma is román állampolgár)

Dayka Margit

Peéry Piri

Szécsy Ferenc

Bihari József

Ölvedy Zsóka

Garami Jolán

Kollár Mária

Rajnai Alice

Mihályfi Béla

Kovács Károly

Simor Erzsé

Kamarás Gyula

Tasnádi Fekete Mária

Lendvay Ferenc rendező

Radványi Géza

Természetesen ez nem teljes lista, tulajdonképpen csak egy része a számításba jövő neveknek. Ismétlem, még operai vonalon is volnának tehetséges fiatal erők, akik szívesen mennének. Sajnos, én nem folytathatok érdemleges tárgyalásokat senkivel sem, már csak azért sem, mert ilyen minőségben annyit tárgyaltam a múltban, annyiszor készültünk, annyit terveztünk és annyi minden nem sikerült, hogy nem is kívánhatjuk, hogy elég komolyan vegyék. Ahhoz, hogy valamilyen szerződés vagy megállapodás létrejöhessen, az kellene, hogy Te megfelelő hivatalos írásokkal felszerelve lejöjj, és itt, Pesten személyesen tárgyalj mindenkivel. Ilyen tárgyalásokban a Színészek Szakszervezete a legmesszebbmenő módon segítségére lenne, valamint a minisztérium is. A Pesten működő Magyar–Román Társaság szintén segítségére lenne. Sajnos, az a jó hír, hogy a budapesti román követség élére Eftimiut, a kitűnő román írórt nevezik ki, eddig nem bizonyult valóznak, pedig tőle igazán sokat remélhetett volna a román–magyar kulturális kapcsolatok ügye. Mindenesetre bízunk benne, hogy ez a kulturális barátkozás mindinkább elmélyül, és lehetővé teszi majd az erdélyi magyar színházi segítségét is. Őszintén meg kell neked mondanom, hogy az utóbbi hónapokban, már levelet se igen írtam Erdélybe, annyira elkedvetlenített az oda küldött postáimnak balszerencséje. Több mint egy tucat levelem, postaküldeményem, könyvek, színdarabok veszttek el, és onnan is sok minden, amit küldtek, elkallódott. Ezt a levelem a Külügyminisztérium útján juttatom el a bukaresti követségünkhöz, remélem megkapod.

Kedves Barátom!

Még egy utolsó fejezetet szeretnék hozzáfűzni e sorokhoz. Ez az, hogy amikor az anyagi helyzetem és hivatali beosztásom ezt lehetővé teszi, magam is minden erőmmel azon leszek, hogy legalábbis pár hónapot töltsék Erdélyben, nálatok, közöttetek. Bizonyos rezignációval kell megállapítanom, hogy néhányad magammal képvisellem azt az „öreg” korosztályt, amely kellő színházi tapasztalattal rendelkezik, amely mögött külföldi tanulmány, sok gyakorlat áll. Szeretném, ha ezt önzetlenül bocsájthatnám a nehézségekkel küzdő

erdélyi magyar színjátszás rendelkezésére. Ennek első lépéseként azt tervezem, hogy az idei szezon vége felé legalább kéthónapos szabadságot kérek, és azt ott töltöm nálatok. Most, sajnos, egy időre meg kell szakítanom pesti munkámat, mert három hónapra Svájcba utazom. Onnan, kintől megpróbálom majd felvenni veletek a kapcsolatot. Addig is minden jót kívánok Nektek nehéz munkátokhoz. Mire ez a levelem odaér, én már valószínűleg kint leszek, tehát választ itteni címemre küldjétek. – Ismétlem, ha csak teheted, jöjj fel mielőbb Pestre, hogy érintkezésbe léphess az itteniekkel. Hidd el, nagy színészeink: Somlay, Bajor, Tímár és a többiek mind szívesen vállalkoznának erdélyi vendégjátékra. Ez csak szervezés kérdése és a politikai rendőrségeké.

Még csak arra kérek, hogy azokat az erdélyi magyar színdarabokat, amelyeket Ti sikerrel mutattatok be, juttassátok el a Nemzeti Színházhoz. Ugyanezt kérjük a magyar fordításban megjelent értékes román színdarabokkal kapcsolatban. Úgy tudom, Eftimiunak egy szatírját Szemlér fordításában sikerrel játszottátok. A Nemzeti bizonyára szívesen bemutatná.

Kérlek, add át üdvözlétemet jó barátaimnak és ismerőseimnek.

Budapest, 1946. nov. 4.

Tisztelettel és szeretettel üdvözlől
készséges híved és igaz barátod
Szűcs László*

Ui. Ha Pestre jössz, távollétemben a Szakszervezetben (Vilma királyné u. 18.) Abonyi Géza elnököt, Staud Géza dr. főtitkárt keresd fel. A Kultuszban Romhányi Gyula, Gaibel Sándor tanácsosok intézik az ügyeket, Pátzay oszt. főnök mellett. Referens: Nagy István dr. Jó lenne, ha felkeresnéd Ács Tivadar dr.-t, a Magyarok Világszövetségének ügyvezetőjét, s vele megbeszelnéd azt, hogyan lehetne megszervezni a külföldön élő romániai származású magyarokat, hogy megsegítsék az erdélyi magyar színjátszást. Ebből nagy és szép dolgot lehetne csinálni! A Magyarok Világszövetsége jelenleg a Magyar Általános Hitelbank épületében székel, Ács Tivadar telefonja 180-410. Én már sokszor beszéltem vele erről a dologról, ismeri az ügyet. Okvetlen beszélj vele, ha Pestre jössz!

* Szűcs László (1901–1976), a budapesti Nemzeti Színház dramaturgja

A Kolozsvári Színház igazgatójának levele a művészek, írók, és újságírók vegyes szakszervezetéhez

Harmadízben ér igazgatói minőségemben olyan támadás és fenyegetés Fekete Mihály* színművész, szakszervezeti tag részéről, melyek ellen védekezni mai napig nem állott módomban. Az állami színházak részére felállítandó fegyelmi bíróságok összetétele és eljárása nem nyert még hivatalos megállapítást, melynek ebben az ügyben jogérvényesen eljárni módjában lehetne. Viszont nevezettnek a színház tagjai körében az intézmény belső békéjét és munkafegyelmét lázító vádaskodásai ezalatt gútlás nélkül folytathatnak mindaddig, míg vádaskodásainak, gyanúsításainak konkrét bizonyítására módot nem nyer, hogy ezek a bizonyítás rendjén kellő értékükre leszállíthatók legyenek. Nemcsak személyes érdekem tehát, de elsősorban a vezetésemre bízott művészeti intézmény érdeke, hogy a Fekete Mihály szerint „kettőnk között fennálló mélyreható ellentét” kivizsgálására szakemberekből álló bizottságot küldjön ki, mely a kivizsgálás eredményéhez mérten döntsön a további eljárás módoszatai felől.

A mai nap folyamán színházunk igazgató bizottságának egy régebbi határozata folytán nevezettnek az idemellékelt ajánlatot kézbesítettem ki. Erre ő a déli órákban személyesen megjelent irodámban és bejelentette, hogy az ajánlatot nem vette át, mert ugyancsak a mai napon szerepet osztottam ki rá a színház soron következő újdonságából, melyet viszont mint fegyelmezett színész nem óhajt visszautasítani, de ugyanakkor meg kell kérdeznie, hogy miért nem lehet ő a színház besorolt tagja, mikor tudása szerint besorolására engem a szakszervezet utasított. Közölte velem azt is, hogy eljárásomban azt a szándékot véli felfedezni, mintha ily módon akarnék „visszaütni” az ő nyíltan hangoztatott vádjai miatt, és nem tudja magyarázatát találni, hogy mint közismerten becsületes ember „miért nem segíték neki inkább abban, hogy a színház tolvajait kisöpörje?”

Nyugodtan válaszoltam, hogy az általa emelt vádak fegyelmi eljárás hivatott tisztázni, melyre az előkészítő lépéseket hónapokkal ezelőtt kötelességszerűen megtettem. Az ajánlat, melyet hivatali tiszteimből kifolyólag az ő helyzetében, ki a hatvan évre meghosszabbított korhatárt túlhaladta, igazgatósági határozat folytán egyedül lehetséges megoldásként megtehettem, éppen az általa múlt évadban javasolt eljárásról alapszik, ki egy társulati gyűlésen Bartos Gyula volt budapesti Nemzeti Színház-i tag esetére hivatkozva, a korhatárt elért jelesebb színészekkel szemben tisztességes megélhetést nyújtó alapfizetés és fellépti díj megállapítását tartaná méltányos eljárásnak. Véleményem szerint nyolcezer lej alapfizetés hat kötelező fellépésért és 1200 lej túlfellépti díj ma egyetem tanári javadalmazással egyenlő, amit valószínűleg a szolgálati idejének megfelelő, később megállapítandó nyugdíjösszeg sem fog elérni.

* Fekete Mihály (1884–1960) Színész, rendező, igazgató. Rövid ideig ő irányította 1944 őszén a kolozsvári színházat.

A szakszervezet „utasítására” vonatkozólag közöltem, hogy törvénnyel ellentétes eljárásra a szakszervezet nem utasíthat, aminthogy nem is utasított. Nagy István alelnök közölte velem a szakszervezet vezetőségének oly értelmű határozatát, hogy színházunk kivételesen nehéz, átmeneti helyzetében a szakszervezet olyan korhatárt elért, illetve meghaladott művészek besorolását hajlandó illetékes helyen támogatni, kikre a színháznak üzeme folyamatossága és színvonala érdekében elengedhetetlen szüksége van. Ezek megvalogatásában azonban a színház igazgatóságát nem kívánja befolyásolni.

Fekete Mihály kérdésére, hogyha ő nem tartozik azok közé, miért osztottam ki rá mégis szerepet, annyit válaszoltam: éppen annak bizonyításául, hogyha nem is elengedhetetlenül szükséges, azért használható, tehát fellépéseit igénybe is óhajtom venni. Nyíltan meg kell mondanom, hogy a múlt évadban nyújtott színpadi teljesítményei, a színpad és a közönség tiszteletének olyan negligenciájáról tettek kézzelfogható bizonytságot, melyek nem teszik számomra lehetővé, hogy művészi szempontból nélkülözhetetlennek minősítsem. Szereptudás hiánya, külső megjelenés következetes elhanyagolása, valamint az a tény, hogy élvonalbeli drámai színész léte a nyári szabadságidőben inkább az alantasabb közönségizlésre pályázó „*Paprikás csirke*” című operettben, mint a komolyabb művészi feladatokat jelentő „*Névtelen csillag*”-gal és a „*Janiká*”-val indult vidéki turnéra, mind annak a sajnálatos ténynek bizonyítékai, melyeket művészi értécsökkenésként kell megállapítanom. Sajnos, fellépéseiről a sajtóbrókraták is kedvezőtlenek voltak.

Válaszából, melyben őszinte és korántsem sértő szándékú szavaimat kegyetleneknek és rosszindulatúaknak minősítette, kicsengett az a vád is, hogy színpadi teljesítmények megítélésére egyáltalán nem tart alkalmasnak, s hogy itt van a mély szakadék közöttünk. Beszélt a szerepalakítás egyéni felfogásáról, többek között arra hivatkozva, hogy „az Ön által nagyrabecsült Kiss Ferenc” is hasonló felfogásban játszotta Lucifert az Ember tragédiájában. Én most – úgymond – utolsó „ütésként” a művésznek önmagába vetett hitét akarom szétrombolni benne, de tehetem mert hatalmon vagyok. Ő azonban meg fogja mutatni, hogy akkor is inkadrált színész lesz a kolozsvári Állami Magyar Színháznál, mikor engem annak éléről régen eltávolítottak. Eddig azt hitte, hogy a „sorozatos ütések”, melyek a társulat tagjait érik, csak „Lukács-Leican József” sugalmazásának eredményei, és most már az én „határtalan gonoszságomat” is kétségbevonhatatlanul megállapította, és harci eszközeiben nem lesz válogatós.

Csőndesen csak annyit jegyeztem meg, hogy engem ezen a helyen egy intézmény érdekei vezetnek, tehát nem állhatok és nem is fogok harcban állani a színház egyetlen tagjával szemben sem, mert nem tekinthetem őket ellenfeleknek mindaddig, míg egyéni érdekeiket védelmezik a közösségi érdekekkel szemben.

A beszélgetés, sajnos, tanúk nélkül folyt, éppen ezért láttam szükségesnek nagy vonalakban lerögzíteni és a szakszervezet tudomására hozni. Kérem eljárásomat kivizsgálás tárgyává tenni, melynek eredményétől függően magamat akár fegyelmi, akár büntügyi eljárásnak alávetni kész vagyok az ilyen ügyekben illetékes fórumok előtt.

1947. december 5-én.

Szentimrei Jenő
az Állami Magyar Színház és Opera igazgatója

A Kolozsvári Magyar Színház művészszemélyzete 1944. október és 1949. június között

Andrási Márton színész, 1945. XI.–1946. VI. és 1947. VI. 7., 18. m. v.
Angi Béla színész, 1945–1949
Arányi Júlia színésznő, 1944–1947
Babcsákné Sándor Edit korrepetitor, 1948–1949
Bacsoni Gábor énekes, 1945–1946
Balázs Ferenc segédszínész (énekkar), 1945–1948
Balogh Éva balerina, 1947–1949
Bara Margit színésznő, 1945–1949
Bartha Gábor színész, 1948–1949
Beller Kornélia segédszínésznő, 1945–1948
Bende László segédszínész (énekkar), 1946–1948
Beness Ilona színésznő, örökös tag, 1944–1949
Bereczky Magda segédszínésznő (énekkar), 1945–1949
Berlányi Jenő epizódszínész, 1944–1945
Bogdán Kálmán segédszínész, 1944–1945
Bokor Ilona énekesnő, 1944–1946
Borbélyi Lili balerina, 1944–1949
Borsos Barna akadémiai növendék, 1947–1949
Borza Jolán balerina, 1945–1949
Bretán Endre operaénekes és színész, 1944–1948
Bretán Judit színésznő, 1944–1945
Bretán Miklós operarendező és színész, a román tagozat vezetője, 1944–1945
Borovszky Oszkár színész, énekes, 1945–1946
Csathó János segédszínész, zenész (énekkar), 1945–1948
Cseőregh Jenő segédszínész, kórustag, 1946–1948
Csermínszky Kurt balerin, 1946–1948
Csóka József színész, rendező, 1944–1949
Csonka Alma balerina, 1948–1949
Czenk Erzsébet színésznő, 1947–1949
Dancsó György színész, 1945–1948
Deési Jenő rendező, színész, 1946–1947
Demian Viktor zenei vezető, 1948–1949

Domby Imre balerin, 1948–1949
 Dorian Ilona színésznő, 1945–1949
 Egyed Joli énekesnő, 1947–1948
 Eisikovits Miksa operaigazgató, 1948–1949
 Fábíán Béla balerin, 1948–1949
 Faluvégi Lajos akadémiai növendék, 1947–1949
 Farkas István akadémiai növendék, rendező szak 1949
 Fekete Mihály igazgató, színész, rendező, 1944–1949
 Fellner Győző segédszínész, 1946–1949
 Felszeghy Mária színésznő, 1944–1949
 Fényes Alice színésznő, 1946. IV. m. v.
 Finna Márta színésznő, 1946–1949
 Finna Róza akadémiai növendék, 1947, 1949
 Flóra Jenő színész, 1944–1949
 Gaál Erzsébet segédszínésznő (énekkar), 1945–1949
 Galló Aliz színésznő, 1946–1949
 Gondos Zsófia énekesnő, 1948–1949
 Gróf László színész, rendező, 1945–1946
 Halász Géza színész, 1948–1949
 Harag György akadémiai növendék, 1947–1949
 Harasztosi Ica segédszínésznő, 1947–1949
 Hartmann Gréte balerina, 1946
 Hartmann Jolán színésznő, 1946–1947
 Hartmann Margit balerina, 1946
 Hegyi Lili színésznő, 1945–1949
 Hevesi Miklós színész, 1944–1949
 Horváth Béla akadémiai növendék, 1948–1949
 Horváth Géza korrepetítor, 1948–1949
 Horváth József operaénekes, rendező, színész, 1945–1947
 Horváth László énekes, 1948–1949
 Illyés Mária kardalos (balettkar), 1947–1949
 Imre Mária balerina, 1948–1949
 Imrédi Géza színész, 1947–1949
 Jancsó Adrienne színésznő, 1944–1947
 Janovics Jenő igazgató, rendező, 1945. IV.–XI. 16. +
 Jánosházy György rendező, 1949
 Kádár Ferenc operaénekes, 1949
 Kallós József operaénekes, 1944–1949
 Kapusi László segédszínész, 1946–1949
 Kemény Klió operaénekesnő, 1948
 Kerestély László segédszínész, 1946–1947
 Keresztes Kató színésznő, 1948–1949
 Király József színész, énekes, 1944–1946

Kiss Albert akadémiai növendék, 1946–1948
 Kiss Erzsébet balerina, 1947
 Kiss Gizella kardalos, 1946–1949
 Kiss Ilona akadémiai növendék, 1947
 Kiss László színész, 1948–1949
 Kocsis Ilona akadémiai növendék, 1947–1949
 Koós Zsófia színésznő, 1946–1948
 Kovács György színész, 1946–1947 m. v.
 Kovács János segédszínész, 1945–1949
 Kovács Kató színésznő, énekesnő, 1947–1949
 Kovács Irén énekesnő, 1949
 Kozma Gyula epizódista, 1946–1949
 Kőmíves Ilona színésznő, 1944, 1946–1949
 Kőmíves Nagy Lajos rendező, igazgató, 1944–1949
 Könyves Kocsis Ibolya színésznő, 1944–1945 +okt. 31.
 Kőszegi Margit színésznő, énekesnő, 1945–1946
 Krémer Manci énekesnő, színésznő, 1945–1948
 Kudelász Károly díszlettervező, 1945–1946
 Lantos Béla színész, rendező, 1945–1949
 László Gerő akadémiai növendék, 1948–1949
 László György színész, 1949
 Lázár Erzsébet akadémiai növendék, 1948–1949
 Legián Mária segédszínésznő, 1946–1947
 Lelkes Gábor (= Szibik Gábor) akadémiai növendék, 1948–1949
 Lengyel László énekes, 1947
 Ligeti József rendező, 1946
 Lohinszky Lóránd akadémiai növendék, 1946–1949
 Loy Sári színésznő, 1945, 1948–1949
 Lőrincz Emma táncosnő, 1946
 Lőrincz Zsuzsa operaénekesnő, színésznő, 1945–1947
 Magurai Magda színésznő, 1944–1945
 Márky Alfréd színész, zeneszerző, 1944–1949
 Márton János színész, 1947–1949
 Mátray Károly, 1944–1945
 Maxim Lajos segédszínész, 1945–1946
 Meleg Kató énekesnő, 1948–1949
 Méliusz József rendező, megbízott igazgató, 1949. III. 1.–IX. 15.
 Ménesi Erzsébet segédszínésznő, 1945–1949
 Mihályi Imre énekes, 1946–1947
 Morawszky Román balettmester, 1944–1947
 Nágel Ildikó balerina, 1947
 Nágel Lajos kórustag, 1946–1947
 Nagy Erzsébet balerina, 1944

Nemes Kató segédszínész, 1946–1947
 Nyiredy Piroska színész, 1946–1947
 Orosz Beatrix akadémiai növendék, énekkari tag, 1947–1949
 Orosz Lujza akadémiai növendék, 1948–1949
 Osváth Richárd karnagy, 1947–1948
 Papp József segédszínész, 1945–1949
 Papp Tibor énekes, m. v. 1947
 Papp Nusi színész, 1944–1949
 Pavel, Gheorghe énekes m. v. 1946
 Perényi János színész, 1945–1949
 Péterffy István karnagy, 1948
 Pleth Lenke balerina, 1945–1949
 Pintér Jenő táncos, 1949
 Poór Lili színész, örökös tag, 1945–1949
 Puskás Béla, dítrói, színész, 1945–1949
 Püllök Géza énekes, 1948–1949
 Réthely Ödön színész, rendező, 1945–1949
 Rimóczy Viola balerina, 1946
 Rónai Antal karnagy, 1945, 1948–1949
 Sallay Margit operaénekes, 1947–1949
 Sarlay Imre színész, 1948–1949
 Sárközi Júlia akadémiai növendék, 1946–1949
 Sass László operaénekes, 1948–1949
 Sebesi Baba segédszínész, 1946–1947
 Sebesi László színész, 1944–1948
 Sebesi Péter színész, 1944–1949
 Senkálzky Endre színész, 1945–1949; igazgatóhelyettes, 1947
 Stefanidesz Ili énekes színész, m. v. 1944–1945, 1947
 Stefanidesz József karnagy, 1944–1947
 Sugár Jenő színész, 1944–1949
 Szabados Árpád színész, rendező, 1944–1945 + IX. 29.
 Szabó Duci énekes színész, 1944–1946
 Szabó Ica karnagy, 1945–1949
 Szaboray Zoltán balerin, 1945–1949
 Szanati József operaénekes, színész, 1945–1949
 Száva Mihály segédrendező, 1949
 Szakács György díszlettervező, 1946–1947
 Székács Elemér énekes, 1944–1945
 Székely Kálmán énekkari tag, 1946, 1949
 Szekemys Gizi akadémiai növendék, 1947–1949
 Szendrey Mihály színész, 1946–1949
 Szentes Ferenc színész, énekes, 1945–1949
 Szentkirályi Ibolya akadémiai növendék, 1947–1949

Szopos Klára jelmeztervező, 1945–1948
 Szentimrei Jenő igazgató, 1945. XI. 16.–1949. II. 1.
 Tabódy Mária segédszínész, 1945–1946
 Takács Anna színész, 1948–1949
 Takács Paula operaénekes, 1944–1947
 Tanai Bella akadémiai növendék, 1947–1949
 Topán Lulu balerina, 1944–1948
 Tóth Ilus színész, 1945–1949
 Török József akadémiai növendék, 1947–1949
 Török Sándor rendező, irodalmi titkár, 1946–1949
 Trenka Éva operaénekes, 1948–1949
 Turós Turai Margit balerina, színész, 1944
 Vágó Lenke énekkari tag, 1946–1949
 Váradi Rudolf színész, 1945–1947
 Vancea Erzsébet operaénekes, 1948–1949
 Varga László segédszínész, énekkari tag, 1948–1949
 Vass Miklós segédszínész, 1945–1946
 Vida Viktor operaénekes, 1948–1949
 Vilkovits (Wilkovits) Kató operaénekes, 1948–1949
 Wiesner József balerin, 1949
 Winkler Éva balerina, 1949
 Wojtuczky Elvira m. v. énekes, színész, 1944–1945
 Zilahy Albert segédszínész, 1948–1949

Rövid átmeneti ideig még a következő nevek fordultak elő a korszak színikritikáiban: Bartha Jenő (1949); Heltay Ada (1948); László György (1949); Makkai Ödön (1949); Nádas Attila gyerek, (1949); Szabados Miklós gyerek, (1945); Székely Péter (1946); Vajda János (1946/47); Váradi Magda (1949); Virág Emmike gyerek, (1946). Ők feltehetőleg nem voltak a színház szerződött tagjai.

A Kolozsvári Magyar Színház műsora (1944–1949)

Összeállította: Senkálzsky Endre, a kolozsvári Magyar Színház örökös tagja

1944/45-ös évad:

Szept. 11. Évadnyitó előadás:

Kerecsendi Kiss Márton: *Első színj.* 3 fv. Rendező (= továbbiakban: r.) Páger Antal m. v. Szereplők: Görbe János, Ölvedi Zsóka, Jancsó Adrienne, Páger Antal m. v., Garami Jolán, Ross Rezső, Berlányi Jenő, Csóka József, Tompa Sándor, Várady Rudolf, Szentes Ferenc, Lukács István.

Bemutató.

További előadások: szept. 12., 13.

A háborús helyzetre való tekintettel a játékok folytatását felfüggesztették, és többé már nem folytatják. A vallás és közoktatásügyi minisztérium utasítására a színházat evakuálják és október 9-ig a tagság nagy része elhagyja a várost. Ezzel véget ért a Nemzeti Színház története. Október 11-én a szovjet csapatok elfoglalták a várost.

Forrás: Ellenzék, 1944. szeptember 30.

61.2648/1–80. levéltári akták. Magyar Színházi Intézet, kéziratár.

*

KOLOZSVÁRI VÁROSI SZÍNHÁZ

A kiűritési parancs ellenére továbbra is Kolozsváron maradtak a színház következő tagjai: Jancsó Adrienne (drámai színésznő), Erdőssy Ilona, Tokajiné Takács Paula, Turai Turós Margit (opera-operett énekesnők), Nemesszeghyné Ria Mária, Drégelyné Horváth Irma, Tornáczkyné Bogáti Aranka (a női énekkar tagjai), Berlányi Jenő (drámai színész), Kálmán György, Hebeyan Nerses, Butács Emil, Iván Jenő (énekkari tagok), Morawszky Roman (balettmester), Cserminszy Kurt (táncos), Germán Ibolya, Nágel Ildikó, Nagy Erzsébet, Topán Hermina (táncosnők), Zsurka Péter, Tokaji András, Nemesszeghy István, Major Ferenc, Fuggi Othelló, Bochis János, Pasquali Liána (zenekari tagok), Továbbá: Szopos Klára (jelmeztervező), Szabados Árpád (rendező), Kőmíves Nagy Lajos (rendező), Berlányi Jenőné (súgó), Stefanidesz József (operettkarmester), Szita Oszkár, Pongrácz

Ádám, Rónai Antal (korrepetítorok), Jacobi Antal (énekmester), továbbá: tisztviselők, műszaki segédzemélyzet.

Forrás: 61.2636 sz. akta (Magyar Színházi Intézet).

A kolozsvári Városi Színház tagsága a visszamaradt, valamint a menekülésből visszatért színészekből alakult ki. A játékokat a szovjet városi parancsnokság utasítására kezdték el.

Első előadás: 1944. okt. 31. Román–magyar ünnepi díszelőadás. „Észak-Erdélyi Nemzeti Demokrata Pártok díszelőadása Kolozsvár felszabadulása alkalmából.” A műsorban magyar és román művészek működtek közre. Az ünnepi előadást megnyitó köszöntő beszédet Teodor Bugnariu és Nagy István tartották. Jancsó Adrienne Petőfi-, Ady-, József Attila-verseket szavalt. A műsort nov. 2-án megismételték.

Forrás: Világosság, 1944. okt. 29.; 1944. nov. 3. (Jablánczy László: Román–magyar színházi bemutatkozás).

Nov. 4. Vidám est.

7. Farkas Imre: *Iglódi diákok*, zenés vígjáték (= z. vj.), r. Fekete Mihály. Ünnepi est az orosz forradalom 27. évfordulója alkalmából, r. Szabados Árpád, karm. Rónai Antal.
11. Zilahy Lajos: *Tűzmadár*, színmű, r. Fekete Mihály
12. (Gyárban tartott előadás) Forradalmi emlékünnepe november 7. alkalmából. Műsorból: Jancsó Adrienne: Petőfi-, Ady-, József Attila-versek, Fekete Mihály: Illyés Gyula: Dózsa György beszéde a ceglédi piacon; Majakovszkij: Lenin halálának emlékezete (szavalatok); Nagy István író Gorkij műveiből olvasott fel; Kőmíves Nagy Lajos: József Attila: A város peremén című versét szavalta.
14. Népszerű hangverseny (Gluck, Wagner, Muszorgszkij, Rimszkij Korszakov, Mozart, Csajkovszkij, Bizet, Rubinstein és Mascagni műveiből), karmester (továbbiakban: karm.) Rónai Antal és Szita Oszkár.
17. Bakonyi Károly–Gábor Andor–Szirmai Albert: *Mágnás Miska*
23. Gorkij: *Éjjeli menedékhely*, színmű, (= szm.) r. Kőmíves Nagy Lajos
28. Grieg, Csajkovszkij, Delibes: *Ballett-est*, karm. Szita Oszkár, koreográfia és r. Morawszky Roman.

Dec. 1. Martos Ferenc–Jacobi Viktor: *Leányvásár*, operett (= op.), r. Fekete Mihály, karm. Stefanidesz József.

6. Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig*, szm., r. Szabados Árpád.
11. Farkas Imre: *Túl a Nagykrivánon*, op.
16. Darvas József: *Szakadék*, dráma, r. Szabados Árpád.
20. Julius Brammer–Alfred Grünwald–Kálmán Imre: *Marica grófnő*, op. r. Fekete Mihály, karm. Stefanidesz József.
28. A román tagozat bemutatkozása. Efúmiu: *A vörös menyasszony*, r. Bretán Judit; Mascagni: *Parasztbecsület*, opera, r. Bretán Miklós, karm. Rónai Antal.

- jan. 1. Indig Otó: *Ember a híd alatt*, vígjáték (= vj.), r. Fekete Mihály.
 5. Andai Ernő: *Vadvirág*, op., r. Fekete Mihály
 11. Nagy István: *Őzönvíz előtt*, életkép, r. Fekete Mihály.
 15. Julius Brammer–Grünwald Alfred–Kálmán Imre: *Csárdáskirálynő*, op., r. Fekete Mihály, karm. Rónai Antal.
 24. Lengyel Menyhért: *Tájfut*, szm., r. Fekete Mihály.
 30. Szilágyi László–Zerkovitz Béla: *Csókos asszony*, op., r. Fekete Mihály, karm. Stefanidesz József.
- Febr. 6. I. Luca Caragiale: *Năpasta* (Megtorlás), dráma (= dr.), r. Bretán Judit (román előadás).
 8. Jaques Deval: *Francia szobalány*, fordította (= ford.) Hegedűs Tibor, vj., r. Kőmíves Nagy Lajos.
 15. Brammer–Grünwald–Kálmán: *Bajadér*, op., r. Fekete Mihály, karm. Stefanidesz József.
 28. Wilner és Bodánszky–Lehár Ferenc: *Cigányszerelem*, op., r. Gróf László, karm. Rónai Antal.
- Márc. 15. Petőfi ünnepe, r. Kőmíves Nagy Lajos, karm. Stefanidesz József.
 16. Molnár Ferenc: *Liliom*, szm., r. Kőmíves Nagy Lajos.
 23. Mihail Sorbul: *Patina rosie* (Vörös szenvedély), tragikomédia (= tr.kom.), r. Bretán Judit (román előadás).
 31. Emőd Tamás–Szirmai Albert: *Mézeskalács*, daljáték (= dalj.), r. Gróf László.
- Ápr. 6. Bródy Sándor: *Tanútonő* életképek, r. Fekete Mihály.
 13. Grünbaum Wilhelm–Kálmán Imre: *Cigányprímás*, r. Gróf László.
 20. Georges Courteline–A. J. Basarabescu: *Linistea casei* (A ház békéje), komédia (= k.), r. Bretán Judit (román e.).
 Leoncavallo, Rugiero: *Bajazzók*, opera, r. Bretán Miklós, karm. Rónai Antal (magyar előadás).
 24. Indig Otó: *Torockói menyasszony*, vj., r. Fekete Mihály.
- Máj. 6. Csepregy Ferenc: *Sárga csikó*, zene: Erkel Ferenc, népszínmű (= népsz.), r. Réthelyi Ödön.
 11. Móricz Zsigmond: *Mint a mezőnek virágai*, életk., *A tanító úr*, dr., *Aranyos öregek*, szj., r. Kőmíves Nagy Lajos.
 20. Géczy István: *Gyimesi vadvirág*, zene: Konti József, népsz., r. Réthelyi Ödön.
 26. Avery Hopwood: *Problema de rezolvat* (A megoldandó kérdés), r. Gróf László (román nyelvű előadás).
 27. Somogyi Gyula: *Fekete Péter*, zene: Eisemann Mihály, op., r. Csóka József.
- Jún. 9. Erdélyi Mihály: *Sárgapitykés közlegény*, op., r. Gróf László, karm. Szabó Ica.
 16. Sabina K.: *Az eladott menyasszony*, z. Smetana, vígop., r. Gróf László, karm. Rónai Antal, balett: Morawsky Roman, díszlet: Szakács György.
 20. Bernard Shaw: *Az őrdög cimbora*, ford. Mikes Lajos, melodráma, r. Kőmíves Nagy Lajos, díszlet (= d.) Szakács György.

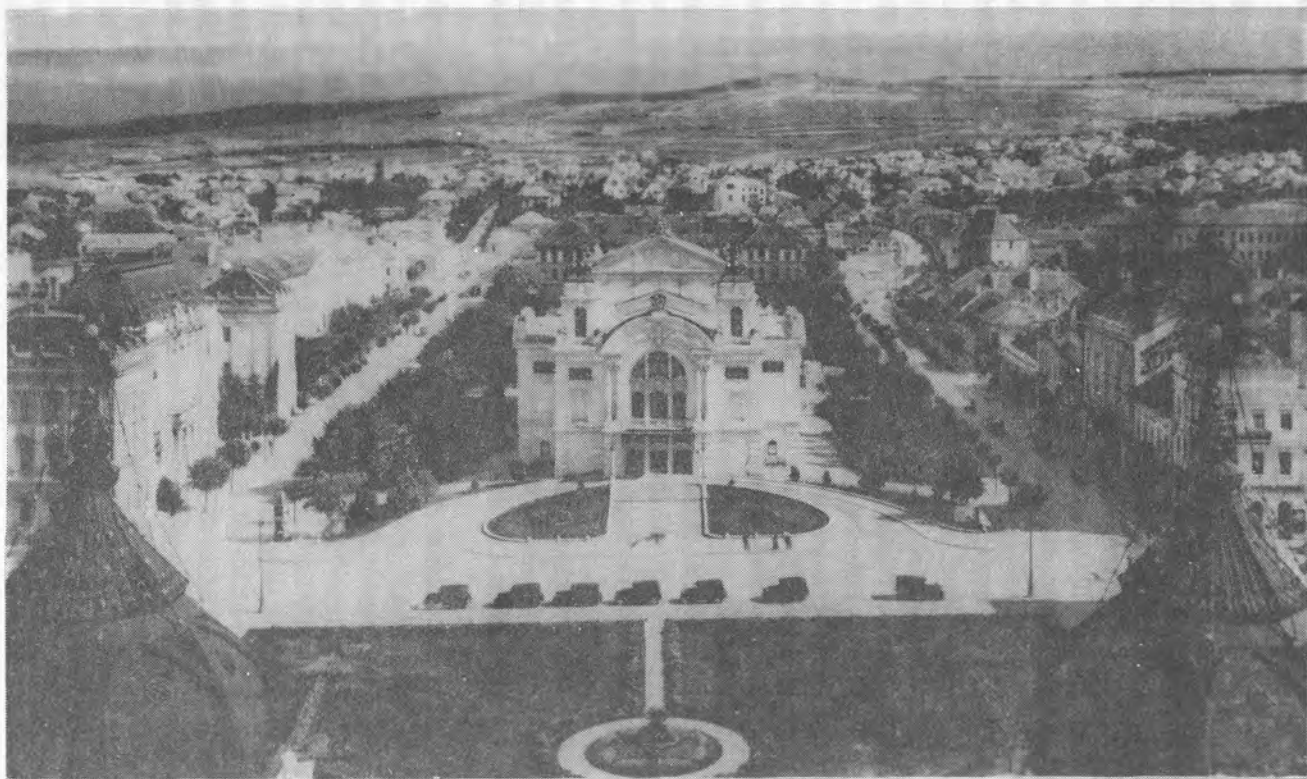
27. Kardos Sándor: *Szökik az asszony*, z. Brodszky Miklós, op., r. Fekete Mihály, d. Kudelász Károly.
- Júl. 3. Rejtő Jenő–Kellér Dezső: *Aki mer, az nyer*, op.
7. E. Csomay: *Piroska és a farkas*, ford. Gergely Géza és Karda László, mesejáték (= mesej.), r. Lantos Béla. Weinreb Ignác: *Gyávák és hősök*, dr.
14. Willner–Rechert–Heinz: *Három a kislány*, ford. Harsányi Zsolt, énekes játék (= énekj.), Schubert után Berté H.
18. Hunyadi Sándor: *Feketeszárú cseresznye*, szm., r. Fekete Mihály.
21. Bakonyi Károly és Heltai Jenő: *János vitéz*, z. Kacsóh Pongrácz, dalj., r. Gróf László, karm. Rónai Antal.
25. *Petőfi-művészt (A helység kalapácsa)*; Molière: *Dandin György*, r. Szentimrei Jenő és Janovics Jenő.
27. Petőfi örökösei: *Caraffa, az eperjesi hóhér*, r. Janovics Jenő.
- Aug. 2. Vécsey Leó: *Hamupipőke*, tündérmese, r. Janovics Jenő.
3. Molnár Ferenc: *Doktor úr*, bohózat (= b.).
6. Cremier: *Orfeusz a pokolban*, f. Havi Mihály és Nikolits Sándor, zene: Offenbach, opera.
10. Farkas Imre: *Nótás kapitány* op.
11. Komor Gyula: *Aladár nem számár*, mesej.
17. Szilágyi László: *Én és a kisöcsém*, z. Eisemann Mihály, op.
18. Kacagó est, Salamon Béla kabaréestje.
22. Fodor László: *Érettségi*, vj.
24. *Hófehérke és a hét törpe*, mesej., r. Lantos Béla.
- Nóti Károly: *Nyitott ablak*, vj., Salamon Béla vendégjátéka.
31. Halász Imre: *Egy csók és más semmi*, z. Eisemann Mihály, zenés vj.
- Szept. 5. V. Mass–Cservinszki: *Valahol Moszkvában*, szm.
8. Komor Gyula: *A huncut kéményseprő*, z. Stefanidesz Károly, b.
9. Riviere után Szántó Armand és Szécsány Mihály: *Paprikás csirke*, z. Fényes Szabolcs, b.
21. Bíró Lajos: *Rabló lovag*, szj.
22. Emőd Tamás–Török Rezső: *Harapós férj*, z. Komjáthy Károly, z. vj.
27. *A cornevillei harangok*, z. Planquette Robert, op. r. Réthelyi Ödön.
29. Dumas–Magerle Teréz: *Gróf Monte Christo*, ford. Krecsányi Ignác, dr.
- Okt. 4. Margaret Mayo: *A golya*, ford. Hervay Frigyes, vj., r. Lantos Béla
6. Martos Ferenc: *Gül Baba*, z. Huszka Jenő, op., r. Csóka József.
13. *Akácfavirág*, z. Fráter Lóránd, op.
18. Bakonyi Károly–Gábor Andor: *Tatárjárás*, z. Kálmán Imre, op., r. Csóka József (utolsó bemutató a Hunyadi téri színházban),

1945/46-os évad: A Sétatérén

- Nov. 16. Katona József: *Bánk bán*, dr., r. Janovics Jenő.
 17. Móricz Zsigmond 3 jelenetének felhasználásával: *Ludas Matyi*, r. Benedek Marcell–Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György.
 21. Kövesi Albert: *Sulamith*, z. Goldfagen, op., r. Fekete Mihály, karm. Stefanidesz József.
 28. Békeffy István: *Eső után köpönyeg*, z. Krasznay Mihály, z. vj., r. Csóka József, karm. Szabó Ica.
 Dec. 6. Brammer és Grünwald: *Sztambul rózsája*, ford. Gábor Andor, op., z. Fall Leó, r. Réthely Ödön.
 11. Sárközi György: *Dózsa György*, dr., r. Lantos Béla, d. Kudelász Károly.
 16. Erdélyi Mihály: *Csavargó lány*, op., r. Csóka József.
 21. Farkas Imre: *Húzd rá, cigány!*, op.
 22. Ünnepi művészi est. Magyar színészek és írók a magyar tanítókért.
 29. Sárosi Szüle Mihály–Gellért Pál: *Ófensége házasodik*, z. b., r. Lantos Béla, karm. Szabó Ica.

1946

- Jan. 6. Rachmanov: *Viharos alkonyat*, ford. Háty Gyula, r. Fekete Mihály.
 8. Martos Ferenc–Bakonyi Károly: *Bob herceg*, z. Huszka Jenő, op., r. Réthely Ödön, karm. Stefanidesz József.
 15. Caillavet–Fleurs–Rey: *A legszebb kaland*, ford. Heltai Jenő, vj., r. Kőmíves Nagy Lajos.
 18. Bakonyi Károly: *Az obsitos*, z. Kálmán Imre, op., r. Csóka József, karm. Szabó Ica.
 26. Zell és Genée: *Koldusdiák*, ford. Evva Lajos és Fáy G. Béla, z. Millöcker, op., r. Réthely Ödön, karm. Stefanidesz József.
 31. Romain Rolland: *Szerelem és halál játéka*, ford. Benedek Marcell, szm., r. Benedek Marcell (Kamara Színházban).
 30. Ady-émlékest, r. Szentimrei Jenő (Kamara Színházban).
 Febr. 1. Bródy Miksa és Martos Ferenc: *Sybill*, z. Jakobi Viktor, op., r. Csóka József, karm. Szabó Ica.
 7. Hutchinson (Marton Lili): *Ha élnének*, szm., r. Várady János (Kamara Színházban).
 14. Farkas Imre: *Cseregyerek*.
 20. Háty Gyula: *Tiszazúg*, szm., r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György.
 28. Harsányi Zsolt–Zágon István: *XIV. René*, op., r. Deéry Jenő, karm. Szabó Ica.
 Márc. 2. Somerset Maugham: *A szent láng*, ford. Harsányi Zsolt, szm., r. Lantos Béla (Kamara Színházban).

Végleges búcsú a régi Nemzeti épületétől

8. Szigeti József: *A vén bakancsos és a fia, a huszár*, népszem., r. Réthely Ödön, karm. Stefanidesz József.
 12. Bernard Shaw: *Warrené mestersége*, ford. Cholnoki Viktor, szem., r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Kudelász Károly.
 16. Márky Alfréd–Jánosházy György: *Trópusi szerenád*, z. Márky Alfréd, r. Deéry Jenő, karm. Szabó Ica.

 26. Oven Hall–Hary Grenbank: *Gésák*, ford. Fáy Béla–Makkai Emil, z. Sidney Jones, op., r. Deéry Jenő, karm. Stefanidesz József.
- Ápr. 2. Zilahy Lajos: *Hazajáró lélek*, szem., r. Lantos Béla.
5. Leon Viktor után Harzel–Löhrer: *A mosoly országa*, ford. Harsányi Zsolt, z. Lehár Ferenc, op., r. Réthely Ödön, karm. Stefanidesz József.
 7. Művészmatiné – a magyar segélyező bizottság javára.
 12. Thornton Wilder: *A mi kis városunk*, ford. Benedek Marcell, szem., r. Benedek Marcell; Fényes Alíz m. v.
 23. Deéry Jenő–Nádasi László: *Nem házasodom*, z. vj., z. Kőszegi Pál, r. Deéry Jenő, karm. Szabó Ica.
 30. Gorkij nyomán Victor Marguerita: *Az anya*, ford. Fáy Barna, szem., r. Ligeti József.
- Máj. 4. Harmat Imre: *Sonja*, op., z. Budai Dénes, r. Deéry Jenő, karm. Szabó Ica.
15. Kiss Jenő: *A fehér ember*, szem., 1 fv., r. Kőmíves Nagy Lajos;
Brustein Alexandra–Abesgous Nagyesda: *A bűvös festék*, mesej., r. Borbáth Magda.
 24. (Egyes források szerint már 7-én) Victor Eftimiu: *Ember, aki látta a halált*, ford. Szemlér Ferenc, szem., r. Fekete Mihály.
- Jún. 4. G. Giacosa–L. Illica: *Tosca*, opera, z. Puccini, r. Horváth József, karm. Gh. Pavel.
7. Szilágyi László: *Eltörött a hegedűm*, op., z. Zerkovitz Béla, r. Deéry Jenő, karm. Szabó Ica.
 15. Paul Laurent: *Szerelmes diákok*, z. vj., z. Márky Alfréd, r. Csóka József, karm. Szabó Ica.
 21. Mártonfy Emil: *Nemes rózsza*, z. vj. r. Réthely Ödön, karm. Stefanidesz József.
 25. Favart–Kalbeck: *Május királynője*, ford. Kosztolányi Dezső, z. Gluck., o. 1 fv., r. Horváth József, karm. Szita Oszkár, balettum. Morawszki Roman;
Grieg: *Tavaszi*, Grieg: *Az élet és a halál*, Csajkovszkij: *Babák tánca*, *Buddha arca*, E. Elgar–P. Sarasate: *Spanyol táncok*, koreogr. Morawszki Roman; Bárd Oszkár: *Páter Gvardian*, z. Dely Szabó Géza, o. 1 fv., r. Réthely Ödön.
 28. Molnár Ferenc: *Az ördög*, vj., r. Kőmíves Nagy Lajos.
- Júl. 30. *Petőfi est*, r. Kőmíves Nagy Lajos.

1946/47-es évad:

- Szept. 13. Madách Imre: *Az ember tragédiája*, tragédia, r. Fekete Mihály, z. Erkel Ferenc, d. Szakács György.
17. Jókai Mór–Schnitzler Ignác: *Cigánybáró*, op., z. Strauss J., r. Deéry Jenő, d. Szakács György, karm. Stefanidesz József.
27. Heltai Jenő: *A néma levente*, vj., r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György.
- Okt. 2. *Operaparádé* – Szanati József búcsúhangversenye.
3. Jaques Bonquet–Henry Falk: *Párizsi kirakat*, ford. Harsányi Zsolt és Zágon István, z. Joseph Szulc, modern mesej., r. Deéry Jenő, d. Szakács György, karm. Szabó Ica, koreog. Morawski Roman.
9. Niccolò Machiavelli: *Mandragora*, vj., r. Lantos Béla, d. Szakács György, karm. Szabó Ica.
15. Fred Heller–Bruno Engler: *Megsértették a minisztériumot*, op., r. Lantos Béla, karm. Szabó Ica.
22. Leon Viktor: *Az elvált asszony*, ford. Gábor Andor, op., z. Fall Leó, r. Deéry Jenő, karm. Stefanidesz József.
29. Kisbán (Bánffy) Miklós: *Az ostoba Li*, mesej., r. Poór Lili, d. Szakács György.
- Nov. 6. Alfred Grünwald–Fritz Löhner: *Bál a Savoyban*, op., z. Ábrám Pál, r. Deéry Jenő, d. Szakács György, karm. Szabó Ica, balettm. Morawski Roman.
12. Mihail Sebastian: *Névtelen csillag*, vj., ford. Csehi Gyula, r. Lantos Béla.
16. Ünnepi előadás a színház megnyitásának és dr. Janovics Jenő halálának első évfordulója alkalmából:
- I. Erkel: *Hunyadi László* – nyitány, karm. Stefanidesz József,
 - II. Janovics Jenőről megemlékezett Szentimrei Jenő,
 - III. Janovics Jenő szobrának leleplezése,
 - IV. Szózat – énekelték a társulat tagjai;
- Katona József: *Bánk bán*, trag., r. Fekete Mihály, d. Szakács György.
21. Hindy András: *Ilyenek a férfiak*, op., z. Carlo de Fries, r. Deéry Jenő, d. Szakács György.
29. Gogol: *A revizor*, vj., ford. Hevesi Sándor, r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György.
- Dec. 6. M. West–L. Hold: *A madarász*, op., z. Zeller Károly, r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György.
13. Szigligeti Ede: *A cigány*, népsz., r. Réthelyi Ödön, karm. Stefanidesz József.
20. Bíró Lajos nyomán Herczeg Géza–Zágon István: *Sárga lilium*, magyar rapszódia, r. Deéry Jenő, d. Szakács György, karm. Szabó Ica, balettm. Morawski Roman.
25. Márai Sándor: *Kaland*, szm., r. Kőmíves Nagy Lajos.
31. *Vidám szilveszteri kabaré*, r. Fekete Mihály, karm. Szabó Ica, balettm. Morawski Roman.

- Jan. 7. Nagy Borbála: *Szépasszony leánya*, szm., r. Benedek Marcell és Poór Lili.
 10. Johann Strauss: *A denevér*, op., r. Réthelyi Ödön, karm. Stefanidesz József.
 17. Bókay János: *Feleség*, vj., r. Lantos Béla.
 22. Mario Devellis: *Viharos szerelem*, z. b., z. Losonczi Dezső, r. Fekete Mihály, d. Szakács György, karm. Szabó Ica.
- Febr. 12. Molière: *A nők iskolája*, ford. Heltai Jenő, vj., r. Kőmíves Nagy Lajos.
 14. Szilágyi László: *Mária főhadnagy*, op., z. Huszka Jenő, r. Deéry Jenő, d. Szakács György, karm. Stefanidesz József, balettm. Morawszky Roman.
 15. Marton Lili: *Rongyoska királykisasszony*, z. mesej., z. ifj. Mátyás Mátyás, r. Fekete Mihály, karm. Szabó Ica, balettm. Morawszky Roman.
 27. Békeffy István–Stella Adorján: *Janika*, vj., r. Fekete Mihály.
- Márc. 4. Wojtuczky Gyula–Lengyel József: *Boszorkányfarsang*, r. Csóka József, d. Szakács György, karm. Szabó Ica, balettm. Morawszky Roman.
 8. Komor Gyula: *Aladár nem számár*, mesej., z. Stefanidesz Károly, r. Fekete Mihály, karm. Szabó Ica.
 21. J. B. Priestley: *Veszedelemes kanyar*, ford. Benedek Marcell, szm., r. Kőmíves Nagy Lajos
 25. Racine: *Berenice*, ford. Benedek Marcell, r. Benedek Marcell, (Kamara Színház).
 26. Rajna Ferenc: *A hajdúk hadnagya*, dalj., z. Czobor Károly, r. Deéry Jenő, d. Szakács György, karm. Stefanidesz József, balettm. Morawszky Roman.
- Ápr. 2. Nagy István: *A gyár ostroma*, dr., r. Lantos Béla.
 6. Bakonyi Károly: *Az obsitos*, op., z. Kálmán Imre, r. Csóka József, karm. Szabó Ica.
 13. F. Dörmann–L. Jacobszi: *Varázskeringő*, op., z. Oscar Strauss, ford. Gábor Andor, r. Deéry Jenő, karm. Szabó Ica.
 22. Shakespeare: *Makrancos hölgy*, ford. Jékely Zoltán, vj., r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György.
 27. Andai Ernő–Szilágyi László: *Tommy és társa*, op., z. Tamássy Pál, r. Deéry Jenő, karm. Szabó Ica.
- Máj. 2. Gradinar Aurel: *Senkit sem terhel a felelősség*, szm., r. Lantos Béla.
 6. Rejtő Jenő–Kellér Dezső: *Aki mer, az nyer*, op., z. Sándor Jenő, r. Fekete Mihály, karm. Szabó Ica.
 13. Scribe: *Egy pohár víz*, vj., ford. Harsányi Zsolt, r. Fekete Mihály.
 17. F. Zell–Richard Geneé: *Boccaccio*, op., z. Franz von Suppé, r. Horváth József, d. Szakács György, karm. Stefanidesz József, balettm. Morawszky Roman.
 23. Heyermans Hermann: *Remény*, ford. Hevesi Sándor, dr., r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György.
 28. Julius Brammer–Alfred Grünwald: *Marica grófnő*, op., z. Kálmán Imre, r. Fekete Mihály, karm. Szabó Ica.
- Jún. 4. Harsányi Zsolt: *A bolond Ásvayné*, szj., r. Lantos Béla.

7. Drégely Gábor „A kisasszony férje” vígjátékából írta Harmath Imre: *Az utolsó Verebély lány*, op., z. Ábrám Pál, r. Deéry Jenő, karm. Szabó Ica.
 13. Sommerset Maugham: *Fenség, fizetek*, vj., ford. Harsányi Zsolt, r. Poór Lili.
 18. Halász Rudolf: *Francia pezsgő*, z. vj., z. Horváth Jenő, r. Deéry Jenő, karm. Szabó Ica.
 24. Jean de Letraz: *Mackó*, b., ford. Stella Adorján, r. Lantos Béla.
 28. Vaszary Gábor: *Bubus*, z. vj. versek Szécsény Mihály, z. Losonczy Dezső, r. Csóka József, karm. Stefanidesz József.
- Júl.* 1. Gerhard Hauptmann: *Hannele*, dr., ford. Telekes Béla, r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György (közös előadás a színművészeti főiskolával).
- Aug.* 23. *Csupa dal és tánc* (fiatal tehetségek bemutatkozása).

1947/48-as évad

- Szept.* 19. S. B. Priestley: *Váratlan vendég*, szm., ford. Stella Adorján, r. Szentimrei Jenő (Kamara Színház, Mócok u. 3.).
26. Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde*, színj., r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György, z. Farkas Ferenc.
- Okt.* 14. *A víg özvegy*, op., z. Lehár Ferenc, r. Csóka József, d. Szakács György, karm. Osváth Richard.
21. Ben Johnson (átd. Stefan Zweig): *Volpone*, vj., ford. Emőd Tamás, r. Lantos Béla, d. Szakács György.
24. Willner-Reichert: *Három a kislány*, zenés összeállítás, z. Schubert, r. Csóka József, karm. Szabó Ica.
28. Kassák Lajos: *És átlépte a küszöböt*, szm., r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György.
- Nov.* 4. Duru-Chivot: *Az üdvöske*, dalj., ford. Rákosi Jenő, z. E. Audran, r. Réthelyi Ödön, karm. Osváth Richard.
7. Konstantin Szimonov: *Az orosz kérdés*, szm., ford. Szemlér Ferenc, r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György.
16. Madách Imre: *Az ember tragédiája*, dr. költ., r. Fekete Mihály, d. Szakács György (dr. Janovics halálának évfordulójára felújítás).
18. Willner-Bodánszky: *Cigányszerelem*, op., z. Lehár Ferenc, ford. Gábor Andor, r. Csóka József, karm. Osváth Richárd.
21. Armand Salacrou: *Elcsérelt ifjúság*, szm., ford. Beňedek Marcell, r. Lantos Béla, d. Szakács György.
28. Julius Brammer-Grünwald Alfred: *Csárdáskirálynő*, op., z. Kálmán Imre, r. Csóka József, d. Szakács György, karm. Osváth Richárd.
- Dec.* 9. Beaumarchais: *Figaró házassága*, vj., ford. Paulay Ede, r. Nagy Elek, d. Szakács György.
13. Gólem lázadása, op., 1 fv., z. Bretán Miklós; Anatol France után Rodán László: *A boldog ember*, dalj., z. Adorján András, r. és karm. Osváth Richárd.
19. Mihail Sebastian: *Lapzártakor jelentik*, vj., r. Lantos Béla.

23. Buchbinder Bernát: *Az erdészlány*, op., ford. Révész Ferenc–Országh Bertalan, z. Jarnó György, r. Csóka József.
31. *Szilveszteri esti ünnep*. Összeállította és r. Nagy Elek.

1948

- Jan.* 13. Steinbeck után S. Kaufmann: *Egerek és emberek*, ford. Kőműves Imre, szm., r. Kőműves Nagy Lajos, d. Szakács György.
16. Martos Ferenc–Bródy Miksa: *Leányvásár*, op., z. Jakobi Viktor, r. Csóka József, karm. Osváth Richárd.
23. Déry Tibor: *A tükror*, szm., r. Szentimrei Jenő, d. Szakács György.
30. Erich Kästner után Andai Ernő, vers Békeffy István: *Három ember a hóban*, z. vj., z. Gyöngy Pál, r. Lantos Béla, karm. Szabó Ica.
- Febr.* 6. Evgenyij Petrov: *A béke szigete*, vj., ford. Csehi Gyula, r. Nagy Elek.
13. Ludwig Herzer–Fritz Löhner: *Friderika*, ford. Szenes Andor, dalj., z. Lehár Ferenc, r. Török Sándor, karm. Osváth Richárd.
20. Bernard Shaw: *Az ördög cimborája*, szm., ford. Mikes Lajos, r. Kőműves Nagy Lajos, d. Szakács György.
27. Molière: *Tartuffe*, vj., ford. Jankovich Ferenc, r. Kőműves Nagy Lajos, d. Szakács György.
- Márc.* 2. Leon Viktor szövegkönyve nyomán L. Herzer–Fr. Löhner: *A mosoly országa*, ford. Harsányi Zsolt, op., z. Lehár Ferenc, r. Réthelyi Ödön, karm. Osváth Richárd.
9. Kós Károly: *Budai Nagy Antal*, szj., r. Lantos Béla, d. Szakács György (A százéves március).
12. Bakonyi Károly, vers: Heltai Jenő: *János vitéz*, dalj., z. Kacsóh Pongrácz, r. Török Sándor, karm. Szabó Ica.
15. Bocskói Viktor: *Szabadság, szerelem*, szm., r. Kőműves Nagy Lajos (1848. március 15. századik évfordulója).
23. Szigligeti Ede (színpadra alkalmazta Móricz Zsigmond): *A csikós*, népsz., r. Szentimrei Jenő, karm. Szabó Ica.
26. Halász Gyula–Kristóf Károly v. Kulinyi Ernő: *Kék Duna*, op., z. Johann Strauss. Összeállította Nagypál Béla, r. Csóka József, d. Szakács György.
- Ápr.* 9. Szkvarkin: *Ifjútság*, vj., ford. Szabó Gyula, r. Poór Lili, d. Szakács György.
17. Emőd Tamás: *Mézeskalács*, dalj., z. Szirmai Albert, r. Csóka József, karm. Szabó Ica.
24. Háry Gyula: *Isten, császár, paraszt*, szm., r. Kőműves Nagy Lajos, d. Szakács György.
- Máj.* 7. James Bow és Armand D'usseau: *A gyökerek mélyre nyúlnak*, ford. Jánosházy György, szm., r. Jánosházy György.
15. Henry Meilhac–Luis Halewy, átd. Károly Sándor: *Szép Heléna*, v. opera, z. Jaques Offenbach, r. Csóka József, d. Szakács György.

21. Aurel Baranga: *Utazás Újkaledóniában*, szm., ford. Hobán Jenő, r. Lantos Béla, d. Szakács György

1948/49-es évad

- Okt. 19. Gorkij: *Jegor Bulicsov és a többiek*, szm., ford. Gábor Andor, r. Szentimrei Jenő, segédrendezők: Csóka József, Fekete Mihály, Imrédi Géza, Perényi János, Poór Lili, d. Szakács György, jelmez (= j.) Szopos Klára.
27. Gar son Kanin: *Ócskavas nagyban*, vj., ford. Szemlér Ferenc, r. Kőmíves Nagy Lajos és r. munkatársa Lantos Béla, Sarlai Imre, Senkálzsky Endre, Török Sándor, d. Szakács György, j. Szopos Klára.
- Nov. 7. Gogol: *Leánynéző*, r. Méliusz József, r. munkatársa Csóka József, Halász Géza, Kovács Kató, Sarlay Imre, d. Szakács György, j. Szopos Klára.
19. Beaumarchais: *Figaró házassága*, ford. Paulay Ede, vj., r. Imrédi Géza.
26. Gergely Sándor: *Vitézek és hősök*, szm., r. Kőmíves Nagy Lajos.
- Dec. 4. Mórícz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig*, szm., r. Sarlay Imre.
11. Az Opera megnyitása. Kodály Zoltán: *Háry János*, dj., r. Gróf László, karm. Rónai Antal
17. Scribe: *Egy pohár víz*, vj., ford. Harsányi Zsolt, r. Fekete Mihály.
31. Szilveszteri vidám tarka est. Írta, r. Imrédi Géza.

1949

- Jan. 5. az Opera különválása!
21. Bernard Shaw: *Pygmalion*, vj., ford. Hevesi Sándor, r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György
29. A. Kornyejcsuk: *Platon Krecset*, szm., ford. Harag György, d. Szakács György.
- Febr. 25. V. Katajev: *Bolondos vasárnap*, b., ford. Méliusz József, r. Méliusz József, d. Szakács György.
- Ápr. 2. Shakespeare: *III. Richárd*, dr., ford. Vass István, r. Kőmíves Nagy Lajos, d. Szakács György, j. Szopos Klára.
16. Szimonov: *Egyszer majd így lesz*, szj., ford. Imrédi Géza, r. Imrédi Géza, d. Szakács György.
- Máj. 14. Mikszáth Kálmán–Örkény István–Gyárfás Miklós: *Különös házasság*, vj., r. Méliusz József, d. Szakács György.

ENYEDI SÁNDOR

ÖT ÉV A KÉTSZÁZBÓL

a kolozsvári Magyar Színház 1944–1949 között

A magyar hivatásos színjátszás második állandó társulata Kolozsváron, Erdélyben 1792. december 17-én kezdte el mindmáig tartó, megszakítás nélküli pályáját. A kolozsvári magyar színtársulat a magyar nyelvterület egyetlen olyan színháza, amely kétszáz éves, folyamatos műltra tekint vissza.

A színház kezdeti évtizedeinek történetét többen feldolgozták már, a Trianon utáni erdélyi magyar színjátszás története nagyrészt feldolgozatlan, s különösen kevés összefoglaló tanulmány keletkezett a színház második világháború utáni korszakáról. A szerző a viharos kétszáz éves múlt olyan öt évét választotta feldolgozása tárgyául, amikor a színház élete bővelkedett a drámai fordulatokban, eseményekben.

A tanulmány 1944 tavaszával kezdődik, amikor még Kolozsváron a Magyar Nemzeti Színház utolsó hónapjait, heteit élte. A városhoz közeledő front 1944 szeptemberében már nem tette lehetővé a megkezdett színházi szezont folytatását, a színház nagy többségét Magyarországra evakuálták. 1944 októberében a városba behatoló szovjet csapatok, majd Észak-Erdély Romániához történt visszacsatolása után – új történeti helyzetben próbálja folytatni, újrakezdeni tevékenységét a szerveződő magyar társulat. A nemzetiségi jogegyenlőséget hirdető új rendszer az első években bizonyos szabadságot biztosít a magyar társulat számára is, bár ennek fejében a saját, 1906-ban elkészült épületét a román társulatnak kell átadnia. 1949 eseményei jelzik, hogy az átmeneti engedmények kora lejárt, a színház szellemi életére is a dogmatizmus nehezedik. De ez már egy másik korszak...

Sándor Enyedi

Five years from two hundreds

– The Hungarian Theatre in Kolozsvár between 1944 and 1949 –

The second permanent theatrical company of the Hungarian professional theatricals began its uninterrupted (i.e. up to now) operation 17th December 1792 in Kolozsvár (in Transylvania). This is the only theatre of the Hungarian-speaking territories which has a permanent, 200 years' past.

The history of the initial decades of this theatre was written up many times but we cannot speak the same about the Hungarian theatricals in Transylvania after Trianon. There is especially few comprehensive studies on the Hungarian Theatre in Kolozsvár as for its period after World War II. The author chose those stormy 5 years when the life of the theatre was full of dramatic changes and events.

The study begins at the Spring of 1944 when the Hungarian National Theatre in Kolozsvár was approaching its ultimate months and weeks. The front moving towards the town in September 1944 made it impossible to finish the theatrical season as the majority of the theatre was evacuated to Hungary. In October 1944 after the invasion of the soviet troops and the reannexation of North Transylvania to Roumania, the organizing Hungarian theatrical company tried to renew its operation in a new historical situation. The new system – which had declared equal rights for all nationalities – gave some liberty for the Hungarian company in first years. In return for this it had to deliver its own building, which was built in 1906, to the Roumanian company. The events of 1949 show that the period of temporary concessions is away – we can see the signs of dogmatism in the performances as well. But this is another era...

Tartalomjegyzék

I. Egy színház a történelem viharában (1944–1945)	5
1. A kolozsvári Nemzeti Színház utolsó napjai	8
2. A kettészelt évad második fele	17
II. „Ha százszor is kell újrakezdenünk...” – A kolozsvári Állami Magyar Színház első évada (1945/46.)	37
III. A jóreménység színháza (Az 1946/47-es évad).....	63
IV. A fordulat kapujában (1947/48-as évad)	93
V. Új korszak határán (1948/49-es évad)	127
Szabálytalan sorok a kétszáz esztendőről	163
Utószó.....	175
Függelék	177
Dokumentumok	177
A kolozsvári Magyar Színház művészszerkezete 1944. október és 1949. június között	199
A kolozsvári Magyar Színház műsora (1944–1949)	204
Öt év a kétszázból.....	216
Five years from two hundreds.....	217

Kiadja: a Magyarságkutató Intézet
Felelős kiadó: Juhász Gyula
Műszaki szerkesztő: Benda István
Készült B/5 nagyságban, 19,5 A/5 ív terjedelemben
az Országos Széchényi Könyvtár nyomdaiüzemében
Budapest, 91.287
Felelős vezető: Burány Tamás
Szedés: Alfa Ipari Vállalat Fényszedő Üzeme
Felelős vezető: Tóth Béla

A SOROZATBAN MEGJELENT

Moldvai Csángó–magyar okmánytár, 1467–1706.

I–II. kötet. Szerk. Benda Kálmán

Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl

Szerk. Fejős Zoltán–Küllös Imola

A kolozsvári magyar egyetem 1945-ben

Szerk. Barabás Béla–Joó Rudolf

A Beregszászi Magyar Gimnázium története

Szerk. Benda István–Orosz László

Hetven év. A romániai magyarság története, 1919–1989

Szerk. Diószegi László–R. Süle Andrea

Tőkés István:

A romániai református egyház élete 1945-től napjainkig

Hoffer Tamás:

Népi kultúra és nemzettudat

Romsics Ignác:

Bethlen István politikai életrajza.

Tanulmányok a határainkon túli kettős nyelvhasználatról

ELŐKÉSZÜLETBEN

Diószegi István:

Üllő és kalapács. A nemzetiségi politika Európában a XIX. században